

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТАРАНЕЦЬ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 355.4:94 (4/9) “1950/2014”

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ДІЙ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

032 – історія та археологія

Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.В. Таранець

Науковий керівник Слюсаренко Андрій Віталійович, доктор історичних наук,
доцент

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Таранець С.В. Розвиток десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, 2020.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз досвіду зародження, розвитку десантно-штурмових дій та способів (варіантів) їх реалізації в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, узагальненні досвіду та розробці пропозицій щодо можливості його використання у воєнній теорії й практиці підготовки і бойового застосування ЗСУ в цілому та Десантно-штурмових військ зокрема.

Актуальність вивчення еволюційного розвитку десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття визначається викликами, які сьогодення ставить перед нашою Державою і ЗСУ, які зумовлені змінами у геополітичній обстановці навколо України та в світі, веденням бойових дій на східних теренах нашої країни та анексією Криму. Ці виклики потребують ґрунтовного осмислення способів дій ЗСУ для забезпечення національного суверенітету й територіальної цілісності. З огляду на це виникає об'єктивна необхідність аналізу та узагальнення теоретичних і практичних розробок реалізації десантно-штурмових дій в цілому та варіантів (способів) ДШД зокрема, передовими державами у збройних конфліктах. А для виконання Державної програми щодо реформування ЗСУ та переходу на стандарти НАТО (щодо досягнення рівня сумісності під час процедур планування та виконання завдань ЗСУ зі ЗС країн НАТО) необхідним є дослідження і системний аналіз та узагальнення тотожних термінів і понять, які використовуються в ЗСУ та ЗС країн членів НАТО. Це дозволить, по-перше вивчити досвід передових країн світу; по-друге, простежити процес вдосконалення десантно-штурмових дій та тотожних до них дій, що

використовуються передовими країнами світу та підпадають під це визначення; по-третє, розглянути та проаналізувати реалізацію способів десантно-штурмових дій в ході воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Актуальність даного дослідження посилюється також тим, що досі немає узагальнюючої праці, яка б комплексно розглядала історію формування та еволюції десантно-штурмових дій.

Детальне вивчення розвитку десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття, аналіз всіх складних і неоднозначних процесів розвитку воєнного мистецтва, що відбувалися у світі, особливо щодо визначення місця і ролі в цих процесах аеромобільних (десантно-штурмових) формувань, одним з основних способів застосування яких є ведення ДШД – усе це допоможе не допустити повторення багатьох помилок попередніх етапів розвитку ДШД та уникнути прорахунків в питаннях реформування сучасних ЗСУ в цілому та ДШВ зокрема.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у постановці проблеми, так і у комплексному підході до її вирішення, що зумовлено відсутністю у вітчизняній історіографії спеціальних історичних узагальнюючих праць з означеної тематики у вказаних хронологічних межах.

У дисертаційному дослідженні *вперше*:

- Здійснено комплексне дослідження в якому проаналізовано розвиток десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття;

- Виявлено і введено до наукового обігу та класифіковано низку нових документальних джерел, які суттєво розширюють уявлення про розвиток способів (варіантів) ведення десантно-штурмових дій;

- З'ясовано, що увага науковців концентрувалася, переважно, на проблемах ОШС АЕМФ (ДШФ), діяльності окремих частин і підрозділів, які залучались до експериментальних програм і навчань, що стосувались удосконалення ОШС та концептуальних підходів їх застосування. Бойова діяльність аеромобільних

(десантно-штурмових) формувань в контексті ведення АЕМД (ДШД) висвітлювалась, здебільшого, фрагментарно;

- Встановлено, що чинниками, які безпосередньо впливали на зародження і подальший еволюційний розвиток нового способу ведення бойових дій – ДШД і способів їх реалізації були: технічний розвиток АА та тактики її застосування, формування і розвиток ДШФ, фактор фізико-географічних умов ведення ДШД на різноманітних ТВД;

- Систематизовано та проаналізовано положення керівних документів, статутів і настанов, які регламентують ведення аеромобільних (десантно-штурмових) дій, від часу зародження відповідних дій (1950 р.) і до сьогодення, на предмет з'ясування процесу зміни поглядів на ведення ДШД в різних країнах в різні часи (історичні періоди);

- Визначено різноманітні роди і види військ (сил), яким для ефективного ведення бойових дій (проведення операцій) в сучасних умовах необхідний концепт ведення ДШД. Проаналізований, з цією метою процес формування і розвитку ДШФ відповідних родів і видів військ (сил) та еволюція їх застосування в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття різними країнами в різні історичні періоди.

Уточнено: наукові знання про особливості способів (варіантів) реалізації ДШД; понятійно-категоріальний апарат предмету дослідження; основні проблеми та перешкоди для процесу реформування ДШВ та визначення концепції їх застосування; *набули подальшого розвитку:* взаємозв'язки та взаємозалежності складових ДШЗ; теоретико-методологічні засади предмету дослідження; обґрунтування, що в умовах економічних криз і недостатньої уваги до трансформацій війська, обумовлених обмеженням фінансування, державна політика може призвести до підміни понять і термінів або до плутанини щодо розуміння принципів застосування військ (сил); методологічні підходи щодо оптимізації способів (варіантів) ДШД.

У дисертації проаналізовано та систематизовано стан наукової розробки теми, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження. Виявлення,

систематизація, аналіз ступеню дослідження розвитку способів (варіантів) ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття дає підстави зробити висновок про фрагментарний характер її вивчення науковцями та відсутність комплексного дослідження з позицій історичної науки. Вивченню цієї теми до недавнього часу не надавалось належної уваги. Історіографічний аналіз дозволив зробити висновок, що в дослідженнях розглядалися лише окремі аспекти даної проблеми, а наявні наукові праці не мають комплексного, цілісного характеру, мають лише фрагментарний характер, що й обумовило підготовку даної дисертації.

В ході аналізу було встановлено, що в практиці ведення ДШД намітилася тенденція подальшого удосконалення способів ведення ДШД, в тому числі і різними десантно-штурмовими формуваннями (компонентами) різних родів і видів військ (сил), особливо невеликими тактичними групами. В той же час використання нових форм і способів збройної боротьби у локальних війнах та збройних конфліктах сучасності привело до розвитку ДШД в бік нестандартних підходів до підготовки і ведення бойових дій. А ДШД під час свого розвитку упродовж майже 70 років пройшли шлях від повітряно-наземних дій, згодом аеромобільних та в кінцевому вигляді, поряд з повітряним рухом (перевезеннями), стали складовими аеромобільних дій, виокремившись в різні окремі місії (компоненти). При цьому ДШД стали чи не наймолодшим способом бойових дій під час збройної боротьби у воєнних конфліктах.

Було встановлено, що гостра необхідність у поновленні і вдосконаленні досвіду боротьби з іррегулярними збройними формуваннями шляхом ведення ДШД виникла на сході України в 2014 р. Відповідно, найкращим способом боротьби з такого роду діями визнаний досвід використання аеромобільних сил американцями у В'єтнамі і ДШФ радянськими ЗС в Афганістані, де виконання завдань передбачалось здійснювати, в тому числі, за відсутності чітко вираженої лінії фронту на розрізнених, нерідко ізольованих напрямках у відриві з'єднань, частин і підрозділів від головних сил при високому ступені самостійності. А головною метою ДШД стала необхідність створення гнучкого розосередженого бойового порядку, який би дозволяв вести автономні бойові дії не тільки на рівнині, але і на пересічній,

пустельній, гірсько-лісистій місцевості, а також в населених пунктах за принципом – «фронт всюди».

Виходячи з результатів дослідження, автором сформульовано рекомендації щодо вирішення проблемних питань, які досі зберігають свою актуальність.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її результати можуть бути використані для внесення змін до нормативно-правової бази щодо концепції застосування ДШВ ЗСУ та способів (варіантів) реалізації ДШД, у доповненні та розширенні сучасних знань з історії розвитку способів (варіантів) ведення ДШД, чинників і факторів які впливали на цей процес, визначенні перспективних напрямів подальших наукових пошуків з розширенням хронологічних меж, або ж зосередженням на конкретній проблематиці.

Ключові позиції дисертації можуть слугувати для написання підручників з військової історії та історії Збройних Сил України, підручників, навчальних і навчально-методичних посібників, при підготовці лекційних занять і спецкурсів у вищих військових навчальних закладах.

Теоретичні положення й наукові результати дисертації впроваджено в освітній процес для підготовки військових фахівців у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського.

Ключові слова: десантно-штурмові дії, аеромобільні дії, десантно-ударні дії, десантно-рейдові дії, диверсійно-пошукові дії, тактичний повітряний десант, Десантно-штурмові війська, Аеромобільні війська, десантно-штурмові формування, аеромобільні сили, Армійська авіація, десантно-штурмові загони.

SUMMARY

Taranets S.V. Development of air assault operations in military conflicts of the second half of the XX – beginning of the XXI century. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a candidate degree in historical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 032 – history and archeology. – Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv, 2020.

The dissertation solves a topical scientific problem, which consisted in a theoretical analysis of the experience of origin, development of air assault operations and methods (options) for their implementation in military conflicts of the second half of 20th – early 21st century, generalization of experience and development of proposals for its use in military theory and practice of training and combat use of the Armed Forces in general and Assault Troops in particular.

The urgency of studying the evolutionary development of air assault operations in the military conflicts of the second half of the 20th – early 21st century is determined by the challenges facing our state and the Armed Forces, that are due to changes in the geopolitical situation around Ukraine and in the world, the conduct of hostilities in the eastern part of our country and the annexation of Crimea. These challenges require a thorough understanding of the ways in which the Armed Forces operate to ensure national sovereignty and territorial integrity. Given this, there is an objective need to analyze and summarize the theoretical and practical developments in the implementation of air assault operations in general and options of air assault operations in particular, by advanced states in armed conflicts. And in order to implement the State Program on Reforming the Armed Forces and Transition to NATO Standards (to achieve the level of compatibility in the planning and implementation of tasks of the Armed Forces with the Armed Forces of NATO countries) it is necessary to study and systematically analyze and generalize identical terms and concepts used both in the Armed Forces of Ukraine and Armed Forces of NATO member countries.

This will allow, first, to study the experience of advanced countries; secondly, to trace the process of improvement of air assault operations and operations similar to them, used by the advanced countries of the world and falling under this definition; thirdly, to consider and analyze the implementation of methods of air assault operations during the armed conflicts of the second half of the 20th – early 21st century. The relevance of this study is also enhanced by the fact that there is still no generalizing work that would

comprehensively consider the history of the formation and evolution of air assault operations.

Detailed study of the development of air assault operations in military conflicts of the period, analysis of all complex and ambiguous processes of development of martial arts that took place in the world, especially in determining the place and role in these processes of airmobile (assault) formations, one of the main applications which is the conduct of air assault operations - all this will help prevent the recurrence of many mistakes of the previous stages of development of air assault operations and avoid miscalculations in reforming the modern Armed Forces in general and assault troops in particular.

The scientific novelty of the obtained results lies both in the formulation of the problem and in the complex approach to its solution, which is due to the absence in the domestic historiography of special historical generalizing works on the specified subject within the specified chronological limits.

In the dissertation research *for the first time*::

- A comprehensive study was carried out in which the development of air assault operations in the military conflicts of the second half of the 20th - early 21st century was analyzed;

- A number of new documentary sources have been identified and put into scientific circulation and classified, which significantly expand the idea of the development of methods (options) for conducting air assault operations;

- It was found that the attention of scientists focused mainly on the problems of the organizational and staffing structure of airborne formations (assault formations), the activities of individual units and subdivisions involved in experimental programs and exercises related to improving the organizational and staffing structure and conceptual approaches to their application. Combat activities of airmobile (assault) formations in the context of conducting airmobile actions (assault actions) were studied, mostly in fragments;

- It was established that the factors that directly influenced the emergence and further evolutionary development of a new method of combat operations – air assault operations

and methods of their implementation were: technical development of army aviation and tactics of its application, formation and development of assault formations, physical factors and geographical conditions of air assault operations at various theaters of war;

- Provisions of guiding documents, statutes and guidelines governing the conduct of airmobile (assault) operations, from the time of origin of the relevant actions (1950) to the present, to clarify the process of changing views on the conduct of air assault operations in different countries at different times (historical periods) were systematized and analyzed;

- Various types of troops (forces), which need the concept of air assault operations for effective combat operations in modern conditions, were identified. To this end, the process of formation and development of airborne formations of the respective types of troops (forces) and the evolution of their use in military conflicts of the second half of the 20th – early 21st century by different countries in different historical periods were analyzed.

Specified: scientific knowledge about the features of methods (options) for the implementation of air assault operations; conceptual and categorical apparatus of the subject of research; main problems and obstacles for the process of reforming the Assault Troops and defining the concept of their application.

Gained further development: interconnections and interdependencies of the components of the Assault Troops; theoretical and methodological principles of the subject of research; substantiation that in the conditions of economic crises and insufficient attention to transformations of the army caused by restriction of financing, the state policy can lead to substitution of concepts and terms or to confusion concerning understanding of principles of application of troops (forces); methodological approaches to the optimization of methods (options) of air assault operations.

The dissertation analyzes and systematizes the state of scientific development of the topic, the source base and theoretical and methodological principles of the study. Identification, systematization, analysis of the level of research on the development of methods (options) of air assault operations in the military conflicts of the second half of the 20th - early 21st century gives grounds to conclude about the fragmentary nature of its study by scientists and lack of comprehensive research from the standpoint of historical science. Until recently, the study of this topic has not received due attention.

Historiographical analysis allowed us to conclude that the research considered only some aspects of this problem, and the available scientific papers are not complex, holistic in nature, have only a fragmentary nature, which led to the preparation of this dissertation.

During the analysis it was found that in the practice of air assault operations there was a tendency to further improve the methods of their conduct, including various assault formations (components) of different types and types of troops (forces), especially small tactical groups. At the same time, the use of new forms and methods of armed struggle in local wars and armed conflicts of today has led to the development of air assault operations towards non-standard approaches to the preparation and conduct of hostilities. And air assault operations during its evolutionary development for almost 70 years have gone from air-to-ground operations, later airmobile and eventually, along with air traffic, became part of airmobile operations, standing out in various separate missions (components). At the same time, air assault operations became almost the youngest method of combat operations during the armed struggle in military conflicts.

It was established that the urgent need to renew and improve the experience of combating irregular armed groups by conducting air assault operations arose in eastern Ukraine in 2014. Accordingly, the best way to combat such actions is the experience of the use of airborne forces by the Americans in Vietnam and the use of assault formations by the Soviet Armed Forces in Afghanistan, where tasks were supposed to be carried out, including in the absence of a clear front line, isolated directions, the separation of compounds, parts and units from the main forces with a high degree of independence. And the main purpose of the air assault operations was the need to create a flexible dispersed combat order, which would allow autonomous combat operations not only on the plains, but also in the average, desert, mountainous and forested areas, as well as in settlements on the principle – «Front Everywhere».

Based on the results of the study, the author formulated recommendations for solving problematic issues that still remain relevant.

The practical significance of the dissertation is that its results can be used to amend the legal framework for the concept of application of air assault operations by the Armed Forces of Ukraine and methods (options) for their implementation, in supplementing and

expanding modern knowledge of the history of methods (options) conducting air assault operations, factors and factors that influenced this process, identifying promising areas for further research with the expansion of chronological boundaries, or focusing on a specific problems.

The key positions of the dissertation can be used to write textbooks on military history and the history of the Armed Forces of Ukraine, textbooks, training and teaching aids, in the preparation of lectures and special courses in higher military educational institutions.

The theoretical provisions and scientific results of the dissertation were introduced into the educational process for the training of military specialists at the Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine

Keywords: air assault operations, airmobile operations, airborne strike operations, airborne raid operations, sabotage and search operations, tactical airborne troops, The Assault Troops, The Airmobile Troops, airborne assault formations, airmobile forces, army air force, the assault units.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список публікацій в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. *Taranets S.V.* The impact of physical and geographical conditions on the conduct of air assault operations in the historical retrospective of military conflicts in the second half of XX th – the beginning of XXI st centuries. / S.V. Taranets // Scientific Journal Virtus. Montréal: Learning Without Borders СРМ «ASF», January 2020. – Vol. 40. – pp. 208-213. (Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Google Scholar, Citefactor (USA), Scientific Indexing Services (USA), ResearchBib, Scientific Journal Impact Factor (SJIFactor), International Innovative Journal Impact Factor, Directory of Research Journal Indexing (DRJI)).
2. *Таранець С.В.* Історичний досвід формування та застосування Десантно-штурмових військ в СРСР (60-80 рр. XX століття). / С.В. Таранець, О.М. Печорін // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. - Вип. 48. - С. 188-194. (Входить до міжнародних

наукометричних баз даних: Index Copernicus» (Польща), РИНЦ, Ulrich's Periodicals Directory американського видавництва Bowker).

3. *Taranets S.V.* Historical experience of employment Army Aviation in the conflicts between Korea and Indochina and its impact on the emergence of air assault actions. / S.V. Taranets // Військово-науковий вісник. Львів: НАСВ, Вип. 33 / 2020. С. 294-311. (Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Google Scholar, CrossRef, BASE, Erih Plus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

4. *Таранець С.В.* Досвід підготовки військових фахівців для десантно-штурмових військ (1991-2018). / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 2(32). С. 88-98.

5. *Таранець С.В.* Дії десантно-штурмового компоненту спеціальних підрозділів прикордонних військ СРСР (за досвідом війни в Афганістані 1979 – 1989 рр.). / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 4(34). - С. 191-209

Список публікацій які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Таранець С.В. Маневреність і точність – ключові вимоги до застосування СВ ЗСУ у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності”* (Львів, 17 листопада 2016 р.). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2016. С. 17-18.

7. Таранець С.В. Десантно-штурмові дії в операціях Сил Спеціальних Операцій. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Трансформація ролі, місця та складу Сил спеціальних операцій Збройних Сил України”* (23 листопада 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 68-70.

8. Таранець С.В. Розвиток способів ведення десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття: постановка проблеми. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива»* (01-02 грудня 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2016. С. 117-118.

9. Таранець С.В. Ключові елементи еволюції форм і способів дій Високомобільних десантних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Розвиток форм та способів*

дій *Високомобільних десантних військ Збройних Сил України в сучасних умовах*» (26 травня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 79-83.

10. Таранець С.В. Деякі питання історії формування Десантно-штурмових військ в СРСР у 60-80 роках ХХ століття. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття»* (15-17 червня 2017 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2017. С. 106-108.

11. Таранець С.В., О.М. Печорін. *Авіація сухопутних військ під час ведення ДШД. Досвід застосування Збройних Сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності*: матер. міжвуз. наук.- практи. семінару (Київ, 16 листопада 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 35.

12. Таранець С.В. Розвиток десантно-штурмових дій за досвідом локальних війн і збройних конфліктів сучасності. *Збірник матеріалів всеукраїнської науково - практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива»* (01 грудня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 107-108.

13. Таранець С.В. Розвиток авіації сухопутних військ за досвідом ведення бойових дій на Донбасі. *Збірник матеріалів міжнародної науково-технічної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ»* (17-18 травня 2018 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2018. С. 119-120.

14. Таранець С.В. Досвід застосування повітряної кавалерії у формуванні десантно-штурмових дій (перші десантно-штурмові загони армійської авіації). *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах»* (15 листопада 2018 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 44-48.

15. Таранець С.В. Аеромобільний компонент Сил спеціальних операцій. *Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України*: матер. наук.- практи. семінару (Київ, 22 листопада 2018 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.

16. Таранець С.В., Полтавець Ю.С. Особливості підготовки офіцерських кадрів (спеціалістів) для ДШВ. *Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних*

Сил України в сучасних умовах: матер. наук.- практ. семінару (Київ, 29 травня 2019 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 48-55.

17. Таранець С.В. Десантно-штурмовий компонент спеціальних підрозділів Прикордонних військ СРСР. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України»* (15 листопада 2019 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.

Список публікацій які додатково відображають наукові результати дисертації:

18. Таранець С.В. Аналіз досвіду бойових дій аеромобільних (повітрянодесантних) військ фахівцями провідних країн світу при веденні десантно-штурмових дій. / С.В. Таранець / *Збірник праць слухачів Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Частина II. Наукові статті слухачів Командно-штабного інституту застосування військ (сил).* К.: НУОУ, 2015 р. - Том 1. - С. 178-185

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
1.1. Стан наукової розробки теми.....	27
1.2. Джерела.....	51
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	62
2.1. Принципи і методи.....	62
2.2. Еволюція підходів, термінів і понять щодо розуміння та формування концепції ведення ДШД та способів їх реалізації.....	67
Висновки до розділу 2.....	97
РОЗДІЛ 3. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ДІЙ.....	100
3.1. Вплив розвитку авіаційних засобів армійської авіації на розвиток способів (варіантів) ведення десантно-штурмових дій.....	100
3.2. Фактори впливу на формування та розвиток десантно-штурмового компоненту військ з призначенням для ведення ДШД.....	120
3.3. Вплив фізико-географічних умов на ведення десантно-штурмових дій.....	135
Висновки до розділу 3.....	154
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК СПОСОБІВ (ВАРІАНТІВ) ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ДІЙ ТА КОНЦЕПЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ФОРМУВАНЬ.....	157
4.1. Еволюція поглядів на способи (варіанти) ведення десантно-штурмових дій при застосуванні десантно-штурмових формувань	157
4.2. Особливості ведення десантно-штурмових дій десантно-штурмовими компонентами різних видів і родів військ (сил).....	187
Висновки до розділу 4.....	208
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	224
ДОДАТКИ.....	257

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АА	Армійська авіація
адн	Артилерійський дивізіон
АЕМД	Аеромобільні дії
АЕМФ	Аеромобільні формування
АЕМПТД	Аеромобільно-патрульні дії
АЕМПШД	Аеромобільно-пошукові дії
АЕМУДД	Аеромобільно-ударні дії
АемДес	Аеромобільний десант
АемЗ	Аеромобільний загін
АемО	Аеромобільна операція
АемОГ	Аеромобільна оперативна група
АемС	Аеромобільні сили
АЗ	Авіаційні засоби
АПВ	Авіація прикордонних військ
АРПВ	Армія Республіки Південний В'єтнам
АТО	Антитерористична операція
БГ	Бойова група
БМД	Бойова машина десанту
БМП	Бойова машина піхоти
БНС	Багатонаціональні сили
ВДВ	Високомобільні десантні війська
ВО	Військовий округ
ВМС	Військово-морські сили
ВПС	Військово-повітряні сили
ВТЗ	Високоточна зброя
ГШ	Генеральний штаб
ДПД	Диверсійно-пошукові дії
ДРА	Демократична Республіка Афганістан

ДРД	Десантно-рейдові дії
ДУД	Десантно-ударні дії
дшб	Десантно-штурмовий батальйон
ДШВ	Десантно-штурмові війська
ДШГ	Десантно-штурмові групи
ДШЗ	Десантно-штурмові загони
ДШО	Десантно-штурмова операція
ДШД	Десантно-штурмові дії
ДШМГ	Десантно-штурмові мобільні групи
ДШКомТ	Десантно-штурмовий компонент
ДШФ	Десантно-штурмові формування
ЗС	Збройні сили
КМП	Корпус морської піхоти
МО	Міністерство оборони
МП	Морська піхота
МСД	Мотострілецька дивізія
МТЗ	Матеріально-технічне забезпечення
НЗФ	Незаконні збройні формування
НКРС	Некерований реактивний снаряд
оаембр	Окрема аеромобільна бригада
оаемп	Окремий аеромобільний полк
ОВТ	Озброєння і військова техніка
ОГ	Оперативна група
одшбр	Окрема десантно-штурмова бригада
омсбр	Окрема мотострілецька бригада
опшбр	Окрема повітряно-штурмова бригада
ОТакПД	Оперативно-тактичний повітряний десант
ОШС	Організаційно-штатна структура
ПАН	Передовий авіаційний навідник

пдб	Парашутно-десантний батальйон
ПУ	Пункт управління
ПВ	Прикордонні війська
ПДес	Повітряний десант
ПДВ	Повітрянодесантні війська
ПДО	Повітрянодесантні операції
ПЗРК	Переносний зенітний ракетний комплекс
ПНО	Повітряно-наземні операції
ПНС	Повітряно-наземні сили
ППО	Протиповітряна оборона
ПРС	Пошуково-рятувальна служба
ПТКР	Протитанкова керована ракета
ПШФ	Повітряно-штурмові формування
сабатр	Самохідна артилерійська батарея
СпецОп	Спеціальна операція
СпП	Спеціального призначення
ССО	Сили спеціальних операцій
СФРЮ	Соціалістична Федеративна Республіка Югославія
ТАМГ	Тактичні аеромобільні групи
ТакПД	Тактичний повітряний десант
ТВД	Театр воєнних дій
ТТХ	Тактико-технічні характеристики
ФГУ	Фізико-географічні умови
ААА	Air assault actions
ААЕФ	Air assault expeditionary force
ААТФ	Air assault task force
АСС	Air Cavalry Squadron
АФС	Assault force commander
АФЛ	Assault flight leader

AMC	Air mission commander
ARAB	Aerial Rocket Artillery Battalion
ARP	Aero Rifle Platoon
CAV	Cavalry
ACT	Air Cavalry Troop
CS	Cavalry Squadron
DIV	Division
EFL	Escort flight leader
FARRP	Forward Area Rearm and Refuel Point
LZ	Landing zone
MAATF	Marine air assault task forces
MAGTF	Marine air-ground task force
GCE	Ground combat element
MOUT	Military Operations on Urbanized Terrain
SAS	Special Air Service
SCP	Sky Cavalry Platoon
VAD	Vertical Assault Doctrine
USMC	United States Marine Corps
UTTHCO	Utility Tactical Transport Helicopter Company

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Виклики, які сьогодення ставить перед нашою державою і Збройними силами України, зумовлені змінами у геополітичній обстановці навколо України та в світі, бойові дії на східних теренах нашої країни, анексія Криму, потребують ґрунтового осмислення способів дій ЗСУ для забезпечення національного суверенітету й територіальної цілісності. З огляду на це виникає об'єктивна необхідність аналізу та узагальнення теоретичних і практичних розробок реалізації десантно-штурмових дій (ДШД) в цілому та варіантів (способів) ДШД зокрема, передовими державами у збройних конфліктах. Десантно-штурмові дії є суто радянським терміном, який зародився і використовувався тільки в СРСР і тепер застосовується лише в збройних силах пострадянського періоду, а в решті провідних країн світу застосовуються інші терміни, які за своїми характеристиками і показниками повністю підпадають під визначення десантно-штурмових дій і багато в чому є тотожними. Тому для виконання Державної програми щодо реформування ЗСУ та переходу на стандарти НАТО (щодо досягнення рівня сумісності під час процедур планування та виконання завдань ЗСУ зі ЗС країн НАТО) необхідним є дослідження і системний аналіз та узагальнення цих термінів і понять. Це дозволить, по-перше вивчити досвід передових країн світу; по-друге, простежити процес вдосконалення десантно-штурмових дій та тотожних до них дій, що використовуються передовими країнами світу та підпадають під це визначення; по-третє, розглянути та проаналізувати реалізацію способів десантно-штурмових дій в ході збройних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Актуальність даного дослідження посилюється також тим, що досі немає узагальнюючої праці, яка б комплексно розглядала історію формування та еволюції десантно-штурмових дій.

Актуальність теми дослідження зумовлена такими основними факторами:

- виконанням Державної програми щодо реформування ЗСУ та переходу на стандарти НАТО (щодо досягнення рівня сумісності під час процедур планування та виконання завдань ЗСУ зі ЗС країн НАТО);

- потребою вивчення та узагальнення практики реформування збройних сил в цілому та десантно-штурмових військ зокрема, з метою пошуку шляхів підвищення здатності до адекватного реагування на сучасні виклики і загрози в контексті ведення ДШД;

- необхідністю узагальнення та використання історичного досвіду формування та еволюції варіантів (способів) десантно-штурмових та тотожних до них дій, що використовуються передовими країнами світу та підпадають під це визначення;

- науково–теоретичним і практичним значенням дослідження для подальшого розвитку способів бойового застосування ДШВ, зокрема, десантно-штурмових дій;

- відсутністю на сьогодні комплексного науково–історичного дослідження процесів формування та еволюції варіантів (способів) десантно-штурмових дій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження виконане відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ, Військової академії (м. Одеса) та Національного університету оборони України в межах НДР “Бойове застосування з'єднань (військових частин) десантно-штурмових військ в АТО на території Донецької та Луганської областей (шифр “ЗАГІН-1”, номер державної реєстрації 0119U001810). Автор у співавторстві підготував розділ “Аналіз досвіду бойового застосування високомобільних формувань збройних сил провідних країн – членів НАТО в воєнних конфліктах сучасності” (одноосібно розроблено п. 1.2 “Бойові дії 3-го батальйону 75-го полку рейнджерів та 101-ої Повітрянодесантної дивізії армії США в операції «Носоріг» (2001 рік)”). Також в межах НДР “Дослідження теоретичних основ підготовки бою (дій) та бойового застосування підрозділів Десантно-штурмових військ ЗСУ з урахуванням стандартів НАТО та набутого досвіду бойових дій (шифр “АДАПТАЦІЯ-Д-1”, номер державної реєстрації 0119ZS002765) [Додаток К], відповідно до якої підготовлений Тимчасовий бойовий статут ДШВ. Зазначені НДР стали базовими для підготовки та подання дисертації.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі досвіду зародження, розвитку і ведення ДШД, осмисленні їх ролі під час ведення бойових дій у воєнних конфліктах другої

половини ХХ – початку ХХІ ст., дослідженні та узагальненні історичного досвіду розвитку варіантів (способів) десантно-штурмових дій, формулюванні рекомендацій щодо використання досвіду передових країн світу у веденні ДШД Десантно-штурмовими військами ЗСУ.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати історіографію і джерельну базу з обраної теми;
- окреслити використані принципи та методи дослідження;
- прослідкувати еволюцію підходів, термінів і понять щодо розуміння і формування концепції ведення десантно-штурмових дій та способів їх реалізації;
- визначити чинники впливу на розвиток десантно-штурмових дій;
- дослідити трансформацію поглядів на варіанти (способи) ведення десантно-штурмових дій при застосуванні десантно-штурмових формувань;
- з'ясувати особливості варіантів (способів) ведення ДШД десантно-штурмовими компонентами різних видів і родів військ (сил) провідних держав світу;
- за результатами дослідження сформулювати рекомендації щодо використання позитивного досвіду та загальних правил ведення ДШД.

Об'єктом дослідження є десантно-штурмові дії.

Предметом дослідження став розвиток ведення десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ–початку ХХІ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ – початок ХХІ ст., вони зумовлені об'єктом наукового пошуку і більш конкретно відповідають періоду із 1950 р. до 20 вересня 2014 р. У міру концептуальної необхідності апелюється і до більш раннього періоду Другої світової війни, коли, як показало дослідження, робились перші спроби втілити ДШД в життя, але з низки об'єктивних причин цей спосіб ведення бойових дій так і не був реалізований, та до більш пізнішого часу (до 2020 р.), у зв'язку з виходом керівних документів на основі аналізу бойових дій останніх років. Вибір нижньої межі пояснюється тим, що технічний розвиток армійської авіації у військових конфліктах та у локальних війнах починається з війни у Кореї (1950–1953 рр.), а поява вертольотів та їх використання у збройній боротьбі призвела до появи нової форми дій –

аеромобільних (десантно-штурмових) дій. Верхня межа дослідження зумовлена підписанням «Мінського протоколу» — угоди про тимчасове перемир'я у війні на сході України (5 вересня 2014 р.), та підписанням у ніч проти 20 вересня 2014 р. контактною групою у Мінську меморандуму, який передбачає на виконання п. 1 Протоколу, крім інших заходів, заборони на польоти бойової авіації і БПЛА.

Географічні межі роботи охоплюють регіони, які стали театром воєнних дій (ТВД) із активним веденням десантно-штурмових дій ДШФ.

Методи дослідження. Методологічною основою наукового дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, єдності історичного та логічного, наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, системності та термінологічний принцип., а також загальнонаукові (аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналогії, системно-структурний), спеціально-наукові (історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, статистичний, синхронний) та конкретно-наукові (розгляду, опису і аналізу побаченого, історичної герменевтики і семіотичного аналізу) методи наукового дослідження. Застосована методологія воєнно-історичного дослідження дала можливість дисертанту висвітлити основні проблеми теми та у повному обсязі виконати завдання дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дисертації *вперше*:

- комплексно розглянуто принципи формування та еволюцію десантно-штурмових дій.

- визначено і класифіковано за певними ознаками формування та розвиток ДШФ у провідних країнах світу (зокрема США та СРСР – як концептуально різні за підходами формування та застосування) і застосовування їх для ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст;

- виявлено основні фактори появи у воєнних конфліктах засобів Армійської авіації (АА), її подальша еволюція і модернізація, та проаналізовано вплив вертольотів на створення ДШЗ з подальшим їх застосуванням для ведення ДШД;

- визначено і розкрито еволюцію основних варіантів (способів) застосування десантно-штурмових частин і підрозділів під час ведення ДШД;

- узагальнено і систематизовано досвід застосування ДШФ, визначено нові тенденції розвитку військового мистецтва, зокрема в частині щодо застосування ДШЗ під час підготовки і ведення ДШД що виявилися у військових конфліктах, та на їх основі розроблено рекомендації щодо використання цього досвіду у воєнній теорії та практиці підготовки Збройних Сил України та зокрема Десантно-штурмових військ;

- уведено до наукового обігу нові зарубіжні джерела та терміни щодо створення і застосування ДШЗ під час підготовки і ведення ДШД.

Набули подальшого розвитку:

- історіографія за темою дослідження;

- висвітлення реального перебігу подій, прорахунків військово-політичного керівництва країн які брали участь у військових конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., де мало місце застосування частин і підрозділів Збройних Сил для ведення десантно-штурмових дій, результатів і наслідків збройного протистояння де мали місце і велись ДШД.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертації матеріали, окремі теоретичні висновки і положення мають прикладний характер і суттєво доповнюють знання з історії розвитку воєнного мистецтва, зокрема щодо впливу таких чинників, як: технічний розвиток засобів АА та її тактики дій на ведення ДШД, формування і еволюція підходів для реформування ДШФ для ведення ДШД, вплив ФГУ і безпосередньо самі принципи ведення ДШД. Результати можуть бути використані для внесення змін до нормативно-правової бази щодо концепції застосування ДШВ ЗСУ, ведення ДШД та способів (варіантів) їх реалізації, у доповненні та розширенні сучасних знань з історії розвитку варіантів (способів) ведення ДШД, чинників і факторів які впливали на цей процес, визначенні перспективних напрямів подальших наукових пошуків з розширенням хронологічних меж, або ж зосередженням на конкретній проблематиці. Також результати дослідження можуть бути корисними для використання у навчальному

процесі ВВНЗ при вивченні дисциплін з історії війн і воєнного мистецтва та для поліпшення підготовки слухачів і курсантів під час вивчення ними світової воєнної історії та бойового застосування частин і підрозділів ДШВ. Ключові позиції дисертації можуть слугувати для написання наукових праць, підручників з військової історії та історії Збройних Сил України, підручників, навчальних і навчально-методичних посібників, при підготовці лекційних занять і спецкурсів у вищих військових навчальних закладах.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського та в освітній процес Військової академії м. Одеса. [Додаток И; К]

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Усі наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором є власним науковим доробком. Внесок здобувача в наукових працях, опублікованих у співавторстві, від загального змісту становить: у навчальному посібнику [282] - 5 %; у статті [95] –50 %; у тезах [89; 104] - 75 % та 50 % відповідно.

Апробація матеріалів дисертації. Роботу обговорено і схвалено на фаховому семінарі для апробації дисертації на кафедрі гуманітарних наук Інституту МПЗ Національної академії сухопутних військ. Результати проведеного наукового дослідження доповідалися на 9 конференціях (з яких 3 міжнародні та 1 всеукраїнська): міжнародній науковій конференції "Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива" (Київ, 1-2 грудня 2016 р.); міжнародній науковій конференції "Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття" (Львів, 15-17 червня 2017 р.); міжнародній науково-технічній конференції "Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ" (Львів, 17-18 травня 2018 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції "Українське військо: сучасність та історична ретроспектива" (Київ, 1 грудня 2017 р.); науково-практичній конференції "Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності" (Львів, 17 листопада 2016 р.); науково-практичній конференції "Трансформація ролі, місця та складу Сил спеціальних

операцій Збройних Сил України” (Київ, 23 листопада 2016 р.); науково-практичній конференції “Розвиток форм та способів дій Високомобільних десантних військ ЗСУ в сучасних умовах” (Київ, 26 травня 2017 р.); науково-практичній конференції «Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах» (Київ, 15 листопада 2018 р.); науково-практичній конференції «Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» (Київ, 15 листопада 2019 р.). Основні положення і висновки дослідження доповідалися на 4 науково-практичних семінарах (2017–2019 рр.): 1 з яких міжвузівський “Досвід застосування Збройних Сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності” (Київ, 16 листопада 2017 р.); 2 науково-практичних семінари організованих кафедрою Десантно-штурмових військ та ССО Національного університету оборони України - «Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» (Київ, 22 листопада 2018 р.) та «Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України» (Київ, 29 травня 2019 р.); а також науково-практичний семінар організований НАСВ, присвячений дню вшанування учасників бойових дій на території інших держав, зокрема з історії війни в Республіці Афганістан. (Львів, 13 лютого 2019 р.)

Публікації. Основні положення і висновки проведеного дослідження висвітлені в шести наукових статтях [78, 95, 100, 109, 130, 260], з яких одна – у закордонному науковому фаховому виданні [109], 2 – у наукових фахових виданнях які входять до міжнародних наукометричних баз [78, 95], 2 – у наукових фахових виданнях України [100, 260] та одній, що додатково відображає наукові результати дисертації [130]. [Додаток Ж]

Структура та обсяг дисертації підпорядковані виконанню мети та завдань дослідження. Робота складається з анотації, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків і додатків (обсяг основної частини дисертації 203 стор., 9 додатків на 14 стор.). Список використаних джерел складає 300 найменувань, викладений на 33 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 270 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія дослідження

Аналіз літератури за темою дослідження показав, що різноманітні аспекти подій та ведення бойових дій під час воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття щодо появи та еволюції аеромобільних (десантно-штурмових) дій (АЕМД/ДШД) та способів (варіантів) їх ведення, стали предметом низки досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. З того часу військово-історична наука дещо збагатилась науковими працями, в яких висвітлюється тема виникнення та розвитку відповідного способу ведення бойових дій, серед яких можна виділити радянську, російську, українську та західну історіографії.

Радянська історіографія. Досвід участі аеромобільних формувань у конфліках початку другої половини ХХ століття збройних сил стратегічного противника СРСР – США – викликав пильну увагу радянської воєнно-історичної науки. Вже з другої половини 1960-х рр. в СРСР почали проводити військові навчання, де відпрацьовували застосування та дії АЕМФ (ДШФ). За їхніми результатами публікувалися описи отриманого досвіду, матеріали розборів цих навчань та документи інформаційного та рекомендуючого характеру [94; 99; 110], які заклали початок радянської історіографії застосування АЕМФ (ДШФ) та способів їх дій.

У 1977 р. побачила світ праця В. Авіліна та М. Белова «Аэромобильные операции армии США», яка стала одним із найґрунтовніших радянських наукових доробків, присвячених темі дослідження [102]. У книзі було розглянено основні причини та передумови виникнення аеромобільних військ США, реконструйовано основні етапи їхнього становлення та розвитку, окреслено ймовірні прогнози щодо його подальших перспектив формування та використання під час бойових дій, систематизовано погляди західних військових спеціалістів із основних питань ведення операції, в тому числі на прикладі досвіду війни у В'єтнамі. Зокрема, визначаючи поняття аеромобільних операцій, автори стверджували, що згідно із

положеннями польових настанов армії США під цим терміном розуміли бойові дії, які полягали у прихованому та швидкому перекидуванні армійською авіацією в райони розташування противника аеромобільних частин та підрозділів сухопутних військ, а також у нанесенні ними ударів зі суші та повітря. Упродовж 1950–1970-х рр., за спостереженням науковців, США встигли прийняти та змінити одну за одною три військові стратегії (“масової відплати” у 1950-х рр.; “гнучкого реагування” у 1960-х рр.; “реалістичного залякування у 1970-х рр.”), згідно із якими помітно змінювалася роль сухопутних військ, здійснювалася їх організаційна перебудова, запроваджувалися нові форми бойових дій, і кожного разу дедалі більшого значення надавали аеромобільному аспекту. Загалом, аеромобільність як явище в американській армії, на думку В. Авіліна та М. Белова, стало можливим завдяки появі та вдосконаленню вертольотів, які стали ефективним засобом швидкого підвищення мобільності сухопутних військ в оперативно-тактичному масштабі, виконання різноманітних завдань в операції та загальновійськовому бою. Саме із подальшим вдосконаленням вертольотів як бойових машин, оснащеними сучасним озброєнням та радіоелектронним обладнанням дослідники пов’язували майбутню стратегію США із розвитку аеромобільних військ і принципів ведення ними бойових операцій [102, с. 3–6, 135–137]. У той же час, хоч у роботі справді відтворено основні етапи становлення та розвитку аеромобільних формувань в армії США та здійснення ними операцій, а сама праця опирається на широку джерельну базу американського та західноєвропейського походження, яку в радянський контекст було введено чи не вперше, книга відзначається низкою недоліків: поряд з вузьким фактологічним полем вона має радше описовий характер та не містить глибокого аналізу військової сторони ведення аеромобільних дій (операцій). Зрештою, у роботі вкрай багато уваги приділено воєнно-політичним аспектам, які тенденційно трактуються через призму положень комуністичної ідеології. Прикметно, що США на сторінках видання постає як очільниця “агресивного блоку НАТО”, війну в В’єтнамі подано як наслідок “американської інтервенції в Індокитаї”, а зовнішня військова стратегія США розглядається у ключі “боротьби із соціалістичними країнами”, що, мовляв, загрожувало у майбутньому розгортанням

Третьої світової війни. Тому про незаангажованість та об'єктивність поглядів авторів цього дослідження говорити не доводиться.

У праці М. Белова «Борьба с вертолетами» наведено основні характеристики вертольотів країн-членів НАТО, насамперед США, другої половини ХХ ст. та прогнози щодо перспектив їхнього подальшого технічного вдосконалення, проаналізовано досвід застосування таких літальних апаратів в локальних війнах та погляди військового керівництва країн Заходу і на роль та місце вертольотів у збройній боротьбі, і на способи застосування їх в боях та операціях. Із врахуванням цього у книзі прописано рекомендації для радянських Сухопутних військ як з організації та ведення боротьби в умовах використання противником вертольотів, так й із підготовки до неї військових підрозділів в умовах, коли, на думку автора книги, насамперед, в США та Великобританії передбачалося різке нарощування військово-транспортної авіації, оснащення її великовантажними літаками міжконтинентальної дальності польоту, розширення можливостей зі стратегічного переміщення повітрям з'єднань штатного складу Сухопутних військ зі всією бронетанковою технікою та вертольотами. Однак, хоч у роботі і міститься цінний фактологічний матеріал з історії розвитку технології виробництва та використання у бою та під час проведення операцій вертольотів у країнах Заходу, сама книга «пронизана» радянськими ідеологічними кліше, наприклад, про, мовляв, проголошену США стратегію ««прямого протиборства» із СРСР та іншими державами соціалістичного співтовариства в глобальному і регіональному масштабах», «американський імперіалізм» чи «агресивний блок НАТО», що вказує радше на тенденційний, а не науковий характер цієї роботи [153].

У той же момент увага частини праць зосереджувалась й на радянському контексті. Наприклад, у такому ключі написана праця І. Лісова «Десантники (воздушные десанты)». Книга присвячена історії розвитку радянських ПДВ в роки Другої світової війни та основним повітрянодесантним операціям (ПДО) Червоної армії. З-поміж іншого, автор детально описав планування та виконання операцій, вказавши при цьому на помилки та прорахунки військового керівництва, а також на умови, в яких доводилося діяти радянським десантникам в тилу противника. Разом з

цим, на основі досвіду Другої світової війни І. Лісовим було проаналізовано й бойове застосування десантів в умовах повоєнного часу у 1940–1960-х рр. (в тому числі в Кореї та В'єтнамі) із врахуванням здійснених за цей час змін в організації, озброєнні та бойовій техніці. В останніх главах автор приходить до висновків, про необхідність використання досвіду застосування ПДВ в минулому, який може бути використано в сучасній війні (в тому числі і аеромобільними формуваннями). Водночас і в цій книзі мають місце непоодинокі «ідеологічні огріхи». Зокрема однією із заporук «майстерності радянських десантників», на думку автора, була їхня «ідейна загартованість та безмежна відданість рідній Комуністичній партії» [96].

В цілому, аналізуючи наведені праці, можна виділити деякі загальні риси, що є характерними для більшості досліджень, які публікувалися у радянський час.

По-перше, участь АЕМФ (ДШФ) у бойових діях воєнних конфліктів другої половини ХХ ст. у них висвітлювалась фрагментарно. Переважно досліджувалися лише окремі аспекти застосування видів збройних сил, родів військ, питання їх бойового забезпечення, використання окремих зразків зброї та техніки тощо. Натомість менше уваги зверталось на широке узагальнення, систематизацію і аналіз набутого під час цих конфліктів досвіду. Незважаючи на фактологічний матеріал, у виданнях практично не подавалося відомостей про чисельність, завдання та форми і способи застосування АЕМФ (ДШФ), особливо в плані залучення для ведення АЕМД (ДШД) під час воєнних конфліктів зазначеного періоду. Здебільшого радянські автори розглядали ПДВ лише в контексті їх застосування як повітряних десантів та проведення ними ПДО, а ДШД – тільки в рамках застосування підрозділів в ролі Тактичного повітряного десанту (ТакПД).

По-друге, такі роботи відзначалися певною обмеженістю джерельної бази. У своїх роботах автори опиралися, насамперед, на матеріали відкритих закордонних видань, головним чином американської періодики, а тому через недоступність цілих пластів джерел (навіть радянського походження, які були засекреченими) висвітлення даної тематики у публікаціях того періоду було недостатньо повним та вичерпним, якщо не сказати одностороннім.

По-третє, нерівномірний розподіл акцентів під час дослідження застосування АЕМФ (ДШФ) при веденні ними АЕМД (ДШД) на користь вивчення насамперед американського досвіду, і лише на маргінесі – інших країн Заходу. Внаслідок певних ідеологічних установок, радянські науковці були змушені, з одного боку, аналізувати здебільшого дії збройних сил саме США, як свого ймовірного противника і провідної за військовим потенціалом країни Заходу, а з іншого боку, такі дії використовувались для критики США як країни-агресора, що не сприяло їхній науковій об'єктивності та нетенденційності.

Загалом, відсутність у радянській історіографії повноцінних, комплексних та якісних розвідок з досліджуваної тематики, в яких АЕМД (ДШД) отримали би цілісний та всебічний військово-історичний аналіз, своєю чергою призвела до послаблення аналітично-дослідницького елементу того сектору радянської військово-історичної науки, який відповідав за вивчення досвіду війн та воєнних конфліктів другої половини ХХ ст. в цілому, і нового способу ведення бойових дій – АЕМД (ДШД), як одного з основних елементів новітньої доктрини «Вертикального охоплення» зокрема, ігноруючи вимоги часу з вивчення даного питання.

Російська історіографія. На початку 1990-х рр. для дослідників застосування АЕМФ (ДШФ), особливо в контексті залучення їх для ведення АЕМД (ДШД), почали складатися більш сприятливі умови для ведення наукової роботи. З розпадом СРСР та створенням на пострадянському просторі незалежних держав, військових істориків було позбавлено обмежувальних ідеологічних кордонів та політичних замовлень. Зрештою, у цей період, почали зніматись грифи таємності з багатьох документів, що стосувалися залученню ДШФ, насамперед під час війни в Афганістані, як і стали доступнішими історіографічні та архівні матеріали зарубіжного походження, що також посприяло активізації вивчення відповідної тематики.

З початку 1990-х рр. і до сьогодні на пострадянському просторі лідером за кількістю публікацій, присвячених аспектам застосування ДШФ для ведення ДШД, є російська історична наука. Саме у Російській Федерації, яка успадкувала найбільш вагомий в СРСР центри військово-історичної науки, видано чимало праць, у яких, так

чи інакше, висвітлюється тема застосування ДШФ в плані ведення ДШД. Поряд з тим мусимо зазначити, що останнім часом російська військово-історична наука все частіше почала застосовувати перейняту в СРСР хибну практику спотворення історії для забезпечення інтересів владних еліт. В підсумку, у деяких роботах, окрім самого предмету дослідження, багато уваги приділено воєнно-політичним аспектам, а також критиці країн, не згодних з політичною позицією РФ, що часто в результаті відображалось однобоким трактуванням історичних фактів і подій (не завжди достовірних, а інколи – і взагалі видуманих).

У цей період публікується низка воєнно-історичних праць, які акумулюють погляди провідних російських військових істориків на еволюційний розвиток АЕМД (ДШД). У цьому контексті особливої уваги заслуговує збірник наукових статей «Информационные, специальные, воздушно-десантные и аэромобильные операции армий ведущих зарубежных государств» [128] та книга Є Понамарчука «Вьетнам, конец 1965 года» [139].

Наприклад, в згаданому науковому збірнику, що складається зі статей А. Сідоріна, І. Рябченка, В. Герасімова та інших дослідників, на основі відкритих російських та зарубіжних суспільно-політичних та військових джерел розкрито основний зміст інформаційних, спеціальних та повітрянодесантних (аеромобільних) операцій армій повідних зарубіжних держав, структуру та основи застосування сил та засобів спеціального призначення, повітрянодесантних військ та інформаційного протиборства, а також спрямованість, тенденції та перспективи їх розвитку. Особливу увагу автори приділили аналізу та досвіду війн та збройних конфліктів рубежа ХХ – ХХІ ст. за участі сил спеціального призначення, повітряних (аеромобільних) десантів та інформаційної боротьби [128].

Водночас Є. Понамарчук на сторінках своєї праці детально відтворив хронологію В'єтнамської війни у вересні – грудні 1965 р. – періоду, коли розпочатий ще в травні стратегічний наступ Національного фронту визволення Південного В'єтнаму (НФВПВ) було призупинено, і натомість американська армія перейшла від пасивної охорони стратегічних об'єктів до наступальних операцій, направлених на виявлення та знищення підрозділів НФВПВ, а Північний В'єтнам,

свою чергою, активізував передислокацію своїх військ на південь, що активізувало військові дії в регіоні. З-поміж іншого, автор звернув увагу на участь в цих подіях й 1-ої аеромобільної (кавалерійської) дивізії США, 228-ого десантно-допоміжного вертольотного батальйону, 101-ої повітрянодесантної дивізії, 502-го піхотного (повітрянодесантного) полку, 173-ої повітрянодесантної бригади, а також південнов'єтнамської Повітрянодесантної дивізії [139].

Вагомим кроком щодо дослідження ДШД в контексті розгляду розвитку АА стала захищена у 2007 р. дисертація кандидата історичних наук В. Уколова «Военная вертолетная авиация СССР: 1950-е – 1991 гг.» [132]. Так, автор, поставивши за мету своєї праці комплексно дослідити історію радянської військової вертольотної авіації у період від початку 1950-х рр. до 1991 р., проаналізував та узагальнив основні чинники, які обумовили розвиток радянської військової вертольотної авіації, розглянув особливості забезпечення вертольотних частин льотними кадрами у цей період та значення такої діяльності у сучасних умовах, виявив основні напрямки та тенденції у розвитку організаційної структури вертольотної авіації, дослідив досвід застосування військової вертольотної авіації СРСР на різних етапах її функціонування, визначив зміст діяльності керівного складу вертольотних частин та підрозділів із управління військовими колективами та вирішення завдань морально-психологічної підготовки льотного складу. Зокрема, основними чинниками, які посприяли та обумовили зародження та становлення армійської радянської авіації, на думку дисертанта, стали виклики «Холодної війни», які вимагали адекватної відповіді на розвиток вертольотної техніки на Заході, а також певні успіхи СРСР в економічному та науково-технічному розвитку держави на рубежі 1950-х – 1960-х рр. Крім цього, за визначенням В. Уколова, радянська військова вертольотна авіація у своєму розвитку пройшла чотири етапи: перший – кінець 1940-х – початок 1950-х рр.; другий – з початку 1950-х до кінця 1960-х рр.; третій – з кінця 1960-х до кінця 1980-х рр.; четвертий – з кінця 1980-х по 1991 р. В межах кожного з цих етапів змінювалась організаційна структура вертольотної авіації, її частин та підрозділів, озброєння, і не останню роль у цьому відіграли створення та розвиток як мережі військово-навчальних закладів середньої

та вищого профілю, так і цілої низки навчальних авіаційних центрів та аероклубів Добровільного товариства сприяння армії, авіації і флоту (ДОСААФ). При чому, якщо, за спостереженням автора, у 1940-х – на початку 1950-х рр. військова вертольотна авіація виконувала лише допоміжні, розвідувальні та коректувальні завдання, то упродовж подальшого часу вона відіграла дедалі більшу роль в бойових діях, утвердившись у 1980-х рр. як високоефективний та потужний вогневий, транспортно-десантний та спеціальний тактичний засіб, який особливо себе проявив в ході участі СРСР у війні в Афганістані у 1979–1989 рр., кола жодна операція в цьому конфлікті не проводилась без участі вертольотів [132].

Ще однією важливою роботою на радянському, а пізніше – на російському просторі є стаття О. Ковшаря «Десантно-штурмовые войска СССР и России» [97], на сторінках якої він висловив тезу про те, що в радянській практиці, на відміну від американського випадку, фактично від самого початку існування ДШВ із них вилучили вертольотну компоненту, залишивши її окремою сферою, яка надавалася ДШФ лише на час виконання відповідних операцій, або ж взагалі лише на період десантування. Водночас і самі ДШВ в СРСР почали розглядатися не як самостійний вид (рід) військ (сил), а як тактичний засіб загальновійськових з'єднань, а тому здебільшого призначались для вирішення часткових завдань в інтересах загальновійськових об'єднань, а не для самостійних дій. Зрештою, для радянського контексту характерним було і надання ДШВ недосконалої оргштатної структури та кон'юктурне віднесення ДШФ до складу ПДВ, замість створення сучасних та ефективних ДШВ у вигляді самостійних підрозділів з опорою на вертольотну аеромобільність та вертольотне забезпечення як в транспортному сенсі, так і в сенсі бойового забезпечення (вогнева підтримка, вогневе ураження тощо). Такі недоліки радянського часу, на думку автора статті, були успадковані і російською армією після розпаду СРСР [97].

При вивченні сучасних поглядів російських науковців на роль та місце ДШД у війнах та воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. цінними є і наукові книги: І. Лютова та П. Сагайдака «Мотострелковый батальон в тактическом воздушном десанте», в якій розкрито аспекти підготовки і застосування підрозділів

під час спільних дій на вертольотах та методики ведення бойових дій в тилу противника шляхом ведення ДШД в якості ТакПД [205]; В. Шайкіна «История создания и пути развития воздушно-десантных войск (от рождения до почтенного возраста)», в якій ґрунтовно досліджено та проаналізовано суть процесів які впливали на історичний розвиток ДШФ СРСР [206]; А. Кірілова, М. Виниченка, С. Аптрейкіна, Р. Шевченка та ін. «Военная история», на сторінках якої значну увагу присвячено розвитку Збройних сил СРСР, зокрема десанто-штурмової складової, у другій половині ХХ ст., в тому числі їхньої участі в локальних війнах та збройних конфліктах цього періоду [154]; І. Воробйова, А. Кірілова, М. Виниченка, С. Аптрейкіна та ін. «Тактика – искусство боя», в якій проведено аналіз та визначено роль і місце ДШЗ і реалізуємих ними ДШД в загальній системі бойових дій [155]; В. Шункова «Боевая мощь СССР», на сторінках якої розглянено історію розвитку армії СРСР з часу завершення Другої світової війни до 1980-х рр., зокрема її структуру, організацію з'єднань та частин, зразки озброєння та бойової техніки із деталізованим описом етапів їх створення, конструктивних особливостей та тактично-технічних характеристик [202]; В. Феськова, К. Калашнікова, В. Голікова «Советская Армия в годы “холодной войны” (1945–1991)», автори якої узагальнили дані про військові формування Радянської війни від повоєнного періоду до розпаду СРСР, подали інформацію про склад її груп військ, округів, армій, корпусів та дивізій, їхню нумерацію, озброєння, дислокацію, а також перелік корпусів, дивізій, бригад та полків Сухопутних військ, Ракетних військ стратегічного призначення, Військово-повітряних сил та Протиповітряної оборони Збройних Сил СРСР, ПДВ, частин спецназу, перелік бойових кораблів, підводних лодок та формувань Військово-морського флоту [106]; А. Ляховського, В. Забродіна «Тайны афганской войны», на сторінках якої було зібрано та проаналізовано документи та матеріали, пов'язані із введенням радянських військ в Афганістан та ходом бойових дій протягом всієї війни, які у час існування СРСР були засекречені, однак після його розпаду опинилися у загальному доступі [107].

Важливою для дисертаційної роботи в плані визначення причин неефективності «правильної» війни проти «неправильного» противника, якими є

незаконні збройні формування (НЗФ), виявилась монографія доктора історичних наук, дійсного члена Академії військових наук В. Боярського «Партизанство (Вчора, сьогодні, завтра)» [118]. В ній висвітлено досвід ведення протипартизанської боротьби в різні історичні періоди на Кавказі, в Іспанії, державах Африки, у В'єтнамі, в Афганістані, Чечні. З-поміж іншого, у книзі визначено, що найефективнішим способом боротьби із партизанами було використання аеромобільних (десантно-штурмових) загонів шляхом високомобільних дій з реагування на ситуацію та веденням ДШД. Характеризуючи початок ХХІ ст., автор зазначив, що настав час війн нового формату – «війн різних можливостей», які поєднують традиційні війни та нетрадиційні форми збройної боротьби, а також розкиданих по всьому світу «вогнищ тероризму», які разом із війнами формують принципово нове явище – «світову партизанську війну», для боротьби із якою уряди цивілізованих держав світу мали би об'єднати свої зусилля [118].

Серед найбільш значущих праць в контексті дослідження залучення різноманітних АЕМФ (ДШФ) різних видів і родів військ (сил) в ході ведення ДШД варто відзначити напрацювання: Ю. Півоварова та О. Первова із наведенням в хронологічній послідовності основних етапів розвитку як російської, так і західної армійської авіації у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., що дало можливість прослідкувати історію розвитку вертольотів та змін в теорії та практиці їхнього бойового застосування[133]; О. Горбенка про роль вертольотів у новітніх війнах та збройних конфліктах, що мали місце у світі після завершення Другої світової війни, як і про тактику застосування вертольотів у цих подіях [157]; Д. Верхотурова зі співставленням та аналізом сучасного стану російської армії зі збройними силами держав Заходу – членів НАТО, в тому числі із врахуванням вивчення не лише стратегії та тактики, але й військової економіки, політики, інновацій в контексті ймовірного відкритого протистояння між сторонами [175]; В. Феськова, В. Голікова, К. Калашнікова, С. Слугіна [203] та В. Аблазова про функціонування ДШФ Сухопутних військ Збройних сил СРСР [211]; М. Резніченка щодо діяльності Середньоазіатського прикордонного округу прикордонних військ КДБ у війні в Афганістані упродовж 1980-х рр., його особового складу, озброєння, технічного

супроводу [262]; О. Васильєва із порівняльним аналізом російських ПДВ із Корпусом морської піхоти (КМП) США як мобільних сил швидкого реагування у кількох аспектах: оперативно-тактичної складової, озброєння, оперативне мистецтво, командування і контроль, психологічна підготовка, проєкції та перспективи подальшого розвитку [275]; В. Шагалова, із описом досвіду американського КМП зі застосування ДШД під час участі в миротворчій операції ООН 1992–1995 рр. в Сомалі [269].

У той же час серед робіт російських науковців, мали місце й праці, у яких, попри те, що загалом порушувалися інші тематики, зверталась також і увага на аспекти щодо ведення ДШД ДШФ різних видів і родів військ (сил). До таких робіт можна віднести наукові напрацювання: М. Волковського щодо створення, еволюції, організаційної структури сил спеціальних операцій різних країн світу, їхнього використання в локальних конфліктах та у боротьбі з тероризмом [237]; С. Баленка, який також вивчав досвід становлення та розвитку спецназу у всесвітньому контексті [238; 282]; В. Попенка про особливості курсу підготовки бійців спецназу [293]; В. Новікова [259]; А. Мусалова [250], В. Муріна, А. Парахіна, Г. Сімакова [254] про участь радянських прикордонників СпП ПВ, в тому числі і льотчиків авіації прикордонних військ КДБ СРСР, в афганській кампанії 1979–1989 рр.; В. Терещенка, присвячене діяльності радянських державних і військових органів зі створення та вдосконалення окружної системи прикордонних військ КДБ СРСР [255] та ін.

В цілому, аналізуючи наведені позиції російської історіографії, можна стверджувати, що порівняно із дослідженнями радянського часу, публікації російських науковців після 1991 р. стали більш аргументованими, зі значно ширшою джерельною базою включно із частішим використанням закордонних джерел, змістовнішим матеріалом досліджень, вираженішим рівнем інформаційного наповнення та наукового обґрунтування.

Однак, незважаючи на певну об'єктивність у висвітленні історичних подій, сучасна російська історіографія здебільшого таки успадкувала саме радянський погляд на ДШД, а точніше – майже повну відсутність ґрунтового аналізу еволюції

підходів до безпосереднього ведення ДШД в операціях та способів їхньої реалізації, значною мірою сконцентрувавшись на розвитку лише ДШФ. Брак уваги до такого способу ведення бойових дій на противагу до повітряних десантів, переважно однобічне вивчення досвіду тільки однієї із сторін, реверанси ідеологічним уподобанням продовжують домінувати при проведенні досліджень навіть у сучасній РФ. Як не парадоксально, але аспекти ведення ДШД різноманітними наборами ДШФ різних видів і родів військ (сил) найчастіше коротко розглядаються якраз у тих працях, де в центрі уваги перебувають інші контексти військової сфери.

Загалом, вплив традиційних поглядів російських військово-історичних науковців на ДШД проявляється, зокрема, у відсутності в багатьох працях чіткого розмежування між повітряними десантами та ДШД. При цьому робиться акцент лише на способах доставки до районів виконання завдання. Таке обмеження обумовило відсутність ґрунтовних історичних досліджень з питань бойового застосування ДШФ у воєнних конфліктах шляхом ведення саме ДШД. І якщо згадки про такі дії в контексті проведення операцій під час воєнних конфліктів все ж таки містяться в деяких публікаціях, то глибокий і всебічний аналіз завдань, які вирішували ДШФ при веденні ДШД, повноцінне, комплексне та некон'юктурне дослідження їх бойового складу та умов ведення подібних бойових дій, форм і способів застосування і вплив на її результат різноманітних чинників у сучасній російській історіографії на даний час практично відсутній.

Українська історіографія. Попри те, що в Україні в період з 1991 по 2020 рр. було опубліковано чимало праць, присвячених воєнним конфліктам, переважна частина з них стосувалася війн та збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. і водночас темі ДШД у вітчизняній історіографії приділено значно менше уваги. Особливо характерною така ситуація була у перші роки незалежності України, коли українські науковці почасти опирались ще на досвід СРСР та здебільшого орієнтувались на дослідження російських колег. Однак після розпаду СРСР стало зрозуміло, що можливості України (особливо щодо забезпечення дій десанту літаками транспортної авіації) неспіврозмірні не тільки з розвинутими у військовому відношенні країнами заходу, але й навіть з РФ. Тому основні зусилля

спрямовувались на розвиток АЕМВ (ДШВ) та формування концепції їх застосування, особливо в плані АЕМД (ДШД) як найбільш притаманних для цього роду військ. Гостро постало питання наукового дослідження ДШД, проте зусилля переважно були спрямовані на вивчення цих дій в контексті військових наук. Більшість таких досліджень знаходиться під грифом таємності і недоступна широкому загалу.

На початку 2000-х рр. в Україні опубліковано декілька праць присвячених веденню бойових дій аеромобільними військами (ДШФ). Серед них можна виділити публікації: В. Мінасова, В. Оленєва, О. Поповіченка та ін. щодо вивчення дій аеромобільного батальйону (роти) у наступі при захопленні об'єктів у тилу противника [215]; В. Голованя, О. Дубова, Г. Фундук'яна та ін. [216, 217], присвячені діям аеромобільного батальйону (роти) в обороні в тилу противника та в умовах рейду; В. Кійка та С. Бабяка про тактику підрозділів аеромобільних військ [218]. Втім, де-факто, ці видання були просто перекладами радянських керівних документів, адаптованих до реалій аеромобільних військ України. Тому в них розглядались, насамперед, аспекти бойових дій підрозділів в якості повітряних десантів, а власне ДШД майже не приділялось уваги.

Загалом можна стверджувати, що до початку ХХІ ст. українська історіографія ДШД лише перебувала на стадії становлення, у публікаціях того часу ще істотно відчувався вплив радянських поглядів, в яких певне місце відводилось веденню ДШД, а самі ДШД не класифікувались за способами і методами їх ведення.

Лише у 2000-х рр. в Україні дедалі частіше починають виходити історіографічні позиції, які так чи інакше стосуються досліджуваної теми і написані вже у більш сучасному ключі. Їх можна розділити на три основні групи.

До *першої групи* належать дисертаційні дослідження і науково-дослідні роботи, в яких досліджуються питання історичного розвитку аеромобільних (десантно-штурмових) військ, умов які мали вплив на ці процеси, а також еволюція воєнного мистецтва у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., в тому числі і в контексті розвитку способів ведення ДШД.

До таких, насамперед, належить дисертаційне дослідження А. І. Сташка «Аеромобільні війська України в історичному контексті: передумови виникнення, становлення та розвиток», захищене у 2009 р. [296]. У роботі дисертант основну увагу зосередив на дослідженні основних тенденцій використання повітряно-десантних (аеромобільних) військ та специфіку розбудови національних формувань в ретроспективному та перспективному аспектах, виконання національними військами завдань оперативно-стратегічного та оперативного характеру, що забезпечило би набуття аеромобільними (повітряно-десантними) військами статусу основних бойових військових формувань Сухопутних військ Збройних Сил України. Для цього А. Сташко безпосередно визначив історичні передумови створення ПДВ, виділив основні етапи розвитку ПДВ СРСР як попередника Аеромобільних військ України (від 1930-х рр., коли було організовано декілька дослідних десантних загонів, які служили для відпрацювання організаційно-штатних структур і тактики використання повітряно-десантних частин до використання частин ПДВ в ролі мотопіхоти під час радянської військової кампанії в Афганістані 1979–1989 рр.) та всебічно проаналізував організаційні структури, погляди на бойову підготовку та бойове застосування аеромобільних військ України. Зокрема, з огляду 2009 р. дисертант зауважив, що до завдань, які можуть вирішуватися аеромобільними військами у мирний час, відносяться участь у боротьбі з тероризмом та антитерористичних операціях, залучення до евакуації громадян України із зон воєнних конфліктів, участь у миротворчих операціях та здійсненні заходів правового режиму надзвичайного стану, залучення аеромобільних військ до вирішення різнопланових завдань в разі виникнення загрози збройного конфлікту, в тому числі – завдяки високій мобільності – використання їх для посилення охорони державного кордону, виявлення та знищення розвідувально-диверсійних груп, недопущення несанкціонованого використання території України збройними силами інших країн [296, с. 1–11].

Варто відзначити й низку науково-дослідних робіт щодо обґрунтування шляхів вирішення проблемних питань застосування Високомобільних десантних військ з урахуванням досвіду застосування високомобільних формувань збройних

сил провідних держав – членів НАТО у воєнних конфліктах сучасності [142], впровадження стандартів НАТО у бойове застосування військових частин і підрозділів ДШВ в контексті розробки нової редакції проекту бойового статуту ДШВ ЗСУ [149].

Дисертація доктора історичних наук А. Слюсаренка «Творення та застосування сухопутного компонента Сил спеціальних операцій (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» [235] та колективна монографія «Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: історія та сучасність» [156] становлять особливий інтерес для нашого дослідження у рамках висвітлення аспектів створення та залучення до ведення бойових дій десантно-штурмового компоненту Сил спеціальних операцій (ССО), як силового компонента в ході ведення спеціальних операцій, під час яких досить часто застосовуються методи ДШД.

Зокрема, А. Слюсаренко, поставивши за мету дослідження розкриття особливостей виникнення, еволюції та бойового застосування сухопутного компонента військ спецпризначення, їх трансформації у сили спецоперацій як самостійної складової збройних сил сучасних армій, з-поміж іншого визначив й сутнісні риси спеціальних операцій у війнах і збройних конфліктах у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., концептуальні організаційно-функціональні компоненти ССО збройних сил провідних країн світу, тенденції еволюції та трансформації військ спеціального призначення із 1950-х рр. до сьогодні, в тому числі ССО як самостійного функціонального компонента збройних сил, обґрунтував їхнє бойове застосування у війнах і збройних конфліктах межі ХХ і ХХІ ст., включаючи воєнні кампанії в Іраку та Афганістані, простежив процес виникнення та розвитку Сил спеціальних операцій Збройних Сил України та окреслив шляхи можливого застосування історичного досвіду для подальшої розбудови й удосконалення їхнього професійного рівня. Визначаючи передумови до появи ССО у світовому контексті, дисертант висловив переконання, що вони стали закономірним наслідком воєнної історії та воєнно-політичної стратегії євроатлантичної цивілізації, і постали в той час. Існуючі високі стандарти життя громадян провідних країн Заходу, а також криза неоліберальної моделі капіталізму й

непосильний вже тягар воєнних витрат на попередньому рівні підштовхують західні держави до зусиль із розгортання обмежених за кількістю, однак високомобільних, відмінно оснащених та навчених угруповань, ядро яких становлять саме ССО, аеромобільні та амфібійно-десантні сили. Цим автор і пояснював суттєве зростання частки ССО у найбільших воєнних кампаніях, які мали місце у світі після 1991 р. У вітчизняному ж контексті, як стверджував А. Слюсаренко, хоч Україна успадкувала від СРСР чотири бригади спеціального призначення (включно із бригадою СпП Чорноморського флоту), перехід Української держави до творення ССО у сучасному організаційно-концептуальному розумінні розпочався лише після виходу відповідного Указу Президента України від 12 грудня 2007 р., і з цього часу було проведено ефективну та результативну роботу на загальнодержавному та відомчому рівнях із створення правового та доктринального поля розвитку ССО, докладено зусиль до підвищення боєздатності та службової спроможності частин ССО [235].

У той же час на сторінках колективної монографії «Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: історія та сучасність» автори чи не вперше в українській історіографії, опираючись на широку джерельну базу, розкрили історію формування, організаційну структуру, бойові можливості, завдання, особливості комплектування та вишколу, тактику і способи дій, оснащення й озброєння підрозділів спецпризначення Сухопутних військ, Військово-морських сил і Військово-повітряних сил США. В тому числі було окреслено оперативно-бойове застосування Сил спецпризначення США упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема в Іраку та Афганістані, а також відтворено діяльність приватних військових компаній як новітнього типу сил спецпризначення [156].

Загалом, спільними рисами наведених робіт є комплексний підхід до дослідження проблеми розвитку воєнного мистецтва у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., залучення до наукового обігу нових джерел, змістовність, відсутність ідеологічного впливу. Водночас, у цих роботах у контексті вивчення розвитку способів ведення ДШД глибоко та комплексно не досліджувалися процеси виникнення і обставини, які впливали на еволюційний розвиток даного явища, тобто у цьому сенсі вони почасти продовжували традиції

радянської та російської історіографії. Так, українські дослідники, успадковуючи традиції, характерні ще з радянських часів, вважають аеромобільні (десантно-штурмові) війська родом збройних сил, який відігравав під час ведення ДШД вирішальну роль, і при цьому недостатньо повно розглядають питання щодо взаємодії видів та родів військ (сил) під час ведення бойових дій.

До *другої групи* слід віднести підручники і посібники для підготовки слухачів та курсантів військових вузів, книги та історичні нариси. До таких робіт можна віднести: підручники, навчальні та навчально-методичні посібники А. Луцькова, І. Конопка, М. Ткаченка, В. Вовка, Г. Гайдарли; С. Лісового та ін., присвячені тематиці рейду парашутно-десантного (аеромобільно-десантного) батальйону та тактиці дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів (відділення, взводу, роти, батальйону) [223–227], що були підготовлені та опубліковані в Академії сухопутних військ імені гетьмана Сагайдачного у 2010-2013 рр.

До цієї ж групи належить «Посібник випускнику Національної академії оборони “Бойове застосування та управління діями аеромобільних підрозділів (частин, з’єднань)”» [180], історичний нарис М. Ковалю, виданий у 2008 р. у Національній академії Державної прикордонної служби України, у якому автор присвятив основну увагу діяльності ПДВ збройних сил різних країн у Другій світовій війні та локальних конфліктах другої половини ХХ–початку ХХІ ст. [177] та робота С. Лісового та О. Мардара щодо досвіду дій та перспектив розвитку аеромобільних та ПДВ у всесвітньому дискурсі [221].

Характерними рисами праць другої групи є інформативність та змістовність. У них ширше розкрито питання бойового застосування десантно-штурмових загонів в ході ведення ДШД, оперативно-тактичні питання застосування нових систем ОВТ. На відміну від робіт першої групи, більше уваги приділено застосуванню повітряного ешелону та діям підрозділів бойового та матеріально-технічного забезпечення. У той же час аспекти, пов’язані з походженням і відповідним тлумаченням термінів і фактологічним змістом визначення форм застосування ДШФ та способів ведення ДШД не є вивчені повноцінно та здебільшого не корелюються з

загальноприйнятими світовими відповідниками, особливо з тими, що застосовуються в збройних силах держав-членів НАТО.

До *третьої групи* праць віднесено наукові публікації, автори яких більш глибоко та змістовніше торкаються теми ДШД та способів (варіантів) їх ведення. Це роботи О. Печоріна, присвячені аналізу становлення та розвитку десантно-штурмових військ СРСР [105], а також узагальненню поглядів військових фахівців провідних країн світу щодо застосування повітрянодесантних (аеромобільних) військ в сучасних умовах [126]; О. Печоріна та В. Наумова щодо перебігу операції «Берег слонової кістки», проведеної Збройними силами США у листопаді 1970 р. з метою порятунку американських військовополонених, під час якої, як визначили автори, були використані групи спеціального призначення американських військ у взаємодії з армійською авіацією, щодо виконання бойового завдання шляхом ведення ДШД [108]; Г. Гайдарли, який у статті узагальнив підходи щодо удосконалення методики визначення бойових можливостей військових формувань високомобільних десантних військ при веденні ДШД [112]; В. Серватюка, В. Наумова, О. Швеця із окресленням окремих напрямків реформування високомобільних десантних військ Збройних Сил України для їхнього осучаснення та створення високомобільних десантних військ, які відповідатимуть вимогам часу: удосконалення їх організаційної структури, форм і способів застосування, напрямків технічного переоснащення, підвищення оперативних (бойових) спроможностей [228].

До цієї ж групи належать роботи, автори яких торкаються, хоча часто поверхнево, фрагментарно та лише в контексті інших основних питань, теми ДШД та способів (варіантів) їх ведення ДШФ різнорідних видів і родів військ (сил), переважно прикордонних військ КДБ СРСР під час участі у війні на території Афганістану у 1979–1989 рр.: М. Плахотного [246]; В. Серватюка, К. Мостової, Л. Серватюк [248]; А. Шевцова [253]; Г. Мініна [256].

Особливий інтерес, в розрізі впливу розвитку засобів АА на розвиток можливостей та тактики дій ДШЗ під час ведення ДШД, становлять роботи

А. Харука [76], В. Куравського та О. Печоріна [111], М. Жирохова [124], Д. Лісовенка [173] та ін.

В цілому, зростання кількості праць, автори яких так чи інакше звертаються до теми ДШД, свідчить про те, що військово-історичний досвід застосування ДШФ для ведення ДШД відображає актуальні на сучасному етапі погляди на збройну боротьбу. З іншого боку, серед масиву вітчизняних робіт, присвячених розгляду воєнного мистецтва другої половини ХХ ст., майже відсутні наукові доробки, в яких способи ведення ДШД та аспекти їх еволюційного процесу досліджувалися би окремо. Натомість у більшості робіт - вивчаються виключно у рамках узагальнюючих досліджень.

Загалом, аналіз позицій української історіографії демонструє, що попри наявність вже певних напрацювань, які безпосередньо чи суміжно стосуються дисертаційної роботи, повноцінного наукового матеріалу стосовно розвитку ДШД досі немає, а навіть якщо ДШД і представлені у публікаціях, – то не самостійно, а лише принагідно на тлі розгляду інших операцій.

Західна історіографія. На відміну від української, західна історіографія виникнення та розвитку АЕМД (ДШД) значно багатша, як за кількістю видань, так і за різноманітністю викладеного матеріалу. Майже відразу після початку бойових дій у В'єтнамі досвід, який здобувався під час цього конфлікту, почав активно вивчатися іноземними дослідниками, насамперед, американськими. З роками зацікавлення західних науковців аналізом подій довкола нового способу ведення бойових дій зберігається на високому рівні, і кожного року історична наука збагачується новими науковими доробками та регулярно проводяться наукові конференції із цієї тематики.

Загалом весь масив наукових матеріалів по застосуванню ДШФ та веденню ДШД, що були опубліковані на Заході у період з другої половини 1950-х рр. по теперішній час, незалежно від національної приналежності, можна поділити на чотири основних групи. До першої слід віднести *дисертаційні дослідження та монографії*, тематика яких, як правило, стосується окремих аспектів ведення бойових дій під час ведення АЕМД (ДШД). До другої групи належать *звіти*

наукових досліджень, які можна віднести до аспектів ведення ДШД, їх забезпечення та різносторонньої підтримки і забезпечення, еволюційних процесів розвитку способів і методів ведення ДШД. Третя група представлена науковими працями узагальнюючого та аналітичного характеру, у рамках яких розглядається досить широке коло питань, пов'язаних з веденням АЕМД (ДШД). Четверта – найбільш чисельна – наукові статті, опубліковані у спеціалізованих фахових виданнях.

Майже у всіх роботах першої групи, досвід розвитку АЕМД (ДШД) та безпосереднього спільного ведення бойових дій складовими АемЗ (ДШЗ) шляхом ведення АЕМД (ДШД) різними способами (варіантами) окремо не розглядався. При цьому закордонні науковці у своїх працях досить часто зверталися саме до АЕМФ (ДШФ), як високомобільних сучасних інструментів ведення бойових дій, відзначаючи виняткове значення АЕМД (ДШД), що свідчить про їх актуальність не тільки на сучасному етапі, а і в майбутньому. В одних роботах вивчення бойових дій аеромобільними (десантно-штурмовими) загонами здійснюється поряд з іншими бойовими діями та операціями, або в їх контексті в ході воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., інші – присвячуються виключно АЕМД (ДШД) або їх складовим. Так, вивчення досвіду застосування АЕМФ (ДШФ) стосуються монографії: Л. Джауруна [12], А. Вівка [17], В. Корнстаббла [18], Е. Сінклера [19], Дж. Рауба [20], Дж. Бродеріка [18], К. Войткуна [51] та П. Джанда [68, 69].

Особливий інтерес щодо передумов створення та трансформації ДШФ для ведення ДШД і поглядів на специфіку їх ведення різними методами і способами представляє робота Т. Грейвса «Transforming the Force: The 11th Air Assault Division (Test) from 1963–1965» [3]. З точки зору аналізу специфіки застосування ДШФ та поглядів на умови і своєрідність застосування їх в майбутньому виділяється праця Дж. Хеллса «Air assault forces in the counterpenetration role: a viable option for the future?», який, з-поміж іншого, розглянув теоретичні та історичні основи використання десантно-штурмових сил проти бронетехніки противника, а також можливості та обмеження цих сил під час контрпроникнення [24].

Суттєво доповнюють їх наукові дослідження: К. Жиллетта щодо повітряної мобільності розвитку штурмової авіації під час війни у В'єтнамі в період 1965–

1967 рр. [4]; С. Хаскена про історію становлення, еволюцію та подальші перспективи застосування авіаційної підтримки в армії США [5]; Д. Чедсі, присвячену аналізу історичного виміру функціонування в американській армії інституту передового авіаційного навідника починаючи від часу Першої світової війни до сучасних війн та локальних конфліктів та окресленню ймовірних сценаріїв його майбутнього розвитку [16]; Х. Хіта про технічне оснащення радянських десантно-штурмових бригад [21]; С. МакГьюга, який, намагаючись змоделювати, за яких обставин застосування десантно-штурмових сил могло бути найоптимальнішим в новітніх умовах ведення операцій при залученні механізованих військ, провів порівняльний аналіз радянської тактики та організації сухопутних сил із тактикою та організацією десантно-штурмових сил США [26]; Р. Вая щодо еволюції американської доктрини з питань вогневої підтримки після війни у Кореї та під час війни у В'єтнамі [50]; Дж. Рея, який розглянув можливі шляхи оптимізації підготовки та реалізації підтримки штурмової авіації, насамперед вертольотів, в умовах, коли попит на них щоразу підвищується [15].

Вагоме місце також займає праця Б. Ховелла «Air assault – rapid response at the operational level» [36], у якій описано принципи і способи ведення ДШД та перспективні напрямки їх розвитку для найефективнішого і швидкого реагування військ (сил) на оперативному рівні. Водночас в роботі Л. Лоувінга «Fire planning for air assault operations» [33] розкрито питання аспектів планування і реалізації в сучасних умовах вогневої підтримки при проведенні ДШД.

Відповідно до вимог сучасної війни автори цих оригінальних робіт здебільшого зосереджували свою увагу на вивченні воєнно-політичної складової дій противників, організаційної структури і спроможностей АЕМФ (ДШФ) та їх бойових і тактичних можливостей, але при цьому почасти практично не торкалися питань розвитку способів (варіантів) ведення ДШД та фактажу, який їх супроводжує та впливає на їх ведення.

Віднесені до *другої групи* наукові праці в основному висвітлюють аспекти ведення ДШД в воєнних конфліктах та процеси трансформації способів (варіантів) і методів ведення ДШД. Зокрема, йдеться про доробки Д. Тернера і С. Карстенса

щодо змісту, втілення в життя та можливості реалізації в майбутньому американської програми «Солдат майбутнього», розпочатої 2006 р., загальний сенс якої полягає у збільшенні продуктивності та ефективності окремо взятого військовослужбовця, який бере участь у бойових діях в пішому порядку, на основі технологічних досягнень XXI ст. [11] та К. Дігмана про роль безпілотних літальних апаратів у функціонуванні передового авіаційного навідника [22]. Крім цього, необхідно відзначити й роботу К. Догерті «The evolution of air assault» [34], в якій автор означив суть та передумови еволюційних процесів розвитку ДШД в історичній ретроспективі та погляди на подальше їх застосування у війнах та військових конфліктах.

Наукові праці *третьої групи* охоплюють широке коло питань, пов'язаних з бойовими діями під час ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини XX – початку XXI століття. До таких робіт слід віднести праці: М. Олінжера [27], Р. Страузса-Хупе [28], П. Аллена [29], Дж. Карланда [42], А. Міллета і П. Масловські [47], Дж. Толсона [49], Дж. Гаргуса [241], Л. Томпсона [82] та Ф. Девідсона [240] (книга якого видана в РФ).

В роботі Т. Кленсі «Armored Cav» [79] порушено питання підвищення бойових спроможностей танкових частин і з'єднань шляхом включення вертольотів до їх ОШС та формування в таких частинах аеромобільних (десантно-штурмових) загонів. Водночас в роботі Дж. Шулімсона та Т. Кленсі «U.S. Marines in Vietnam: An Expanding War 1966» [144] розкриваються основні причини та передумови формування в Корпусі морської піхоти США АемЗ (ДШЗ) для ведення АЕМД (ДШД), та відзначається виключність таких дій для КМП США.

Особливий інтерес для дисертаційного дослідження має наукова розвідка К. Ченга «Air Mobility: The Development of a Doctrine» [43], яка розкриває сутність доктринального сприйняття повітряної мобільності військ (сил), а також книга Дж. Галвіна «Air Assault: The Development of Airmobile Warfare» [45], в якій досліджуються етапи та перебіг процесу виокремлення ДШД під час аеромобільних операцій в окремий елемент.

Цінним історіографічним доповненням для дослідження є значний пласт видань, що стосуються специфіки розвитку АА, яка певним чином впливала на розвиток способів (варіантів) АЕМД (ДШД). Зокрема, це роботи М. Гріна [64]; З. Вейча [65]; Л. Ланда [66]; П. Клосінськи [67]; К. Бішопа [71]; Дж. Бернштейна [73]; Л. Піакука [74]; В. Файлса [75]; Е. Джонсона і Т. Долла [77]; П. Дорланда і Дж. Наннея [80]; Дж. Тове [81]; Д. Андертона і Дж. Міллера [83]; К. Ріда [84]; Л. Дрендела [88] та В. Мутзи [63; 70; 72; 86; 90], який в своїх роботах розкриває цілий спектр можливостей вертольотів АА в питаннях надання аеромобільним формуванням можливості повітряної мобільності, вогневої підтримки наземного ешелону, забезпечення, зв'язку та управління.

Четверту групу складають наукові статті, представлені на сторінках зарубіжних наукових видань. Так, концепції «аеромобільності» та «вертикального охоплення» в розрізі застосування АЕМФ (ДШФ) в плані залучення їх для ведення АЕМД (ДШД) розглядаються в працях: Р. Гріста ОБЕ [2]; К. Юнгчена, К. Тімоті, С. Лефорта [6]; Р. Друмма [10]; К. Юнгчена, Т. Сіла, С. Лефорта [13]; Дж. Тао [32]; Д. Салерно, Т. Вашера [35]; [37]; Ф. Ратбуна [38]; К. Ванса, Г. Веллера [40]; Дж. Гавіна [44]; Ф. Хофмана [46]; Дж. Прадоса [148]; Дж. Хакетта [148].

Вартою уваги в контексті поглядів західних дослідників на розвиток в майбутньому такого способу ведення бойових дій як ДШД є праця Б. Баррі Лі «Future airmobile forces» [1], а також роботи І. Сабункуоглу і Г. Вірлана «Modeling and analyzing army air assault operations via simulation» [14] та В. Кві-Зонга «Evaluate air assault plans by using ahp and fuzzy multi-criterion evaluation» [25], які демонструють новітні та нестандартні підходи та погляди на планування і ведення ДШД шляхом сучасних можливостей моделювання та аналізу використовуючи багатокритеріальну оцінку високої та нечіткої інформації. Що є досить інноваційним, та в майбутньому допоможе більш якісно планувати і проводити ДШД, зменшивши при цьому втрати ДШЗ.

Діям десантно-штурмового компоненту ВМС присвячена стаття американського дослідника Дж. Брауна [41], яка розкриває принципи застосування ДШЗ і ведення ДШД в морських десантних операціях. Бойову діяльність десантно-

штурмового компоненту ВМС розглянуто також у роботах Дж. Шулімсона [145] та С. Крафта [270].

Деякі питання застосування повітряного компоненту при веденні ДШД та питання авіаційної підтримки наземного ешелону розглянуті у статті відомого американського дослідника Дж. Перрі [48]. Цієї ж теми торкається Б. Багбі у своїй статті «Air power in support of air assault operations» [7].

Питанням експериментального створення та застосування міжвидового угруповання десантно-штурмових експедиційних сил на віддалених ТВД присвячена робота Р. Лехнера та С. Стракела [23], представлена на мультikonференції 2007 р. з моделювання бойових дій. Вона становить значний інтерес з точки зору перспектив подальшого розвитку і застосування ДШД силами і засобами експедиційних сил. Водночас цей факт наочно підтверджує нагальну необхідність в сучасних умовах та актуальність теми нашого дисертаційного дослідження.

Загалом, як показує аналіз західної історіографії ДШД, відповідні автори, насамперед, американські, значно ґрунтовніше, аніж радянські, російські та українські дослідники, висвітлюють еволюційні процеси розвитку АЕМД (ДШД), бойові дії під час ведення ДШД в операціях. Водночас у цих працях часом зустрічається певна суб'єктивність у трактуванні окремих сюжетів і характеру бойових дій та особливого акцентування на діях збройних сил тільки однієї із сторін.

Підбиваючи підсумки аналізу історіографії розвитку способів (варіантів) ДШД варто відзначити, що в радянській історіографії практично відсутні роботи з даної тематики. Основними причинами цього є обмеженість для СРСР джерельної бази та відсутність необхідності дослідження таких дій, оскільки ЗС СРСР не приймали повномасштабної участі в бойових діях після завершення Другої світової війни і аж до кінця 1970-х рр. Така необхідність виникла лише після початку інтервенції до Афганістану. Після розпаду СРСР історіографічну базу з відповідної тематики продовжила нарощувати Російська Федерація. Але ці дослідження ґрунтувались здебільшого на радянській школі. Тому вони несуть досить помітний

відтінок пропаганди та упередженості. З іншого боку, відкрився доступ до великої кількості закордонних джерел та архівів, через що російська історіографія даної теми значно збагатилась та набула більш наукового характеру. Майже півтора десятиліття її надбання активно використовувались українським фаховим середовищем. Однак останнім часом українська історіографія з даної тематики спромоглась подолати цю залежність і значно збагатилась фаховими та ґрунтовними науковими роботами. З постійним зростанням інтересу, дана тема стала пріоритетною для розвитку ДШВ та концепції їх застосування. З часом вона стає більш актуальнішою, на відміну від РФ, яка зробила ставку не на ДШД, а на повітряні десанти.

Отже за розвитком і науковим наповненням, на даний час, українська історіографія з даної проблематики випередила російську, але водночас суттєво відстає від західної. Західні дослідники, з одного боку, мають можливість безпосередньо користуватися архівними фондами, спілкуватися з учасниками подій, використовувати в своїй роботі нормативні матеріали та широку історіографічну і джерельну базу, з іншого – вони є вільними від ідеологічних обмежень. Тому на Заході значно інформативніше та ґрунтовніше від радянських і навіть пострадянських авторів висвітлюють тему виникнення та еволюційного розвитку АЕМД (ДШД). Крім цього, західні дослідники (насамперед, американські) відводять ДШД набагато серйознішу роль в історичному процесі, а відтак АЕМД (ДШД) на Заході значно частіше були темою окремих досліджень. В цілому ж, тема розвитку способів (варіантів) ведення ДШД в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. досі ще не була предметом окремого наукового пошуку та залишається мало вивченою і висвітлюється лише фрагментарно, або в контексті інших досліджуваних аспектів військової сфери.

1.2. Джерела

Різноманітність джерельної бази дисертації зумовлюється специфікою дослідження розвитку АЕМФ (ДШФ) для ведення ДШД та еволюції ДШД і способів

(варіантів) їх ведення під час бойових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. При цьому, йдеться як про матеріали, що походять із пострадянського простору, так і американські документи. Зокрема, джерела стосовно застосування частин і підрозділів американської армії під час воєнних дій з застосуванням аеромобільного компоненту, який застосовувався для ведення АЕМД в ході конфлікту у В'єтнамі, використано автором з фондів міністерства оборони США. На офіційних сайтах цього відомства у глобальній інформаційній мережі «Internet» представлені фотокопії текстових та графічних документів стосовно застосування військ (сил), архівні матеріали військових штабів, накази, звіти, рапорти, воєнно-статистичні матеріали тощо.

В цілому, весь масив використаної у роботі джерельної бази можна поділити на сім груп: 1) парламентські та урядові документи; 2) архівні документи державних і недержавних (цивільних) організацій, музейних установ, окремих громадян; 3) спогади і мемуарна література; 4) періодика; 5) навчальні, навчально-тактичні, навчально-методичні та довідникові матеріали; 6) звіти з проведених науково-дослідних робіт українських дослідників форм і способів застосування АЕМФ (повітрянодесантних, десантно-штурмових); 7) інструкції, статuti, настанови.

Однією з найважливіших груп джерел стосовно теми дисертації є *парламентські та урядові документи*, які так чи інакше вплинули на погляди щодо застосування АЕМФ (ДШФ) в цілому, та на розвиток тактики ДШД та способів (варіантів) їх ведення зокрема. Значну частину інформаційного матеріалу дисертантом використано з документів, які вплинули на діяльність органів державного управління та структурних підрозділів, насамперед, Міністерств оборони в США та Україні, щодо застосування військ у воєнних конфліктах, в тому числі концепції ведення ДШД: «Fallout from nuclear explosives fiscal aspects of defense program military air transport service missiles office of secretary of defense outside witnesses strategic mobility» Міністерства оборони (МО) США [187]; «Documents on Establishment and Organization, 1944-1978» МО США [188]; Конституція України [185]; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо військових стандартів» [184].

Згадані джерела дозволяють «мовою офіційних документів» ознайомитися із правовою основою щодо формування військових стандартів у США та Україні та функціонування відповідної управлінської системи як у справі застосування військових сил у бойових діях, в тому числі із веденням ДШД. У той же момент, доводиться констатувати, що на даний час з багатьох документів, які стосуються та регламентують застосування ДШФ, ведення ДШД та способів їх виконання, ще не знято грифу таємності, що ускладнює процес наукового дослідження, але за наявності інших груп джерел ця проблема не є критичною.

Архівні документи державних і недержавних (цивільних) організацій, музейних установ, окремих громадян формують другу групу джерел. Під час дослідження використано матеріали: національного архіву США (The National Archives of the USA) – головного архівного сховища США; оборонного технічно-інформаційного архіву США (Defense Technical Information Archive) - головного місця архівного зберігання науково-дослідної та інженерної інформації Міністерства оборони США; В'єтнамського центру і В'єтнамського архіву Сема Джонсона (The Vietnam Center and Sam Johnson Vietnam Archive), де зберігаються документи, що стосуються тематики війни у В'єтнамі.

Наприклад, серед *архівних документів національного архіву США* використано, насамперед, матеріали МО США «228-03 Air Cavalry Operations in the DECTA – 164th AVN GRP - NOV1968» [52] та «Combat after action Report for the battle of Dak To for the 173rd Airborne Brigade» [55] – бойових документів, у яких висвітлено звіти проведення операцій підрозділами, залученими до участі в АЕМД (ДШД) у В'єтнамі. Також до роботи залучено положення першої настанови (довідника) з тактики дій та техніки (порядку) ведення ДШД 1-ї Кавалерійської дивізії («1st CAV DIV – Combat Tactics and Air Assault Techniques – 15MAY1967») [53], та навчальне відео 1945 р. («Air assault tactics [ETC.], 1945») з тактики повітряно-штурмових дій перших американських підрозділів, які виділялись для перших спроб запровадження нового способу дій десанту [54], який, щоправда, в той час, через об'єктивні причин так і не був втілений.

Серед матеріалів оборонного технічно-інформаційного архіву США використано збережені у ньому аналітичні роботи: Л. Баїрита «An analysis of the current concept for employment of the airmobile division against insurgent forces in an underdeveloped area» щодо дослідження актуальної станом на другу половину 1960-х рр. концепції використання аеромобільної дивізії проти повстанських сил у слаборозвиненій зоні на прикладі В'єтнамської війни [56]; В. Мікола, Д. Кампбела, Д. Брамлетта «Operational alternatives for air assault forces in the 1990s» про оперативні альтернативи використання десантно-штурмових сил у 1990-х рр. у сферах авіаційної підтримки, стратегічного розгортання, тактичних варіантів застосування [59]; Дж. Сайкса «The air dimension and the heavy division: the utility of an organic light infantry air assault battalion in the heavy division», який присвятив свою роботу визначенню корисних характеристик застосування десантно-штурмового батальйону легкої піхоти у складі вжатої дивізії [61].

Зазначені науково-дослідні праці, які розкривають концепцію застосування АЕМФ американської армії, свого часу були розроблені у командному коледжі армії та генерального штабу. З них вже знятий гриф таємності, завдяки чому їх вдалось проаналізувати, долучити до роботи, а відтак – розширити джерельну базу дисертаційного дослідження.

Серед використаних документів, що зберігаються у В'єтнамському центрі та В'єтнамському архіві Сема Джонсона необхідно відзначити працю Т. Гапа «The book of honor the secret lives and deaths of cia operatives», написану у довідниковому ключі про діяльність таємних агентів, результатом роботи частини з яких стало можливим проведення спеціальних операцій із залученням силового компоненту – десантно-штурмових загонів, якими в тому числі, під час цих операцій застосовувались методи і способи (варіанти) ведення ДШД [245], а також, мемуарні та історично-довідкові матеріали (в тому числі аудіозаписи інтерв'ю): К. Крегера «Review of The Son Tay Raid» [243] – авторські спогади щодо подій навколо підготовки та перебігу американського рейду на в'єтнамський табір військовополонених Сон Таї в ніч із 20 на 21 листопада 1970 р. – операції «Берег слонової кості»; «The Vietnam Archive oral history project interview with Fredrick

Pumroy conducted by Steve Maxner» – запис інтерв'ю, проведеного директором В'єтнамського центру та В'єтнамського архіву Сема Джонсона Ствіеном Макснером із Фредріком Пумроєм, учасником війни у В'єтнамі, у березні-грудні 1970 р. – капітаном Повітряних сил США, передовим авіаційним навідником 23-ої тактичної ескадрильї повітряного забезпечення, 504-ої повітряної дивізії [244] та «101st Airborne Division (Air Assault) Division Review – Program» – всебічний огляд 101-ої повітрянодесантної дивізії армії США – так званих «Клекотливих орлів» (відповідно до емблеми): історії становлення, досвіду участі в операціях, структури, деталізований опис особового складу, його бойових успіхів та військових нагород [58].

В цілому, архівні матеріали стали важливим джерелом для розуміння виключних та суперечливих процесів формування наборів (ДШЗ, формувань) для ведення ДШД, організації та ведення ДШД в історичній ретроспективі в розумінні американських науковців та безпосередніх учасників подій (від солдат до генералів). Деякі матеріали, відповіді та запитання містять як безпосередню інформацію про залучення до АемЗ (ДШЗ) та участь у веденні АЕМД (ДШД), так і цитати з керівних документів, що регламентують форми і способи застосування збройних сил і зокрема АЕМФ (ДШФ) під час воєнних дій. У фондах недержавних громадських організацій різних країн з вивчення історії конфліктів, приватних архівах, музейних установах зберігається чимало документальних мемуарів, фотокопій документів часів конфліктів в яких застосовувались АЕМФ (ДШФ) для ведення ДШД, доповідей і статей, що містять спроби проаналізувати досвід, набутий у бойових діях. Зрештою, усі наведені архівні матеріали не лише містять інформацію з військової історії, але й вже самі стали частиною історії розвитку військової думки другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Третя група джерел охоплює *спогади і мемуарну літературу*. Незважаючи на певну тенденційність, заідеологізованість а той – і втаємничення цілих пластів інформації про форми і способи застосування ДШФ та методи і способи ведення ДШД в СРСР, все ж вагоме місце належить праці радянських авторів М. Грібачова, І. Стаднюка, В. Малініна та ін. «Днепр-67» [94], яка поруч із аналітичною та

публіцистичною складовою містить й спогади безпосередніх учасників загальновійськових навчань «Дніпро-67», які відбулися у вересні 1967 р. на території Білорусі, під час яких, з-поміж іншого, відбулося практичне вивчення ідеї використання вертольотної авіатехніки для доставки безпосередньо на поле бою десантних формувань, за результатом якого у 1968–1969 рр. у складі Повітряних сил СРСР з'явилися перші повітряно-штурмові бригади.

Важливим джерельним доповненням до досліджуваної теми є і книга С. Дзюби «Життя між кулями» [117], в якій, зокрема, на основі спогадів, описано історії про українських військовослужбовців, які брали участь у миротворчих місіях у різних «гарячих точках» світу.

Водночас варті уваги як опубліковані, так і записані у форматі аудіо спогади американських ветеранів війни у В'єтнамі, які з точки зору власних позицій описали свою роль під час військової кампанії, діяльність підрозділів, до яких належали, своє оточення, військове командування, перебіг тих чи інших військових операцій чи військових дій, в тому числі із веденням ДШД [58, 243, 244]. Загалом використання джерел цієї групи дозволило не лише інформаційно доповнити матеріал, але й додати до тексту роботи «особистісного» виміру.

До четвертої групи джерел належать матеріали періодики (як *військової, так і цивільної*), причому досліджено і опубліковані версії видань, і відповідні офіційні сайти, електронні архіви центральних і місцевих видань, де, з-поміж іншого, у вигляді фотокопій та текстових файлів зберігається величезний документальний пласт спогадів учасників бойових дій, статей, присвячених висвітленню тогочасних подій, аналітичного матеріалу. Критерієм відбору публікацій в періодиці була наявність у них статей, присвячених розвитку ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття та загалом зазначеним для розгляду у дисертації питанням.

За таким підходом у роботі досліджено наповнення таких авторитетних газет та журналів як «Army Information Digest» [37], «Diag. charts Infantry» [38], «Mil Rev» [39], «The New York Times» [60], «Osterr.Milit.Z.» [143], «Army Times» [150], «US News and World Report» [158], «Army Digest» [159], «Прикордонник України» [256].

Варто наголосити на важливості цієї групи джерел, адже саме періодика часто ставала не лише майданчиком для оповіщення населення зі сторони офіційної влади, чи, як у нашому випадку, ще й військового керівництва, але й платформою для дискусій між різними суспільними секторами, в тому числі між державними чи військовими очільниками та громадським середовищем, що також потрібно врахувати при дослідженні, особливо коли йдеться про війну у В'єтнамі чи Афганістані, які отримали значний суспільний резонанс в США та СРСР відповідно.

П'яту групу джерел становлять *навчальні, навчально-тактичні, навчально-методичні та довідникові матеріали*, які використовуються при фаховій підготовці та перепідготовці військових, зокрема щодо ведення ДШД. Наприклад, йдеться про інформаційне наповнення таких видань як: «Air assault school: Handbook» [8], «Manuals Combined: Warrior training center Air Assault School Handbook» [9], «1st CAV DIV – Combat Tactics and Air Assault Techniques» [53]. Особлива увага в цих виданнях приділяється військовому аспекту дій ДШЗ. Але питання історичного розвитку способів (варіантів) ведення ДШД в ході бойових дій в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., для вивчення впливу воєнно-політичних, військових, економічних, фізико-географічних умов на застосування АЕМФ (ДШФ), у них віднесено до другорядних. Також, для більш точного визначення основних термінів і понять, які використовувались для організації і ведення ДШД в різних країнах в ті чи інші періоди, дисертант використовував різноманітні військові довідникові видання, зокрема власне довідники, словники та енциклопедії. До таких довідкових матеріалів можна віднести: «Материалы разбора оперативно-стратегического командно-штабного учения «Запад-77»» [99]; розроблений С.І. Ожеговим і Н.Ю. Шведовою «Толковый словарь Ожегова» [167] та О.М. Плеховим і С.Г. Шапкіним «Словарь военных терминов» [170]; «Army Terms No. AR 310–25. Dictionary of United States Army Terms (Short Title: AD)» [196]; «Военная энциклопедия. (Аэромобильные (Воздушно-штурмовые) формирования)» [204], «Энциклопедия МО РФ. (Десантно-штурмовые действия)» [212], «Справочник по терминологии в оборонной сфере МО

РФ. (Десантно-штурмовые действия)» [213], «Энциклопедия Пограничных войск» М. П. Плахотного [217].

До матеріалів шостої групи відносяться ті джерела, які містять значний пласт інформації щодо еволюційних процесів та чинників, що сприяли розвитку способів ведення ДШД – *звіти з проведених науково-дослідних робіт українських дослідників форм і способів застосування аеромобільних (повітрянодесантних, десантно-штурмових) формувань*, в тому числі і для підготовки та видання відповідних бойових статутів аеромобільних (високомобільних, десантно-штурмових) військ. Серед таких джерел із найбільш цінних в інформаційному контексті щодо предмету дисертаційного дослідження є: «Розробка нової редакції проекту бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: шифр – “Десант – СВ – 2У”» [138] та «Розробка нової редакції проекту бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: шифр – “Десант – СВ – 3У”» [222], розроблені колективом Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного; «Обґрунтування шляхів вирішення проблемних питань застосування Високомобільних десантних військ з урахуванням досвіду застосування високомобільних формувань збройних сил провідних держав – членів НАТО у воєнних конфліктах сучасності: шифр – “Мрія-18”» [221], розроблене колективом Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського; «Впровадження стандартів НАТО у бойове застосування військових частин і підрозділів ДШВ. Розробка нової редакції проекту бойового статуту ДШВ ЗСУ: шифр – “Адаптація-Д-2”» [223], підготовлена колективом Військової академії м. Одеса. Необхідно відзначити, що за інформаційним наповненням цих НДР можна чітко прослідкувати українську еволюцію поглядів на форми і способи застосування АЕМФ (ДШФ) та способів ведення АЕМД (ДШД).

З метою виокремлення певних ключових ознак, за якими визначаються ДШД і які пізніше застосовувалися для визначення ДШД і способів їх ведення в збройних силах різних країн, АЕМФ (ДШФ), що створювалися для виконання конкретних завдань в ході бойових дій у воєнних конфліктах, специфіки їх ведення в різноманітних умовах та факторів які безпосередньо впливали на еволюційні процеси їх розвитку, автором використані *інструкції, статuti та настанови*

збройних сил, передусім, США, СРСР (згодом – РФ) та України, які формують цьому групу джерел. Це найбільший та найбільш інформативний в контексті тематики дисертаційної роботи пласт джерельної бази для узагальнення та аналізу даних роботи.

Перелік використаних у дослідженні інструкцій, статутів і настанов включає такі позиції: «Инструкция по боевому применению воздушно-десантных войск Красной Армии» 1943 р. [207], «FM 57-35. Army transport aviation-combat operations» 1958 р. [186], «FM 57-30. Airborne operations» 1959 р. [189], «FM 57-100. The airborne division» 1959 р. [190], «FM 57-35. Airmobile operations» 1960 р. [191], «FM 57-35. Airmobile operations» 1963 р. [192], «FM 57-1: Air force manual No. AFM 2-51. U.S. Army: U.S. Air force doctrine for airborne operations» 1967 р. [194], «FM 100-27: Air force manual No. AFM 2-50. Aerospace operational doctrine. U.S. Army : U.S. Air force doctrine for tactical airlift operations» 1967 р. [195], «FM 57-35. Airmobile operations» 1967 р. [193], «FM 57-35. Airmobile operations» 1971 р. [197], «FM 90-10. Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT)» 1979 р. [119], «FM 90-6. Mountain Operations» 1980 р. [122], «FM 90-4. Airmobile operations» 1980 р. [198], «FM 90-5. Jungle Operations U.S.» 1982 р. [116], «Боевой устав воздушно-десантных войск: часть II» 1984 р. [209], «FM 90-4. Air Assault Operations» 1987 р. [199], «Fleet Marine Force Manual (FMFM) 6-21. Tactical Fundamentals of Helicopterborne Operations» 1991 р. [267], «FM 90-3. Desert Operations» 1993 р. [114], «FM 90-10-1. An infantryman's guide to combat in built-up areas» 1995 р. [120], «FM 3-97.6. Mountain Operations» 2000 р. [121], «МСТР 3-01В. Helicopterborne Operations» 2004 р. [266], «FM 3-0. Operations» 2008 р. [200], «Army Tactics, Techniques, and Procedures. АТТР 3-18.12 (FM 90-4). Air Assault Operations» 2011 р. [201], «Бойовий статут аеромобільних військ сухопутних військ: частина II (батальйон, рота)» 2011 р. [171], «Бойовий статут механізованих і танкових військ СВ ЗСУ» 2016 р. [165], «ВП 3.21.20. Піхотний батальйон» 2017 р. [229], «Запровадження стандартів НАТО в системі підготовки Збройних Сил України. Програма “Страйкер”» 2017 р. [230], «Запровадження стандартів НАТО в системі бойової підготовки Збройних Сил України. Програма “Страйкер”» 2017 р. [231], «ВП 2.0. НАТО. Розвідка» 2017 р.

[233], «ВП 3.0. НАТО. Операції» 2017 р. [232], «МСТР 3-01В. Air Assault Operations» 2019 р. [125], «МСТР 13-10Е. Amphibious Operations» 2019 р. [268], «БП 3-(03)17.01. Тимчасовий бойовий статут ДШВ ЗСУ: частина III (рота)» 2020 р. [172]

Таким чином, можна констатувати, що інформація, яка є в різноманітних, вивчених в рамках роботи, джерелах, створює достатню емпіричну базу для проведення дисертаційного дослідження з обраної теми. Використання широкої та багатоаспектної джерельної бази дозволило провести детальне, комплексне та різнобічне дослідження еволюції ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ–початку ХХІ століття та виділити ключові ознаки, за якими визначаються АЕМД (ДШД) та способи (варіанти) їх ведення, а відповідно – і еволюційні процеси їх розвитку.

Висновки до розділу 1

Аналіз історіографії та джерельної бази дослідження розвитку способів ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє зробити висновок про актуальність даної теми, необхідність та можливість її всебічного вивчення в контексті історичної військової науки на основі існуючої джерельної бази та вже наявних історіографічних позицій.

Виявлення, систематизація, аналіз ступеня вивчення теми дисертації дає підстави зробити висновок про фрагментарний характер її дослідження науковцями та відсутність комплексного дослідження з позицій історичної науки. Вивченню цієї теми до недавнього часу не надавалось належного значення. Наявна наукова література незначна у кількісному та мало презентативна у змістовному сенсі.

З'ясовано, що увага науковців концентрувалася, переважно, на аспектах різного характеру щодо організаційно-штатної структури АЕМФ (ДШФ), діяльності окремих частин і підрозділів, які залучались до експериментальних програм і навчань, що стосувались удосконалення організаційно-штатної структури та концептуальних підходів їх застосування, та здебільшого фрагментарно висвітлювали бойову діяльність АЕМФ (ДШФ) в контексті ведення АЕМД (ДШД).

Виявлено, що недостатньо розкритими були такі проблемні питання, як особливості методики та способів (варіантів) реалізації АЕМД (ДШД), чинники що впливали на зародження і розвиток АЕМД (ДШД) та способів їх реалізації, висвітлення безпосереднього ведення АЕМД (ДШД) в бойових діях під час воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття, виникненню АЕМФ (ДШФ) в різних видах військ (сил) та участі їх в АЕМД (ДШД). Поза увагою дослідників залишилися й питання впливу ФГУ та різноманітних ТВД на застосування АЕМФ (ДШФ) в цілому, та ведення АЕМД (ДШД) різними способами зокрема. Очевидною є необхідність масштабного та глибинного вивчення розвитку способів (варіантів) ведення ДШД сучасними істориками, чим і зумовлено написання роботи.

У дослідженні використано широку джерельну базу, яку умовно можна поділити на групи: опубліковані документальні джерела, які містять законодавчі та нормативно-правові акти, парламентські та урядові документи; опубліковані та неопубліковані архівні документи та матеріали, що містяться в архівах державних і недержавних організацій, музейних установ, окремих громадян – зокрема, національного архіву США, оборонного технічно-інформаційного архіву США та В'єтнамського центру та В'єтнамського архіву Сема Джонсона. В цих архівах зберігаються бойові документи, звіти бойових дій підрозділів залучених до участі в ДШД, керівництва (довідники) з тактики дій та техніки (порядку) ведення ДШД, навчальні відео з тактики повітряно-штурмових дій, науково-дослідні праці які розкривають концепцію застосування АЕМФ армії США, мемуарні і історично-довідкові матеріали (в тому числі аудіозаписи інтерв'ю); спогади і мемуарна література; періодика; навчальні, навчально-тактичні, навчально-методичні та довідникові матеріали; звіти з проведених науково-дослідних робіт українських дослідників форм і способів застосування аеромобільних формувань; інструкції, статuti та настанови які висвітлюють аспекти застосування АЕМФ (ДШФ) і всебічні питання порядку організації та ведення ними АЕМД (ДШД). Комплексне опрацювання наявних джерел забезпечило розв'язання поставлених у дисертації мети та завдань.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Принципи і методи

Головна ідея роботи полягає у відтворенні сюжетів, які стосуються розвитку ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, використовуючи для цього широке коло джерел –парламентські та урядові документи; архівні документи державних і недержавних (цивільних) організацій, музейних установ, окремих громадян; спогади і мемуарну літературу; періодику; навчальні, навчально-тактичні, навчально-методичні та довідникові матеріали; звіти з проведених науково-дослідних робіт українських дослідників форм і способів застосування аеромобільних (повітрянодесантних, десантно-штурмових) формувань; інструкції, статuti, настанови. Це вимагає застосування у ході дослідження міждисциплінарного підходу – залучення окрім досягнень історичної та військової наук ще здобутків інших наук та дисциплін: філософії, політології, соціології, економіки, культурології, психології, педагогіки, демографії, географії та ін. Цим і пояснюється розлогість та різноманіття інструментарію, який застосовано у процесі дослідження.

Дослідницька робота була здійснена у два *етапи*: 1) *емпіричний* етап, на якому відбувався пошук фактичного матеріалу, його аналіз та класифікація; 2) *теоретичний* етап, на якому дисертант на основі здобутого матеріалу вивчив досвід застосування десантно-штурмового компоненту під час ведення ДШД в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., виявив тенденції розвитку (еволюції) ДШД та сформував рекомендації щодо використання досвіду ведення відповідних дій в інтересах подальшого розвитку ЗС України.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, єдності історичного та логічного, наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, системності та термінологічний принцип.

Принцип історизму дозволив розглядати об'єкт дослідження у його динаміці, мінливості у часі, а відтак – у висвітленні історичних явищ та подій з точки зору відповідних їм умов та часу. За допомогою цього принципу еволюційний розвиток ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, застосування АЕМФ (ДШФ) при веденні ними АЕМД (ДШД), як і самі ДШФ та АЕМД (ДШД) у дослідженні виступають змінюваними та динамічними явищами, що постійно перебувають у процесі трансформації, і загалом історію предмета дослідження висвітлено з урахуванням конкретних умов різних воєнних конфліктів.

Принцип єдності історичного та логічного дозволив об'єднати і узагальнити вже виявлені та описані історичні факти, сформулювати загальну теорію дослідження, визначити тенденції, пояснити явища, передбачити процес їх розвитку, зробити відповідні висновки, а також дозволив розробити конкретні рекомендації щодо використання набутого досвіду у Збройних силах України. За допомогою поєднання історичного та логічного історичні події та факти розглянуто у логічній послідовності, у генетичному зв'язку, за всіма етапами і формами розвитку, події науково описані у причинно-наслідковому контексті, відтворено тісний зв'язок розвитку воєнного мистецтва та появи нових форм організації спільних дій військ, які належать до різних видів збройних сил що, у свою чергу, дозволило виявити закономірності цього процесу. Водночас це уможливило об'єднання та узагальнення відомих історичних фактів та явищ, розкриття та пояснення їх значення, передбачення їх подальшого розвитку у тісному взаємозв'язку із конкретними історичними обставинами.

Завдяки принципу наукової об'єктивності досліджувані явища та процеси вивчались у всій їх багатоаспектності, різноманітті та суперечливості, із врахуванням усіх внутрішніх елементів явищ, незалежно від того, чи співпадали вони із світоглядом дослідника чи ні. На висновки дослідження не впливали симпатії чи антипатії науковця щодо того чи іншого аспекту, оцінки явищ та подій оперті на факти, почерпнуті із джерельної бази та історіографії, а не на власні враження. Це особливо важливо при дослідженні неоднозначних періодів історії, яким був зокрема час існування СРСР, супроводжуваний заідеологізованістю та

інформаційним викривленням, якщо не замовчуванням цілого пласту аспектів із теми дослідження.

За допомогою принципу сходження від абстрактного до конкретного, що передбачає проходження дослідником шляху від фрагментарного, неповного до цілісного та більш повного знання, із нецілісної інформації, отриманої із комплексу окремих джерел, позицій різних науковців та авторського підходу до дослідження вдалось досягнути цілісного та конкретного знання про об'єкт та предмет дослідження. У той же час принцип системності дозволив розглядати АЕМФ (ДШФ) та процес ведення ними АЕМД (ДШД) як систему, що складається із різних елементів. Відповідно до принципу, АЕМФ (ДШФ) та АЕМД (ДШД) розглядаються як складна система, побудована за принципом поєднання різнорідних сил, які своєю чергою, належать до різних видів і родів збройних сил. Дослідження процесу формування та еволюції ДШД відбувалося з урахуванням факторів, які впливали на них в той чи інший період. При цьому слід мати на увазі, що дані фактори між собою знаходилися у діалектичному взаємозв'язку і часто діяли одночасно. А за допомогою термінологічного принципу терміни та поняття вивчались в їхній історичній динаміці, визначались їхні значення та змістові навантаження, характерні для того чи іншого періоду історії, що сприяло кращому розумінню текстів джерел досліджуваного періоду.

У процесі проведення дослідження дисертант застосував як загальнонаукові, так і спеціально-наукові та конкретно-наукові методи воєнно-історичного дослідження.

Першу групу формують методи аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналогії, системно-структурний метод. За допомогою методу аналізу із загального комплексу знань виділено конкретні факти, твердження, оцінки, переконання тощо. Аналізу, як умовному поділу предмета на складові частини та виділенню в ньому найсуттєвіших властивостей, ознак структурних елементів та окремих зв'язків, належала провідна роль. Закономірним результатом аналізу в роботі було розроблення відповідних оцінок, визначення факторів, особливостей тощо. В процесі опису фактів головна функція аналізу

полягала у виділенні таких ознак подій, які могли бути прийняті у якості підґрунтя для належної систематизації фактів, що характеризували б певну сторону виникнення й розвитку подій.

Завдяки методу синтезу конкретні факти, твердження, оцінки, переконання, характерні для різних опрацьованих джерельних та історіографічних позицій зведені до висновку щодо об'єкта та предмета дослідження як цілісність. У результаті синтезу всі складові були взаємопов'язані між собою, що дало можливість одержати найбільш адекватне уявлення про ДШД, які використовуються для вирішення певних оперативно-тактичних та оперативних завдань під час ведення бойових дій. Метод абстрагування допоміг перейти від конкретних (емпіричних) знань, отриманих з історичних джерел та історіографії, до абстрактних (концептуальних, теоретичних) висновків. При цьому метод узагальнення став помічним для формулювання загальних висновків дослідження.

У процесі дослідження використані й методи індукції, дедукції й аналогії, які дали змогу провести всебічне дослідження та сформулювати деякі практичні рекомендації. Зокрема, метод індукції дав можливість одержати загальний висновок на основі аналізу окремих фактів, дедукції – логічно вивести окремі положення із загальних положень, а метод аналогії – зробити обґрунтовані співставлення між різними системами функціонування ДШФ та ведення ДШД, завдяки чому вдалося визначити основні сутнісні ознаки цих явищ. Загалом, ці методи дозволили на основі окремих фактів вибудувати власні концепції, а на основі останніх виділити факти.

Водночас завдяки системно-структурному методу вдалось розглянути об'єкт дослідження як узагальнений феномен, що складається із елементів, кожному з яких притаманна власна специфіка і функції, однак водночас ці елементи є тісно пов'язаними між собою.

Із спеціально-наукових методів, які використано у процесі дослідження, необхідно відзначити історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, статистичний, синхронний методи. Історико-генетичний метод дав можливість послідовно розкрити еволюцію виникнення та втілення концепції ДШД,

а хронологічний метод дозволив розглянути ці процеси у хронологічній послідовності.

Історико-генетичний метод дав можливість послідовно розкрити еволюцію ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття, а проблемно-хронологічний метод дозволив виявити особливості ведення ДШД в тих чи інших умовах, в різних хронологічних відрізках під час кожного конкретного конфлікту з урахуванням впливу визначених в роботі проблем. Порівняльний метод застосовувався стосовно і кількісних і якісних показників однієї групи та дозволив встановити подібні та відмінні риси історичних явищ дійсності. Так, у роботі проводиться порівняння організаційних форм, що використовували учасники конфліктів при веденні ДШД з метою виявлення перспективних шляхів у цьому напрямку для подальшого розвитку Збройних сил України. Статистичний метод дозволив встановити конкретні історичні факти, виражені кількісними показниками (склад сил і засобів, величина бойових втрат, динаміка нарощування сил тощо). Синхронний метод дозволив розглянути військові структури, які існували чи і досі існують, паралельно (наприклад, американська та радянська у 1950-х – 1991 рр., американська, російська та українська після 1991 р. тощо) в їхній динаміці, прослідкувати у синхронному режимі зміни, що відбулися із ними у часі та просторі.

З конкретно-наукових методів застосовано методи розгляду, опису і аналізу побаченого, історичної герменевтики та семіотичного аналізу. Так, методи розгляду, опису і аналізу дозволили досліднику опрацювати візуальні джерела (насамперед, відеоматеріали). Метод історичної герменевтики допоміг передати прихований зміст джерел, зашифрований художніми засобами-символами (ключові слова та звороти у офіційних документах та публіцистиці, символи на візуальних джерелах, характерні для відповідної епохи). Семіотичний аналіз сприяв розшифруванню конкретних символів в контексті їхнього функціонування (наприклад, погляд щодо ведення ДШД в радянській армії відрізнявся від погляду в збройних силах США і навпаки).

При написанні роботи та викладі матеріалу використовувався проблемно-хронологічний підхід, кожен розділ побудований за проблемним принципом, виділяються основні моменти дослідження, які структуризовані та подані в

хронологічній послідовності.

Загалом застосована у дисертаційному дослідженні методологія воєнно-історичного дослідження дала змогу використовувати різноманітні джерела, провести аналітичний та критичний аналіз матеріалів дослідження, ефективно залучити їх до написання роботи, і зрештою досягнути визначеної у дисертації мети та розв'язати поставлене наукове завдання.

2.2. Еволюція термінів, понять та підходів щодо розуміння і формування концепції ведення ДШД та способів їх реалізації

Для кращого розуміння суті предмету дослідження варто визначити трансформацію у часі та просторі ключових для дисертаційного дослідження підходів, термінів та понять щодо розуміння і формування концепції ведення ДШД та способів їх реалізації [183; 184; 185].

До початку впровадження у військову сферу вертольотів бойові дії за участю ЗС США велись за класичними принципами останнього періоду Другої світової війни – з масованим застосуванням військ на широких фронтах. Але з появою вертольотів почали змінюватись підходи щодо концепції застосування військ та переглядатись положення керівних документів щодо використання їх в умовах відсутності чітко позначених ліній бойового зіткнення сторін. Відтак, якщо в Кореї на початку 1950-х рр. вертольоти здебільшого використовувались для доставки військам матеріально-технічних засобів, перекидання військ та евакуації поранених без прямого бойового застосування, то з початком конфлікту у В'єтнамі в середині 1960-х рр. вони дедалі частіше почали безпосередньо залучатись до участі у веденні бойових дій. Тому виникла необхідність чіткого визначення спільних дій об'єднаних сил (загонів) наземних військ з частинами і підрозділами АА, порядку планування операцій, взаємодії, вогневої підтримки та ведення бойових дій.

Першим документом, який регламентував ці питання, стала настанова Field Manual No. FM 57-35 «Army transport aviation – combat operations» («Армійська транспортна авіація в бойових операціях»), видана 1958 р. Вона містила основну

інформацію про питання планування та проведення операцій сухопутних військ з використанням вертольотів АА спільно з бойовими наземними групами, в тому числі і невеликими розвідувальними патрулями. Заявлені принципи і методи однаково мали застосовуватись як до повітряної бойової групи, так і до елементів танкової і механізованої дивізії. Посібник присвячувався насамперед наземним аспектам операцій, детально описуючи планування і проведення транспортних операцій АА спільно з наземними військами в тилу противника (вертикальне охоплення). Також описувались інші методи використання транспортної АА для переміщення наземних військ в різних видах наземних операцій [186].

Захоплення плацдармів для повітряного десанту як варіант вертикального охоплення бойовою піхотною групою дивізії розглядалося як засіб досягнення поставлених цілей в ході проведення операцій сухопутних військ, а тактичні основи і техніка реалізації застосовувались також і до всіх підрозділів, і всіх видів операцій. Такі види операцій отримали назву повітряно-наземних. Повітрянодесантні операції і спільні повітряно-наземні загальновійськові операції, як правило, були схожими за методами та принципами планування і координації. Тому багато термінів, які використовувались для повітрянодесантних операцій, застосовувались і для спільних повітряно-наземних загальновійськових операцій, хоч відрізнялись за масштабом та діапазоном їх проведення [186]. Більше того, у 1950-х рр. повітряно-наземна операція в американській армії була, по суті, десантною операцією, яка передбачала переміщення бойових наземних підрозділів і їх елементів матеріально-технічного забезпечення в район виконання завдання повітрям для ведення бойових дій з противником. Вона могла включати будь-яку комбінацію десантних підрозділів і транспортних типів повітряних суден. Однак концептуально це були різні речі [186].

Тим часом, хоч в документі і вказувалось на слабкі сторони повітряно-наземних операцій станом на 1958 р. серед американського військово-політичного керівництва повітряно-наземні операції вважались найбільш ефективними: у справі швидкого використання наслідків ядерного удару; для вертикального охоплення територій, які захищаються противником або подолання природних перешкод, які

перешкоджають підходу та проведенню атаки на певний об'єкт противника; для сприяння бронетанковим, механізованим або моторизованим частинам і підрозділам у веденні бойових дій або в переслідуванні відступаючого противника; при виконанні допоміжних функцій для військ, які опинилися в оточенні, або для переміщення резервів, особливо в обороні на широкому фронті або під час мобільної оборони; в боротьбі з партизанськими або терористичними силами; при протидії підрозділам противника задіяним в повітряних десантах або повітряно-наземних операціях; при контролюванні території в складі патрулів і розвідувальних підрозділів; при повітряній доставці з кораблів на берег наземного елемента повітряно-наземних сил під час повітряно-наземних дій в рамках проведення морської десантної операції [186].

У той же момент в документі наголошувалось, що повітряно-наземні сили забезпечують додаткові можливості за допомогою яких командир може суттєво впливати на результат загальновійськових операцій – в окремих випадках командиру підрозділу транспортної АА можуть передаватися під оперативне управління будь-які артилерійські підрозділи, піхота або підрозділи які діють на важкій броньованій техніці, якщо це сприятиме виконанню поставленого завдання [186]. У той же час, положення не скасовувало і не підміняло існуючу на той час доктрину, процедури і командні відносини для повітряного руху військ, припасів і спорядження під час виконання штурмових дій і на наступних етапах спільних повітряних операцій, викладених в Меморандумі про оборону США від 26 листопада 1956 р. [187]. Воно не змінювало роль ВПС в забезпеченні підтримки армії повітряним транспортом за межами зони бойових дій викладених в директиві міністерства оборони США № 5160.22 від 18 березня 1957 р. [188].

Такий стан речей протримався протягом кількох років. В цей час повітряно-наземні сили керувались в своїй діяльності кількома керівними документами для планування і під час проведення повітряно-наземних операцій, особливо це стосувалось повітрянодесантних підрозділів які залучались до такого типу операцій. Такими керівними документами, окрім вже згаданого Field Manual No.FM 57-35 «Army transport aviation-combat operations» були Manual No. FM 57-30 «Airborne

operations / повітрянодесантні операції» 1959 р., а також Field Manual No. FM 57-100 «The airborne division / повітрянодесантна дивізія» 1959 р. Причому FM 57-30 та FM 57-100 були розроблені спеціально для повітрянодесантних частин і підрозділів, з врахуванням досвіду повітряно-наземних операцій, але основним їх призначенням було висвітлення аспектів саме повітрянодесантних операцій. Поштовхом для зміни поглядів на застосування повітряно-наземних сил і концепції проведення повітряно-наземних операцій стали події під час Суецької кризи 1956 р. та війни в Лівані 1958 р. [189; 190].

Назріла необхідність чіткого розділення понять, процедур і термінів для повітрянодесантних і повітряно-наземних операцій, сил та засобів для їх проведення. Аналізуючи перебіг ведення бойових дій у В'єтнамі, військово-політичне керівництво США (спершу як сторонній спостерігач, а не учасник) прийшло до усвідомлення необхідності формулювання доктрини аеромобільності та впровадження чітких термінів, процедур і понять, які б їй відповідали. Вже в 1960 р. вийшла нова настанова – Field Manual No FM 57-35 «Airmobile operations / аеромобільні операції», яка замінила FM 57-35 від 1958 р. та містила деякі положення FM 57-30 та FM 57-100 від 1959 р. Таким чином, починаючи з 1960 р. остаточно розділились поняття, підходи і принципи застосування військ (сил) в повітряних десантах і при веденні аеромобільних дій. По своїй суті повітрянодесантні формування отримали статус «крилатої піхоти», а аеромобільні, відповідно – «повітряної кавалерії», що більш точно відповідало духу їх застосування.

В керівництві FM 57-35 «Airmobile operations» почали розглядатись всі аспекти аеромобільної діяльності. У ньому надавалась основна інформація про планування та проведення аеромобільних операцій для всіх бойових ешелонів, в тому числі і малих бойових груп аеромобільних сил, які мали здійснювати патрулювання. Принципи та методи проведення аеромобільних операцій могли застосовуватись, в тому числі і до бойових груп піхотних дивізій, бойових загонів повітрянодесантних дивізій, танкових кавалерійських частин і окремих спеціалізованих елементів бронетанкових дивізій. Також чітко визначався термін *аеромобільної операції* –

операції, в якій бойові сили і їх оснащення пересуваються полем бою в літальних апаратах під управлінням командира підрозділу сухопутних військ для участі в наземних боях, а аеромобільні сили складаються з наземних бойових елементів в поєднанні з елементами АА для спільних дій при веденні аеромобільних дій.

Завдання аеромобільних сил, до яких вони найбільш пристосовані, стали включати: економію сил і засобів при веденні загальновійськових операцій; розвідувальні та охоронні дії; блокування або заборона підходу противника на загрозливих ділянках; проведення рейдових дій; знищення позицій ППО; протипартизанські дії; захоплення і утримання ключової місцевості; демонстраційні дії; зрив контратак противника; ведення штурмових дій не залежачи від відстаней і природних перешкод; дії з кораблів; використання результатів ядерних ударів для захоплення і утримання ключових районів місцевості. Склад аеромобільних сил визначався конкретними вимогами до кожного з поставлених завдань. Аеромобільні сили, які раніше включали лише наземний бойовий елемент і авіаційний елемент, розширились за рахунок додаткових елементів. Такими елементами могли бути: вогнева підтримка, розвідка, інженерне забезпечення, елементи технічного забезпечення. Підтримуючі елементи стали безпосередньо підпорядковуватись або передаватись в оперативне підпорядкування [191].

На основі накопиченого бойового досвіду попередніх конфліктів та першого періоду війни у В'єтнамі в 1963 р. вийшла нова настанова FM 57-35 «Airmobile operations». У своїй основі вона повторювала положення 1960 р., але була доповнена значними змінами в підходах до ведення аеромобільних дій. Ця оновлена настанова надавала основну інформацію щодо планування та проведення аеромобільних операцій вже для всіх бойових елементів аеромобільних сил.

В настанові уточнювалось, що бойові підрозділи (а не бойові сили) і їх техніка (а не тільки оснащення) доставляються (а не пересуваються) саме вертольотами, а не загальним поняттям літальних засобів. Зазначалось, що перекидання повітрям здійснюється під контролем (а не під управлінням) командира наземного елемента. Відтак, вже з 1963 р. за політ, доставку та дії в повітрі став відповідати саме командир повітряного елемента (але під контролем командира наземного елемента),

а за бойові дії на землі та за загальне керівництво аеромобільними діями – командир наземного елемента, причому поєднання всіх елементів залучених для ведення аеромобільних дій (наземних бойових елементів в поєднанні з елементами АА та елементами матеріально-технічного забезпечення) стало називатися аеромобільними силами (АемС). Водночас *аеромобільні дії* визначались як такі, в яких бойові підрозділи і їх техніка доставляються на поле бою вертольотами під контролем командира наземного сухопутного елемента для участі у веденні бойових дій на землі. Ключові характеристики аеромобільних операцій доповнилися вимогою переваги в повітрі і придушення засобів ППО противника на маршрутах польоту і в районі проведення аеромобільної операції. При цьому в цей час аеромобільні сили стали поділятися на штурмовий (наземний) і транспортний (повітряний) ешелони [192].

Після офіційного початку повномасштабного військового втручання США в березні 1965 р. в конфлікт у В'єтнамі, знову був проведений аналіз ведення аеромобільних дій АемС, в тому числі вже і американськими військами, і на основі зроблених висновків у 1967 р. було вкотре внесено зміни і доповнення до FM 57-35, які відобразились у відповідній настанові. У цій редакції поруч із ключовими положеннями інших керівних документів, вперше зазначалося, що вертольоти АА і літаки ВПС, виділені для підтримки дій армійських частин в плані переміщення всередині операційної зони та виконання функцій доставки і поповнення матеріально-технічних запасів, також можуть бути використані для забезпечення авіаційної вогневої підтримки сухопутних частин відповідно до вимог оперативної обстановки. Аеромобільні дії за новою настановою 1967 р. визначалися як спосіб ведення *спільних* бойових дій наземним і повітряним ешелонами, причому наземний ешелон не тільки мав доставлятися на поле бою, а й переміщуватись по ньому повітряним транспортом. *Аеромобільна операція (дії)*, відповідно до документу, визначена як спосіб ведення бойових дій при якому наземні бойові підрозділи і їх ОВТ (наземний ешелон) переміщуються по полю бою на повітряному транспорті (повітряний ешелон) під контролем командира наземного ешелону з метою ведення *спільних* бойових дій на землі. Вона характеризується неочікуванністю, гнучкістю,

маневром, узгодженням за часом і місцем, точністю і швидкістю, а також великими відстанями і незалежністю дій від перешкод на місцевості а також здатністю вражати цілі в недоступних для інших засобів місцях (особливо в тилу противника). Водночас відзначалося, що аеромобільні сили обмежені в здатності швидко маневрувати на землі і вогневій потужності і найкращим способом компенсувати цей недолік в документі прописане застосування переваги повітряних вогневих засобів аеромобільних сил над бронетехнікою і здатність ефективно діяти для придушення наземного вогню противника. В той же час АемС починають перетворюватись на загони для виконання конкретного завдання з повним набором сил і засобів для його виконання. Такі аеромобільні загони (АемЗ) майже на два десятиліття стають грізною атакуючою силою, підтримуваною не тільки авіацією і артилерією, а й корабельною артилерією і корабельними засобами розвідки і зв'язку. Відтоді морська десантна операція, по суті, стала повітряно-морською десантною операцією [193].

Положення FM 57-35 від 1967 р. було чинними до виходу у 1971 р. уточненого та оновленого FM 57-35 «Airmobile operations», що включав в себе новітню, перевірену на практиці, доктрину проведення аеромобільних операцій [194].

В документі розширилися основи застосування аеромобільних загонів (АемЗ) у наступальних і оборонних діях в ході ведення аеромобільних операцій, додалися положення про бойове забезпечення аеромобільних операцій (дій) і ролі ударних вертольотів при вогневій підтримці наземного ешелону АемЗ. При цьому документ не відміняв основ застосування та процедур до спільних повітряних операцій, а також не змінював роль ВПС в авіаційній підтримці військ і тактичних повітряних перевезеннях під час спільних повітряно-наземних операцій, розкритих в FM 100-27 і FM 57-1 від 1967 р. [195]. Визначення більшості термінів, які почали в цей період використовуватись в аеромобільних операціях і характеризувати їх, увійшли до словника термінів армії США AR 310-25. Так, *аеромобільні дії* почали визначатись як ті, в якій підрозділи і їх техніка доставляються та здійснюють пересування полем бою на повітряних транспортних засобах (вертольотах) під контролем командира

наземних сил (командира АемЗ) для ведення спільних бойових дій на землі в районі виконання завдання [196].

Аеромобільні дії, крім інших параметрів, визначених в попередній настанові, почали характеризуватись ще і певною гнучкістю застосування елементів АемЗ і веденням бойових дій, можливістю маневру на великих площах (обумовлено розвитком можливостей і ТТХ вертольотів) і швидкістю виконання. Вперше зазначалось, що аеромобільні дії, які зазвичай виконуються в слабозахищених районах, можуть проводитись і в районах попередньо зайнятих противником з добре організованою системою оборони (в тому числі і ППО), за умови попередньої авіаційної та/або артилерійської підготовки. Наголошувалось, що з огляду на високу швидкість і темпи проведення аеромобільних дій має виключне важливе значення надійна та ефективна система зв'язку. Тобто концепція застосування аеромобільних загонів почала передбачати задіяння їх у розвитку наземних бойових дій із використанням АА для збільшення мобільності наземного ешелону. Відзначалось, що наземний ешелон АемЗ може забезпечити найкращий баланс між п'ятьма функціями наземного бою: мобільністю, вогневою міццю, розвідкою, управлінням та зв'язком, бойовим забезпеченням. Починаючи з 1971 р. АемЗ повинен був включати наземні і авіаційні підрозділи, та зазвичай мати бойове і матеріально-технічне забезпечення (хоча і не завжди), а повітряний ешелон повинен бути підпорядкований або переданий під оперативне підпорядкування командира наземного підрозділу [197].

У 1980 р., у зв'язку з переходом на нову систему стандартизації та зважаючи на випробувану і вдосконалену за понад 11 років війни у В'єтнамі концепцію аеромобільності, на заміну FM 57-35 від 1971 р. приходять FM 90-4 «Airmobile operations». В цій настанові більше уваги приділено застосуванню вертольотів, які надали мобільності на полі бою піхотинцям та іншим складовим АемЗ. Перевірені у В'єтнамі АЕМД і методи їх реалізації забезпечили основу для сучасної аеромобільної тактики дій і застосування ЗС, та в даній редакції FM 90-4 від 1980 р. створили передумови для виокремлення з аеромобільних дій поняття ДШД. Аеромобільні операції зробили суттєвий внесок в загальну бойову ефективність

військ. Поряд з тим стверджувалось, що деякі з аеромобільних операцій можуть бути неможливі при веденні бойових дій середньої інтенсивності. За таких умов слід було домогтися панування в повітрі, придушити або оминати ППО противника.

Повітряний ешелон для командувача наземних сил став засобом забезпечення швидкого реагування і зосередження сил в критичному місці і в критично стислі терміни для впливу на тактичну ситуацію, а потім так само швидко мав здатність переносити зусилля і використовувати їх в іншому місці. Тобто фундаментальною характеристикою аеромобільних дій поставало використання вертольотів для забезпечення тактичної і мобільної переваги наземних сил над противником. В результаті було сформовано аеромобільну цільову групу – АемЗ (airmobile task force – АМТФ), яка могла атакувати ворожі позиції з будь-якого напрямку, наносити удари по цілях і об'єктах, які неможливо дістати іншими силами і засобами, долати або обходити перешкоди повітрям незалежно від ландшафту і наявності доріг, проводити рейди з використанням вертольотів, швидко концентрувати або розсіювати (перерозподіляти) свої сили розширюючи свою зону впливу, забезпечувати створення для командувача операційною зоною меншого резерву, вивільняючи більшу частину своїх військ для ведення бойових дій за класичною схемою застосування сухопутних військ [198].

Підставою для наступного перегляду та оновлення настанов щодо аеромобільних операцій стали збройні конфлікти 1980-х рр. – англо-аргентинська війна за Фолкленд (1982), вторгнення Ізраїлю до Лівану (1982), вторгнення США на Гренаду (1983), турецько-курдський конфлікт, який почався 1984 р. Як результат – у 1987 р. з'явилася осучаснена та відредагована згідно із вимогами сучасності настанова FM 90-4 «Air Assault Operations / десантно-штурмові операції». З виходом нової настанови була скасована попередня настанова від 1980 р.

Основною концептуальною причиною заміни настанови було розуміння необхідності виокремлення з загальних аеромобільних дій поняття повітряно-штурмових дій (ПШД / ДШД). Так склалось, що упродовж кількох десятиліть АЕМД розглядались в основному як спосіб маневрування наземних підрозділів на вертольотах з можливістю вогневої підтримки наземного ешелону. У нових реаліях

зросла озброєність та технічне оснащення противника. Це почало вимагати від АемЗ більшої маневреності і вогневої потужності. Зросла складність планування та ведення бойових дій, в тому числі і в питаннях бойового, і матеріально-технічного забезпечення. Назріла необхідність використання добре підготовлених та оснащених найновішими розробками ОВТ сучасності високомобільних потужних штурмових підрозділів, де наземний і повітряний ешелон буде інтеграційно діяти як одне ціле, та буде здатним виконати поставлене завдання у будь-яких умовах місцевості і погоди.

АЕМД станом на 1987 р. почали сприйматись як такі, які включають в себе два елементи – ДШД та повітряний рух (повітряні перевезення). Наголошувалось на необхідності координації між цими елементами щодо послідовності планування і тактичного застосування. Настанова FM 90-4 «Air Assault Operations» від 1987 р. регламентує положення, в першу чергу для авіаційних і піхотних підрозділів, але застосовується також і до підрозділів бойового і матеріально-технічного забезпечення, яким необхідно планувати і використовувати армійську авіаційну підтримку. Тобто, відтепер участь в бойових діях приймали не лише бойові підрозділи, а всі структурні елементи десантно-штурмового загону (ДШЗ), включаючи і елементи всебічного забезпечення, які мали діяти як одне ціле. Як наслідок, в документі 1987 р. вперше з'явилося чітке та конкретизоване визначення *десантно-штурмових дій*: ДШД – це дії, в яких десантні сили (бойові наземні підрозділи, підрозділи бойової підтримки та бойового забезпечення), використовуючи вогневу потужність, мобільність і повну інтеграцію вертолітних засобів, за допомогою маневрування на полі бою та під контролем наземного або повітряного командира діють для ураження та знищення противника або захвату і утримання ключових районів місцевості (об'єктів). На думку авторів настанови, ДШД – це не просто переміщення повітряним шляхом солдатів, зброї і техніки підрозділами АА, але й точно сплановані і агресивно виконані бойові дії, спрямовані на нанесення удару на великі відстані без врахування природних перешкод ландшафту для атаки противника та коли і де він найбільш вразливий. Повітряний рух (ПР) може проходити в контексті ДШД і бути включеними в загальне

планування ДШД. Авіаційні засоби, залучені до повітряного руху, враховуються при плануванні десантно-штурмових дій, але не входять до складу ДШЗ та не беруть безпосередньої участі у веденні ДШД. Вони виконують роль забезпечення ведення бойових дій із доставки необхідних сил та засобів. Після закінчення цієї доставки операція повітряного руху припиняється. Сили і засоби АА, які залучались до такого роду дій (відповідно до замовлення), вивільняються і повертаються в розташування своїх підрозділів.

З американської концепції формування ДШЗ для ведення ДШД випливає, що хоча десантно-штурмові, повітрянодесантні, рейнджерські і спеціальні підрозділи набагато більше підходять для комплектації ДШЗ, однак усі піхотинці повинні бути готові до участі у веденні ДШД (коли того вимагає ситуація). Тому командири піхотних підрозділів повинні володіти знаннями та вміннями щодо принципів ведення ДШД так само, як і знати принципи застосування артилерійських підрозділів [199].

Такий стан справ відповідав вимогам кінця ХХ ст. і був чинним упродовж майже чверті століття. Але з врахуванням новітніх тенденцій ведення сучасної війни ХХІ ст. та досвіду військових конфліктах останніх десятиліть (від вторгнення США в Панаму у 1989 р. до глобальної війни проти тероризму, включаючи війни на територіях колишнього СРСР та СФРЮ, в Африці, на Близькому Сході та Афганістані), де інтенсивно застосовувався десантно-штурмовий компонент (ДШКомТ) військ (сил), або існували передумови для його застосування, у 2011 р. була підготовлена нова редакція настанови для ведення ДШД – FM 90-4 «Air Assault Operations», яка відмінила настанову FM 90-4 від 1987 р.

В оновленій настанові описується, як наземний і повітряний компоненти ДШЗ мають планувати, готувати і проводити ДШД. Визначається координація, необхідна в умовах сьогодення між цими організаційними компонентами щодо планування, підготовки і тактичного використання обох елементів. Ця настанова поширюється на усі організаційні компоненти ЗС, які можуть залучатись до планування ДШД і діяти як частина ДШЗ. В ній вперше згадується можливість ведення ДШД в рамках операцій підтримання міжнародного миру і безпеки, на додачу до наступальних і

оборонних операцій. Також в цю настанову включені положення, що враховують зміни в статуті FM 3-0 (операції), та вилучені ті, що не пов'язані безпосередньо з плануванням, підготовкою і веденням ДШД (винятки включають принципи і бойові імперативи повітряно-наземної битви) [200].

До головних нововведень настанови від 2011 р. належать: оновлене визначення ДШД і повітряного руху; положення щодо можливостей ДШД, обмежень і уразливостей, системи управління, основ зворотної послідовності планування (почало вперше застосовуватись), участі в ДШД (як наземна розвідувальна підтримка) розвідувального батальйону. Вперше було представлено розуміння ескадронної організації ДШЗ, оновлені положення що стосуються планування вогневої підтримки.

Починаючи з 2011 р. в розумінні американського військово-політичного керівництва, а отже і в розумінні процедур і стандартів НАТО, *ДШД* визначаються як вертикальне охоплення, яке проводиться з метою отримання позиційної переваги та/або оточення (блокування, примушення до відступу) противника, який може чинити опір, або знищення противника, який неспроможний протистояти. ДШД мають проводитись з використанням ефекту неочікуваності та готовності до вогневої протидії противника з дотриманням вимог щодо створення умов для безпечного приземлення при проведенні вертикального охоплення противника. Водночас вони характеризуються високим ризиком у поєднанні з максимальною віддачею. За умов правильного планування і енергійного виконання вони можуть надати командувачу угруповання військ додаткові можливості для контролю за темпом операцій в своїй операційній зоні широкого спектру для створення або утримання ініціативи.

Однією з основних змін стає чітке розділення понять ДШД і повітряного руху. ДШД не є синонімом повітряного руху, і відтепер вони були повністю окремими і різними місіями, які більше не поєднувалися. У цьому контексті *ДШД* постали як дії, під час яких наземні сили, використовуючи мобільність вертольотів і повну інтеграцію наявної у них бойової потужності, ведуть ретельно сплановані і агресивні бойові дії з метою знищення противника або захоплення і утримання

ключової місцевості. А повітряний рух (переміщення) – це дії, пов'язані з використанням вантажних вертольотів і вертольотів підтримки (крім ДШД), для перекидання військ і техніки, транспортування боєприпасів, палива та інших активів. Але при цьому загальні положення, які застосовуються до ДШД в плані переміщення по смугах прольоту, також мають застосовуватись і до повітряного руху.

Для ведення ДШД мала формуватися цільова група – ДШЗ (air assault task force – AATF), а також крім спеціалізованих десантних підрозділів могли залучатись і легкі піхотні підрозділи та важкі підрозділи (з бригад типу Stryker), які повинні були вміти планувати, готувати і вести ДШД (коли того вимагала ситуація).

Відзначалось, що ДШЗ найбільш ефективні в середовищах, де для противника обмежені можливості маневру, де він не має переваги в повітрі та ефективних систем ППО. Ключовими чинниками успіху ДШД є недовготривалість у часі, вогневе придушення противника на всю глибину смуги прольоту і прилеглих територій та пріоритетне придушення ворожих систем ППО. ДШЗ мають змогу атакувати ворожі позиції з будь-якого напрямку, проводити атаки і рейди за межами зони дії механізований і танкових військ, знищувати там і переслідувати противника, оминати ворожі позиції і перешкоди на місцевості завдаючи удари в недоступних для інших сил і засобів районах. Також ДШЗ можуть утворювати резерви, що дозволяє не відволікати основні сили від виконання ними своїх завдань, швидко реагувати на потреби і загрози в будь-яких районах, швидко розміщувати сили в тактично ключових районах операційних зон, вводити противника в оману щодо справжніх намірів своїх дій, оперативно здійснювати підтримку інших підрозділів і швидко убезпечувати і захищати ключову місцевість [201].

Сьогодні американськими спеціалістами ведеться ґрунтовне оцінювання ведення бойових дій в конфліктах сьогодення (війна на сході України (з 2014), інтервенція Росії в Сирії (з 2015), військова операція проти Ісламської держави). На основі висновків ймовірно є внесення доповнень в діючий документ FM 90-4 від 2011 р. Водночас, деякі висновки вже зроблені, і на їх основі вже з 2019 р. діє настанова MCTP 3-01B «Air Assault Operations», створена спеціально для Корпусу

морської піхоти США. Цей пріоритет є цілком зрозумілим, оскільки КМП США є експедиційними силами [125].

У той час, коли у США простежувалась досить чітка й логічна послідовність розвитку настанов щодо ведення ДШД, в СРСР формування концепції застосування ДШВ проходило значно складніше. Воно супроводжувалось не завжди продуманими рішеннями та характеризувалось кількома етапами трансформацій.

Якщо в майбутніх війнах керівництво США робило ставку на експедиційні сили Корпусу морської піхоти, то в СРСР таких спроможностей для забезпечення аналогічних сил не було з огляду на низку об'єктивних і суб'єктивних причин (основна з них – економічна). Тому військово-політичним керівництвом СРСР ставка була зроблена на розвиток повітрянодесантних військ, які за задумом мали створити конкуренцію КМП США. Простіше, швидше і дешевше було виготовити значну кількість військово-транспортних літаків, аніж будувати авіаносці, великі десантні кораблі та іншу спеціалізовану техніку, необхідну для ефективних дій морської піхоти. Особливої актуальності це набуло після наказу МО СРСР від 7 березня 1964 р., за яким Головнокомандування СВ було розформовано з передачею функції Головного штабу СВ Генеральному штабу ЗС СРСР. Одночасно повітрянодесантні війська були виділені в окремий рід військ з підпорядкуванням безпосередньо Міністру оборони СРСР. Однак це створювало проблему перед СВ: вирішення оперативно-тактичних завдань в тилу противника ускладнювалося відсутністю власних десантних формувань. Розв'язанням проблеми стало створення власних десантних формувань СВ. При цьому враховувався досвід використання американською армією аеромобільних формувань у В'єтнамі [202, с. 294-295].

За концепцією ГШ, десантні формування СВ повинні були відрізнитися від повітрянодесантних військ способом десантування (посадочним способом з вертольотів замість парашутного десантування з літаків), а від формувань спеціальної розвідки ГРУ – застосуванням досить великих сил. Але на відміну від Армії США, де основним видом повітряно-штурмових формувань була аеромобільна дивізія (повітряно-штурмова дивізія), в Сухопутних військах СРСР основним з'єднанням було формування нижчого рівня – повітряно-штурмова

бригада. З моменту створення цих формувань і аж до 1983 р. в них не передбачалась повітрянодесантна підготовка (ПДП) [103, с. 167-198; 203, с. 243-245].

Жодних формалізованих документів, які б регламентували застосування ДШФ, не було. Під час навчань «Дніпро-67» у 1967 р. була апробована перша експериментальна повітряно-штурмова бригада. Позитивні результати навчань дали початок формуванню перших повітряно-штурмових бригад (починаючи з 1968 р.), які мали в своєму складі декілька ескадрилей бойових і транспортних вертольотів (з 1977 р. два вертолітних полки). Саме тоді було прийняте рішення про перейменування цих формувань на десантно-штурмові. Експериментальний досвід був визнаний позитивним, тому ухвалили рішення про створення кількох окремих десантно-штурмових бригад окружного (фронтового) підпорядкування, і кількох окремих десантно-штурмових батальйонів армійського підпорядкування в 1979 р. Таким чином, період з 1967 по 1979 рр. можна умовно назвати першою експериментальною хвилею формування ДШФ.

В результаті реалізації другої хвилі формування в 1980 р. вже нараховувалось 12 таких бригад, а загальновійськові армії і армійські корпуси поповнились окремими десантно-штурмовими батальйонами. Проте експерименти з штатною структурою і принципами застосування ДШФ продовжувались. На початку 1980-х рр. опрацьовувалась концепція армійських корпусів (АК) нового типу для розширення оперативного прориву, де основу ударної сили замість дивізій становили бригади. Для здійснення «вертикального охоплення» противника в складі корпусів були створені окремі десантно-штурмові полки, а для їх повітряного перекидання були додані окремі транспортні вертолітні полки з усіма авіаційними частинами наземного забезпечення. [204, с. 328-329]

Під час третьої хвилі формування ДШФ, яка розпочалась з 1986 р., сформували чотири окремі десантно-штурмові бригади резерву головних командувань напрямків. Таким чином кількість бригад зросла до 16 (11 були розгорнуті повністю, дві частково розгорнуті, три кадровані). Причому повноцінними аеромобільними з'єднаннями були лише три бригади першої експериментальної хвилі, які мали власні авіаційні формування. Решта були лінійними частинами без своєї авіації. Для

забезпечення перекидання повітрям бригади розміщувались поруч з дислокацією частин АА [103, с. 167-198; 203, с. 243-245].

Жодних документів, які визначали би концепцію застосування ДШФ СВ ЗС СРСР, не було. Ці формування по своїй суті були легкими стрілецькими підрозділами, які доставлялись на поле бою вертольотами. Тому при веденні наземних наступальних чи оборонних дій вони керувались Бойовим статутом СВ. Водночас на основі аналізу результатів проведених експериментів в 1969 р. був виданий посібник «Мотострілецький батальйон в тактичному повітряному десанті». У ньому розглядались основні теоретичні положення стосовно застосування мотострілецького батальйону в тактичному повітряному десанті, регламентувалась робота командирів з підготовки до десантування і ведення бойових дій в тилу противника. Також у посібнику розкривались особливості виконання найбільш характерних бойових завдань і наводились практичні рекомендації з підготовки особового складу та бойової техніки до завантаження в вертольоти та правила завантаження і вивантаження [205].

Така ситуація з регламентуючими документами щодо концепції застосування спостерігалась не тільки для ДШФ, але й для ПДВ. Бойовий статут повітрянодесантних військ (ПДВ) вийшов лише у 1984 р. По суті для ПДВ він замінив Тимчасовий польовий статут РСЧА від 30 грудня 1936 р. Стаття 7 цього документу визначала: «Парашутно-десантні частини є дієвим засобом для дезорганізації управління і роботи тилу противника. У взаємодії з військами, які ведуть наступ з фронту, парашутно-десантні частини можуть вплинути на повний розгром противника на даному напрямку» [206, с. 39]. Загалом ПДВ до 1984 р. керувались положеннями цього польового статуту і статуту СВ, а основні положення щодо специфіки застосування ПДВ були викладені в інструкції з бойового застосування повітрянодесантних військ Червоної Армії від 1943 р. [207]

Ситуація дещо змінилася на рубежі 1970–1980-х рр., коли поруч із «Керівництвом по бойовому застосуванню повітрянодесантних військ Радянської Армії» з'явилися спеціально розроблені два таємні посібники («Повітряні десанти в сучасній війні» від 1979 р., «Основи застосування повітряних десантів. Тактичні

повітряні десанти» від 1982 р.). Але якщо перший посібник був створений спеціально для ПДВ, у зв'язку з необхідністю врахування сучасних тенденцій застосування і ведення бойових дій, то другий вже включав положення щодо тактичних повітряних десантів (ТакПД), які мали більше відношення до ДШФ, але застосовувались і ПДВ з огляду на те, що вони також могли залучатись до такого виду дій [208].

Суттєвий вплив на розвиток керівних документів в плані концепцій і методів застосування ПДВ і ДШФ спричинив досвід Афганської війни, коли формування відповідних типів почали широко використовувати в ході ведення бойових дій. Стала очевидною необхідність мати чітко прописані положення щодо застосування, планування та специфіки ведення бойових дій відповідних частин і підрозділів. Тому на основі аналізу застосування таких частин і підрозділів в бойових діях був виданий бойовий статут ПДВ від 1984 р. [209]. В ньому містилась інформація щодо принципів та основ ведення загальновійськового бою в тилу противника, підготовки до десантування та бойових дій, здійснення десантування, ведення наступального і оборонного бою, рейдових дій, як повітрянодесантними так і десантно-штурмовими підрозділами. Також розглядались питання бойового, технічного і тилового забезпечення відповідних дій. Включення дій ДШФ до положень цього Бойового статуту ПДВ стало можливим після введення до програми підготовки ДШФ повітрянодесантної підготовки у 1983 р. Проте необхідно відзначити, що положення Бойового статуту ПДВ містили інформацію, яка стосувалась лише ТакПД, і в ньому взагалі не розглядались питання ДШД, задля ведення яких, власне, і створювались ДШФ. Для виправлення цього стану речей у 1986 р. був виданий таємний посібник «Десантування і бойові дії десантно-штурмових з'єднань і частин», який вже чітко описував визначення ДШД, принципи і методи планування та застосування ДШФ для ведення саме ДШД. Він здебільшого повторював положення з відповідних тогочасних настанов американської армії, але з деякими особливостями організаційно-штатної структури, можливостями та бойовими спроможностями. Як показав досвід бойових дій в Афганістані, для ведення ДШД, одним з ключових чинників є наявність у складі ДШФ вертольотів у кількості, достатній для успішного

та своєчасного виконання завдань. Але з цим, з огляду на економічну складову і можливості оборонної промисловості, було досить складно. Вертольотів катастрофічно не вистачало. Тому навіть навіть під час другої хвилі формування ДШФ ставка робилась не на включення вертолітних частин в ОШС, а на спільне використання (за потребою) авіації СВ разом з сухопутними військами. Це не дозволяло ДШФ повноцінно використовувати свої бойові спроможності, так як сухопутні війська воліли надавати ДШФ обмежений льотний ресурс [103, с. 167-198; 203, с. 243-245; 210]. Вище військове командування неправильно оцінювало залежність ДШВ від вертолітного забезпечення, вважаючи його аналогічним забезпеченню дій ПДВ літаками ВТА. Не враховувалась специфіка ДШВ, яка полягає в значно тіснішому і обов'язковому симбіозі десанту з вертольотами, адже АА для ДШФ були не тільки засобом доставки, але й підтримки – по суті їх бойовими машинами [206, с. 194]. Однак навіть під час кампанії в Афганістані, з огляду на обсяг виділеного льотного ресурсу і обмеження щодо його використання, доводилось суттєво скорочувати терміни ведення ДШД. Через це не було можливості нарощення сил за рахунок використання кількох хвиль вертольотів – як це робили американські війська. ДШД намагались провести за один виліт, у стислі терміни (час необхідний для знаходження вертольотів у повітрі без дозаправки). Після виконання завдання ДШЗ повертався назад, оскільки його можливості без підтримки вертольотів досить обмежені. Зрештою, в 1988 р. позбулись авіаційної складової і перші три десантно-штурмові бригади першої хвилі формування. Десантно-штурмові частини без авіаційної складової ставали по суті легкими стрілецькими підрозділами, але з підвищеним потенціалом для виконання специфічних завдань. З одного боку, десантно-штурмові частини могли десантуватися парашутним способом, а з іншого – для ТакПД могли використовуватись і мотострілецькі підрозділи, які діяли посадочним способом. Тому у 1989 р. почалось розформування десантно-штурмових полків та батальйонів, а у серпні-вересні 1990 р. усі окремі десантно-штурмові бригади були передані до складу ПДВ СРСР. Їх планували переформувати в окремі повітрянодесантні

бригади, але не встигли зробити цього до розпаду СРСР [103, с. 167-198; 203, с. 243-245; 210; 211].

Тим часом у 1988 р. у словнику воєнних термінів на противагу раніше прийнятому визначенню *ДШД* з'явилося альтернативне, згідно з яким під ними розуміли спосіб виконання бойових завдань десантно-штурмовими (повітряно-штурмовими) з'єднаннями, частинами і підрозділами, які включають політ до об'єкту, повітряно-штурмову атаку, висадку підрозділів, атаку і знищення об'єктів противника, повернення або здійснення маневру для виконання нового завдання. Перед повітряно-штурмовою атакою зазвичай мають наноситись артилерійські, авіаційні і ракетні удари по об'єкту що атакується [170, с. 85-86]. Тобто, з огляду на обмежений льотний ресурс, зникло поняття про захоплення і утримання десантами районів, а *ДШД* починають характеризуватись як «маневр» - «удар» - «маневр».

Після розпаду СРСР десантно-штурмові частини в Російській Федерації увійшли до складу ПДВ ЗС РФ. Російська Федерація успадкувала від СРСР всі підходи до функціонування і комплектації ЗС. Збереглись і положення керівних документів щодо призначення, концептуальних основ формування та застосування *ДШФ*. Розроблена за часів СРСР концепція застосування, методи ведення *ДШД* та визначення, які застосовувались до 1988 р. перейшли і до керівних документів, регламентуючих введення *ДШД* до ЗС РФ. У них враховувались насамперед мета та завдання таких дій, а визначення завдань не підтягувалось під можливості їх виконання.

ДШД у нормативних документах ЗС РФ визначається як сукупність централізовано організованих за єдиним задумом і планом дій з десантування ТакПД (полк, батальйон, рота), виконання ними бойових завдань, їх підтримки та забезпечення, а також штурмові дії АА з захоплених десантами районів в тилу противника для виконання ряду взаємопов'язаних оперативно-тактичних і тактичних завдань. Вони проводяться у фронтових (групи армій) і армійських (корпусних) наступальних операціях з метою сприяння наступаючим військам в розгромі противника, що протистоїть. Водночас *ДШФ* визначаються як частини і підрозділи, які використовують вертольоти як основний бойовий і транспортний засіб, і

призначені для ведення ДШД. Але крім цих формувань, для ведення ДШД також можуть залучатись і спеціально підготовлені мотострілецькі частини і підрозділи, з'єднання і частини фронтової і АА, РВіА, ППО, а також спеціалізовані підрозділи інших родів військ (сил). [212; 213; 214].

Отже, визначення концепції і методів застосування, термінів і понять, які застосовуються щодо ведення ДШД в США і в РФ майже ідентичні за основними положеннями та несуть аналогічне смислове навантаження. Різниця полягає в організаційно-штатній структурі, укомплектованості силами і засобами для ведення ДШД, методами формування ДШЗ (наявністю чи відсутністю штатних засобів АА).

В Україні після розпаду СРСР розвиток ДШФ і концепції їх застосування пішов шляхом, дещо відмінним від РФ, однак відправним моментом теж стала радянська концепція ведення ДШД. Вона використовувалась з 1992 р. – часу утворення аеромобільних військ України. Водночас почався процес формування концепції застосування аеромобільних військ (АЕМВ) СВ ЗСУ, розробки керівної та навчальної документальної бази. Але ще на початку 2000-х рр. доводилося керуватись радянськими керівними документами та українськими навчальними посібниками: «Аеромобільний батальйон (рота) у наступі при захопленні об'єктів у тилу противника», «Аеромобільний батальйон (рота) в обороні в тилу противника», «Аеромобільний батальйон (рота) у рейді», які ретрансльовували положення Бойового статуту ПДВ СРСР від 1984 р. із певними препаруваннями до аеромобільних військ СВ ЗСУ [215; 216; 217]. Однією з перших спроб поєднати в одному документі положення щодо десантування, ведення бойових дій та всебічного забезпечення став посібник для підготовки офіцерів, курсантів, офіцерів запасу «Тактика підрозділів аеромобільних військ», виданий 2002 р. [218], однак і він в основному повторював положення бойового статуту ПДВ СРСР від 1984 р.

Лише 2002 р. була видана Управлінням АЕМВ настанова «Ведення десантно-штурмових дій з'єднаннями та частинами аеромобільних військ» та низка інших таємних документів. На їх основі, в 2006 р. кафедрою аеромобільних військ НАОУ був виданий навчальний посібник «Аеромобільні та повітрянодесантні війська: досвід дій та перспективи розвитку», згодом – посібник випускнику академії

«Бойове застосування та управління діями аеромобільних підрозділів (частин, з'єднань)». [219; 220; 180; 221].

У згаданих виданнях вперше було заявлено про визначення нових форм і способів застосування аеромобільних військ СВ ЗСУ, де формами визначались: повітряні десанти (ПД), аеромобільні дії (АЕМД) та десантно-штурмові дії (ДШД). Способами ведення ДШД пропонувалось вважати десантно-ударні дії (ДУД), десантно-рейдові дії (ДРД) та диверсійно-пошукові дії (ДПД). Відповідно, способами ведення АЕМД пропонувалось вважати аеромобільно-ударні дії (АЕМУДД), аеромобільно-патрульні дії (АЕМПТД) та аеромобільно-пошукові дії (АЕМПШД).

Зокрема, *ДШД* визначені як сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій аеромобільних з'єднань, частин і підрозділів та з'єднань, частин і підрозділів АА щодо десантування та виконання бойових завдань, які проводяться за єдиним замислом і планом. Вони можуть реалізовуватись кількома способами: як *десантно-ударні дії* – дії десантно-штурмових загонів і груп в тактичній, оперативній та стратегічній глибині з метою виведення із ладу розвіданих координатних об'єктів противника, тривалість ведення яких визначається часом знаходження у повітрі вертольотів і становить до 2 годин; як *десантно-рейдові дії* – дії десантно-штурмових загонів і груп в тактичній, оперативній та стратегічній глибині з метою дорозвідки і послідовного виведення із ладу об'єктів противника у визначеній смузі, тривалість ведення яких визначається часом необхідним для виконання поставлених десантам завдань, і чиїм завершенням може бути захоплення та утримання до підходу своїх військ важливих районів, рубежів, або повернення у вихідний район; як *диверсійно-пошукові дії* – дії десантно-штурмових загонів і груп в тактичній, оперативній та стратегічній глибині у визначеному районі з метою пошуку та виведення із ладу елементів систем управління, постачання та комунікацій, тривалість ведення яких залежить від часу, необхідного для виконання поставлених десантам завдань.

Аеромобільні дії визначаються як сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій аеромобільних з'єднань, частин і

підрозділів та з'єднань, частин і підрозділів АА в ході виконання бойових завдань, які проводяться за єдиним замислом і планом під час проведення спеціальних, антитерористичних та миротворчих операцій. Способи АЕМД (аеромобільно-ударні дії, аеромобільно-патрульні дії, аеромобільно-пошукові дії), практично дублювали способи ДШД, але з однією відмінністю – вони не проводились в тилу противника.

Тобто, передбачалось що змістом ДШД є штурмові дії аеромобільних підрозділів, частин та з'єднань і ударні дії підрозділів, частин та з'єднань АА у тилу противника. А змістом аеромобільних дій – ведення спеціальних, антитерористичних та миротворчих операцій аеромобільних підрозділів, частин та з'єднань у взаємодії з АА. За функціональним призначенням АЕМВ розподілялись на десантно-штурмовий та повітрянодесантний компоненти. Перший з них десантується, як правило, на вертольотах і діє спільно з ними. Повітрянодесантний компонент десантується літаками (як правило) та вертольотами і діє самостійно (автономно). За доставку повітряного десанту в район десантування мав відповідати командир авіаційного з'єднання (частини, підрозділу). Після викидання (висадки) авіація поверталась на свої аеродроми, а десант діяв самостійно. На відміну від цього, під час АЕМД (ДШД) за виконання завдань відповідають командири десантно-штурмових (аеромобільних) загонів та груп, які діють на вертольотах. Десантно-штурмові і аеромобільні загони мають створюватись від з'єднань та частин аеромобільних військ у складі посиленого батальйону, роти, а десантно-штурмові і аеромобільні групи у складі посиленого взводу. Вони мають включати сили і засоби АЕМВ, придані або штатні вертольоти АА та інші засоби підсилення. Масоване і одночасне застосування десантно-штурмового і повітрянодесантного компонентів на всю глибину побудови військ противника мало розширити зону ведення воєнних дій від переднього краю до кінця тилової зони.

Ці погляди були розвинуті та знайшли своє відображення у 2009 р. в результатах науково-дослідної роботи «Розробка нової редакції проекту бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ» (шифр – «Десант – СВ – 2У»), яка проводилась на замовлення Управління аеромобільних військ Командування СВ ЗСУ [138]. На основі результатів даної НДР у 2011 р. був виданий Бойовий статут

аеромобільних військ сухопутних військ та серія посібників, які включали положення та відомості про форми і способи застосування аеромобільних частин і підрозділів, визначення основних термінів та методи застосування, в тому числі і планування та ведення ДШД. Такими посібниками були: «Рейд парашутно-десантного (аеромобільно-десантного) батальйону», «Тактика дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів» (відділення, взвод, рота, батальйон) [223; 224; 225; 226; 171; 227].

Здавалось би, українські аеромобільні війська знайшли для себе свій оптимальний шлях розвитку ДШД та їх способів ведення. Проте на початку 2000-х рр., ще під час пошуку шляхів розвитку АЕМВ та визначення форм і способів їх застосування, розглядалось декілька шляхів розв'язання поставленої проблеми. Чисельність ЗСУ невблаганно скорочувалась (більше, ніж у чотири рази), змінювались їх якісний склад і завдання. Технічний стан ОВТ ЗСУ оцінювався як критичний (передусім через невпинне вичерпання наявних технічних ресурсів, а також невідповідність сучасним вимогам), серед політиків і державних діячів, воєнних експертів, фахівців МО та ГШ велись суперечки та дискусії щодо подальших напрямів реформування як ЗСУ, так і окремих їх видів і родів, а відповідно і форм та способів їх застосування. Досить показово, що ще у 2003-2004 рр. розглядались кілька варіантів визначення форм застосування і способів ведення ДШД. Один з них, лобійований полковником С.Г. Лісовим (на той час начальник кафедри аеромобільних військ НАОУ), знайшов своє відображення та подальшу реалізацію в положеннях згаданих посібників, НДР та в Бойовому статуті аеромобільних військ. А інший, який підтримувався І.М. Якубцем (на той час начальник управління аеромобільних військ) та В.І. Наумовим, так і залишився нереалізованим [228, с. 175-194]. Проаналізуємо цей альтернативний варіант.

За концепцією І.М. Якубця та В.І. Наумова складовими частинами ДШД пропонувалось вважати десантно-ударні дії, десантно-рейдові дії, диверсійно-пошукові дії та дії оперативно-тактичних і тактичних повітряних десантів (ОТакПД і ТакПД) в ДШД. Залежно від обстановки допускалось їх комбінування [297].

Визначалось, що ДШД є однією із форм бойових дій з'єднань, частин та підрозділів аеромобільних військ і армійської авіації, що проводяться за планом операції у визначеній смузі централізовано, за єдиним замислом і планом, для виконання завдань як в тилу противника, так і на своїй території та ведуться з метою більш повного використання результатів вогневого ураження противника, при цьому послідовно вирішуються оперативно-тактичні, або одночасно низка тактичних завдань. Важливою особливістю ведення ДШД мало бути те, що частини і підрозділи АемВ і АА могли вести їх як зі своєї території, так і з базових районів, що захоплені і утримуються аеромобільними підрозділами та частинами при висадці ОТакПД та ТакПД, з використанням вертольотів як засобу пересування і вогневої підтримки при проведенні аеромобільної операції.

Десантно-ударні дії, за визначенням авторів концепції, є діями аеромобільних підрозділів у взаємодії з частинами АА щодо знищення виявлених (координатних) об'єктів в тилу противника (зоні відповідальності) та повернення у ВРД (базовий район). Тривалість ведення десантно-ударних дій одним підрозділом визначається часом знаходження у повітрі бойових (транспортно-бойових) вертольотів і складає до 2-х годин.

Десантно-рейдові дії – це дії аеромобільних підрозділів у взаємодії з частинами АА в тилу противника (у визначеній смузі) з метою послідовного знищення декількох визначених об'єктів противника. Термін ведення ДРД визначається часом необхідним для виконання поставлених задач. Завершенням цих дій може бути захоплення та утримання до підходу своїх військ важливих районів (рубежів), або повернення до вихідного району.

Диверсійно-пошукові дії – це дії підрозділів аеромобільних військ (взвод, рота) у взаємодії з АА у визначеному районі (напрямку) з метою пошуку та знищення банд, формувань, елементів систем управління, постачання та комунікацій. Термін ведення ДПД визначається часом необхідним для виконання поставлених десантам задач. На основі ДПД можуть проводитися ДУД. [297, с. 9-13]

Важливою складовою ДШД визначались й дії *тактичних повітряних десантів*, під якими автори розуміли сукупність дій по десантуванню аеромобільних

підрозділів в тил противника, виконання ними поставлених завдань та їх всебічного забезпечення. Залежно від складу десантів, можливостей АА, умов обстановки десантування може здійснюватися одним або декількома вильотами АА парашутним, посадочним або комбінованим способами. Глибина десантування тактичних повітряних десантів визначається замислом ДШД, умовами обстановки, бойовим складом і задачами десантів, а також можливістю безперервної тактичної та вогневої взаємодії, прикриття і забезпечення десантів в ході виконання поставлених завдань. Після захоплення призначених районів (об'єктів) аеромобільні підрозділи можуть: переходити до оборони та утримувати захоплені райони (об'єкти, рубежі) до підходу головних сил; вести стримуючі бої з резервами противника, зривати їх своєчасний вихід на заплановані рубежі; вести рейдові дії для захоплення і знищення найбільш важливих об'єктів. Тривалість дій ТакПД визначається терміном часу необхідного для здійснення десантування, виконання ними поставлених завдань та виходу головних сил у район дій десанту і поверненням у вихідний район. [297, с. 9-13]. Тобто, зазначалось, що ОТакПД і ТакПД мали бути важливою складовою частиною ДШД і являти собою дії аеромобільних (десантно-штурмових, повітрянодесантних) частин (підрозділів) у взаємодії з частинами АА під час виконання найближчої задачі та подальші дії десантів у тилу противника при підтримці АА [228, с. 175-194].

В окремих випадках, залежно від обстановки, сил та засобів які залучаються, ДШД можуть набути форми *десантно-штурмової операції (ДШО)*, яка може проводитись в смузі завширшки до 180 км та на глибину до 250 км на напрямку головного удару впродовж декількох діб з одночасним десантуванням аеромобільної (десантно-штурмової) бригади та значної частини підготовлених до ДШД частин і підрозділів СВ та/або десантно-штурмових компонентів інших родів військ (сил). З'єднання ВПС та АА мають вести бойові дії, знищувати та придушувати війська та об'єкти противника, його найближчі резерви, засоби ППО у смузі прольоту та в районі десантування, здійснювати прикриття десанту від ударів противника з повітря у вихідному районі, під час десантування та ведення боїв у тилу противника, постійно підтримувати десант з повітря та вести повітряну розвідку. Командувач

оперативно-тактичним угрупованням військ (сил) (ОТУВ) має бути організатором ДШД і нести відповідальність за планування і їх успішне проведення. Водночас командувач АЕМВ (ДШВ) має відповідати за підготовку і готовність з'єднань (частин) АЕМВ (ДШВ) до виконання бойових завдань і здійснювати безпосереднє управління ними під час підготовки до десантування та ведення бойових дій у тилу противника.

Загалом, з огляду на світовий досвід застосування АЕМФ (ДШФ), погляди і методи, форми і способи (варіанти) ведення ДШД (США, країни НАТО, СРСР та РФ), проект І.М. Якубця та В.І. Наумова відповідав саме таким загальноприйнятим тенденціям. Саме тому до способів (варіантів) ведення ДШД (крім ДУД, ДРД) включався такий спосіб (варіант) як «дії ТакПД (ОТакПД) в ДШД». Проте з огляду на нестачу вертольотів АА був обраний для реалізації варіант, запропонований С.Г. Лісовим [180; 228, с. 175-194].

Наслідком такого рішення (яке на той час видавалось оптимальним) стало те, що відбулась підміна понять і термінології та плутанина в розумінні принципів і форм застосування АЕМВ та способів реалізації і ведення ДШД на противагу світовим тенденціям сучасного розуміння цих процесів і використання їх в провідних у військовому відношенні країнах. Це виразилось у визначенні форм застосування АЕМВ, коли такими були визначені аеромобільні і ДШД як рівнозначні. Однак у світовій практиці ДШД, поряд з повітряним рухом (перевезеннями), є складовими аеромобільних дій (операцій). Також в керівних документах цих провідних в військовому відношенні країн зазначається, що змістом ДШД є спільні дії наземних сил (наземного ешелону) і засобів повітряного ешелону у тилу противника (тобто сили і засоби мають бути реінтегровані). Проте в українському варіанті визначення ДШД зазначається що змістом ДШД є штурмові дії аеромобільних підрозділів, частин та з'єднань і ударні дії підрозділів, частин та з'єднань АА у тилу противника (тобто такі дії розділені і закріплені за окремими ешелонами АемЗ). Навіть після проведення НДР «Десант-СВ-2У» та виходу на основі її результатів Бойового статуту АЕМВ, ця проблема (в більшій частині) не була вирішена. *ДШД* почали визначатись як сукупність узгоджених і

взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом штурмових дій аеромобільних частин і підрозділів та приданих або штатних частин і підрозділів авіації СВ щодо виконання бойових завдань у тилу противника, що проводиться за єдиним замислом і планом. Складовими ДШД є: спільні удари, маневри і бої частин (підрозділів) аеромобільних військ і авіації СВ; бойові дії тактичної авіації щодо прикриття та підтримки десантів; бойові дії ракетних військ і артилерії; бойові дії військ ППО; виконання завдань з розвідки, радіоелектронної боротьби й інших видів забезпечення. Тобто, наголошується, що в ході ведення ДШД аеромобільні частини та придані або штатні частини і підрозділи авіації СВ проводять *штурмові дії*, а проведення спільних *ударів* частинами (підрозділами) АЕМВ і авіації СВ є складовою ДШД.

Відсутність штатних вертольотів АЕМВ і надалі обмежувало їх можливості. Десантування слід було планувати у стислі терміни і лише одним вильотом. Це унеможливило ведення ДШД протягом часу довшого, ніж тривалість польоту вертольотів без дозаправки. Тобто фактично унеможливилось використання такого способу (варіанту) як «дії тактичного повітряного десанту в ДШД», повністю ігноруючи світовий досвід, де такі дії є основою ДШД [199- 201; 125; 180; 171; 212-213; 229]. Такий стан справ зберігався допоки Україна не зіткнулась з агресією зі сторони Російської Федерації у 2014 р., та поки ЗСУ не довелося брати участь в бойових діях на східних теренах України. Тоді прийшло усвідомлення необхідності перегляду поглядів на застосування військ, в тому числі і зміни підходів до концепції застосування Високомобільних десантних військ (ВДВ) України, їх ОШС, призначення, форм і способів застосування, з огляду на світові тенденції розвитку і застосування в сучасних умовах. Довелось відкинути попередню ідею організації, призначення і концептуальних основ форм і способів застосування, як таку, що не відповідає сучасним викликам і загрозам. Рішення на перехід ЗСУ на стандарти НАТО, повну інтеграцію і сумісність ЗСУ в питаннях планування, підготовки і ведення бойових дій для спільних дій з країнами НАТО, змусило терміново переглядати і концептуальні основи форм і способів застосування ВДВ, процедур планування, підготовки і ведення бойових дій, які мають відповідати тенденціям

передового світового досвіду. ГШ ЗСУ почав перекладати і впроваджувати настанови США. Вони мали служити для адаптації родів військ (сил) до проголошених змін та апробації їх положень в реальних умовах. Однією з таких настанов була і ВП 3.21.20 «Піхотний батальйон». В ній, в тому числі, розглянуті і основні положення що стосувались планування, підготовки та проведення ДШД підрозділами піхотного батальйону (наземними підрозділами СВ). [229-233] Починаючи з 2014 р. у ВДВ ЗСУ розпочалась цілеспрямована робота зі зміни підходів, методів, форм та способів застосування частин і підрозділів ВДВ, зміни ОШС. Наслідком цього стало утворення 21 листопада 2017 р. ДШВ, окремого роду військ ЗСУ. А вже в 2018 р., згідно із Наказом верховного головнокомандувача ЗСУ № 20ДСК-ОП від 17 серпня 2018 р. «Про затвердження Доктрини застосування сил оборони держави» було уточнено форми застосування і способи дій, в тому числі і ДШВ. Отже, вперше за історію незалежності України були визначені форми і способи застосування ДШВ які ґрунтуються на світовому досвіді, з урахуванням впливу на їх зміст характеру збройної боротьби, завдань, стану та рівня спроможностей сил і засобів, відповідно до функції ведення бойових дій в загальній системі застосування сил оборони.

Відповідно до нових підходів, ДШВ мусять мати спроможності для ведення бойових дій у взаємодії з силами і засобами інших складових сил оборони щодо знищення (розгрому) противника у визначених районах, захоплення (знищення) та утримання важливих об'єктів та комунікацій у тилу противника. З'являється термін який визначає одну з форм застосування ДШВ - «бойові дії ДШВ», способами реалізації яких стали «дії повітряних десантів» та «десантно-штурмові дії», а варіантами ведення ДШД були визначені «десантно-ударні дії» та «десантно-рейдові дії». Проте, як недоречність, у не відповідності світовому досвіду і практиці застосування, зник термін «аеромобільні дії». Способи дій, які їм відповідали перейшли під визначення «стабілізаційні дії» (як форми дій ДШВ).

В рамках визначення та обґрунтування форм і способів застосування ДШВ була проведена НДР шифр «Адаптація-Д-2» (Впровадження стандартів НАТО у бойове застосування військових частин і підрозділів ДШВ), на основі якої був розроблений

та виданий в 2020 р. Тимчасовий статут ДШВ ЗСУ. У ньому максимально враховано світовий досвід з урахуванням досвіду АТО і ООС щодо форм і способів їх дій. У вказаному документі *ДШД* визначаються як (*en: Air assault actions*) – 1) особлива форма тактичних дій яка полягає у десантуванні, виконанні бойових завдань на території, яка зайнята противником, та повернення у ВРД (район зосередження) із застосуванням АА (транспортно-бойових та бойових вертольотів) і авіації ПС; 2) комплекс узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданням, місцем та часом дій підрозділів ДШВ на вертольотах і підтримуючих підрозділів авіації щодо одночасного або послідовного знищення (виведення з ладу) або захоплення важливих об'єктів (об'єкту) противника та повернення в ВРД (район зосередження).

Важливою рисою ДШД є їх повітряно-наземний характер, який обумовлюється обов'язковим застосуванням вертольотів для вирішення бойових завдань. Складовими ДШД є спільні удари, маневри і бої підрозділів ДШВ і АА; бойові дії тактичної авіації, ракетних військ і артилерії, військ ППО щодо прикриття та підтримки підрозділів ДШВ; ведення розвідки, радіоелектронної боротьби, дії інших видів всебічного забезпечення. Виконання завдань в ході ДШД полягає у вогневому ураженні об'єктів противника засобами старшого командира та ударами вертольотів із повітря до початку висадки роти; захопленні площадок висадки з метою забезпечення і організованого вступу в бій; раптовому оволодінні об'єктами методом нальоту та знищенні їх; швидкому зборі та поверненні в розташування своїх військ.

Залежно від бойової обстановки і мети основними варіантами ДШД є десантно-ударні та десантно-рейдові дії.

Десантно-ударні дії (*en: Landing and attack*) трактуються як дії десантно-штурмового загону у взаємодії з АА для виведення з ладу виявленого (розвіданого координатного) об'єкту в тилу противника та повернення в ВРД (район зосередження). Тривалість ведення десантно-ударних дій визначається часом знаходження вертольотів у повітрі і складає до двох годин. Удар по об'єкту набуває значної потужності за рахунок поєднання активних дій роти з ударами вертольотів. Принцип ведення: десантування – удар – маневр (повернення).

Десантно-рейдові дії (en: Landing raid actions) – це дії десантно-штурмового загону у взаємодії з АА з метою виявлення (дорозвідки) і послідовного виведення з ладу декількох визначених об'єктів у тилу противника у визначеній смузі (напрямку) та повернення у ВРД (район зосередження). Тривалість ведення десантно-рейдових дій визначається часом, необхідним для виконання поставлених десантно-штурмовому загону завдань, та можливою тривалістю застосування вертольотів для виконання завдання [149; 172].

Отже, американська концепція ДШД пройшла довгу еволюцію починаючи з 1950 р. і до сьогодні. В плані реалізації концепції «вертикального охоплення», підрозділи які почали виконувати спільні дії з АА та використовувати вертольоти для підвищення своєї мобільності, стали з 1958 р. називатись «повітряно-наземними силами», а операції, які ними проводились – «повітряно-наземними операціями». Повітряно-наземні операції застосовувались для «вертикального охоплення» противника, для сприяння бронетанковим, механізованим або моторизованим частинам. Проте в другій половині 1950-х рр. формується доктрина «аеромобільності», і починаючи з 1960 р. починає застосовуватись термін «аеромобільні операції (дії)» (АЕМД), а для визначення сил і засобів які їх проводять – «аеромобільні сили» (АемС). Відтепер чітко розділяються поняття «повітрянодесантні» і «аеромобільні» операції. Починаючи з 1980 р. починають створюватись передумови для виокремлення ДШД під час аеромобільних операцій, і з 1987 р. АемЗ змінюють свою назву на повітряно-штурмові (десантно-штурмові) загони (ДШЗ), а бойові дії які вони ведуть на ДШД. Це стає наслідком остаточного розділення понять ДШД і ПР як складових АЕМД. Відповідно наземний і повітряний ешелони стали діяти як інтегрований в одне ціле підрозділ, а підрозділи всебічного забезпечення починають приймати участь в бойових діях разом з бойовими підрозділами, використовуючи підтримку АА. Отже можна констатувати, що в США простежується чіткий і логічний еволюційний розвиток ДШД та способів їх ведення, який послідовно відображувався в керівних документах і настановах. Водночас в СРСР формулювання концепції застосування ДШФ проходила набагато складніше, обмежувалось економічними спроможностями країни щодо комплектації

ДШФ та можливостей щодо забезпечення і ведення ДШД. Тому майже відсутні керівні документи які би регламентували ДШД і способи їх ведення. Внаслідок цього, в СРСР за основу створення ДШФ та концепцію їх застосування, враховуючи ДШД і способи їх ведення був взятий досвід американської армії. А на регламентуючі документи, які мали відображати відповідні дії, був накладений гриф таємності. Після розпаду СРСР, РФ перейняла радянський досвід. Водночас Українське військово-політичне керівництво вирішило піти іншим шляхом, розробляючи власну концепцію щодо застосування ДШФ та принципів ведення ДШД. Однак внаслідок постійної економії на розвитку власних ЗС, принципи застосування, терміни і поняття стали підтягуватись до реальних спроможностей АЕМВ, і виправити цю ситуацію змусила лише російська агресія і початок ведення бойових дій на Донбасі.

Висновки до розділу 2

При дослідженні розвитку способів ведення ДШД у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття застосовувався цілий комплекс принципів, методів та підходів наукового дослідження. Методологічною основою дисертації стали загальнонаукові принципи історизму, єдності історичного та логічного, наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, системності та термінологічний принцип, а також загальнонаукові (аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналогії, системно-структурний), спеціально-наукові (історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, статистичний, синхронний) та конкретно-наукові (розгляду, опису і аналізу побаченого, історичної герменевтики і семіотичного аналізу) методи. Для досягнення поставлених завдань, методи могли використовувались комбіновано. Проаналізовано використання та тлумачення понятійно-категоріального апарату, здійснено його контекстуальне уточнення.

Аналіз еволюції підходів, термінів та понять щодо розуміння і формування концепції ДШД та розвитку способів (варіантів) їх ведення в США, СРСР, а згодом

– в РФ та Україні, показав різні сценарії такого розвитку. Так, у США ще з 1950 р. в рамках реалізації концепції «вертикального охоплення», десантні підрозділи почали використовувати вертольоти для підвищення своєї мобільності, як з 1958 р. отримали назву «повітряно-наземних сил», а операції, які ними проводились – «повітряно-наземних операцій», які застосовувались для «вертикального охоплення» противника, для сприяння бронетанковим, механізованим або моторизованим частинам. Проте в другій половині 1950-х рр. формується доктрина «аеромобільності», і починаючи з 1960 р. починає застосовуватись термін «аеромобільні операції (дії)» (АЕМД), а для визначення сил і засобів, які їх проводять – «аеромобільні сили» (АемС), причому чітко розрізнялись поняття «повітрянодесантні» і «аеромобільні» операції. АемС крім наземного бойового елемента і авіаційного елемента доповнились ще і елементами вогневої підтримки, розвідки, інженерного забезпечення та технічного забезпечення (ТехЗ). Починаючи з 1963 р. бойові сили стали штатними бойовими підрозділами. До АемС додалися елементи матеріального забезпечення (МатЗ). Всі елементи АемС поєдналися в одну організаційно-штатну структуру та стали ділитись на штурмовий (наземний) і транспортний (повітряний ешелон). Перекидання повітрям стало проходити під контролем, а не під управлінням наземного командира. А вже починаючи з 1967 р. повітряний ешелон почав здійснювати вогневу підтримку наземного. З'явилося поняття «Аеромобільні оперативні групи» (АемОГ), а АемС стали аеромобільним загоном (АемЗ), призначеним для виконання конкретних завдань, з повним набором сил і засобів (СіЗ). Починаючи з 1971 р. до складу АемЗ додалися елементи бойового забезпечення, а перед висадкою почала проводитись артилерійська і авіаційна підготовка. Починаючи з 1980 р. починають створюватись передумови для виокремлення ДШД під час аеромобільних операцій, і з 1987 р. АемЗ змінюють свою назву на повітряно-штурмові (десантно-штурмові) загоны (ДШЗ), а бойові дії, які вони ведуть – на ДШД. Це стає наслідком остаточного розділення понять ДШД і ПР (повітряного руху), як складових АЕМД. Відповідно наземний і повітряний ешелони стали діяти як інтегрований в одне ціле підрозділ, а підрозділи всебічного забезпечення починають приймати участь в бойових діях разом з бойовими

підрозділами, використовуючи підтримку АА. При плануванні ДШД, починаючи з 2011р. застосовується принцип зворотного послідовного планування та поняття наземної розвідувальної підтримки ДШД, а ДШД і ПР стають абсолютно різними і окремими місіями.

Хоча в СРСР за основу створення ДШФ та концепцію їх застосування, враховуючи ДШД і способи їх ведення, був взятий досвід американської армії, тут формулювання концепції застосування ДШФ проходила набагато складніше, обмежуючись економічними спроможностями країни. Тому аж до другої 1980-х рр. майже відсутні керівні документи, які би визначали та регламентували ДШД і способи їх ведення. В результаті до кінця 1970-х рр. ці формування за своєю суттю були легкими стрілецькими підрозділами, які доставлялись на поле бою вертольотами. Навіть під час другої та третьої хвиль формування ДШФ упродовж 1980-х рр., на тлі війни в Афганістані, ставка робилась не на включення вертолітних частин в ОШС, а на спільне використання (за потребою) авіації разом з сухопутними військами. Це не дозволяло ДШФ повноцінно використовувати свої бойові спроможності. Як наслідок, у 1989 р. почалось розформування десантно-штурмових полків та батальйонів, а у серпні-вересні 1990 р. усі окремі десантно-штурмові бригади були передані до складу ПДВ СРСР. РФ перейняла досвід СРСР, розглядаючи ДШФ в контексті ПДВ. Натомість українське військово-політичне керівництво вирішило піти іншим шляхом, розробляючи власну концепцію застосування ДШФ та принципів ведення ДШД. Однак внаслідок важкої економічної ситуації в країні принципи застосування, терміни і поняття стали підтягуватись до реальних спроможностей АЕМВ, внаслідок чого почасти відбувались плутанина, а то – і підміна понять в розумінні принципів і форм застосування АЕМВ та способів реалізації і ведення ДШД. Лише російська агресія і початок ведення бойових дій на Донбасі спонукали вирішити цю проблему, результатом чого стало видання 2020 р. Тимчасового статуту ДШВ ЗСУ, де чітко прописано сучасне розуміння поняття ДШД та варіанти їх ведення, яке в більшій частині відповідає практиці армій провідних держав Заходу – членів НАТО.

РОЗДІЛ 3

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ДІЙ

3.1. Вплив розвитку авіаційних засобів армійської авіації на розвиток способів (варіантів) ведення десантно-штурмових дій

На перебіг та результати застосування збройних сил у будь-якому воєнному конфлікті впливають численні фактори. Найважливішими з них є: політичний характер війни, її цілі та масштаби; погляди на підготовку та використання збройних сил; завдання, що вирішувалися збройними силами сторін; роль та місце видів збройних сил у вирішенні тих чи інших завдань на ТВД тощо. Наведені фактори не тільки впливали на хід збройних протистоянь, але і визначали розвиток воєнного мистецтва в цілому. На підставі наявних джерел і літератури, визначено лише основні фактори, які були характерними для зародження і розвитку ДШД під час ведення бойових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, та проаналізовано їх вплив на створення та застосування ДШВ зокрема та ведення ДШД в цілому. З метою визначення факторів, які безпосередньо здійснювали вплив розвитку авіаційних засобів АА на розвиток способів (варіантів) ведення десантно-штурмових дій, автором проаналізовано умови ведення бойових дій, у межах яких відбувалися ДШД під час воєнних конфліктів другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття, означено чинники, які характеризували ТВД, а також вплив умов ТВД на створення авіаційних з'єднань (частин, підрозділів) АА та їх вплив на еволюцію ДШД. Особливо, зважаючи на те, що в сучасних війнах роль активних бойових дій незмірно зростає і успіх буде залежати від здатності частин і з'єднань швидко переносити зусилля з одного напрямку на інший, завдавати несподіваних ударів по противнику не тільки з фронту, а й в його тилу.

Розглядаючи технічний розвиток АА у військових конфліктах, необхідно відзначити, що її використання у локальних війнах починається з війни у Кореї (1950-1953 рр.), коли вертольоти, поряд з літаками, використовувались,

головним чином для транспортних цілей, в тому числі і для евакуації поранених [62, с. 23]. Пізніше їх почали застосовувати також для ведення повітряної розвідки, наведення ударної авіації на наземні цілі, корегування вогню артилерії, перевезення військ, висадки десантів та диверсійних груп, перевезення боєприпасів, матеріальних засобів, евакуації підрозділів, забезпечення зв'язку. Але як засіб вогневої підтримки військ вертольоти почали використовуватись дещо пізніше.

Бойове же застосування вертольотів відбулось під час війни у В'єтнамі. Першими вертольотами, що з'явилися в Індокитаї, стали французькі машини – два вертольоти Hiller 360 (H-23) з громадської організації «Service de Sanite de Indochine», які прибули до Сайгону 12 травня 1950 р. Через чотири дні ці машини здійснили перший бойовий виліт, а першою великою операцією, в якій брали участь вертольоти, стала операція «Нормандія», що проводилася силами 1-го полку Іноземного легіону в Очеретяній Долині в районі Сайгона. Французьке командування дало високу оцінку діям вертольотів. У лютому 1952 р. в Індокитай прибуло ще п'ять машин «Хіллер» UH-12A, а в квітні парк поповнився кількома вертольотами «Сікорського» HRS-1 (S-51), переданих англійцями. Вертольоти розподілили між трьома легкими ескадрильями (ELA 52, 53 и 54), які діяли незалежно одна від одної, покриваючи максимально можливу територію. До середини 1953 р. ВПС Франції мали в Індокитаї вже 23 машини. В Сайгоні сформували 65-ю ескадрилью вертольотів [63, с. 21-23].

Аж до завершення війни у В'єтнамі французи нарощували чисельність вертолітного парку в Індокитаї. Тропічний клімат помітно скорочував ресурс машин, а умови високогір'я ще більше обмежували можливості вертольотів. Тому важливою подією стало прибуття в жовтні 1953 р. перших 12 машин «Сікорського» H-19 (S-55). Ці вертольоти могли приймати на борт одночасно до 6 поранених. Причому поранені розміщувалися усередині фюзеляжу, а не в підвісних гондолах. Велика потужність двигуна H-19 дозволяла вертольотам діяти в гористій місцевості, що переважає на півночі В'єтнаму - місці основних боїв. Там розігралася знаменита битва під Дьенб'єнфу, в якому вертольотам довелося зіграти помітну роль. 27 березня 1954 р. в'єтнамські війська зайняли позиції «Еліан І», і французи втратили

можливість користуватися злітно-посадковою смугою. Тому постачання військ і евакуацію поранених довелося здійснювати тільки за допомогою вертольотів. Діючи з аеродрому в Сьєнхуан, вертольоти 53-й ескадрильї зробили безліч вильотів, врятувавши не один десяток життів. [62, с. 3] Потім прибули американці. Для підвищення мобільності сайгонських військ в Південний В'єтнам направили дві вертолітні роти, які прибули у Сайгон 11 грудня 1961 р. 22 грудня 40 вертольотів СН-21С «Шоні», що називалися жартома «літаючими бананами» [64, с. 19] та були залучені до десантування. Усі етапи навчального десанту пройшли за планом. Наступного дня машини обох рот провели перший бойовий виліт [65, с. 4]. Метою цієї операції, було знищення партизанської бази і радіостанції в с. Дук-Хо (15 км на схід від Сайгона). У операції брало участь 30 вертольотів, які здійснили перекидання 1000 десантників. Мета операції була досягнута – партизан витіснили з села, а радіостанцію знищили. Цей випадок створив передумову зародження ДШД. 2 січня 1962 р. подібний десант був висаджений вже в умовах джунглів [62, с. 6].

Хоча перші операції за участю вертольотів в цілому проходили успішно, виявилось безліч проблем. Попри те, що ці операції були порівняно прості і полягали в доставці особового складу з одного пункту в інший, дуже часто відмовляв зв'язок на ділянці повітря-земля. Інтенсивна підготовка з часом дозволила усунути більшість проблем. Однак невеликий радіус дії вертольотів обмежував їх сферу діяльності найближчими районами навколо Сайгона. 25 січня 1962 р. у В'єтнам прибула наступна вертолітна частина - 93-а транспортна рота легких вертольотів, яка стала дислокуватися в Да-Нанзі на півночі країни. А вже 1 лютого 1962 року вертольоти 93-ї роти здійснили перший бойовий виліт. 2 серпня 1962 р. 93-а рота спільно з 10 СН-34 з вертолітної ескадрильї ВПС Південного В'єтнаму провели операцію в зоні відповідальності I корпусу (північна частина Південного В'єтнаму). Перекинуті вертольотами два батальйони елітної в'єтнамської 1-ої піхотної дивізії змогли захопити і знищити штаб 5-го військового округу В'єтконгу в районі До-Ся. [66] Саме цей випадок став поштовхом зародження ДШД.

Вже в 1962 р. війну у В'єтнамі назвали «війною вертольотів», хоча повномасштабне застосування цих машин почалося кількома роками пізніше.

Вертоліт став символом цієї війни. Не було жодної великої військової операції американської армії, в якій би не застосовувались вертольоти. У масовій свідомості живуть кадри кінохронік, в яких американські вертольоти перекидають десант, доставляють постачання, евакуюють поранених, вивозять загиблих або обстрілюють позиції противника. Одну з найголовніших ролей у В'єтнамі зіграв вертоліт UH-1 «Хьюї». Крім АА у В'єтнамі діяли машини ВМС США, корпусу морської піхоти, а також ВПС США. [67, с. 6]

Сфера дій вертольотів постійно розширювалася. Незабаром стало зрозуміло, що транспортні вертольоти потребують супроводу. До В'єтнаму перекинули сформовану в липні 1961 р. тактичну транспортну вертолітну роту загального призначення (Utility Tactical Transport Helicopter Company - УТТНСО). Це була унікальна частина, оснащена 15 вертольотами «Белл» HU-1A «Хьюї». До перекидання до В'єтнаму рота проводила численні навчання на Окінаві і в Таїланді, в ході яких з'ясовувалася можливість використовувати вертольоти в якості штурмовиків. Рота прибула в Тан-шон-ньят 3 жовтня 1962 р. і надійшла в безпосереднє підпорядкування командувача американськими силами у В'єтнамі. Однією з проблем, з якими зіткнулася рота, був статус американських військ у В'єтнамі. Офіційно американці виступали в ролі військових радників, тому вертольоти УТТНСО могли відкривати вогонь лише для самооборони, зробивши кілька попереджувальних пострілів. У листопаді 1962 р. роту посилили 11 новими вертольотами «Белл» HU-1B. Поява штурмових вертольотів майже удвічі скоротила втрати в транспортних ротах. Особливо цінною була вогнева підтримка в момент висадки. Крім того, вертольоти УТТНСО супроводжували автомобільні колони, надавали наземним військам безпосередню вогневу підтримку, а також проводили розвідку боєм. [67, с. 14; 68]

Війна у В'єтнамі характеризувалася значним зростанням масштабів застосування вертольотів та розширенням спектру їх завдань, найважливішим з яких було проведення аеромобільних операцій. Загони «Eagle Flights» (орлиний політ) стали першими підрозділами, в яких на практиці був здійснений принцип «аеромобільності». 5 травня 1965 р. на базу Бьен-Хо під Сайгоном почали

прибувати перші частини армії США – 173-а повітрянодесантна бригада. Упродовж перших двох тижнів американські десантники зводили оборонні укріплення навколо бази, а також проводили спільні навчання з вертольотами. Акцент робився на взаємодію з штурмовими машинами. [92] У завдання штурмових вертолітних рот входив передусім супровід транспортних вертольотів. У 1970 р. роти розформували, а на їхньому місці сформували авіакавалерійські ескадрони. [62, с. 17] Лише 1-а аеромобільна кавалерійська дивізія була у той час єдиною дивізією армії США, повністю оснащеною вертольотами. Дивізію сформували 1 липня 1965 року на базі 11-ої повітряно-штурмової дивізії і 2-ої піхотної дивізії. [93].

Отже, для успішного проведення аеромобільних операцій характерним для війни у В'єтнамі стало підвищення ролі вертольотів вогневої підтримки. Ефективні дії УТТНСО викликали у пілотів стан ейфорії, так що деякі з них стали ставити під сумнів необхідність підтримки «класичної» авіації, вважаючи, що вертольоти здатні діяти самостійно. Але досить швидко погляди змінились. 2 січня 1963 р. командування 7-ї дивізії армії Південного В'єтнаму планувало знищити партизанську радіостанцію в селі Ап-Бак. Розроблений за участі американських радників план передбачав перекидання двох піхотних батальйонів на рисове поле на північ від села, в той же час два батальйони гвардії при підтримці бронетранспортерів повинні були атакувати село з півдня. Для участі у операції виділили 10 транспортних вертольотів з 93-ї роти та 5 УН-1 з УТТНСО. Спочатку все відбувалось за планом, але коли вертольоти приступили до висадки 4-го ешелону десанту, машини потрапили під вогняну зливу з вогню великокаліберних кулеметів і мінометів. З семи вертольотів, які зуміли вирватися з-під вогню, тільки 2 підлягали ремонту. Місце висадки залишалось під обстрілом, тому вислати рятувальну команду не представлялося можливим. Вертольоти супроводу не змогли придушити вогневі точки противника і, в свою чергу, втратили один УН-1А. Бій при Ап-Бак став поворотним пунктом в ході війни у В'єтнамі. Партизани отримували все більшу кількість важкої зброї, тому могли вести бій на рівних з урядовими силами Південного В'єтнаму. Результатом бою при Ап-Бак стали зміни у вертолітних частинах. Вже в лютому 1963 р. УТТНСО отримала дозвіл першою відкривати

вогонь. деякі взводи роти перекинули в Дананг, звідки УН-1 повинні були підтримувати дії вертольотів корпусу морської піхоти. З березня 1963 р. у В'єтнамі на 90-денні тури стали прибувати кулеметні взводи з 25-ої піхотної дивізії США. Кулеметники цієї дивізії повинні були виступати в ролі бортових стрільців в ротах СН- 21. У березні до Плейку прибув штаб 52-го авіаційного батальйону, який повинен був керувати діями вертолітних підрозділів, що знаходилися в зоні II корпусу. В той же час почалася поступова заміна важких і неповоротких "літаючих бананів" на сучасні УН-1В. [69, с. 9] У червні 1963 р. транспортні роти розформували, а на їх місце сформували авіаційні аеромобільні легкі роти. Кожна така рота складалася з двох взводів транспортних і одного взводу штурмових вертольотів. Взводи мали по 8 вертольотів УН-1В. Транспортну модифікацію УН-1В солдати називали «slicks» («гладкі»), а штурмову – «gunship» («канонірка»). Транспортні вертольоти, дійсно, виглядали залізаними в порівнянні з обвішаними озброєнням штурмовиками. Через перебої з постачаннями нових УН-1В останні СН-21 вивели з В'єтнаму лише в серпні 1964 р. [70; 71]

У вересні 1965 р. на підставі досвіду ведення боїв в так званій «Зоні бойових дій D», більш відомій назвою «Залізний трикутник», де 173-тя повітрянодесантна бригада здійснила найбільш масштабний на той час вертолітний десант за участі 144 вертольотів (в тому числі 77 транспортних машин), було вирішено залишити при бригаді лише одну вертолітну роту. Це дозволило значно підвищити ефективність використання машин. У короткий термін число вильотів збільшилося на 24 %, причому число бойових вильотів збільшилося на 165 %. Маса перевезених вантажів зросла на 50 %. При цьому навантаження на пілотів скоротилося на 24%, а на вертольоти – на 23%. В цей самий час, у вересні 1965 р. до В'єтнаму прибув 1-й авіаційний батальйон, який входив до 1-ї піхотної дивізії. Він включав роту десантних (22 УН-1D) і роту штурмових (20 УН-1В) вертольотів. Перші ж операції продемонстрували кращі бойові якості новіших УН-1D, які могли на рівнинах навколо Сайгона перевозити одночасно до десяти чоловік. [62, с. 14]

Згодом американці почали експериментувати з вертольотами вогневої підтримки. Вийшла на арену концепція «літаючих фортець». В'єтнамі став полем для

дії найбільших для того часу вертольотів, справжніх «літаючих фортець» - АСН-47А «Чінук». Їх історія почалася в 1964 році, коли армійське керівництво вирішило знайти заміну озброєним УН-1А/В. З багатьох представлених зразків вибрали вертольоти «Белл» АН-1 «Кобра» та «Боїнг» СН-47. Велика вантажопідйомність останнього дозволяла встановлювати найрізноманітніші системи озброєння і потужну броню. Офіційний контракт на поставки СН-47 уклали 30 червня 1965 р. Готуючи машини для важкого ТВД, яким був В'єтнам, на вертольоти встановили більш потужні двигуни Т-55L-7. Все зайве устаткування з машин зняли. Замість них вертоліт отримав понад тону броні, яка захищала екіпаж і найважливіші вузли. Броня мала витримувати попадання 12,7-мм куль. Озброєння вертольоту складалося з двох 20-мм гармат М24 (боєкомплект 800 пострілів на ствол), двох пускових установок ХМ159 на 19 70-мм ракет FFAR, 40-мм автоматичного гранатомета М5 (боєкомплект 600 пострілів), встановленого носовій частині фюзеляжу, а також п'яти переносних станків для 12,7-мм кулеметів М2 (700 пострілів на ствол) або 7,62-мм М60D (3000 пострілів на ствол). Озброєння вертольоту забезпечувало круговий обстріл. Загальна маса озброєння і боєприпасів досягала повтори тони. [72, с. 31-32]

Перші операції було проведено в червні-липні 1966 року, в ході яких відпрацьовувалася тактика для нових машин. Їх використовували для безпосереднього захисту посадочних майданчиків. «Чінук», кружляючи на великій висоті, знищував вогнем великокаліберних кулеметів вогневі точки противника, але дуже швидко з'ясувалася безперспективність таких дій. Вертоліт довго знаходився під вогнем противника і не міг використовувати свою головну зброю – гармати і гранатомет. На вертольоти намагалися встановити «мінігани» ХМ18, але і від їх використання швидко відмовилися. Іншим типом завдань була безпосередня підтримка наземних частин. У серпні 1966 р. АСН-47 підтримував дії піхотних частин в дельті Меконгу. В подальшому відмовилися від використання АСН-47 для розвідки або пасивної охорони посадочних зон, а натомість вертольоти використовували для самостійних нальотів або спільно з дивізійними УН-1В. Так 9 серпня 1967 р. данні вертольоти брали участь в нальоті на місце концентрації

партизан в долині Сонгре, де СН-47 виступили в ролі бомбардувальників, з них скидалися бочки з напалмом і газом CS. [85, с. 2-4]

З 1967 р. почалося застосування спеціальних вертольотів вогневої підтримки АН-1G «Хью Кобра», головним призначенням яких було вогневе ураження противника у районі висадки військ У Лаосі в умовах добре організованої зенітної оборони виявилася краща живучість АН-1G порівняно з УН-1С. Неодноразово "Кобри" поверталися на базу прошиті чергами великокаліберних кулеметів. [73; 74, с. 9-10]. Незважаючи на дуже високу оцінку, дану АСН-47, історія цього вертольота закінчилася у квітні 1968 р. На той час армія вже отримала вертольоти АН-1G «Кобра», які могли робити те ж, що і важкий АСН-47, але швидше і за меншу вартість. Крім того, «Чінук» був транспортним вертольотом, цінною і необхідною машиною, щоб його використовувати в якості штурмовика. [85, с. 2-4]

Ще раніше командування КМП звернуло увагу на вертоліт, головною перевагою якого з точки зору морських піхотинців, була можливість зльоту і посадки з палуби корабля і необладнаних майданчиків. Це дозволяло відсунути зону маневрування транспортів на десятки кілометрів від берега, в результаті чого з'явилася представлена 16 грудня 1946 р. «Доктрина вертикального штурму» (Vertical Assault Doctrine). [65, с. 169]

У 1950 р вертольотобудівельним фірмам направили технічне завдання на проектування «десантно-штурмового» вертольота. На початку 1950-х рр. в американському вертольотобудуванні точилася конкурентна боротьба між прихильниками двох схем – одногвинтової, яка послідовно розвивалася Ігорем Сікорським, і повздовжньої двогвинтової, апологетом якої був Френк Пясецький. Проектування велося відразу у двох варіантах. Перший з них, що позначався ХНRS-A, був машиною з п'ятилопатеvim несучим і чотирилопатеvim рульовим гвинтами, а також двома двигунами в мотогондолах, винесених на горизонтальних пілонах за обводи фюзеляжу. Завдяки цьому рішення полегшувався доступ до двигунів при проведенні ремонтних і регламентних робіт, а практично весь обсяг фюзеляжу звільнявся під вантажну кабіну, відповідну габаритам кабіни літака С-47. З інших

нововведень варто відзначити вперше застосовані на вертольоті стійки шасі що склалися і гідравлічну систему складання лопатей несучого гвинта.

Другий варіант – ХHRS-B – базувався на основних технічних рішеннях першого, але мав крило більшого розмаху, на якому і монтувалися мотогондоли. Передбачалася навіть можливість перетворення його в гвинтокрил шляхом установки в передній частині мотогондол тягових гвинтів. Зрештою зупинилися на першому варіанті, прототип якого здійнявся в повітря 12 грудня 1953 р. S-56 став першим вертольотом з п'ятилопастевим несучим гвинтом, і отримав позначення HR2S-1. За розрахунками штабу КМП, станом на 1954 р. авіагрупа (3 ескадрильї) морської піхоти з вертольотами HRS (S-55) і HUS (S-58) здатна була протягом семи годин висадити на необладнане узбережжя батальйонну тактичну групу. А в 1957 р. така ж авіагрупа, переозброєна на HR2S-1, мала здатність за 15 годин десантувати цілу дивізію морської піхоти [64, с. 22]. Але в той же час дальність польоту, реально склала всього 2/3 від вимог технічного завдання. Невдалим виявився автомат перекосу. Крім того, конструкція вантажного люка (в носовій частині фюзеляжу) не дозволяла відкривати його в повітрі. У підсумку, репутація HR2S-1 сильно похитнулася і було рекомендовано обмежити закупівлю цих машин, і збільшити темп поставок більш легких вертольотів HUS (S-58) [76, с. 22-33]. Ескадрилья HMR(M)-461, на озброєнні якої перебував HR2S-1, була оголошена боєготовою 12 лютого 1957 р, а другою ескадрильєю стала HMR(M)-462, сформована 1 листопада 1957 р. Базуючись на палубах авіаносців, вертольоти активно залучалися до висадки та подальшої підтримки сил десанту вдень і вночі [77, с. 536].

Успіхи вертольоту привернули до нього підвищену увагу з боку армії США, яка «позичила» у морської піхоти один ХHR2S-1 для проведення випробувань, за результатами яких було вирішено прийняти S-56 на озброєння з номенклатурою H-37A [64, с. 23]. Поставки в армію почалися влітку 1956 р. Відповідно до армійської традиції, вертоліт отримав ім'я одного з індіанських племен - «Мохаве». Армійські вертольоти відрізнялися дещо спрощеною конструкцією. Місткість була доведена до 26 екіпірованих піхотинців, або 24-х поранених на ношах. Розміри вантажної кабіни дозволяли перевозити два джипи, або 105-мм гаубицю [76, с. 22-33].

Далі приступили до модернізації армійських Н-37А у варіант Н-37В, що відрізнявся посиленням шасі, вдосконаленою конструкцією переднього вантажного люка, що дозволяла відкривати його при знаходженні вертольота в режимі зависання, і застосуванням вибухобезпечних паливних баків. Було повернуто і систему автоматичної стабілізації. Перший Н-37В передали замовнику червні 1961 р. Модернізовано було 90 вертольотів - практично весь парк армійських Н-37 [72, с. 12]. З 1962 р. в рамках уніфікації системи позначень літальних апаратів вертольоти Н-37А і Н-37В були перейменовані в СН-37А і СН-37В відповідно, а HR2S-1 став іменуватися СН-37С [64, с. 23]. Але під новим позначенням вертоліт прослужив недовго. З 1966 р. на зміну СН-37С прийшли набагато досконаліші СН-53А - теж фірми «Сікорський». [77, с. 453, 536]. Надійшовши на озброєння морської піхоти і АА, S-56 продемонстрували принципову придатність важких вертольотів для застосування згідно з «Доктриною вертикального штурму». S-56 виявився типовою перехідною машиною, яка стала основою для багатьох подальших розробок [76, с. 22-33].

Саме у В'єтнамі вперше в широких масштабах були застосовані вертольоти для перекидання вантажів і військ з кораблів на берег. В лютому 1968 р. під час боїв за місто Хюе армійські вертольоти СН-47 «Чінук» вперше почали доставляти вантажі на поле бою безпосередньо з кораблів, з баз постачання і портів розвантаження [77, с. 10]. При щонайменшій нагоді в широких масштабах почала проводитися попередня авіарозвідка, в ході якої вибиралася точка висадки (десантування), уточнювався маршрут підльоту і відльоту, а також визначалися контрольні точки [62, с. 12].

Серйозною проблемою, особливо для вертольотів спостерігачів, було пристосуватися до умов В'єтнаму. Основним прийомом спостерігачів було висадитися на пануючій висоті і за допомогою бінокля оглядати околиці. У В'єтнамі було головним не визначити тип озброєння, а виявити добре замасковані позиції противника. Так повітряні розвідники перетворилися в слідопитів. Дуже швидко вони стали діяти над самою землею або над верхівками дерев. Вперше почали практикуватися польоти в сутінках, коли вогонь і дим вогнищ видавав розташування

противника. Активно шукали склади і укріплені позиції в'єтнамців. Крім того, в завдання спостерігачів входило виявлення майданчиків, придатних для висадки десанту, управління рухом піхоти, визначення маршрутів і цілей, виявлення засідок, оцінка ситуації і оцінка ефективності бомбометання [62, с. 32]. Таким чином сформувалася повітряна кавалерія, яка і вирішувала ці завдання. Першу спробу оснастити кавалерію вертольотами зробили восени 1955 р., коли був сформований експериментальний Sky Cavalry Platoon [90, с. 4]. Проте опір з боку деяких високопоставлених генералів не дав проекту ходу. Лише у 1962 р. командування вирішило сформувати в танкових розвідувальних батальйонах (Cavalry Squadron) роти D повітряної кавалерії (Air Cavalry Troop). Незважаючи на великий досвід, отриманий в ході навчань на території США, перший період служби повітряної кавалерії у В'єтнамі був невдалим. Концепція використання ще не була до кінця визначена, і кожен командир мав свою суб'єктивну думку із цього приводу. Тому деякі роти використовувалися як частини підтримки або транспортні [79, с. 18].

Ведення бойових дій у В'єтнамі вимагало стійкого та безперервного управління, тому вертольоти почали забезпечувати управління в якості повітряних командних пунктів, проміжних вузлів зв'язку. Інтенсивність бойових дій наростала і в період 1963-1964 рр. вертольоти діяли усе більш активно. Звичайною справою ставали операції, в яких брали участь декілька десятків машин. Це вимагало застосування відповідної тактики і умілого керівництва. Майже в кожній роті один вертоліт оснащувався декількома комплектами радіостанцій, виконуючи роль літаючого командного пункту. Була уніфікована тактика бойових дій [62, с. 11]. Усі командири 1-ї аеромобільної кавалерійської дивізії, від командира батальйону і вище мали в розпорядженні командирські вертольоти. Це були серійні UH-1D, обладнані додатковими радіостанціями, що дозволяли підтримувати зв'язок із землею, авіацією і командиром вищого рівня. В ході війни радіостанції постійно модифікувалися з метою підвищення їх надійності і зменшення маси. Завдяки цим зусиллям маса додаткової радіоапаратури скоротилася з 600 до 150 кг. Щоб забезпечити надійний зв'язок в гористих районах на двох дивізійних літаках CV-2 «Карібу» встановили ретранслятори. Мобільні командні пункти командирів бригад і

дивізії обладнали в підвісних контейнерах для вертольотів СН-54. У таких же контейнерах обладнали пункти надання медичної допомоги, оснащені кондиціонерами, рентгенівськими апаратами і операційними столами. Для евакуації поранених задіяли 15 санітарних «Хьюї». Усі ці особливості перетворювали 1-у аеромобільну кавалерійську дивізію на грізну бойову одиницю [62, с. 17].

Водночас саме вертольоти виявилися в умовах війни у В'єтнамі ще й чи не єдиними засобами евакуації поранених з поля бою. Ще під час бойових дій в Кореї славу здобули маленькі ОН-13 [63]. Завдяки вертольотам, поранених швидко доставляли в шпиталь, що дозволило знизити смертність серед них. Для евакуації поранених використовували вертольоти всіх типів, однак уже з початку війни почали діяти спеціалізовані частини санітарних вертольотів. Першою з таких частин став 57-й медичний повітряно-санітарний загін (57th Medical Detachment (Air Ambulance)), який прибув до В'єтнаму 26 квітня 1962 р. Спочатку санітарні вертольоти не користувалися великим визнанням. Загону не виділили навіть позивних у радіодіапазоні. Лише в середині 1963 р., коли бої з в'єтконгівцями почали носити запеклий характер, а число поранених зростало з кожним днем, помітно збільшилася кількість бойових вильотів, причому доводилося літати і вночі. Саме тоді репутація 57-го медичного загону зросла. З того часу з'явилося основне правило санітарної авіації: «Ти ніколи не відмовляєшся від завдання і ніколи не злітаєш без пораненого на борту». В той же час за період 1965 – 1969 рр. за допомогою вертольотів при виконанні пошуково-рятувальних робіт було врятовано 40571 чоловік, у тому числі 55 % льотного складу, який катапультиувався в ході виконання бойових завдань [80].

Також вперше, у В'єтнамі, був створений повітряний батальйон ракетної артилерії (2/20 Aerial Rocket Artillery Battalion), що мав у своєму складі три батареї штурмових вертольотів УН-1В (по 12 машин в кожній) і штабну батарею (чотири УН-1В). Батальйон входив до складу дивізійної артилерії і виконував характерні для артилерії функції. Вертольоти здійснювали безпосередню підтримку наземних частин, знищуючи цілі, виявлені наземними і повітряними спостерігачами [62, с. 16].

Необхідність боротьби з броньованими об'єктами ставила нові вимоги і виклики. Назріла необхідність шукати шляхи вирішення проблеми знищення броньованих об'єктів безпосередньо з вертольотів. Можливості вертольотів як протитанкових засобів значно зросли з появою протитанкових керованих ракет (ПТКР) «TOW», які вперше були застосовані у лютому 1971 р. у Південному Лаосі. Там американські вертольоти вперше зіткнулися з північно-в'єтнамськими танками. Спочатку вертолётники нічого не могли протиставити товстій броні. Ракети з фосфорними і фугасними головками не завдавали танкам шкоди. Крім того, для прицільного попадання вертолёт повинен був наблизитися до цілі, сам стаючи ціллю для зенітних кулеметів. Для боротьби з легкими плаваючими танками ПТ-76 виявилися ефективними 20-мм гармати XM35. Лише після того, як в частини терміново доставили ракети FFAR з кумулятивною головкою, американські вертольоти змогли вражати танки. Навесні 1972 р. район Контума став полігоном для спішно доставлених до В'єтнаму вертольотів NUH-1B, оснащених ракетами TOW. Вертольоти прибули 28 квітня 1972 р., а вже 2 травня був підбитий перший танк. З цього часу NUH-1B щодня здійснювали бойові вильоти, полюючи за північно-в'єтнамською бронетехнікою. 26 травня 1972 р. північні в'єтнамці знову посилили натиск на Контум. Американські вертольоти до полудня зробили по три вильоти, випустивши 21 ракету вразили всі 9 танків що брали участь в атаці. До кінця червня вертолётники випустили 81 ракету TOW і заявили про 24 підбитих танка і півтора десятка бронетранспортерів. Але поряд з тим продовжували діяти і УН-1М, оснащені старими ракетами SS-11 [62, с. 29]. Найбільш ефективною для протитанкових вертольотів виявилася тактика засідок, коли вертольоти підходили в район на гранично малій висоті на фоні місцевості та очікували момент для нападу. При наближенні цілі на дальність пуску проводився підскок на висоту, яка забезпечувала захват цілі та її супроводження, а потім з режиму висіння здійснювався пуск протитанкових керованих ракет [81, с. 52, 54].

Для використання такого виду озброєння як вертолёт були відпрацьовані нові способи й тактичні прийоми. Все більш рішучі удари партизанів по невеликих базах армії південного В'єтнаму змусили американців сформувати сили швидкого

реагування, здатні швидко прибувати до місць боїв. Сили дістали назву «Eagle Flights» (орлині польоти), перші підрозділи яких з'явилися ще в 1963 р. Наступного року командування американськими військами у В'єтнамі (MACV) надало підрозділам швидкого реагування єдину структуру. Кожен загін «Eagle Flights» складався з одного штурмового UH-1В, що виступав в ролі літаючого командного пункту, семи транспортних «Хьюї» і п'яти штурмових машин [62, с. 12]. За потреби до складу загону включали санітарний вертоліт. В ролі десанту виступали рейнджери. Загони «Eagle Flights» постійно знаходилися в стані повної бойової готовності, а іноді навіть патрулювали загрозову місцевість. Результати десанту залежали від того, наскільки швидко вдавалося прибути до місця бою. Головним завданням сил швидкого реагування було зв'язати партизан боєм до прибуття головних сил. Десантні групи також використовували для блокування шляхів відходу [62, с. 13].

Отже, аналізуючи ведення бойових дій у В'єтнамі, можна стверджувати про появу нових можливостей вертольотів. Саме тут вперше відбулось:

1) Застосування вертольотів вночі. В ніч з 2 на 3 листопада 1965 р. один із взводів 1-ї аеромобільної кавалерійської дивізії, розташований в районі посадочної смуги «Мері», був атакований 8-м батальйоном 66-го полку Півночного В'єтнаму. Щоб врятувати взвод, американці уперше застосували штурмові вертольоти вночі [62, с. 18];

2) Перевезення артилерії транспортними вертольотами. Битва при Ядранзі стала першою у бойовій кар'єрі нових транспортних вертольотів «Чінук». У 1965 р. головним завданням вертольотів було перекидання вантажів з Анкхе і Плейку в Плейме. Крім того, вертольоти перевезли по повітрю 32 105-мм гаубиці. Спочатку гаубиці перевозили усередині вантажного відділення разом з боєкомплектom і розрахунком, пізніше – на зовнішній підвісці під фюзеляжем вертольоту. Використання вертольотів СН- 47 для перекидання артилерії радикально змінило розклад сил на полі бою. Американці отримали можливість використовувати артилерію там, де до цього про її застосування не могло бути і мови. Гармати могли підтримувати вогнем піхоту з гірських вершин [64, с. 69]. З часом артилерійські

позиції на пануючих вершинах стали важливою деталлю в схемі дій американських військ у В'єтнамі. З 1969 р. вертольоти СН- 47 почали використовувати в ході артилерійських нальотів. Окремі батареї разом з піхотою закидали в глибокий тил противника, звідки артилерія відкривала вогонь. Через декілька годин гармати і піхоту доставляли назад. Перекидання артилерії і вантажів стало основним завданням «Чінука» у В'єтнамі [62, с. 19]. А вже в січні 1966 р. в ході операції «Біле крило» вперше по повітрю перекинули 155-мм гаубиці за допомогою "літаючих підйомних кранів" СН-54 [82; 62, с. 24];

3) Забезпечення інженерно-будівельних робіт. Після застосування вертольотів для перевезення артилерії, сапери 1-ої кавалерійської дивізії розробили спеціальний комплект, що перевозився на «Чінуках», за допомогою якого артилерійська позиція могла бути обладнана за лічені години [82; 62, с. 19];

4) Забезпечення частин і підрозділів паливно-мастильними матеріалами. З 1969 р. для транспортування бензину були розроблені прості гумові підвісні балони місткістю 500 галонів, які транспортувалися за допомогою СН-47 [82; 83, с. 7];

5) Застосування транспортних вертольотів для евакуації озброєння і військової техніки (ОВТ). 24 квітня 1962 р. в ході операції «Соловей» СН-34 отримав попадання в маслопровід й здійснив вимушену посадку. Через годину поряд з ним приземлились чотири вертольоти з механіками і групою прикриття, які за дві години усунули пошкодження, що дало змогу вертольоту повернутися на базу [62, с. 11]. Пошкоджені машини рятували таким чином ще декілька разів. Згодом завдання з евакуації збитих машин почали виконували важкі вертольоти СН-37 «Мохаве», які прибули до В'єтнаму в травні 1963 р. та могли перевозити збиті СН-34 по повітрю. А починаючи з 1965 р. евакуація збитих вертольотів і літаків стала також і завданням СН-47. Причому одним з завдань яких, стало ще і витягування машин (передусім бронетранспортерів М113) з трясовини. [84; 64, с. 70, 97] А вже в січні 1967 р. до В'єтнаму прибули перші важкі транспортні вертольоти СН-53 «Сіа сталіор», головним завданням яких була евакуація збитої авіаційної техніки [85, с. 10];

6) Оснащення вертольотів лебідками. У 1967 р. вертольоти оснастили лебідками, які дозволили піднімати поранених на канатах з густих заростей [82; 62, с. 24];

7) Використання димових завіс для прикриття своїх дій. Десанти на рівнинах дельти Меконгу у вересні 1969 р. часто проводилися під прикриттям димових завіс. Для цього застосовувалися вертольоти з димогенераторами в районі Трангбанга, де перед висадкою десанту плацдарм задимлювали, задля прикриття димовою завісою вертольотів які намагались приземлитися [62, с. 28];

8) Випробувано систему теплового відведення, яка перешкоджала точному попаданню ракет з тепловим наведенням. У 1972 р. над Анлоком "Кобри" вперше зіткнулися з новими зенітними ракетами «Стріла» (SA-7 «Grail»). 12 травня війська півночі за допомогою «Стріл» менш ніж за півгодини збили п'ять АН-1Г. Щоб зменшити втрати, «Кобри» стали обладнувати системою відведення гарячих вихлопних газів. Пізніше таку систему встановили на усі вертольоти [86, с. 14; 90, с. 23];

9) З'явилося поняття польових аеродромів, які по суті являли собою площадки підскоку. У деяких частинах, чий бази були далеко віддалені від району бойових дій, організовувалися польові аеродроми (FARRP). Це дозволяло скоротити час на дозаправку і переозброєння, а також дозволяло постійно тримати машини в контакті з противником [62, с. 33];

10) Перші десантно-штурмові загони/групи (ДШЗ/ДШГ) АА - авіастрілецькі взводи (Aero Rifle Platoon - ARP), які були складовою частиною саме повітряної кавалерії. Ці взводи діяли згідно вимог які ставляться до ДШЗ, починаючи від посадки у вертольоти в районах завантаження, перельотом смугою прольоту, розходження, висадкою в районі десантування, веденням штурмових дій при підтримці вогню вертольотів, завантаженням у вертольоти після виконання завдання в районі збору і подальшим поверненням на базу. Відтак, ДШД формувалися також і у вертолітних частинах та були одним з способів дій АА [78, с. 294-311]. Рота повітряної кавалерії складалася зі штабу, матеріально-технічного взводу, а також трьох бойових взводів: взводу вертольотів- спостерігачів (Scouts), взводу

штурмових вертольотів (Guns) і авіастрілецького взводу (ARP), який мав власні транспортні вертольоти. У деяких ротах транспортні вертольоти виділялися в окремий взвод (Aero Lift Platoon). Штат роти повітряної кавалерії включав 26 вертольотів і 182 людини [Додаток А]. Пізніше почалося формування батальйонів повітряної кавалерії (Air Cavalry Squadron). До складу батальйону входив штаб і п'ять рот: штабна рота, три роти повітряної кавалерії (А, В і С), а також рота наземної розвідки (D), яку називали «щурячим патрулем», оскільки її спочатку використовували для розвідки, патрулювання доріг, охорони конвоїв і баз, а також в якості сил швидкого реагування. Ця рота часто діяла спільно з вертолітними ротами, та складалася зі штабу, секції постачання і трьох кавалерійських взводів на джипах. Пізніше завдання роти (D) змінилися. На її базі формувалися додаткові авіастрілецькі взводи, що діяли разом зі штатними ARP [79; 88, с. 16];

11) Змінилася тактика дій вертольотів одного підрозділу з розділенням завдань між ними. По суті це була основа для розвитку тактики ДШД. Повітряна кавалерія почала діяти загонами, які позначалися різними кольорами. «Білий» загін складався з двох спостерігачів, «червоний» - з двох штурмовиків. Вертольоти ARP входили до складу «синіх» загонів. Спочатку «білі» і «червоні» діяли спільно. Один з вертольотів летів над самою землею і вів спостереження. Другий йшов на висоті 100 м, а на висоті 500 м летіли дві штурмові машини. Коли з'явилися вертольоти ОН-6 в деяких частинах обидва спостерігачі стали літати над землею. З середини 1968 р. основним загonom повітряної кавалерії став «рожевий» – «Pink Team» або «Hunter-Killer Team». Як можна здогадатися по назві, загін складався зі спостерігача («мисливця») і штурмовика («вбивці»). Спостерігач, як завжди, йшов над самою землею, а штурмовий вертоліт – високо в небі, виступаючи в ролі ретрансляційної станції. Якщо «рожевим» надавався вертоліт ARP – то команда «міняла» свій колір на «фіолетовий». У особливо небезпечних районах формували так звані «Cavalry Packs» (кавалерійські пакети/зграї) що склалися з трьох ОН-6, трьох АН-1G і двох УН-1Н [88, с. 16-17]. Після того, як противник був виявлений, спостерігач брав на себе проведення подальшої операції. Він направляв штурмові вертольоти і вказував їм цілі. Якщо ситуація ускладнювалася, спостерігач викликав допомогу. На базі

роти або на FARRP завжди чекали два резервних загони. «Сині» теж були наготові. Коли авіастрільці відправлялися на завдання, спостерігач повинен був знайти для них підходящий посадочний майданчик. Транспортні вертольоти завжди прикривалися штурмовиками або «рожевим» загonom. Особливо ретельно діяв ескорт в районі висадки. В момент десантування піхоту вогнем прикривали не тільки штурмові машини, але і бортові стрілки транспортних вертольотів. Спостерігач в цей момент відлітав убік, щоб не потрапити під випадкові кулі або рикошет. Коли «сині» опинялися на землі, спостерігач повертався на свою позицію і продовжував керувати операцією [87, с. 44-48]. В результаті спостерігачі найдовше залишалися над полем бою, слугуючи мішенню для противника. Постійні суперечки йшли на тему, яке озброєння має бути у спостерігача. У деяких частинах вважали, що головне завдання спостерігача – стежити за полем бою і координувати дії вертольотів, тому він повинен мати лише легку зброю, щоб не перевантажувати вертоліт. В інших же частинах стверджували, що оскільки спостерігач постійно знаходиться над полем бою, то вертоліт слід перетворити в маленьку літаючу фортецю. Однак вантажопідйомність вертольотів цього типу дозволяла розмістити на борту лише кулемет і кілька ручних гранат [62, с. 35]. У вересні 1967 р. поступово почали змінюватись завдання, що вирішуються повітряною кавалерією. З розвідувальних частин вони стали перетворюватися в бойові частини, метою яких стало наносити противнику максимальні втрати. Вперше повітряну кавалерію використали в повномасштабних бойових діях в жовтні 1967–січні 1968 рр. в ході операції «Коренний кінь» в районі Чула. Подальші зміни відбувалися в період 1968–1969 рр. В цей час американська армія скоротила проведення наземних операцій. Коли ж почалося виведення американських військ з В'єтнаму, частини повітряної кавалерії взяли на себе весь тягар подальших бойових дій. Повітряна кавалерія була по суті єдиними частинами армії США, які брали участь в боях 1972 р. Останні кавалерійські частини покинули Південний В'єтнам в лютому 1973 р. [88, с. 19; 82].

Таким чином, можна стверджувати, що саме у В'єтнамі відбулось зародження і становлення ДШД, і головну та визначальну роль в цьому процесі зіграли саме вертольоти. А подальший розвиток та вдосконалення форм і способів ДШД

відбувалось вже пізніше під час збройних конфліктів на Близькому Сході (1967, 1973 рр.), в Афганістані (1979–1989 рр.), в районі Перської затоки (1990–1991 рр.), у Другій Чеченській війні (1999–2000 рр.), у Афганістані у 2001 р., в Іраку 2003 р. та під час ведення бойових дій на східних теренах України у 2014 р. [89, с. 35].

Війна на Донбасі змусила ЗСУ шукати шляхи розбудови авіації сухопутних військ за західним зразком. Таке рішення стало необхідним після подій 2014–2015 рр., коли при відносно слабкій ППО противника було втрачено багато вертольотів. Західні країни орієнтуються на наявність одного типу вертольотів озброєних протитанковими ракетами, військово-транспортної машини і декількох типів легких машин, які використовуються як навчальні, і як розвідувальні. В ідеальному варіанті – це американська зв'язка «Апач» – «Блек Хок» – «Літл Бьорд». В Україні висловлюються пропозиції взяти за основу Мі-8, який по суті є «універсальним». В результаті «Укроборонпром» видав українську модифікацію транспортно-десантного Мі-8МСБ і бойового Мі-8МСБ-В. У цих машин замість двигунів ТВ2-117 з'явилися більш потужні ТВ3-117ВМА-СБМ1В серії 4Е виробництва «Мотор Січ», що дозволило значно покращити ТТХ вертольота [91, с. 119-120]. Встановлена нова система збору, реєстрації та обробки польотної інформації, аварійний радіомаяк, лазерна система формування прицільної марки, встановлено комбінований пристрій викиду теплових пасток «Адрос» КУВ 26-50, екранно-вихлопні пристрої (Еву) АШ-01В. Бойовий варіант Мі-8МСБ відрізняється можливістю застосування найрізноманітнішого підвісного озброєння, в тому числі керованих ракет класу «повітря-повітря» Р-73, некерованих С-8 і С-13, підвісних контейнерів з крупнокаліберними кулеметами і автоматичними гранатометами, можливістю застосування до шести бомб калібру до 250 кг, ПТКР РК-2В «Бар'єр-В», а також системи повітряного мінування ВСМ-1. Модернізація Мі-8 в варіант МСБ обходиться в \$ 5,5-6 млн, у той час як західний аналог коштує від \$ 15 до 19 млн. Відбувається закупівля легких навчальних вертольотів Мі-2МСБ і його бойової модифікації Мі-2МСБ-В, який може застосовувати 80-мм некеровані ракети С-8 вітчизняного виробництва, потужні С-13, а також пару гарматних блоків УПК-23-250 з гарматою ГШ-23Л [91, с. 119-120].

Хоча ще до війни на Конотопському авіазаводі були розроблені відразу декілька варіантів модернізації - Мі-24ПУ-1 і Мі-24ПУ-2, існує думка спеціалістів, що для броньованого Мі-24, місця для бойового застосування не знайдеться через його великі розміри, що робить його легкою мішенню. Єдиною перевагою була наявність ПТКР, що в порівнянні з Мі-8МСБ-В вже не є досягненням. Але при вогневій підтримці військ (а особливо при веденні ДШД, де вертольоти по суті використовуються як «бойові машини десанту») цей броньований зразок є незамінним, а Мі-8МСБ будуть ефективно використовуватись лише як транспортно-десантні або багатоцільові, і що особливо добре - з покращеними ТТХ та зі збільшеною вогневою потужністю. Адже під час ДШД повітряному компоненту відводиться роль головної ударної сили. [89, с. 35] При цьому військові частини та підрозділи АСВ спроможні виконувати бойові завдання в мінімальний час на великій відстані та з високою ефективністю та повинні оперативно забезпечити авіаційну підтримку бойових дій наземного компоненту. [91, с. 119-120]

Слід зазначити що зародження і становлення способів (варіантів) ДШД відбулося під час воєнних конфліктів в Кореї та у В'єтнамі, а вже у післяв'єтнамський період зі зміною (удосконаленням) ТТХ авіаційних засобів АА відбувалось лише удосконалення ведення ДШД в плані дальності застосування (глибини десантування), часу застосування (збільшення терміну знаходження вертольотів в повітрі), вогневої потужності, зв'язку та інших сучасних наробок.

Отже, можна зробити висновок, що технічний розвиток АА та розвиток способів (тактики) її застосування безпосередньо вплинув і на розвиток способів (варіантів) застосування АемЗ (ДШЗ) для ведення АЕМД (ДШД) та безпосередньо на розвиток тактики ведення АЕМД (ДШД). Стає очевидним, що з появою вертольотів, початком їх використання у локальних конфліктах (Корея, 1950-ті рр.) і початком їх безпосереднього залучення до бойових дій (В'єтнам, 1960-ті рр.), стало можливим втілення в життя доктрини «вертикального штурму», де вертольоти діючи спільно з десантними підрозділами утворювали АемЗ (ДШЗ). Це в свою чергу привело до виникнення концепції «аеромобільності», де АемЗ (ДШЗ) набули, шляхом інтеграції наземного і повітряного ешелонів, можливостей високої

мобільності і потужних вогневих спроможностей, незважаючи на те що десантні підрозділи були максимально полегшеними та позбавленими бойової техніки. Вертольоти стали «літаючими бойовими машинами десанту», а з появою вертольотів вогневої підтримки, значно зросли і вогневі спроможності десанту (особливо з початком застосування протитанкових ракет). А поява важких транспортних вертольотів дозволила під час ведення АЕМД (ДШД) застосовувати аеромобільним (десантно-штурмовим) загонам підрозділи артилерії, елементи бойового і матеріально-технічного забезпечення. Все це привело до створення нових бойових елементів, таких як авіастрілецькі взводи АА, згодом підрозділів швидкого реагування «Eagle Flights» та врешті – до виникнення АЕМФ (ДШФ). Застосування цих формувань, відповідно, почало характеризуватись різними формами і способами, де серед основних були саме АЕМД (ДШД), а способи (варіанти) їх ведення еволюціонували відповідно до технічного розвитку АА та розвитку тактики її застосування. Відповідно розвиток способів (варіантів) ведення ДШД тісно пов'язаний з розвитком мобільних та бойових можливостей і спроможностей АА.

3.2. Фактори впливу на формування та розвиток десантно-штурмового компоненту військ з призначенням для ведення ДШД

Під час дослідження досвіду застосування ДШВ (Аеромобільних військ, Повітрянодесантних військ, аеромобільних, парашутнодесантних, десантно-штурмових частин і підрозділів) в операціях під час ведення бойових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття, визначено низку специфічних факторів, які безпосередньо впливали на застосування саме цих військ, тобто були характерними для десантних з'єднань (частин і підрозділів). Для порівняльного аналізу доцільно взяти за основу дослідження відповідних процесів найбільш розвинутих у військовому плані країн, які за своєю суттю є представниками ідеологічно і якісно відмінних підходів до створення і застосування ДШФ, як то США, СРСР (РФ) та Україна. Необхідно зазначити, що досвід США значно вплинув на погляди країн НАТО в питаннях формування і тенденцій

визначення форм, і способів застосування ДШФ, в той час як досвід СРСР значно вплинув на аналогічні процеси в країнах пострадянського періоду та країнах радянської орбіти впливу. Залежно від сфери впливу на ДШФ тих чи інших факторів, останні умовно можна віднести до двох основних груп:

1) Фактори зовнішнього характеру, які характеризують окремі елементи бойової обстановки на визначеному ТВД: диференційний вплив ФГУ на застосування компонентів ДШФ; диференційний вплив об'єму та характеру оперативного обладнання ТВД на застосування компонентів ДШФ;

2) Фактори внутрішнього характеру, що охоплюють сферу бойової готовності і бойової підготовки військ, їх кількісні та якісні характеристики, взаємний вплив особливостей та функціональних компонентів ДШФ та вплив військово-політичного керівництва на розвиток відповідних сил і засобів: оперативна сумісність функціональних або структурних елементів ДШФ; рівень боєготовності ДШФ; живучість ДШФ, дії військово-політичного керівництва.

Аналізуючи процес виникнення ДШВ, варто зауважити, що на початку 1960-х років, внаслідок активного розвитку нового засобу збройної боротьби вертольотів, з'явилась ідея створення спеціальних військових формувань, які були б здатні діяти на вертольотах та використовуватись, як на важкодоступній місцевості суходолу і морського узбережжя так і у тилу противника, з метою сприяння своїми діями наступаючим з фронту військам або виконуючи окремі важливі завдання.

На відміну від з'єднань і частин повітрянодесантних військ які планувалися до застосування у якості повітряних десантів на стратегічно-оперативну і оперативну глибину, новий рід військ призначався для ведення бойових дій на оперативно-тактичній і тактичній глибині, спільних дій з вертолітними частинами і підрозділами, здебільшого висадки посадочним способом, при цьому вертоліт використовувався наземним ешеленом в якості «літаючої бойової машини десанту» [95, с. 188-194].

Головний чинник, що сприяв появі нового способу тактичних дій, а відповідно і роду військ – намагання оперативного мистецтва вирішити проблему відставання маневрених можливостей сухопутних військ від їх вогневих можливостей, що не

дозволяло ефективно використовувати нанесенні вогневі удари у тактичній та оперативно-тактичній глибині противника. До того ж, розвиток та насичення засобами ППО тактичної зони оборони військ, робило майже неможливим застосування у ній парашутного повітряного десанту. Таким чином, у ході контрнаступальної (наступальної) операції сухопутних військ існував значний розрив між діями оперативно-тактичного, оперативного парашутного десанту та військами, що наступали з фронту [98, с. 106-108].

Бурхливий розвиток вертольотобудування у шістдесятих роках минулого сторіччя та насичення різноманітними вертольотами армії США (Франції, Великобританії), їх успішне використання у ході повоєнних збройних конфліктів (особливо у В'єтнамі), значною мірою вплинуло на воєнно-політичне керівництво СРСР, яке теж розпочало заходи з опробування нового виду озброєння та відповідної тактики дій - ДШД [95, с. 188].

На розвиток та порядок формування десантно-штурмових формувань СВ радянської армії мав очевидний вплив досвід щодо створення та масштабного застосування аеромобільних підрозділів ЗС США під час війни у В'єтнамі. Самі американці, у зв'язку із широким застосуванням вертольотів у бойових порядках військ, в'єтнамську війну назвали «аеромобільною». Пов'язано це було із переходом до нової оперативної форми застосування угруповань військ, з масованим використанням бойових вертольотів – аеромобільної операції. Для проведення такої операції були створені великі аеромобільні тактичні з'єднання. У червні 1965 року в складі сухопутних військ США була вперше сформована 1-а аеромобільна дивізія до складу якої входило 459 вертольотів та літаків, які трьома вильотами могли перекинути штатне озброєння та весь особовий склад [101; 102; Додаток Б].

З'ясувавши, що в умовах складного театру воєнних дій, така організаційна структура дивізії була найефективнішим засобом війни з партизанами, тобто маневреної війни «без лінії фронту», американське командування у 1968 р. переформувало 101-у повітрянодесантну дивізію у аеромобільну, яка стала другою дивізією, здатною вести десантні дії посадочним способом. Обидві дивізії активно використовувались, як окремо – для ведення бойових дій аеромобільними групами

(загонами), так і масовано – у ході проведення аеромобільних операцій. Таких великомасштабних операцій було проведено дві. Вони підтвердили бойову ефективність дивізій на практиці, водночас були виявлені і недоліки та слабкі місця таких військових формувань [95, с. 188-194].

Аналізуючи війну у В'єтнамі, фахівці США вказували на низку недоліків у використанні вертольотів: незначна тривалість польоту вертольотів вогневої підтримки (до двох годин), що обмежувало тривалість вогневого впливу на противника (підтримки піхоти); швидкість вертольотів вогневої підтримки була менша, ніж у транспортних вертольотів СН-47 «Чінук», що ускладнювало їх сумісні дії та стримувало темп аеромобільних операцій; застосування вертольотів було масовим, але дії вертольотів проти захищених точкових цілей були малоефективним (недостатня потужність зброї); вертольоти несли значні втрати від вогню стрілецької зброї (відсутність бронювання), а при веденні бойових дій в районах, де була достатня кількість засобів протиповітряної оборони, втрати значно зростали. Позитивним, на думку експертів, було те, що вертольоти показали більш високу ступінь живучості у порівнянні з літаками. Останні у бойових умовах несли втрати на 25% більше (із розрахунку втрат на певну кількість вильотів). Усього за 11 років війни в Індокитаї вертольоти здійснили 36 млн. вильотів. Зенітним вогнем було пошкоджено 31000 вертольотів, але тільки 3500 з них (10%) були збиті чи здійснили вимушену посадку. Таке співвідношення втрат до кількості бойових вильотів (1:18000) є досить унікальним для літальних апаратів в умовах бойових дій [102]. Проблемним вважалось також і недостатня вогнева міць самих піхотних аеромобільних підрозділів, які були озброєні стрілецьким озброєнням; організація тісної бойової взаємодії вертольотів з піхотними підрозділами; здійснення, на окремих етапах ведення аеромобільної операції, перепідпорядкування цих підрозділів в середині тактичних аеромобільних загонів; складнощі в управлінні різнорідними силами та засобами; відсутність чіткого розподілу повітряного простору між вертольотами та літаками; недостатня розвідка для отримання достовірної інформації щодо об'єктів знищення (захоплення); організація всебічного забезпечення повітрям.

Враховуючи досвід в'єтнамської війни командування армії США у 1974 р. розформувало 1-шу аеромобільну дивізію, а 101-у реформувало у повітряно-штурмову дивізію, яка увійшла до складу 18-го повітрянодесантного корпусу (далі ПДК). З переходом на нову організацію [101], було здійснено низку системних важливих заходів щодо переозброєння структурних підрозділів з'єднання на більш сучасне та потужне озброєння (здатне до перекидання вертольотами), як наземного компонента так і повітряного, у тому числі і за рахунок скорочення штатної чисельності вертольотів у складі піхотних та танкових дивізій [Додаток В].

Для підтвердження чи спростування теоретичних висновків щодо випробовування нового виду озброєння – вертольотів та тактики дій щодо їх спільного застосування з десантними підрозділами, радянським військово-політичним керівництвом було прийняте рішення провести масштабні практичні навчання, на яких перевірити можливості нового виду озброєнь, типу військового формування та ефективності їх сумісної тактики дій. Це було здійснено у 1967 р., під час проведення стратегічних навчань «Дніпро-67» [94;97]. На базі 51-го гвардійського парашутно-десантного полку була сформована експериментальна 1-а повітряно-штурмова бригада. Командування бригадою прийняв начальник бойової підготовки управління ПДВ генерал-майор Д. Кобзар. За планом навчань бригаду використовували для захоплення плацдарму на р. Дніпро, де вона діяла у взаємодії з мотострілецьким батальйоном та приданим підрозділом самохідних артилерійських установок.

Навчання підтвердили науково-дослідні розрахунки, на підставі чого ГШ ЗС СРСР приймається рішення про формування нових військових формувань – окремих повітряно-штурмових бригад. Відповідні бригади формуються у Далекосхідному і Забайкальському військових округах, з тяжко доступною для техніки гірсько-лісною місцевістю. Директивою ГШ від 22 травня 1968 р. до серпня 1970 р. в Амурській області була сформована 13-а, в Читинській області – 11-а повітряно-штурмові бригади. Головним оперативним призначенням бригад було прикриття великої ділянки радянсько-китайського кордону, на якій майже не було обладнаних доріг. [106] У своє оперативне підпорядкування бригади отримали авіацію – по два

вертолітних полки (бойовий вертолітний полк на Мі-24 і Мі-8 та транспортно-бойовий вертолітний полк на Мі-6 і Мі-8) з їх авіаційними базами і підрозділами забезпечення (батальйонами аеродромного забезпечення і дивізіонами зв'язку та радіотехнічного забезпечення). При цьому повітряний і сухопутний компоненти мали різну адміністративну підпорядкованість: наземний компонент – командуванню СВ, а повітряний – командуванню ВПС. Відповідний порядок швидко загострив проблеми такого підпорядкування, як у ході розрізненої бойової підготовки так і під час застосування у ході спільних навчань, коли виникало багато проблем з організацією загальної взаємодії та непорозумінь у порядку застосування.

Через два роки з цими бригадами були проведені дослідницькі навчання для відпрацювання тактики застосування повітряно-штурмових підрозділів. За результатами навчань було відзначено, що повітряно-штурмові підрозділи на вертольотах здатні висадитися посадочним способом практично у будь-якому районі місцевості тилу противника та виконувати бойові завдання, використовуючи вогневу підтримку бойових вертольотів.

Навчаннями було перевірено, що повітряно-штурмові бригади здатні діяти в тактичній, оперативно-тактичній глибині оборони противника на дальності, що досягала 70-100 км. Такі нормативні вимоги ґрунтувалися також і на практичному досвіді дій 11-ї та 13-ї опшбр, які були здатними ефективно здійснювати оперативне прикриття ділянок кордону на відповідних відстанях. Висока оперативність дій на вертольотах дозволяли підрозділам бригади бути висадженими в будь-якому місці за короткий термін часу. Тоді як мотострілецькі підрозділи 67-ї МСД, яка була розташована у тому ж районі, були здатні здійснювати пересування своїм ходом тільки однією рокадною дорогою, прохідність якої залежала від пори року.

В результаті отриманого досвіду у ГШ ЗС були відпрацьовані рекомендації по удосконаленню організаційно-штатної структури подібних бригад. На основі отриманих результатів, на початку 70-х рр., було прийнято рішення про перейменування повітряно-штурмових частин на десантно-штурмові та об'єднання їх з полками АА у складі єдиної бригадної ОШС. Така організаційна структура виявилася настільки вдалою та ефективною, що залишилася незмінною протягом 20

років. За цей час, жодний Начальник Генерального штабу ЗС СРСР, незважаючи на постійно виникаючі відомчі протиріччя, не вдався до прийняття рішення, щодо розмежування бригад на окремі компоненти, підпорядковані різним відомчим ланкам військового управління. Взимку 1972-1973 рр., у Закавказькому ВО, формується третя бригада такого ж типу – 21-а окрема десантно-штурмова бригада з дислокацією в м. Кутаїсі.

Під впливом досвіду війни в Індокитаї та на Близькому Сході у 1975 р. інспекційною робочою групою ГШ було запропоновано ідею нової операції – «об’ємна операція» [97]. Її метою було не проривати оборону противника, а «перестрибувати» через неї, минаючи зони зараження і вузли оборони, що суттєво підвищувало загальний темп наступу. Ідея знайшла підтримку серед деяких військових начальників. Практичному втіленню «об’ємної операції» у ЗС також сприяв подальший розвиток вертольотобудування у СРСР. Це надавало можливість розвитку нових форм бойових дій, які дозволяли військам одночасно наносити удари як з фронту, так і в глибині тактичної та оперативно-тактичної зони оборони противника, шляхом «охоплення його з повітря». Постало питання про створення принципово нового наземного компонента - «повітряного ешелону». Реалізація ідеї на практиці призводила до зміни пріоритетів у воєнному будівництві та оперативному мистецтві, суттєво зменшуючи вплив, пануючих на той час у військовому керівництві прибічників застосування «броньованих армاد». На жаль суб’єктивне несприйняття діалектики розвитку воєнного мистецтва керівним складом ЗС СРСР і відсутність принципової оцінки перспектив, що надавала «об’ємна операція», науковими установами та бюрократія відомчих протиріч, призвели до «поразки» ініціаторів ідеї нової форми воєнних дій. Проте аналіз війни у В’єтнамі, а також успішне застосування Ізраїлем вертольотів проти танків у війнах 1967 і 1973 рр., а головне – логіка військово-політичного протистояння між СРСР і США, призвели до хоч і повільного, але підвищення насиченості вертольотами сухопутних військ у 70-х роках ХХ століття.

Ситуація змінилася з призначенням у 1977 р. Начальником ГШ ЗС СРСР маршала М.В. Огаркова, який спираючись на власний досвід, використання

десантно-штурмових бригад та висновки застосування аеромобільних з'єднань у збройних конфліктах і війнах, під час підведення підсумків стратегічним навчанням «Захід-77» наголосив: "... Рішучими діями навіть невеликих десантів різного призначення можна скувати маневр противника, дезорганізувати управління і завдати йому суттєвих втрат. Охоплення з повітря є перспективною формою маневру, яка може стати характерною для фронтових і армійських операцій у найближчому майбутньому. У зв'язку з цим постала необхідність розгляду питання про створення нових і удосконалення організаційної структури існуючих десантно-штурмових з'єднань і частин...". [96; 99]

Спираючись на позитивний досвід, накопичений десантно-штурмовими бригадами, ГШ ЗС у 1978 р. прийняв рішення розпочати масштабне формування десантно-штурмових бригад у кожному прикордонному військовому окрузі (в тому числі у групі радянських військ у Німеччині) та окремих десантно-штурмових батальйонів армійського підпорядкування. Усі бригади другої хвилі мали організаційну структуру, яка суттєво відрізнялася від перших трьох бригад. Вони склалися із трьох парашутно-десантних батальйонів на автомобілях, десантно-штурмового батальйону на БМД-1 та гаубичного дивізіону Д-30, однак у їх складі був відсутній повітряний компонент – вертольоти. Проте саме цей повітряний компонент і є визначальним для ідентифікації таких військових формувань як десантно-штурмові. Так сталося у зв'язку з замислом поетапного виконання заходів плану щодо формування нового роду військ, який був тісно пов'язаний з планами військово-промислового комплексу (далі ВПК) по виготовленню вертольотів, у тому числі і таких потужних як Мі-26, що і пояснює нахождение у штатах бригад «другої хвилі» батальйонів на БМД-1. Тому ГШ на першому етапі було сплановано формування наземних компонентів, використовуючи потужну структуру Командування повітрянодесантних військ (ПДВ) та побудова необхідної кількості полків АА для повітряного. На другому етапі передбачалося їх об'єднання у єдину організаційну структуру на зразок перших бригад. Для чого пункти постійної дислокації усіх десантно-штурмових бригад та полків АА розташовували, на території військових округів, досить щільно між собою: Кременчук – Олександрія

(Київський ВО), Миколаїв – Херсон (Одеський ВО), Хирів - Калинів (Прикарпатський ВО) [106]. Але тривала війна в Афганістані, зростаючі відомчі протиріччя з боку керівного складу військ АА, а згодом – і зняття з посади НГШ маршала М.В. Огаркова, не дозволили логічно завершити сплановані заходи. Це призвело до тривалого існування за радянських часів десантно-штурмових бригад без штатних вертольотів, які у результаті розвитку військового будівництва, у арміях розвинутих країн світу, давно стали по суті літаючими «бойовими машинами десанту», призвів до неефективної практики їх окремого утримання та підготовки до застосування. Це стосується як радянського генералітету так і їх послідовників у складі ЗС незалежної України [98, с. 106-108].

Протягом 1978–1986 рр. у складі Сухопутних військ було сформовано дванадцять десантно-штурмових бригад в округах і Групах військ за кордоном, два окремих полки корпусного і п'ятнадцять окремих батальйонів армійського підпорядкування, з яких розгорнутими до повного штату були бригади і батальйони в Групах військ. В прикордонних округах штати утримувались на 75% від загальної чисельності особового складу, у внутрішніх – 50% і менше. Загальна штатна чисельність десантно-штурмових частин, за неповними даними, на особливий період складала біля 60 тис. осіб. У мирний час вони утримувалися у скороченому складі і нараховували приблизно 25-35 тис. осіб. Проте озброєнням і основною військовою технікою десантно-штурмові частини були укомплектовані у повному обсязі [105]. Окремо варто звернути увагу на створення окремих десантно-штурмових полків, що входили до складу окремих АК, які були завчасно підготовленими оперативно-маневреними групами (ОМГ) для виконання важливих завдань боротьби з засобами ядерного ураження противника, підсилення угруповань військ першого ешелону (Німеччина, Польща, Чехословаччина, Угорщина), забезпечення висунування військ другого стратегічного ешелону (Прик ВО, БВО, Приб ВО). Так, наприклад, до складу 5-го ОАК БВО входили 1318-й окремий десантно-штурмовий полк (двох батальйонного складу - на автомобілях і БМД, сабатр «НОНА»), важкий транспортний вертолітний полк (Мі-26) і транспортний-бойовий полк (Мі-24 і Мі-8), танкова дивізія і дві окремі механізовані бригади які

планувалося застосовувати разом у якості ОМГ [103-106]. Формування організаційного ядра десантно-штурмових частин здійснювалось як за рахунок офіцерських кадрів і особового складу відрядженого з військових частин Командування ПДВ, так і за рахунок військових частин розформованої восени 1979 року 105-ї гв. ПДД (м. Фергана, Туркестанський ВО), що було одним з елементів плану оперативного прикриття підготовки вводу радянських військ до Афганістану. Остаточне комплектування офіцерським складом здійснювали відповідні штаби (військових округів, груп військ, армій), особовий склад, як правило, прибував за етапами призову до лав ЗС. Проте Командування ПДВ, яке і раніше відчувало нестачу кадрів у тактичній ланці взвод – відділення, змушене було втричі збільшити набір курсантів до Рязанського повітрянодесантного училища, розгорнути додаткові навчальні підрозділи у навчальній дивізії ПДВ (242- й НЦ, м. Гайжюнай) [100, с. 88-98]. Для забезпечення бригад підготовленими офіцерами оперативно-тактичної ланки вдвічі збільшили набір на командно-штабний факультет ПДВ Академії ім. В.М. Фрунзе [97]. Таким чином до 1982 р. підготовка командних кадрів оперативної і тактичної ланок була налагоджена і здійснювалася на підставі теорії воєнного мистецтва застосування повітряних десантів в бою і операціях, опрацьованих раніше Командуванням ПДВ [104, с. 48-55]. Відповідні зміни відбувалися і у організаційно-штатній структурі військових частин [Додаток Г].

Перша половина 1980-х рр. характеризувалась активним веденням бойових дій в Афганістані. Спочатку велись класичні швидкоплинні бої з недержавними збройними формуваннями чисельністю у 500-600 осіб, які, як правило, не мали сучасної зброї. Однак з втручанням до ведення бойових дій іноземних фахівців військової справи, рішуче змінилися форми і способи ведення бойових дій з боку афганських моджахедів. На початку 1982 р. вони активно розпочали застосовувати на усій території країни способи ведення партизанської та мінної війни. До того ж, такі стратегічно важливі території як Панджшерська ущелина (де вівся видобуток алмазів) безперервно контролювались бойовиками, які використовували там тактику укріплених районів [95, с. 188-194]. В цих умовах довелось діяти підрозділам 103-ї дивізії і 345-го окремого полку Командування ПДВ, які 25 грудня 1979 р. здійснили

десантування посадочним способом (десантування парашутним способом було відмінено під час польоту над Афганістаном) на аеродроми міст Кабул і Баграм, захопили важливі державні об'єкти та у подальшому були розташовані по гарнізонам, де виставили блокпости, забезпечували супровід колон та вели бойові дії по знищенню партизанських загонів [107]. Враховуючи складні умови гористої місцевості, яка сприяла ефективному веденню партизанської війни, в умовах відсутності доріг для маневру бойової техніки, парашутно-десантні підрозділи почали активно використовувати вертольоти. Таким чином умови обстановки примусили традиційних десантників вести бойові дії з використанням вертольотів, що сприяло розвитку способів ведення ДШД та їх популяризації серед командного складу ПДВ та 40-ї армії. [95, с. 188-194]

Активну участь, у ході введення радянських військ в Афганістан, прийняла і 56 гв. Одшбр, що була сформована на базі 351-го гв. ПДП 105-ї гв. ПДД до 1 грудня 1979 р. 25 грудня 4-й десантно-штурмовий батальйон бригади оволодів перевалом Саланг для забезпечення вводу військ 40армії. З кінця січня 1980 року бригада була розташована у м. Кундуз для охорони та оборони важливої магістральної дороги у районі пер. Саланг. З 1982 року передислокована до м. Гардез, де до 1988 року вела бойові дії, в тому числі і шляхом ведення ДШД, на усій території Афганістану. Штатна чисельність бригади на січень 1986 р. складала 2452 чол. (пдб - 3, дшб – 1 та адн п'яти батареиноного складу). [107]

Планування бойового застосування повітрянодесантних і десантно-штурмових частин у Афганістані здійснювало командування 40А та ОГ Командуючого ПДВ. Так, незважаючи на свої упередження, під час формування ДШВ Командування ПДВ було вимушено займатися питаннями узагальнення практики бойового застосування наземного і повітряного ешелонів - розвитком теорії ведення бойових дій з використанням вертольотів, як для своїх військових формувань так і ДШФ у складі СВ. Узагальненням розробки форм і способів бойового застосування підрозділів ДШФ в операціях, їх підготовки до ведення бойових дій займалося управління бойової підготовки ГК СВ та Командування ПДВ. Але визначення загальних принципів і правил бойового застосування ДШФ в операціях було

прерогативою відповідальності ГШ ЗС СРСР, який вимагав від командувачів застосувати логічно відпрацьований механізм (алгоритм) прийняття рішень на їх бойове використання та всебічне забезпечення [95, с. 188-194].

Одним з головних чинників, що негативно вплинув на хід формування та розвитку ДШВ у Радянській армії, була відсутність органу управління родом військ. Саме з цих причин, ідея створення в СРСР ДШВ так і не була реалізована. Відсутність, протягом 23 років (1968–1991) на оперативному та стратегічному рівнях, підготовлених органів управління новим родом військ, призвело до побудови аномального варіанту існування ДШФ, характерного лише для радянської армії. Аномальність ця полягає у тому, що створені на манер повітряно-штурмових формувань у США, вони принципово відрізнялися від них і за своєю ОШС і за суттю. Позбавлені бойового потенціалу вертольотів, вони становили собою легкі (слабо озброєні) мотострілецькі бригади. Втім у 1970–1980-х рр. радянський генералітет вважав, що роздільне існування наземного і повітряного компонентів є припустимим, однак вони не розуміли, що таке утримання призведе до зайвих втрат та зриву виконання бойових завдань у воєнний час, що і було підтверджено з початком боїв в Афганістані [98, с. 106-108].

Вже на початку 1980-х рр. стало зрозуміло, що такий стан є неприпустимим. Однак процес реорганізації стримувався війною в Афганістані, зростаючою відомчою боротьбою та не рішучістю керівного складу ЗС. В той же час несподівано сталася аварія на Чорнобильській АЕС і значна частина транспортних вертольотів, що отримала велику дозу випромінювання після боротьби з наслідками катастрофи, залишилась назавжди у «могильниках».

В цілому наприкінці 1980-х років радянська військова «думка» і практика застосування військ стали більш уважно відноситися до питань застосування десантно-штурмових частин, розвитку форм і способів ведення ДШД. Проте в результаті політизації процесу скорочення ЗС СРСР, на початку 1989 р. були розформовані обидва десантно-штурмові полки та більшість окремих батальйонів. До кінця 1990 р. було заплановано розформувати решту окремих десантно-штурмових батальйонів армійського підпорядкування та чотири десантно-штурмові

бригади [106]. Одночасно наприкінці грудня 1989 р. ГШ ЗС приймає рішення про передачу усіх десантно-штурмових частин СВ у адміністративне і оперативне підпорядкування Командуванню ПДВ. У цьому командуванні створюється додаткове Управління, на чолі з заступником Командувача по окремим бригадам. Було проведено їх часткове реформування з переходом на єдину організаційно-штатну структуру та змінено назву за призначенням – «десантно-штурмові» на «повітрянодесантні» [97; 106]. Таким чином, у складі Командування ПДВ утворилось від колишнього наземного десантно-штурмового ешелону одинадцять окремих повітрянодесантних бригад, більшість з яких теж очікувало поступове скорочення. Передача десантно-штурмових частин в підпорядкування ПДВ з однієї сторони привела до порушення взаємодії між штабами десантно-штурмових частин і штабами загальновійськових з'єднань, що завжди мали значні проблеми з підготовкою, плануванням та застосуванням їх за призначенням. А з іншої, колишні десантно-штурмові частини, були зосереджені під єдиним керівництвом Командування ПДВ, яке було досить добре підготовлено до виконання цих завдань, але не мало вертольотів.

До моменту розпаду СРСР та подальшого розділу його ЗС, в області теорії і практики ведення ДШД єдиної, загальноприйнятої, комплексної системи поглядів так і не було сформульовано. Незважаючи на чисельні експерименти на навчаннях і практику ведення ДШД у Афганістані, усі ці передумови не були доведені до логічного завершення, у вигляді стрункої теорії та практики утримання і принципів застосування ДШФ. Проблемними залишились питання оперативного планування застосування військ в операціях у ході навчань, рівень ефективності взаємодії між підрозділами «наземного ешелону» і «повітряного», а головне - їх готовність до виконання спільних завдань. Відсутніми були уявлення щодо порядку застосування вертольотів командирами десантно-штурмових підрозділів, а вертолітниками тактики дій десантників. Залишилось не вирішеним, хто з командирів десантно-штурмового загону (так трактується десантний і вертолітний підрозділи під час спільного виконання завдань) є старшим і відповідальним за успіх виконання завдання – командир вертолітного підрозділу чи командир десанту. Основи

всебічного забезпечення ДШД та багато інших аспектів діяльності різнорідних військових формувань, які завдяки військовому консерватизму так і не стали одним цілим. До моменту розпаду СРСР, в області теорії і практики ведення ДШД єдиної, загальноприйнятої, комплексної системи поглядів так і не було сформульовано. Незважаючи на тривалий період свого розвитку, новий рід військ у складі ЗС радянського часу – десантно-штурмові війська – так і не вдалося сформувати. Десантно-штурмові бригади залишалися легкими стрілецькими з'єднаннями, без власної «кавалерії», яка і перетворювала їх на потужні та високо маневрені. Мета, що обумовлювала їх створення для надання більш сучасного характеру ведення операцій угрупованнями військ, не була досягнута [98, с. 106-108]. Окремі частини і підрозділи так і залишились лише ДШФ.

Ці та інші питання безумовно відкинули СРСР на багато років від сучасного світу в контексті рівня розвитку ДШВ та відповідно і ведення ДШД, у тому числі і у складі ЗСУ, які не змогли одразу подолати негативний досвід результатів воєнно-політичного керівництва Радянської Армії. Хоча вже за часів незалежності України були спроби виправити ситуацію (експеримент з 79 оаебр, об'єднання оаебр з оп АА), результати експерименту виявилися досить вдалимими, але з низки різних причин, далі експерименту справа не пішла [98, с. 106-108].

Тим часом, розпочата у ЗС США програма зі створення ПШФ була доведена до логічного завершення та блискуче реалізована у 1991 р., під час проведення операції «Буря в пустелі». Тоді, вперше у військовій історії воєнного мистецтва, під час подолання добре облаштованої, глибоко ешелонованої оборони армії Іраку, класична форма наступальних дій – прорив, не була застосована. Порушення оперативної стійкості оборони було досягнуто довготривалим і безперервним електронно-вогневим впливом, поєднаним у подальшому з подвійним охопленням військ противника з суходолу і повітря, шляхом висадки аеромобільних та морських-аеромобільних і повітряних десантів, які створили у тилу противника активnodіючий фронт. Для успішного проведення операції командуванням багатонаціональних сил (БНС) було створено значне високомобільне угруповання військ, частка якого складала 32 % від загальної чисельності сухопутного

компоненту, а саме: повітрянодесантні – 8%; десантно-штурмові (враховуючи морську піхоту, що має значну кількість вертольотів) – 24 %. Провідну роль в угрупованні відіграла і добре відома з часів війни у В'єтнамі - 101 повітряно-штурмова дивізія [101].

Отже, підводячи підсумок, можна ствердити, що створення відповідних формувань було викликано вимогами ведення сучасної війни. У відповідності до застосування ДШФ у воєнних конфліктах і тенденціями в поглядах військово-політичного керівництва, змінювались і підходи до створення і удосконалення їх організаційно-штатної структури, яка мала відповідати характеру завдань. Найвдалішою формою організаційно-штатної структури ДШФ необхідно визнати включення штатних сил і засобів АА до складу таких формувань. Відсутність в організаційно-штатній структурі ДШФ авіаційної складової (приклад СРСР) призводить до певних проблем в контексті планування, підготовки і ведення бойових дій, виконання завдань за призначенням. В основному до цього призвела недостатня кількість зразків АА, зумовлена здебільшого економічними показниками держави. На тлі цього (одна з головних причин) і відбулась зміна в СРСР назви «повітряно-штурмові» на «десантно-штурмові», коли на відміну від американського підходу, за якого в таких формуваннях головним компонентом була повітряна складова, в СРСР головним компонентом стала десантна. Хоча в СРСР і намагались це обґрунтувати тим, що назва «повітряно-штурмова» більше характеризує належність до ВПС. Внаслідок створення ДШФ, стало можливим проведення «об'ємних операцій» з використанням концепції «охоплення з повітря». Особливо це стало актуальним під час ведення бойових дій в Афганістані, коли ПДВ здебільшого відмовлялись від повітряних десантів парашутним способом, а надавали перевагу вертольотам і веденню ДШД. Втім, з огляду на низку причин, створення ДШВ та теорія проведення «об'ємних операцій» в СРСР зазнала провалу, в той час коли в США вона була блискуче та повністю втілена в життя.

3.3. Вплив фізико-географічних умов на ведення десантно-штурмових дій

Аналіз локальних війн і воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття показує, що форми і способи застосування високомобільних формувань у сучасних умовах значно відрізняються від притаманних для великомасштабних дій періоду Другої світової війни. Сфера бойового застосування десантно-штурмових підрозділів (частин) на вертольотах є досить широкою, але в той же час сильно залежною від погодних факторів і фізико-географічних умов. Їх маневрені можливості, які значно перевищують можливості механізованих і танкових підрозділів, будуть обмежуватись цією залежністю від погодних факторів і фізико-географічних умов (ФГУ). Постійна готовність до дій на значному віддаленні від лінії зіткнення, вогневі можливості зі знищення цілей будь-якого типу, які дозволяють говорити про притаманну тільки ДШВ універсальність, будуть обумовлюватись місцевістю на якій будуть вестись ДШД. До військових структур висуваються вимоги автономності на рівні батальон–бригада з високим ступенем маневреності, де мається на увазі не стільки швидкість пересування, скільки швидкість реагування на обстановку, що склалася в певних умовах, серед яких ФГУ є немаловажним фактором. І якщо в оперативно-стратегічному масштабі це завдання вирішене, то на тактичному рівні маневр ще не звільнився від проблем, зумовлених швидкоплинністю самого бою в певних ФГУ. Тому їх вирішення полягає у створенні спеціальних десантно-штурмових підрозділів із включенням їх у штатні структури загальновійськового з'єднання, які будуть спроможні виконувати завдання в тих ФГУ де виконати завдання буде неможливо іншими силами і засобами [109, с. 208-213]. Тільки після цього можна буде вести мову про інтеграцію оперативного-тактичного маневру (з веденням десантно-штурмової операції), тактичного маневру з проведенням ДШД. Саме тому існує гостра необхідність аналізу впливу різноманітних факторів ФГУ на ведення ДШД.

У операціях, як свідчить досвід локальних війн, виконання завдань веденням ДШД є одним із найефективніших шляхів вирішення протиріч між можливостями вогневих засобів з'єднання з ураження противника (особливо в специфічних умовах

місцевості де інколи це просто фізично неможливо) та темпами наступу з'єднання, які за певних ФГУ будуть значно нижчими [108, с. 74-77]. Про це наголошувалось ще в 1986 р. в інформаційному збірнику штаба об'єднаних збройних сил держав - учасниць Варшавського договору: «Обмежені можливості просування сухопутних військ і їх маневру будуть компенсовані широким використанням АА, десантно-штурмових з'єднань, частин і підрозділів, що спричинить зростання ролі так званого вертикального маневру, тобто охоплення по повітря. Істотні зміни матимуть місце і в змісті бойових дій, які збагатяться такою формою як десантно-штурмова операція. При веденні бойових дій будуть вирішуватися такі важливі завдання, як дезорганізація управління військами і зброєю противника; знищення його засобів ядерного нападу, високоточної зброї, а також розгром основних угруповань, захоплення гірських перевалів, проходів і дорожніх вузлів, оволодіння якими створюють умови для стрімкого розвитку наступу і проведення подальших наступальних операцій без оперативної паузи» [110, с. 95].

Особливості цих оперативних (бойових) завдань впливають із специфічних ФГУ місцевості і зростання бойових можливостей військ в результаті впровадження нових видів зброї і бойової техніки. Відомо, що за складних ФГУ завдання, як правило, мають більш низькі показники порівняно з завданнями на рівнинній і середньопересіченій місцевості. При цьому основним критерієм в більшості випадків вважаються тільки ФГУ [110, с. 95]. Саме тому ДШД слід розглядати в плані їх ведення в різноманітних ФГУ як в сукупності ведення бойових дій складових десантно-штурмового компоненту так і окремо для наземного і повітряного компонентів. Адже у зв'язку з можливістю використання десантно-штурмовим загоном певного льотного ресурсу, ефективністю застосування бойових вертольотів, літаків штурмової авіації, повітряний ешелон веде спільні бойові дії у взаємодії з наземним ешеленом і є його потужним елементом вогневої підтримки [111, с. 23-28].

Основними показниками оцінки бойових можливостей ДШВ є: спроможність знищення зазначеної кількості об'єктів від поставленого завдання; кількість озброєння та військової техніки; кількість підрозділів (особового складу); часові

показники маневру; кількість об'єктів, які підлягають знищенню або захопленню; глибина розташування об'єктів. І на всі ці показники, в ході оцінки місцевості, безперечно будуть впливати саме ФГУ. Для того, щоб можна було зробити висновки про здатність десантно-штурмового загону виконати бойове завдання в конкретних умовах тактичної обстановки та ФГУ місцевості, необхідно проводити оцінку місцевості [112, с. 51-56].

ДШД як організоване застосування зброї і техніки особовим складом ДШЗ, характеризуються веденням їх в будь-яких географічних умовах, в будь-яку пору року і будь-який час доби. Відомо, що суша характеризується наявністю, лісів, боліт, річок, озер, морських узбережь, гір, пустель, районів з дуже суровим кліматом і вічною мерзлотою, різноманітних населених пунктів і інших штучних споруд. Пори року мають свої особливості пов'язані з великою різницею температур, сніжним покривом землі, надмірною вологістю чи посухою, тощо. Час доби характеризується темним і світлим часом, а також перепадами температур. Дії у повітрі також характеризуються певними змінами, які впливають на застосування зброї і техніки. Загально відомий факт, що теорія та практика воєнного мистецтва вивчає, розробляє і здійснює теоретичні положення та підготовку з подальшим веденням бою і операцій в різних умовах. Аналізуючи зміст основ будь-якого виду бою чи операції ми зможемо знайти в їх положеннях «умови підготовки та ведення певних дій» [109, с. 208-213].

В сучасній науковій і навчальній літературі не вистачає чітких положень основ ведення ДШД в різних умовах, а також не визначені умови, з якими вони порівнюються. Пропонується наступне визначення: *звичайні умови підготовки і ведення ДШД* – це умови, які не впливають на ефективність застосування особовим складом зброї і техніки в ході виконання бойових завдань, а також дозволяють використати в повній мірі потенційні фізичні і морально-психологічні можливості особового складу. *Особливі умови підготовки і ведення ДШД* – це умови, які відрізняються від звичайних умов та негативно впливають на ефективність застосування особовим складом зброї і техніки в ході виконання бойових завдань, а також не дозволяють використати повною мірою потенційні фізичні і морально-

психологічні можливості особового складу. Спираючись на логіку вище сказаного можна сказати, що основи дій підрозділів частин і з'єднань ДШВ в особливих умовах визначаються тими факторами, що впливають на застосування озброєння, техніки і особового складу. Вони включають: визначення факторів, що позитивно та негативно впливають на дії військових формувань при виконанні завдань; визначення характерних рис особливих умов; визначення заходів щодо зниження негативного впливу особливих умов на дії військових формувань [109, с. 208-213].

Факторами, що позитивно впливають на ведення ДШД є: місцевість – рівнинна, мало пересічена, легкопрохідна, без населених пунктів, без водних перешкод; пора року – літо, кінець весни, початок осені; час доби – день, ранок і вечір у світлий час; інше – без опадів, без туману, без вітру, тощо.

Факторами, що негативно впливають на ведення ДШД є: місцевість – гори, ліс, болото, пустеля, сильно пересічена, важко прохідна місцевість, водні перешкоди, населені пункти (урбанізована місцевість); пора року – зима початок весни, кінець осені; час доби – ніч, ранок і вечір у темний час; інше – наявність опадів, туману, вітру, тощо.

Характерними рисами особливих умов є: зниження вогневих можливостей військових формувань; зниження маневрених можливостей військових формувань; зниження ударних можливостей військових формувань.

Можна сказати, що особливі умови ведення ДШД відіграють свою роль і посідають певне місце. Роль особливих умов значимістю факторів, які впливають на застосування особовим складом зброї і техніки. Місце особливих умов визначається необхідністю обов'язкового врахування їх при підготовці і веденні бою чи операції.

Отже існує необхідність розглянути більш детально ці особливі умови та їх вплив на підготовку, ведення ДШД, десантування та виконання бойових завдань в особливих умовах десантно-штурмовим загonom. Як можна було пересвідчитись аналізуючи ведення бойових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття - характер місцевості впливає на вибір способу бойових дій, особливо під час виконання найближчого завдання, що в свою чергу впливає на ефективність ведення ДШД. Від стану місцевості залежить вибір району

десантування і площадок приземлення на ньому. Як правило, площадки приземлення обирають як можна ближче до об'єкту, але при цьому вони мають забезпечувати безпеку приземлення особового складу, озброєння і вантажів, швидкість, прихованість збору і приведення підрозділу до бою, можливість проведення широкого маневру силами і засобами, зручність розгортання у перед бойовий і бойовий порядок, рішучу атаку з різних напрямків. Наявність важкодоступних ділянок, водних перешкод дозволяє забезпечити безпеку десанту з тилу або флангів, полегшує блокування об'єкту, затрудняє підхід резервів противника з цих напрямків. За досвідом бойових дій американських військ у В'єтнамі часто використовували такі властивості місцевості під час ведення АЕМД. Також це підтверджується досвідом ведення ДШД у Афганістані. Необхідною умовою успішного ведення ДШД є сприятливі метеорологічні умови у районі ведення бойових дій. Наявні засоби десантування дозволяють проводити десантування ДШЗ вдень та вночі, у простих та складних метеорологічних умовах, але це практично неможливо при вітрі поблизу землі більше ніж 8-10 м/с [109, с. 208-213].

Якщо континентальна кліматична область охоплює степову фізико-географічну зону, то характерною ознакою кліматичних умов в такій області є недостатня вологість (450-350 мм на рік). Клімат такої області формується під впливом континентальних мас помірною поясу, а також трансформованих тропічних і арктичних мас повітря. Літо посушливе й тепле, в окремі роки досить спекотне. Літні температури становлять переважно +20...+30°C. Зима помірно холодна, іноді м'яка. Місячні температури взимку становлять переважно від -2°C до -20°C. Сніговий покрив не стійкий, висота його в середньому – 5-10 см. Таким чином більшість територій степової зони являє собою чергування низовин (близько 70%) і височин (близько 25%), що сприяє вільному пересуванню і здійсненню маневру військами (силами) та в цілому є найбільш сприятливою для ведення ДШД. Незважаючи на те, що степова зона зазвичай має густу гідрографічну мережу, це не створює значних перешкод для дій військ (сил). Більшість рік на такій території мають незначну ширину, хоча зазвичай існують і винятки. А можлива наявність

деякої кількості гідротехнічних споруд на цих ріках може підсилити їх значення як водних рубежів шляхом руйнування зазначених споруд та створення зон затоплення. Крім того, особливості ФГУ у сукупності з наявними об'єктами промисловості і енергетики та потужною мережею транспортних комунікацій та енергопродуктопроводів створюють передумови щодо виникнення в окремих місцевостях надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру. Це може завадити або зробити неможливим ведення операцій (бойових дій) частинами і підрозділами ДШВ протягом певного часу. Майже вся територія степових зон знаходиться в помірному кліматичному поясі, що дає можливість ведення ДШД протягом всього року. Найсприятливішим для ведення ДШД в таких зонах є період з липня по жовтень, для якого характерним є ясна, тепла й суха погода та низький рівень води в ріках, що сприятиме як діям ДШЗ на місцевості в цілому та їх наземних і повітряних компонентів зокрема. Кліматичні умови в період з листопада по квітень характеризуються переважно хмарною погодою зі змінними вітрами, великою кількістю опадів восени, частими відлигами взимку і таненням снігів весною [109, с. 208-213; 108, с. 74-76].

Значення водних перешкод для ведення бойових дій визначається їх шириною і глибиною, наявністю гідротехнічних споруд, порою року і станом погоди, характером берегів, дна заплави та швидкістю течії. На водних перешкодах які мають гідротехнічні споруди, можуть створюватись значні зони затоплення. Взимку за наявності гідротехнічних споруд на водній перешкоді можна штучно викликати льодохід шляхом періодичного пуску води із шлюзів. Однак в умовах зими, особливо за достатньої товщини льоду, можна переправляти особовий склад та легку техніку по кризі. Щоб цього не допустити, на найбільш доступних ділянках водної перешкоди противник може влаштовувати великі ополонки.

Якщо ДШД ведуться в кліматичній області пустельної фізико-географічної зони то слід враховувати, що посушливі райони становлять близько однієї третини земної кори, що набагато більше, ніж у будь-якого іншого типу клімату. Як ми бачили в недавньому минулому, деякі з цих регіонів через різноманітність і суперечливість культур, стратегічного значення і природних ресурсів стають

центрами конфліктів в цих регіонах. Для дій в подібних умовах навчання проводяться в схожих географічних і кліматичних умовах перед проведенням операцій. Успіх операції «Буря в пустелі» пояснюється в тому числі і цим реалістичним навчанням. В операціях в пустелі і адаптації до навколишнього середовища та обмеженням, що накладаються на територію і клімат, успіх залежить від розуміння впливу посушливих умов на людей (фізично і психологічно), озброєння і військову техніку. Ключ до успіху в операціях, що проводяться в пустельній місцевості – мобільність. Це довела операція «Буря в пустелі». Тактика, яка використовувалась для досягнення перемоги над Іраком, була в широких, швидких флангових маневрах з одночасним вертикальним охопленням противника. Сучасні системи озброєння, в поєднанні з нещодавно розробленими навігаційними і прицільними пристроями, вивели бойові дії на новий якісно покращений рівень. Сучасна доктрина орієнтована на поліпшення мобільності і здійснюється через планування, підготовку і ведення бойових дій. Посушливі райони створюють нові можливості і обмеження. Використовувати навколишнє середовище в своїх інтересах, значить здобути перемогу на полі битви в пустелі. Озброєння і тактику необхідно адаптувати до курної і нерівної місцевості, де температура варіюється від екстремально високих показників до морозів, де видимість може змінюватися від 40-50 км до 10 м за лічені хвилини. Пустелі - це посушливі, безплідні райони землі, нездатні підтримувати нормальне життя через брак води. Існує три типи пустельної місцевості: гірська, кам'яниста, піщана або дюнна. Гірські пустелі характеризуються розкиданими хребтами або ділянками безплідних пагорбів, гір, розділених сухими пласкими басейнами. Значна частина опадів випадає на височинах і йде у вигляді раптових повеней, руйнуючи глибокі яри й байраки. Вода швидко випаровується, залишаючи землю такою ж безплідною, як і раніше. Якщо в басейн надходить достатня кількість води, можуть утворитися мілкі озера. Більшість з них мають високий вміст солі [109, с. 208-213].

Пустелі кам'янистого плато – це великі плоскі ділянки з великою кількістю твердих або зруйнованих каменів на поверхні або поблизу неї. Вони можуть бути вологими або сухими, з розмитими долинами з крутими стінами, відомими як яри

або каньйони. Вузькі долини можуть бути надзвичайно небезпечними для людей і техніки через раптові повені після дощів; хоча їх плоскі днища можуть бути зовні привабливими. Національний навчальний центр армії США в Форт-Ірвіні (США) та центр морської авіації морської піхоти в Каліфорнії (США) і Голанські висоти є прикладами плато кам'янистих пустель.

Піщані або дюнні пустелі – це великі рівнини, вкриті піском або гравієм, продуктом древніх відкладень або сучасної вітрової ерозії. Плоскість таких пустель відносна, так як в деяких районах можуть бути піщані дюни заввишки понад 300 м і довжиною 15-25 км. Інші області, однак, можуть бути абсолютно плоскими на відстані 3000 метрів і більше. Приклади цього типу пустелі включають простори Сахари, Аравійської пустелі, райони Каліфорнії і Нью-Мексико в північній Америці та Калахарі в Південній Африці.

Висохлі водотоки варіюються від широких та ледь помітних западин м'якого піску, засіяного кущами, до глибоких ущелин з крутими схилами. Це може забезпечити укриття і маскування від наземного візуального спостереження та повітряної розвідки. Але загроза раптових паводків після проливних дощів становить значну небезпеку для військ і обладнання нижче за течією. У цих районах може статися повінь, навіть якщо в безпосередній близькості не йде дощ. Території соляних болоїт непрохідні при намоканні та унеможливають приземлення гелікоптерів. Пустельні вітри можуть досягати швидкостей майже ураганної сили та обмежує видимість до кількох метрів. Пил і пісок в них, ставлять під загрозу ведення ДШД і роблять обслуговування озброєння і військової техніки дуже важким та практично неможливим. Навіть без вітру хмари пилу, підняті військами, є демаскуючим фактором. В умовах сильної піщаної бурі пісок пронизує все, що робить рух практично неможливим, не тільки через обмежену видимість, але також через те, що видування піску пошкоджує рухомі частини вертольотів. У деяких випадках дощ пов'язує пісок, дозволяючи легко маневрувати, проте він також перетворює суглинок в непрохідну перешкоду - болото. Також в пустелі існують проблеми з маскуванням. Відсутність природнього покриття, збільшена дальність огляду і яскраві тони роблять акцент на виборі місцевості і вмілому використанні

заходів, щодо введення противника в оману. Укриття від прямого прицільного вогню противника може бути забезпечено дюнами, пагорбами та іншими нерівностями. Рух техніки призводить до підняття пилу і дизельних шлейфів. Блиск від оптичних приладів (які повинні бути затінені) і матова фарба, яка полірується в результаті постійного зносу, також є демаскуючими факторами. Саме тому спеціальне маскуюче забарвлення вертольотів описане в спеціальних настановах і керівництвах щодо нанесення на техніку різних видів захисного маскувального забарвлення (для армії США це FM 20-3). Місцеві матеріали також можуть бути використані, як наприклад змішаний з водою бруд, наносячи та змушуючи його приліпати на техніку. Повітряним судам потрібно порівняно більше часу для приховування, оскільки вони мають значну теплову характеристику, а також повинні бути легко доступні для обслуговування [114]. Підсумовуючи дії американських військ в пустельних ФГУ, зокрема в умовах Перської затоки, варто відмітити завчасну, предметну і інтенсивну підготовку ДШЗ до бойових дій в цій місцевості. Особлива увага приділялась питанням орієнтування, діям в умовах високої температури, нестачі води, складної санітарно-епідеміологічної обстановки, експлуатації техніки в пустелі. [115, с. 82-91]

Характеризуючи особливості ведення бойових дій в джунглях, американські настанови відзначають, що спочатку може здаватись, що джунглі дуже ворожі, але ця ворожість зменшується коли війська дізнаються більше про навколишнє середовище джунглів [116]/ Військові, які виконували завдання в умовах джунглів, говорять про це так: «...в умовах вологого та спекотного клімату щосекунди триває безкінечна боротьба за життя. Ота краса (рослини, дерева, тварини, плазуни, комахи) відчайдушно атакує й обороняється. Тому в хащах стільки всього великого, отруйного і дуже небезпечного. Навіть мух, яких ми тут зазвичай, не помічаємо, потрібно остерігатися...» [117, с. 22]. Джунглі в їх різних формах досить поширені в тропічних районах світу, в основному в Південно-Східній Азії, Африці і Латинській Америці. Клімат в джунглях змінюється залежно від місця розташування. Ближче до екватора всі сезони майже однакові, з дощами протягом року. Далі від екватора, особливо в Індії та в Південно-Східній Азії, в джунглях має місце вологий

(мусонний) і сухий сезони. Обидві зони характеризуються високими температурами, сильними дощами, високою вологістю. Довкілля джунглів включає густі лісові масиви, луки, культивовані райони і болота. В джунглях ускладнюється рух підрозділів що заважає створенню бойових порядків десантно-штурмових підрозділів, зменшується швидкість та темп атаки. Видимість з землі зазвичай обмежена до 50 метрів [116]. В листяних лісах дерева ростуть зазвичай менш щільно ніж в тропічних лісах. В сезон дощів дерева вкриті листям (видимість обмежена), проте у сухий сезон спостереження і можливість руху поліпшується. [116] Як приклад можна навести бої у південних районах Китаю в 1968 р. які йшли за сценарієм де в сухий період комуністи наступали і захоплювали певну територію, а з початком дощів, в наступ переходили частини генерала Ванг Пао і повертали втрачені території [85, с. 37].

Прикладом ДШД в умовах джунглів є дії американських аеромобільних підрозділів у В'єтнамі. Кожному батальйону, аеромобільній тактичній групі призначався свій район висадки, де завчасно готувалося кілька майданчиків. Райони вибирались на місцевості, яка могла забезпечити відносну безпеку приземлення, панівне положення вихідних позицій і найкращі умови для захоплення (знищення) наміченого об'єкту. За потреби приземлення в густих джунглях, у місця майданчиків приземлення попередньо скидались вакуумні бомби для створення таких майданчиків. [118] На початку В'єтнамської кампанії для таких цілей солдати спускались на землю по канатах та швидко розчищали ділянку необхідну для посадки хоча б одного УН-1. Вертольоти починали висадку, доставляючи нових бійців які тут же долучались до роботи щодо розширення посадкового майданчика. [62, с. 23-24] Пізніше, за досвідом операції «Thoan Tang» у Камбоджі 1 травня 1970 р. джунглі стали розчищати за допомогою 4,5-тонних або 7-тонних бомб, що скидались з вертольотів СН-54 та літаків С-130 [62, с. 28]. Десантування військ здійснювалося трьома способами: посадка вертольотів на ґрунт; вистрибування особового складу через двері під час зависання вертольотів над землею на висоті кількох метрів; за допомогою драбини та (або) канатів з висоти до 10 м. Бойовий порядок батальйону (бригади) були в один ешелон, це давало можливість

максимально застосовувати сили і засоби. Бойовий порядок рот складав один-два ешелони. Часто практикувався рух квадратом, по кутах якого йшли взводи з інтервалом до 50 м. Взвод, як правило, мав два відділення у першому ешелоні і одне в другому. Відділення просувалось тактичними групами чи ланцюгом. Це давало можливість прочісувати місцевість по фронту до 500 м. Темп просування по джунглях не перевищував 400 м на годину. Прочісування місцевості, районів, населених пунктів проводилось у світлий час доби. При цьому були певні труднощі що стосувались МТЗ, існувала залежність від метеорологічних умов. [118]

Підсумовуючи дії ДШЗ в ФГУ джунглів можна стверджувати що операції в джунглях проводяться відповідно до спеціальних методів, які допомагають забезпечити успіх в джунглях. Ці методи є результатом обмеженого маневру, повільних темпів, ізольованих (автономних) бойових дій і обмеженою видимістю в джунглях. Бій в джунглях характеризується тривалими періодами розвитку ситуації і пошуку ворога, коротких періодів примусових (спланованих), а іноді і несподіваних боїв. Бойові дії в джунглях накладають обмеження на сектори вогню і швидкість руху (темпу) завдяки густому рослинному покрыву та пересіченій місцевості. [116]

Світовий досвід ведення бойових дій наголошує, що міські бойові дії проводяться тільки тоді, коли це необхідно. Рекомендується населені пункти ізольовувати і оминати, не ризикуючи дорогою трудомісткою операцією в цьому складному середовищі. Але дотримуватись цього стає все важче, оскільки розростання міст змінює обличчя поля битви. Аббревіатура MOUT (Military Operations on Urbanized Terrain – військові операції на урбанізованих територіях) класифікує ті військові дії, які планувалися і проводилися там де забудова впливає на тактичні прийоми. Командири повинні ставитися до елементів міської забудови як до місцевості і знати як ця місцевість впливає на можливості їх підрозділів і можливості озброєння і військової техніки. Вони повинні розуміти переваги і недоліки урбанізованих територій та їх вплив на тактичні операції. Міські райони представляють владу і багатство конкретної країни в формі промислових баз, транспортних комплексів, економічних інститутів, політичних і культурних центрів.

Відмова від захоплення (знищення) або виведення з ладу цих центрів (об'єктів) можуть дати вирішальні психологічні переваги, які часто визначають успіх або провал конфлікту в цілому. Села і невеликі міста часто опиняються в районах ведення бойових дій взнаки їх близькості до основних шляхів підходу або тому що вони є ключовими точками ліній комунікації, які життєво важливі для підтримки бойових дій. Під час подібних операцій командири повинні прагнути до досягнення якомога більшої мобільності, щоб зберегти ініціативу і уникнути затяжної міської битви. Забудовані площі є перешкодами для маневру, отже ізоляція і обхід, які нейтралізують їх цінність для противника є метою міських десантно-штурмових операцій. Вплив елементів місцевості на операції є важливим фактором при визначенні наших тактичних можливостей. При веденні ДШД на такій урбанізованій території авіація використовується переважно для ураження важливих об'єктів противника, розташованих поза містом. Для підтримки військ в місті використовуються групи вертольотів. Засоби технічного і тилового забезпечення виконують свої завдання зазвичай поза містом. Пункти технічного спостереження розгортаються на вулицях якомога ближче до рот першого ешелону [119]. Зростання міст у всіх регіонах світу змінило вигляд воєнних дій. Військові дії на урбанізованій території складають поле битви, яке включає в себе всі штучні об'єкти (міста, селища, села), а також природну місцевість. В урбанізованій місцевості імовірність того, що війська будуть вести бойові дії з ворожими силами змішаними з цивільним населенням досить велика. Для зручності розглянемо центральноєвропейські умови для опису цих аспектів урбанізації, оскільки вони можуть бути застосовні і до інших міських районів по всьому світу з незначними модифікаціями. Забудована територія являє собою концентрацію забудованих районів, об'єктів і населення які формують економічну і культурну спрямованість [109, с. 208-213].

Визначено чотири категорії такої території: великі міста (населення перевищує 100 000 чоловік); міста і маленькі міста (3000 – 100 000 чоловік); села (менше 3000 чоловік). У більшості випадків, села орієнтовані на сільське господарство і, як правило, розташовуються між містами; площинні забудовані зони. Ці забудовані райони зазвичай утворюють сполучні ланки між селами і містами. Хоча розміри і

кількість населення в цій зоні змінюються, вони зазвичай приймають довгий тонкий лінійний вид в основному вздовж доріг.

Повітряно-наземна битва, складовою якої є ДШД, визначає підходи до створення і застосування бойової потужності на оперативному і тактичному рівнях. Вони засновані на забезпеченні або збереженні ініціативи, її агресивному застосуванні для виконання місії. Чотири основні принципи повітряно-наземної битви: ініціативність, спритність, глибина і синхронність, також є незмінними і для ДШД. Під час бою в населених пунктах ці принципи зберігають свою актуальність, змінюється тільки територія, на якій ДШЗ будуть виконувати завдання [119; 120].

Десантно-штурмові загони повинні бути готові до широкого кола непередбачених обставин в будь-якій точці світу, у тому числі і в горах, які займають приблизно 38% території суші. Аналізуючи воєнні конфлікти другої половини ХХ – початку ХХІ століття можна переконатися в тому що досить часто десантно-штурмовим загонам доводилось вести бойові дії саме в горах, як і під час війни 1982 р. на Фолклендських (Мальвінських) островах де перший британський солдат, який ступив на утримувану противником територію на острові Південна Георгія, зробив це на гірському льодовику. У південно-західній Азії на кордоні Іраку, Ірану і Туреччини гірська місцевість з висотами до 3000 метрів. Гірська місцевість вплинула на результат багатьох боїв під час ірано-іракської війни 1980-х рр. Гірські операції досить часто вимагають спеціального обладнання, спеціальної підготовки і акліматизації. Гірська місцевість характеризується двома ключовими характеристиками: значним впливом суворих умов навколишнього середовища на можливості підрозділів і їх обладнання та надзвичайною складністю виконання завдань десантно-штурмовими загонами, зумовленою рухливістю ґрунту [121]. Гори у військовому значенні зазвичай характеризуються пересіченою місцевістю з крутими схилами і небагатьма природними або штучними шляхами сполучення. Погода в горах зазвичай залежить від сезонів і представлена цілим температурним спектром від сильних холодів, з льодом і снігом в більшості регіонів, до сильної спеки [122]. Різноманітність гірської місцевості визначається розмірами лісних масивів, породою лісу, його густиною і віком, кліматичними і земельно-ґрунтовими

умовами, наявністю озер, боліт і річок, а також ступенем лісогосподарської культури. Закритий характер місцевості, погіршення проходимості місцевості навесні і восени, снігові заноси взимку і небезпека лісових пожеж влітку ускладнюють ведення ДШД. Водночас гірська місцевість часто унеможлиблює ведення бойових дій механізованими і танковими військами. Тому єдиною можливістю виконання завдань стають саме ДШД.

В гірській місцевості помірного і холодного клімату на кліматичні умови впливають висота й орієнтація схилів гірських хребтів, зміни температури і кількості опадів залежно від висоти. Інтенсивне танення великої маси снігу, дощі спричиняють бурхливі розливи річок, які прорізують гірські хребти, утворюючи вузькі долини та ущелини, оточені лісами. Передгірний пояс може включати як змішані ліси так і джунглеві ліси. Таким чином, чинниками, що впливають на ведення ДШД у гірсько-лісистій місцевості, є: різка пересіченість рельєфу, можливість гірських обвалів, сходу снігових лавин, зсувів, паводків, обмежена кількість доріг, наявність великої кількості річок зі швидкою течією, кам'янистим дном і частими змінами рівня води, велика кількість лісних масивів, кліматичні умови, екрануюча дія гір. Що в свою чергу ускладнює маневр силами та засобами, значно знижує можливості з пошуку противника та ведення бойових дій. Різка пересіченість гірського рельєфу, велика кількість природних сховищ і непроглядних ділянок створює багато мертвих просторів і прихованих підступів, що ускладнює орієнтування та організацію спостереження. Гірський рельєф і відносно чисте повітря змінюють відстань до об'єктів під час спостереження. Удень добрий огляд зверху вниз, а вночі знизу вверх [109, с. 208-213]. Швидкість руху (темп атаки) в порівнянні зі звичайними умовами знижується в декілька разів. При русі по гірських дорогах та стежках особовий склад стомлюється. Матеріальна частина техніки зношується швидше, ніж у звичайних умовах, підвищується витрата пального, а на великих висотах знижується потужність двигунів. Наявність значних лісових масивів також створює умови, які впливають на особливості ведення ДШД, особливо щодо пошуків ділянок приземлення та можливостей вогневої підтримки АА. Зміна температур ставить більше вимог до екіпіровки особового складу.

Прозоре гірське повітря посилює дію сонячних променів, що може викликати тимчасове засліплення, особливо це стосується екіпажів вертольотів. Гірське повітря викликає втому. Екрануюча дія гір має низку істотних особливостей у застосуванні технічних засобів. Для забезпечення надійного радіозв'язку необхідно: розташовувати радіостанції на командних вершинах або на схилах висот, звернених одна до одної так, щоб між ними була пряма видимість. При розміщенні на зворотних схилах висот радіостанції варто розташовувати на деякій відстані від стрімких і крутих схилів та інших перешкод, залежно від їх висоти. При вимушеному розміщенні радіостанцій у глибоких ущелинах і ярах, роботу здійснювати на променевої антену або використовувати вертольоти в якості ретрансляторів [123, с. 117-126]. Наступ в горах ведеться по найбільш доступних напрямках: долинах рік, вздовж доріг, по гірських плато і характеризується напруженою боротьбою за шляхи сполучення, перевали, проходи, вузли доріг. Бойові завдання військам призначаються меншої глибини, темпи наступу менші ніж в звичайних умовах. Широкого застосування набувають дії обхідних загонів. В ході вогневої підготовки противник уражується на усіх ярусах оборони. Гірське середовище впливає на льотно-технічні характеристики вертольоту, прискорює стомлюваність екіпажу і впливає на основні методи польоту. Крім того, операції з обмеженою видимістю в горах надзвичайно небезпечні і вимагають інтенсивної підготовки авіаційних підрозділів [109, с. 208-213]. Як приклад ведення бойових дій підвищеної складності ДШЗ в гірських умовах, ускладнених фактором джунглів (в тому числі і бамбукових заростів), коли досить ускладнена підтримка АА та обмежені мобільні можливості наземного ешелону, можна навести бойові дії 173-ї повітрянодесантної бригади поблизу «Дак-То» 11–12 січня 1967 р. [55]

Загальні проблеми, пов'язані з гірськими операціями, стають набагато складнішими вночі, навіть при використанні приладів нічного бачення. Децентралізований характер гірських боїв потребує майже повної автономності дій ДШЗ в умовах майже повної ізоляваності. Безпосередня авіаційна підтримка може бути особливо ефективною в горах, оскільки маневр противника досить обмежений. Передові авіаційні навідники (ПАН) і пілоти літальних засобів можуть

використовуватися в якості цінного джерела інформації. Екіпажі вертольотів можуть знаходити і визначати цілі, які можуть бути замасковані при безпосередньому наземному спостереженні. Боєприпаси точного наведення, такі як бомби з лазерним наведенням, можуть швидко руйнувати мости і тунелі і, при належних умовах, викликати зсуви і лавини, щоб закрити маршрути або обрушитися як на противника що обороняється, так і на наступаючі сили противника. Низькі стелі, туман і шторми, характерні для гірських районів, можуть погіршити підтримку з повітря. Рельєф місцевості дозволяє використовувати смуги польоту на малих висотах, обмежити доступні варіанти атаки, а також підвищити вразливість повітряних суден для систем ППО противника, які можуть знаходитись в ущелинах. Отже пілоти можуть виявляти ворога тільки на коротких дистанціях. Це призводить до того, що пілотам приходится більше відволікатися під час польоту, виконуючи ще й ураження непередбачених цілей [121]. Вертольоти всіх типів можуть застосовуватись в горах для підтримки наземного маневру. Однак їх ефективність може бути погіршена висотою і пересіченою місцевістю, а також погодними умовами. Області підтримки часто фрагментовані вздовж коридорів та долин. У горах збільшується залежність від поповнення запасів і медичної евакуації з використанням авіаційних активів. Крім того існує необхідність забезпечення екіпажів теплим одягом і спеціалізованим обладнанням, яке буде підтримувати операції в горах [122].

Як приклад дій ДШЗ під час ведення ДШД в гірській місцевості можна навести приклад ведення бойових дій в Афганістані. Він свідчить, що бої в горах розгортаються, головним чином, уздовж доступних напрямків: на плоскогір'ях, уздовж широких долин і пологих хребтів. Але таких напрямків в горах буває небагато. Гірсько-пустельний характер місцевості Афганістану визначав цілий ряд особливостей. За своїми природними умовами територія країни була і залишається однією з найбільш несприятливих для діяльності військ і авіації. Гірська місцевість зменшує дальність дії радіотехнічних систем навігації, створює великі похибки в показаннях автоматичних радіокомплексів, зменшує дальність радіозв'язку. Значні перевищення місць посадки (до 2500 м і вище над рівнем моря) і високі температури

в денний час значно обмежували можливості використання авіації, впливали на граничу злітну вагу, змушували зменшувати заправку паливом і корисне бойове навантаження та в цілому погіршували злітно-посадкові і маневрові характеристики вертольотів, знижували практичну стелю. Це призводило до того, що в літній час посадку вертольотів на високогірні майданчики виконували виключно зранку та ввечері, коли температура повітря була відносно невисокою. Як наслідок - зменшувався тактичний радіус дії вертольотів, час їх перебування над полем бою і в цілому ефективність вогневого впливу на противника. Труднощі ведення бойових дій обумовлювалися ще й складністю застосування артилерії, особливо в горноскелястих районах. Саме тому в ході війни зросли потреби військ в АА для вогневої підтримки, повітряної розвідки, забезпечення маневру силами і засобами, постачання підрозділів, що діяли нерідко в високогірних і важкодоступних районах [124, с. 6]. Практично вперше в історії радянської АА в ході війни в Афганістані виникла необхідність широкого застосування повітряних десантів і ведення ДШД [124, с. 7]. Також варто відзначити удари АА по караванам і засобам автомобільних перевезень, де почали застосовуватися доглядові групи на бортах вертольотів, які по суті являли собою в деякій мірі аналог авіастрілецьких взводів (АРП) - перших ДШЗ АА, які були складовою частиною повітряної кавалерії США [109, с. 208-213].

Десантно-штурмові загони повинні бути готові до ведення ДШД в тому числі і в темну пору доби – в ночі. Ведення нічного бою ДШЗ розпочинають вночі або цей бій може стати продовженням бою розпочатого вдень. Ніч також є супутницею будь-яких особливих умов, маючи свої вимоги для кожної з цих умов: освітлення, осліплення, підслуховування, світломаскування, взаємне розпізнавання, підсилення значення радіолокаційної розвідки, застосування приладів нічного бачення. Вживаються заходи щодо підтримання високої бойової готовності, для чого більша частина особового складу першого ешелону перебуває в готовності до негайного вступу в бій, збільшується кількість чергових артилерійських підрозділів, з числа яких виділяються взводи (окремі чергові засоби) для стрільби освітлювальними снарядами (мінами). Частинам (підрозділам) першого ешелону

перепідпорядковується більше, ніж в умовах дня, артилерія, протитанкові та інші засоби. Готуються резерви до дій вночі. Для забезпечення їх маневру позначаються шляхи руху та найбільш очевидні напрямки дій. Протитанкові резерви наближаються до найбільш небезпечних в умовах ночі напрямків і можуть розгортатися на них. ДШД в нічних умовах плануються більш ретельно ніж вдень, враховуючи, серед іншого, астрономічні фактори для певних ФГУ. Як приклад такої операції можна навести операцію 20 листопада 1970 р. – “Берег слонової кістки”, в якій брали участь спецпризначенці США. Проведення операції, з урахуванням необхідних умов, включаючи фазу місяця та його висоту над горизонтом передбачалося здійснити в безхмарну ніч у першу або останню чверть місяця [108, с. 74-77]. Умови зими можуть бути присутні за усіх перерахованих фізико-географічних умов, тому додатковими заходами є: утеплення особового складу, підготовка озброєння і техніки до роботи з низькою температурою, особливості орієнтування, маскування.

Отже підсумовуючи все вищевикладене можна стверджувати про те що, в залежності від конкретних ФГУ при плануванні і веденні ДШД дальність польоту повітряного судна буде обмежена низкою факторів, включаючи кількість палива на борту повітряного судна, швидкість, з якою буде здійснювати переміщення літальний апарат, і умови навколишнього середовища (наприклад, вітер, температура, висота над рівнем моря) [109, с. 208-213; 5, с. 74-76]. Під час планування ДШД у відповідних умовах повинні враховуватись наступні вимоги: кількість хвиль десанту, відстань між вихідним районом десантування і районом приземлення, необхідна кількість інших дій для виконання бойового завдання, які повітряні судна повинні здійснити за виліт, а потім врахувати резервну кількість палива. В цьому контексті маються на увазі всі засоби повітряного ешелону, призначені для виконання конкретного завдання з переміщення військ, необхідні для цього витратні матеріали та обладнання. Суттєвим елементом при цьому є конкретна місцевість, де буде виконуватись завдання та погодні умови які будуть мати місце під час виконання цього завдання. У всіх військових операціях аналіз місцевості проводиться за критеріями: ключові ділянки місцевості, зони

спостереження і області ведення вогню, укриття і мертві зони, перешкоди і ймовірні шляхи висування, пора року, час доби та погодні умови. Під час ведення ДШД ці фактори повинні бути проаналізовані щодо їх впливу на швидкість і висоту під час руху повітрям до районів приземлення, завантаження повітряних суден, умов десантування, висування до цілі і наступні дії для виконання поставленого завдання. Зміни в погоді можуть привести як до неможливості (перебоїв) вогневої підтримки наземного ешелону повітряним ешелоном так і до зриву операції в цілому, або потребувати змін в запланованих операціях.

Ці зміни в погодних умовах виражаються наступними факторами, які можуть вплинути на ведення ДШД: туман, низькі хмари, дощ і інші чинники, які обмежують видимість для пілотів; освітленість і кут нахилу місяця під час роботи приладу нічного бачення; лід, мокрий сніг і крижаний дощ можуть викликати скупчення льоду на озброєнні і військовій техніці, яке може стати катастрофічним; високі температури і (або) висоти щільності, які погіршують характеристики і підйомну силу двигунів вертольотів; темрява, яка зазвичай є перевагою для добре підготовлених пілотів і сухопутних військ; сильний вітер (великі пориви вітру); погодні умови, які створюють небезпеку для вертольотів і особового складу на площадках приземлення, наприклад, пил, пісок, гілки, сніг, тощо.

Особливу увагу слід приділяти і ключовій місцевості, володіння якою створює вирішальну перевагу, а в багатьох випадках залежить від місії. Однак під час ведення ДШД ключова місцевість, на відміну від дій сухопутних військ, не обмежується тим що впливає на план ведення наземних тактичних дій. Він також повинен бути проаналізований за наступними критеріями: вихідні райони десантування та райони десантування; маршрути польотів; позиції бойових вертольотів; знищення противника, особливо засобів ППО противника; потенційні місця очікування вертольотів під час операції та їх безпосередня охорона та оборона, майданчики підскоку. В той час як вертольоти можуть обходити більшість перешкод, майданчики приземлення повинні бути вільні від природних і (або) штучних перешкод, які можуть зашкодити безпечному приземленню або вплинути на план операції. А добрі шляхи підходу ДШЗ до цілі та шляхи відходу до районів

збору та завантаження на повітряні судна після виконання завдання, під час ведення ДШД забезпечують такі чинники як: розумна ступінь мобільності і по можливості менша кількість, якщо такі є, природних або штучних перешкод для вертольотів; наявність або відсутність водних перешкод; маскувальні властивості місцевості, що знижує ефективність засобів ППО противника; прохідність місцевості; кількість та ефективність укриттів; надійний зв'язок і логістика. Доступність зв'язку з іншими силами, коли це необхідно. Доступність підтримки військ. добре спланований час для ведення ДШД [125].

Отже, ефективне ведення ДШД залежить від всебічного вивчення та врахування впливу на ДШЗ різних ФГУ. Уміння якісно і на високому професійному рівні здійснювати підготовку і ведення ДШД в особливих умовах – було, є і буде актуальним. Це пов'язане з розвитком і удосконаленням тактичних способів виконання завдань та розвитком і удосконаленням ОВТ, яка за своїми характеристиками може застосовуватися на міжконтинентальному рівні з витікаючими наслідками в будь-яку пору року та будь-який час доби, проте з врахуванням ФГУ та, як наслідок їх врахування, визначення позитивних і негативних факторів які можуть вплинути на ведення ДШД та проведення операцій в цілому. А курс України до вступу в НАТО також вимагає вмінь діяти в різних умовах обстановки і на території того континенту, де буде необхідність. Врахування чинників ФГУ при аналізі історії проведення воєнних операцій сприятиме більш повному і всесторонньому вивченню питань воєнної історії, для подальшого впровадження в практику застосування ДШЗ при веденні ДШД.

Висновки до розділу 3

Основними чинниками, які визначали зародження і подальший еволюційний розвиток ДШД та способів їх ведення, і безпосередньо впливали на них під час воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття були: поява та подальший розвиток АА; формування та удосконалення структури ДШФ; вплив фізико-географічних умов ТВД.

Технічний розвиток АА та розвиток способів її застосування безпосередньо вплинув і на розвиток варіантів застосування АемЗ (ДШЗ) для ведення АЕМД (ДШД) та безпосередньо на розвиток тактики ведення АЕМД (ДШД). З появою вертольотів, початком їх використання у локальних конфліктах (Корея, 1950-ті рр.) і початком їх безпосереднього залучення до бойових дій (В'єтнам, 1960-ті рр.), стало можливим втілення в життя доктрини «вертикального штурму», де вертольоти, діючи спільно з десантними підрозділами, утворювали АемЗ (ДШЗ). Це в свою чергу привело до виникнення концепції «аеромобільності», де АемЗ (ДШЗ) набули, шляхом інтеграції наземного і повітряного ешелонів, можливостей високої мобільності і потужних вогневих спроможностей. Вертольоти стали «літаючими бойовими машинами десанту», а з появою вертольотів вогневої підтримки, значно зросли і вогневі спроможності десанту. Поява важких транспортних вертольотів дозволила під час ведення АЕМД (ДШД) застосовувати АемЗ (ДШЗ) підрозділи артилерії, елементи бойового і матеріально-технічного забезпечення. Все це привело до створення аерострілкових взводів АА, згодом – підрозділів швидкого реагування «Eagle Flights» та врешті – цілих АЕМФ (ДШФ). Їх застосування, відповідно, почало характеризуватись різними формами і способами, де серед основних були саме АЕМД (ДШД), а способи їх ведення еволюціонували відповідно до технічного розвитку АА та розвитку тактики її застосування. Війна на Донбасі змусила ЗСУ шукати шляхи розбудови авіації сухопутних військ за західним зразком – з орієнтацією на наявність одного типу вертольотів озброєних протитанковими ракетами, військово-транспортної машини і декількох типів легких машин, які використовуються як навчальні, і як розвідувальні. Таке рішення стало особливо нагальним після подій 2014–2015 рр., коли при відносно слабкій ППО противника було втрачено багато вертольотів.

Аналіз виникнення та еволюції ДШВ передовими державами у збройних конфліктах показало, що їх створення було викликано вимогами ведення сучасної війни. Відповідно до застосування ДШФ у воєнних конфліктах і тенденцій в поглядах військово-політичного керівництва, змінювались і підходи до створення і удосконалення їх організаційно-штатної структури ДШФ. Найвдалішою їх формою

виявилось включення штатних сил і засобів АА до складу таких формувань. Відсутність в організаційно-штатній структурі ДШФ авіаційної складової або її недостатня кількість (приклад СРСР) призводить до певних проблем в контексті планування, підготовки і ведення бойових дій, виконання завдань за призначенням. На тлі цього відбулась зміна в радянському контексті назви «повітряно-штурмові» на «десантно-штурмові», на відміну від американського підходу, за якого в таких формуваннях головним компонентом була саме повітряна складова. Внаслідок створення ДШФ стало можливим проведення «об'ємних операцій» з використанням концепції «охоплення з повітря». Особливо це стало актуальним під час ведення бойових дій в Афганістані, коли ПДВ здебільшого відмовлялись від повітряних десантів парашутним способом, а надавали перевагу вертольотам і веденню ДШД. Втім, з огляду на низку причин, створення ДШВ та теорія проведення «об'ємних операцій» в СРСР зазнала провалу, в той час коли в США вона була повноцінно втілена в життя. Водночас недосконала радянська модель була успадкована ЗС пострадянських РФ та України. Хоча вже за часів незалежності України були спроби виправити ситуацію (експеримент з 79 оаебр, об'єднання оаебр з оп АА), але з низки різних причин, далі експерименту справа не розвинулась. Втім російська агресія проти України 2014 р. змусила українську сторону до рішучого перегляду цих концепцій, та все-таки розпочати реформування ДШВ на західній платформі.

На ведення ДШД як повітряним ешелонам ДШЗ, так і наземним, постійно впливають погодні чинники та фізико-географічні умови ТВД. Факторами, що можуть позитивно або негативно впливати на ведення ДШД є: місцевість; пора року; час доби; наявність або відсутність опадів, туману, вітру тощо. Тому під час планування ДШД у відповідних умовах повинні враховуватись наступні вимоги: кількість хвиль десанту, відстань між вихідним районом десантування і районом приземлення, необхідна кількість інших дій для виконання бойового завдання, які повітряні судна повинні здійснити за виліт, а потім врахувати резервну кількість палива. Якісні планування, підготовка та безпосереднього ведення ДШД зі зваженням на позитивні і негативні сторони тих чи інших ФГУ є запорукою для успішного виконання завдання та проведення операцій в цілому.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК СПОСОБІВ (ВАРІАНТІВ) ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ДІЙ ТА КОНЦЕПЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ФОРМУВАНЬ

4.1. Еволюція поглядів на способи (варіанти) ведення десантно-штурмових дій при застосуванні десантно-штурмових формувань

Виклики, які сьогодні ставить перед нашою державою і Збройними Силами України, зумовлені змінами у геополітичній обстановці навколо України та в світі. Бойові дії на східних теренах нашої країни, анексія Криму, потребують ґрунтовного осмислення способів дій Збройних Сил України в цілому і дій ДШВ зокрема, особливо в контексті ведення ДШД. Ключовими чинниками цього постали, з одного боку, необхідність виконання завдань за призначенням, а з іншого – можливості країни щодо комплектування і забезпечення ДШВ. Це зумовило об'єктивну необхідність аналізу та узагальнення теоретичних і практичних розробок реалізації ДШД в цілому та способів (варіантів) ДШД зокрема, передовими державами у збройних конфліктах.

ДШД є суто радянським терміном, який зародився і використовувався тільки в СРСР, і тепер застосовується лише в збройних силах України та Російської Федерації і деяких пострадянських країнах. В решті провідних країн світу застосовуються інші терміни, які за своїми характеристиками, показниками і ознаками підпадають під визначення ДШД і багато в чому є тотожними. Тому задля виконання Державної програми щодо реформування ЗСУ та переходу на стандарти НАТО (щодо досягнення рівня сумісності під час процедур планування та виконання завдань ЗСУ зі ЗС країн НАТО) виникає гостра необхідність дослідження і системного аналізу та узагальнення цих термінів і понять. [127, с. 117-118]

Досліджуючи досвід воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., можна переконатись, що мобільні дії військ у ході сучасної війни стають однією із головних умов успіху. За поглядами воєнних фахівців провідних країн

світу, мобільні дії стали обов'язковим компонентом сучасної операції, бойових дій та бою, а здатність їх вести – ознакою високого рівня технічного розвитку і доказом професійної майстерності органів управління та військ [126, с. 153-161; 128; 101; 102]. У досліджуваній нами період у світі відбувались десятки збройних конфліктів різного масштабу та інтенсивності. Для нашого аналізу обрані деякі з них, в яких безпосередньо приймали участь одні з найрозвинутіших в воєнному відношенні країн світу. Це дозволило провести аналіз застосування десантно-штурмових загонів ДШВ (аеромобільних військ, повітрянодесантних військ), десантно-штурмового компоненту сил спеціальних операцій, прикордонних військ, ВМС та АА провідних країн світу в операціях цих конфліктів.

Досліджуючи ДШД необхідно зазначити, що на їх зародження і подальший розвиток вплинула поява і початок бойового застосування вертольотів. Власне, тільки широке впровадження вертольотів до складу збройних сил зробило можливим АЕМД (ДШД).

Необхідно відмітити, що ще за часів II світової війни німцями, а пізніше, в 1945 р. у американців були спроби запровадження нового способу дій десантних підрозділів – повітряно-штурмові дії (Air assault action). Передбачалось, що десантні підрозділи мали доставлятися до місця виконання завдання на безмоторних планерах, які могли взяти на борт не тільки особовий склад, а і легкі артилерійські системи і джипи. Назва «повітряно-штурмові» передбачала штурмові дії, які мали проводитись саме з повітря [54]. Тобто, повітряний авіаційний компонент тут був не визначальним, що нівелює пояснення радянського військово-політичного керівництва щодо зміни термінології в подальшому на «десантно-штурмові», аргументуючи притаманністю назви ПШД більше до ВПС. Проте такий спосіб дій в 1945 р. без мобільних і вогневих спроможностей вертольотів не знайшов практичного підтвердження доцільності щодо подальшого розвитку та не був втілений в життя.

Після закінчення Другої світової війни АА змінила свою матеріальну базу і перейшла головним чином на гвинтокрилу техніку (до 75-90% вертольотів у бойовому складі) [130, с. 178-185]. На новій технічній основі були створені великі

формування АА, змінився порядок управління і взаємодії. Якщо з моменту створення АА розглядалась в основному як допоміжний засіб збройної боротьби, то наприкінці 60-х рр. минулого століття вона перетворилася в оперативно-тактичний засіб, здатний самостійно вирішувати окремі завдання в операціях і бойових діях. Такими були, наприклад, десантні, повітряно-штурмові та десантно-вогневі завдання, авіаційна підтримка сухопутних угруповань військ на полі бою і у найближчій тактичній глибині, повітряна розвідка. Ці напрямки розвитку АА отримували апробацію у локальних війнах і збройних конфліктах, впливаючи на теорію і практику її бойового застосування [131; 132, с. 205].

Війна в Кореї (1950–1953 рр.) стала початком епохи «війни вертольотів» і багато в чому визначила місце і роль АА в операціях і бойових діях. У цій війні американське командування широко використовувало вертольоти у складі з'єднань і частин Сухопутних військ, ВПС, ВМС. Першими основними завданнями, які були покладені на гвинтокрилу авіацію, були: пошуково-рятувальне забезпечення, евакуація поранених і хворих, висадка тактичних повітряних десантів (ТакПД). Перший з них був висаджений 9 вересня 1951 р. в Інчхоні. 12 вертольотів Н-19 у важкодоступний гірський район доставили штурмову групу чисельністю 228 чоловік та 8 т боєприпасів. Висадку прикривала винищувальна авіація [133, с. 11-15]. Задум американського командування зводився до того, щоб висадити в глибокому тилу десант з моря, з метою захоплення Сеула, проведення форсованого наступу на схід, перекриття сухопутних комунікацій, дезорганізації управління військами противника і їх постачання [134].

З початку 1950-х рр., враховуючи накопичений бойовий досвід, сухопутні війська США значно збільшили авіаційний парк літаків і вертольотів, з 2500 одиниць у 1952 р. до 5500 – у 1955 р. З 1953 р. розпочались експерименти по застосуванню бортової зброї вертольотів для вирішення вогневих задач. Таким чином, 1953 р. започаткував розвиток нової форми ведення дій військами – це АЕМД (ДШД), які започаткували створення у складі повітрянодесантних військ (які вже існували на той час) десантно-штурмових (аеромобільних) підрозділів, частин і з'єднань та розвиток тактики їх дій. У 1957 р. на спеціальних навчаннях в Форт-

Беннінгу (США) вперше був продемонстрований спосіб ведення бойових дій, заснований на застосуванні транспортних вертольотів для перекидання піхоти, артилерії, а також бойових вертольотів – для вогневої підтримки [135]. Вже перший досвід застосування вертольотів у бойових діях показав їхню ефективність. Суттєво підвищилась мобільність сухопутних підрозділів, зросла їхня здатність вести бойові дії у важкодоступних районах. Американські військові фахівці повною мірою оцінили ці можливості. Провідником ідеї створення аеромобільних військ у США виступив генерал-лейтенант Г. Хоуц. В 1962 р. він запропонував концепцію дивізії, в якій місце колісної та гусеничної техніки зайняли б вертольоти [136].

В середині лютого 1963 р. почалося формування 11-ї повітряно-штурмової дивізії і приданої їй 10-ї авіаційної транспортної бригади. Дивізія мала такий штатний склад: командування; штаб дивізії; 8 аеромобільних батальйонів; група АА (два батальйони вертольотів загального призначення, батальйон транспортних вертольотів, рота вертольотів загальної підтримки); дивізійна артилерія (три дивізіони 105-мм гаубиць, батальйон вертольотів вогневої підтримки); зенітно-ракетний дивізіон; підрозділи забезпечення, обслуговування. Дивізія налічувала понад 16 тис. осіб, 434 вертольоти, понад 250 протитанкових засобів. Все озброєння, бойова техніка і транспортні засоби дивізії були авіатранспортабельними. Кількість штатних вертольотів дивізії дозволяла перекинути за один рейс третину особового складу її бойових угруповань разом з озброєнням і бойовою технікою [130, с. 178-185].

Восени 1963 р. на полігоні Стюарт під час батальйонних тактичних навчань розпочалося відпрацювання тактики дій аеромобільних підрозділів. На початку 1965 р. формування дивізії було призупинене, але невдовзі відновилося. Вона змінила назву на 1-шу аеромобільну, але її штат практично не змінився [137; 93; Додаток Б]. 28 серпня 1965 р. перші підрозділи дивізії прибули у В'єтнам, повністю дивізію перекинули до середини вересня. Декількома місяцями раніше (29 червня 1965 р.) до В'єтнаму була перекинута 1-ша бригада 101-ї десантної дивізії, а влітку 1967 р. – решта її складу. Штат цієї дивізії практично відповідав штату 1-ї аеромобільної дивізії. У 1968 р. дивізією було проведено близько 100 аеромобільних операцій

(дій), під час яких, за оцінкою воєнних фахівців НАТО, вдалось швидко і непомітно зосереджувати сили і засоби у визначених районах, утримувати під контролем та вогнем обширу територію [130, с. 178-185]. Ці операції привели американське командування до висновку, що за оснащенням і організацією 1-а аеромобільна дивізія виявилася найбільш пристосованою для ведення війни в умовах гірсько-лісової місцевості, джунглів, боліт, де використання транспортних і бойових засобів на колісному та гусеничному ході було вкрай обмеженим. У зв'язку з цим 101-а повітрянодесантна дивізія, яка в цей час вже знаходилася у В'єтнамі була реорганізована в аеромобільну. Також в якості аеромобільної стали застосовувати і 173-ю повітрянодесантну бригаду та частини інших дивізій сухопутних військ. Постійно удосконалювалась і тактика дій АЕМФ [138; 139; 140].

Підсумком кропіткої спільної роботи військових теоретиків і практиків стало створення «аеромобільних сил» і зародження нової форми збройної боротьби – аеромобільної операції. Це, у свою чергу, призвело до необхідності вдосконалення тактики і способів застосування «повітряної кавалерії». Відповідно з існуючим поглядами, зміст аеромобільних операцій полягає в нанесенні стрімких і раптових ударів військами, що висадилися з різних напрямків, за безпосередньою підтримкою та широкому застосуванню вертольотів вогневої підтримки, в знищенні противника в певному районі, а також у використанні транспортних вертольотів для маневру силами і засобами десанту в ході всієї операції [141, с. 150; 129, с. 6-9]. Подальша розробка концепції аеромобільних операцій поклала початок таким формам бойових дій десанту, як повітряно-штурмові рейди і глибинні маневрені дії, які успішно застосовуються і в сучасних умовах [130, с. 178-185]. При цьому сутність повітряно-штурмового рейду полягає в послідовному нанесенні ударів по противнику силами десанту, а саме виконавши одне завдання, десант перелітає в інший район, потім в третій. В свою чергу, глибинні маневрені дії являють собою послідовно удари в одному великому районі, коли десант, виконавши одну задачу, здійснює маневр на інший рубіж в тому ж районі бойових дій і продовжує виконання завдання [142; 143]. Зазначені підходи повністю ламали усталені погляди на порядок застосування повітряних десантів, коли літаки і вертольоти виступали виключно в якості засобів

доставки сил десанту в райони бойового призначення і вогневого прикриття на період висадки [142, с. 11]. Аеромобільні операції почали проводитись з постійних баз на відстань від 50 до 150 км та тривати зазвичай 1-3 доби [138; 139; 140].

Широке застосування вертольотів значно вплинуло на тактику та оперативне мистецтво сухопутних військ. Це виявилось в тому, що воєнні дії велися в основному у формі аеромобільних операцій – нової форми бойових дій, для проведення яких і були створені аеромобільні з'єднання.

До наймасштабніших аеромобільних операцій, здійснених під час війни у В'єтнамі, належать:

1) Операція «Юта», проведена у березні 1966 року у районі м. Чіангай, в якій взяли участь сім піхотних аеромобільних батальйонів [144, с. 110-120].

2) Операція «Старлайт» (також відома як «битва Ван Туонг»), проведена 18-24 серпня 1968 року північніше села Чулай, в якій взяли участь дві тактичні аеромобільні групи в тісній взаємодії з морським десантом. Напередодні американська розвідка дізналася про плани В'єтконгу атакувати їхню військову базу. Щоб не допустити атаки, було завдано противнику удар на випередження [102, с. 104; 145, с. 72-78; 146; 147; 130, с. 178-185].

3) Операція «Пегас» (також відома як битва при Кхе Санхе), метою якої було деблокування військової бази, була проведена 1–14 квітня 1968 р., в якій взяли участь 13 американських батальйонів і 3 батальйони Армії Республіки Південний В'єтнам (АРПВ) у складі трьох аеромобільних груп [102, с. 105-106; 148; 130, с. 178-185; 142, с. 42-43].

4) Операція під м. Тух-Хуа у серпні 1968 р., у реалізації якої діяла аеромобільна бригада в повному складі [102, с.20-21; 142, с. 13; 130, с. 178-185].

Успіх у таких операціях полягав у примушенні противника відходити під ударами угруповань, що наступали, у напрямку блокувальних позицій і знищення противника вогнем усіх видів зброї. Ці позиції займалися військами, як правило, на висотах, річках та інших вигідних рубежах. Дії наступаючих підрозділів підтримувалися вогнем артилерії, вертольотами і ударами авіації. Вперше у цій війні вертольоти застосовувалися масовано, як для перекидання військ, так і для їх

підтримки. Загалом, як свого часу зазначав командувач збройних сил США під час В'єтнамської війни генерал Вільям Вестморленд: «...без вертольотів, США та Сайгон повинні були б мати ще один мільйон солдатів, щоб вести боротьбу з противником...» [102, с. 20; 150].

Великі наступальні операції, які велись американськими військами, поділялися на низку одночасних чи послідовних аеромобільних операцій. Їх головною метою було знищення живої сили противника у визначеному районі та розгром його опорних баз. Наступ, як правило, починався після потужного початкового удару силами авіації та артилерії, а на приморському напрямі і флоту.

Основним способом проведення операцій на той час було відсікання противника від можливих шляхів відходу, його оточення і намагання «підштовхнути» в раніше намічені райони (зони) «смерті», в яких наносилися масовані удари авіації, вогню артилерії, а потім залишки сил противника планувалося ліквідувати наступаючими АЕМФ [142, с. 43-44]. Саме в ході таких дій війська застосовували такі форми маневру як: «Лінія», «Кігті», «кільце», «оточення», «молот і ковадло», «подвійний стрибок» [151].

Форма маневру «Лінія» використовувалася при недостатній кількості сил і засобів і здійснювалася як правило після здійсненого вогневого прочісування місцевості, вздовж водних перешкод (річка, арик) на непідготовленого противника. Зачищення місцевості припинялось у разі появи у смузі виконання зівдання вогневого опору, після чого наносився авіаційний удар, проводилася артилерійська підтримка прочісування, зосередженим вогнем і вогнем по окремим цілям, після чого продовжувалось виконання завдання.

Форма маневру «Кігті» застосовувався у разі наявності достатньої кількості вертольотів. Сили що залучаються діляться на дві частини і одночасно проводять висадку по різні боки берегів на відстані 200 – 250 м і розгорнувшись по фронту за єдиним сигналом відтісняють НЗФ до водної перешкоди, одночасно блокуючи фланги. Мобільний резерв в готовності виконати раптово виникаючі завдання з майданчиків підскоку, або районів чергування в повітрі.

Форма маневру «*кільце*», по суті, нагадував маневр «оточення», але проводився АЕМФ, які висаджувалися з вертольотів, він полягав у висадці підрозділів АЕМФ у безпосередній близькості від об'єкту атаки. Після висадки штурмові групи атакували противника, заставляючи його відходити в «зону смерті», де після масованого вогню артилерії і бойових вертольотів, ударів авіації завершувався його повний розгром. Прикладом здійснення маневру «кільце» або «оточення» може слугувати операція «Юта», що була проведена у березні 1966 р.

Форма маневру «*оточення*» полягала у прочісуванні району місцевості з декількох напрямків з метою примусити в'єтнамців відійти у визначену зону, де після масованих ударів авіації та інших вогневих засобів завершувався їх повний розгром. Прикладом здійснення маневру «кільце» або «оточення» може слугувати операція «Юта», що була проведена у березні 1966 р.

Форма маневру «*молот і ковадло*» – дії двох ударних угруповань військ. Одне з угруповань займало блокувальні позиції, виконуючи функцію ковадла, інше ударне угруповання – «молот» – призначалося для наступу з тим, щоб змусити противника відійти в сторону блокувальних позицій, де й завершувався його розгром. Іноді, як блокувальна позиція, вибиралося морське узбережжя та залучалися кораблі ВМС. Маневр проводився спільно з великими силами піхоти і АЕМФ. Саме таку форму маневру мала операція «Зоряне сяйво» морської піхоти США у серпні 1966 р.

Форма маневру «*подвійний стрибок*» здійснювалась силами двох груп, та представляв собою послідовні удари двох груп АЕМФ, з яких перша викидалася на кілька годин раніше. Одна з них висаджувалася на вертольотах поблизу об'єкта з метою змусити противника відходити у визначеному напрямку дій іншої групи, друга – в тилу противника із завданням наступати назустріч противнику, що відходить. Якщо противник вступав в бій з першою групою, то друга група в свою чергу висаджувалася безпосередньо в його тил і атакувала разом з першою групою. Цей вид маневру часто використовувався у гірських проходах, ущелинах, на лісових дорогах, де природні умови створювали тіснину та ускладнювали оточеним військам рух у сторони флангів. Таку форму було застосовано в операції «Пегас» у період з 1 по 14 квітня 1968 р. [135; 130, с. 178-185].

Наведенні приклади різних форм маневру характерні для специфічних умов війни в Південно-східній Азії, але їх можна застосовувати в повному обсязі або поелементно в аеромобільних (десантно-штурмових) операціях і на інших театрах воєнних дій [152, с. 12-28].

У ході війни у В'єтнамі зародилася нова форма бойових дій – аеромобільна операція (аеромобільні дії), що базувались на масованому застосуванні вертольотів. Для проведення таких операцій у військах США були сформовані аеромобільні підрозділи та частини, здатні здійснювати перекидання свого особового складу та озброєння на штатних транспортних вертольотах та вести бойові дії за участю підрозділів бойових вертольотів. Внаслідок цього виник новий спосіб виконання завдань при веденні бойових дій – *повітряний штурмовий удар* [129, с. 6-9].

В плані ведення АЕМД (ДШД), при підтримці наземного ешелону підрозділи (групи) бойових вертольотів набули здатності знищувати танки і інші об'єкти противника, діючи за заздалегідь наміченим планом, із засідок, за викликом, а також знищувати цілі в заданому районі в результаті самостійного вільного пошуку. Ці способи застосовувались виходячи з поставленого завдання, виду бойових дій і обстановки, що склалася. А залежно від складу, стану та характеру дій противника, а також від умов місцевості і погоди бойові вертольоти могли застосовувати один із трьох основних прийомів вогневого удару по цілі: з горизонтального польоту, з положення зависання, а також з землі [153, с. 22-42].

Залежно від поставлених завдань, засобів та сил, що залучаються, умов місцевості та інших факторів, аеромобільні операції (дії) поділялися на три види: «Повітряні штурмові удари», «Двоголовий орел» та «Орлиний політ».

«Повітряні штурмові удари» полягали у завданні ударів з повітря, десантування військ посадочним способом, з послідуєчим наступом, оточенням та знищенням противника, при необхідності закріплення і утримання району (об'єкту, рубіжу). Операція включала чотири етапи: перший – переліт вертольотів з основної авіаційної бази у вихідний район бойових дій для посадки військ; другий – перекидання військ повітрям у район бойових дій та висадка десанту; третій – повернення транспортно-бойових вертольотів у вихідний район, де вони перебували

у готовності до надання допомоги десанту; четвертий етап – евакуація військ після виконання ними завдання та повернення вертольотів на базу. По своїй суті такі операції за певними ознаками можна класифікувати як дії тактичних повітряних десантів. [130, с. 178-185].

Суть операції *«Двоголовий орел»* полягала у витісненні противника з фронту та тилу, а потім його знищення. Операція проводилася у три етапи: перший – розвідка противника; другий – перекидання аеромобільних підрозділів з місць постійної дислокації у район висадки; третій – ведення бойових дій (переслідування противника, блокування шляхів його відходу, подальше його оточення та знищення). По своїй суті такі операції, за певними ознаками та фактажем, можна класифікувати як десантно-ударні дії.

Операція *«Орлиний політ»* – це вільний пошук противника аеромобільними підрозділами на вертольотах з одночасним завданням удару по ньому. Операція проводилася у два етапи: перший – розвідка противника; другий – безпосередні бойові дії. По своїй суті такі операції за певними ознаками можна класифікувати як десантно-рейдові дії.

За наявності часу і відносно достатніх даних про противника планування операцій здійснювалося завчасно. Найбільш детально бій відпрацьовувався у ланці батальйон-бригада. Особлива увага надавалася питанням зв'язку і управління, оскільки в умовах гірсько-лісної місцевості війська не завжди мали можливість здійснювати візуальний зв'язок навіть всередині дрібних підрозділів (взвод, рота). За основу дій бралася тактична група силою до батальйону, іноді – бригади [154, с. 397-415]. Для виконання конкретних бойових завдань створювались тактичні аеромобільні групи (ТАМГ) бригадного, батальйонного і ротного складу, що включали наземний і повітряний компоненти. Райони завантаження військ на вертольоти вибиралися на відстані 40-50 км від району висадки. При перельотах бойові порядки підрозділів будувалися залежно від обстановки, але частіше – «кутом вперед» чи «кутом назад». Це забезпечувало легке управління підрозділами і скорочувало час, потрібний для зльоту [155, с. 49-60].

Кожному батальйону, аеромобільній тактичній групі призначався свій район висадки, де завчасно готувалося кілька площадок. Райони вибиралися на місцевості, яка забезпечувала відносну безпеку приземлення, панівне положення вихідних позицій і найкращі умови для захоплення наміченого об'єкта. Коли потрібно було висадитися в джунглях, у місця площадок приземлення попередньо скидалися вакуумні бомби, вибух яких розчищав хащі. Десантування військ здійснювалося трьома способами: посадка вертольотів на ґрунт; вистрибування особового складу через двері під час зависання вертольотів над землею на висоті кількох метрів або парашутним способом; за допомогою драбин і канатів з висоти до 10 м. Перед висадкою проводилася авіаційна і артилерійська підготовка яка зазвичай тривала від 5 до 30 хвилин, та закінчувалася за 2-3 хвилини до висадки військ [129, с. 6-9]. Висадка проводилася хвилями. Підрозділи, які десантувалися, вели прочісування місцевості, будуючи бойовий порядок в один ешелон (всі аеромобільні роти – в лінію). В резерв виділялася одна рота. Вертольоти вогневої підтримки супроводжували групу практично протягом усього бою. В бою вогонь викликався за потребою.

Побудова бойового порядку батальйону і бригади в один ешелон давала можливість максимально ефективно застосовувати сили і засоби. Роти шикували бойовий порядок у один-два ешелони. Часто вони рухалися квадратом, по кутах якого йшли взводи з інтервалом до 50 м. Взвод, як правило, мав два відділення у першому ешелоні і одне – у другому. Відділення просувалося групами чи ланцюгом. Це давало можливість прочісувати місцевість завширшки по фронту до 500 м. Темп просування по джунглях не перевищував 400 м на годину. Глибина завдань була невизначеною. Прочісування місцевості, районів, населених пунктів проводилося у світлий час доби. З настанням темряви організовувалася кругова оборона, при цьому всю ніч вівся турбуючий вогонь по шляхах можливого підходу противника. Після виконання завдання викликалися транспортні вертольоти [118, с. 342; 156, с. 324].

В умовах важкодоступної місцевості В'єтнаму, відсутності суцільної лінії фронту, нетрадиційної для регулярної армії тактики іррегулярних військ застосування АА суттєво вплинуло на ефективність дій наземних військ. Основним

способом бойової діяльності військ США у В'єтнамі стали аеромобільні операції (дії). Їх характерними рисами було ретельне планування, всебічне забезпечення та велика глибина [155, с. 49-60]. В цілому аеромобільні підрозділи і частини США внесли значні зміни у характер бойових дій сухопутних військ, дозволили ефективно використовувати раптовість, фактор часу, простору і нарощування сил і засобів на вибраному напрямку. При цьому були певні труднощі по організації матеріально-технічного забезпечення, існувала залежність від метеорологічних умов, труднощі в організації вогневої взаємодії з артилерією в ході бою на землі. Під впливом характеру місцевості та іррегулярної тактики противника обмежувалися масштаби застосування в бою танків і артилерії, особливо важкої. Широке використання вертольотів АА в наземних бойових діях надавало їм аеромобільний характер, дозволяло американцям використовувати для маневру військ на полі бою повітряний простір.

Саме у В'єтнамі було апробовано і удосконалено застосування вертольотів у бойових діях, вироблено тактику їх застосування, доведено високу ефективність їх застосування. У цей період пройшли докорінні зміни в будівництві і бойовому застосуванні АА всіх провідних країн світу. Ці зміни були насамперед пов'язані із зародженням та становленням нової оперативної форми застосування угруповань військ – аеромобільної (десантно-штурмової) операції і з початком активного використання бойових вертольотів на полі бою. Аеромобільні операції у війні у В'єтнамі стали однією з основних форм бойових дій американських військ [157]. Після закінчення війни у В'єтнамі військові фахівці США проаналізували набутий досвід і здійснили реорганізацію збройних сил. В результаті проведених заходів сухопутні війська набули принципово нову якість – повітряну мобільність, а воєнна теорія і практика збагатилися новою формою маневру «Вертикальне охоплення».

Характеризуючи досвід використання вертольотів під час війни у В'єтнамі, начальник штабу ЗС США генерал В. Вестморленд сказав: «...відкриття ролі вертольоту на полі бою виявилось найбільш важливим уроком війни у В'єтнамі з точки зору будівництва збройних сил. Широке застосування цих літальних апаратів надає військам якісно нову тактичну мобільність» [102, с. 20-22; 158]. Натомість

генерал Р. Йорк про доцільність використання аеромобільних військ казав: «...аеромобільні війська доцільно використовувати при відсутності чітко визначеної лінії фронту; головна мета бойових дій – не захоплення території, а знищення сил противника; коли необхідно значне розосередження сил та швидке їх зосередження лише в момент атаки; застосування тактики раптових ударів і швидких відходів...» [102, с. 20-22; 159].

Подальшого активного розвитку ДШД набули у ході радянської воєнної інтервенції в Афганістані (1979–1989 рр). Вперше десантно-штурмові операції ЗС СРСР почали проводити під час війни в ДРА. Наймасштабніша та найбільш показова з них (особливо з огляду на допущені помилки) – знищення бази повстанців в Рабаті-Джалі 5 квітня 1982 р. (операція «Південь»). Під час цієї операції вперше за час афганської війни здійснювалось прикриття вертольотів винищувачами МіГ-23МЛ з території СРСР. Всього в операції брало участь 79 вертольотів і 38 літаків. Від використання Мі-24 довелося відмовитися, тому що місце проведення операції перебувало досить далеко від найближчої бази, а Мі-24 поступались дальністю польоту Мі-8. Взагалі забезпечення паливом було досить проблемним питанням. За 47 км від об'єкту операції створили проміжну базу з майданчиком для дозаправки, куди заздалегідь важкими вертольотами Мі-6 були доставлені і заповнені авіаційним гасом гумовотканинні ємності. На ударних Мі-8 було посилено озброєння і доданий боєзапас, а на десантних, навпаки, довелося знімати кулемети ПКТ, кожен з яких важив в комплекті як середній десантник – близько 76 кг. На всіх вертольотах були зафарбовані зірки і бортові номери.

Особливістю даної операції, яка дозволяє нам розглядати її як приклад організації та ведення ДШД, було її проведення підрозділами, які доставлялися безпосередньо в район бойових дій і евакуювались з нього вертольотами. Оскільки десантні підрозділи не мали своєї артилерії, велика увага надавалася взаємодії з тактичною та АА. За планом операції передбачалось рано вранці завдати по засобам ППО бази авіаційний удар силами 12 винищувачів-бомбардувальників Су-17 і знищити охорону бази [160]. Відразу після авіаудару слід було висадити десант, захопити пануючі висоти, блокувати базу і ліквідувати живу силу противника.

Силами десанту знищити склади наркотиків і озброєння та захопити ПЗРК та зразки озброєння. На виконання зачистки бази відводилося шість годин, після чого десант мав бути евакуйований вертольотами [160; 161].

З об'єктивної точки зору операція була добре спланована. Навіть груба навігаційна помилка призвела до втрати лише чотирьох вертольотів, і то на землі. Людські втрати склали не більше десяти легкопоранених. Але були і очевидні прорахунки. Орієнтування в польоті здійснював командир ведучого вертольоту. Командири десантних підрозділів взагалі не стежили за маршрутом і почали визначати місце свого знаходження тільки після висадки. Не було організовано наведення вертольотів з десантом на визначені їм майданчики, хоча одночасно з початком операції (06.00) в район цілі вилетів літак Ан-30 з генерал-майором А. Табунщиковим, який мав контролювати і при необхідності коректувати дії авіації. Ан-30 міг більш точно навести вертольоти з десантом на майданчики для десантування ніж орієнтування льотчиків по світловим бомбам, які мали виконати роль орієнтиру, але були віднесені вітром на територію Ірану. Це призвело до того, що після удару по базі (6.45-7.00) винищувачами-бомбардувальниками Су-17М3 повинна була початися висадка десанту та зачистка бази, але частина десанту була висаджена біля населеного пункту Хормек, за 12 кілометрів від цілі, на території Ірану (7.03-7.20). І замість штурму бази, із завзятістю (гідною кращого застосування) десант почав обстріл помічених з повітря споруд з мінометів. Висунувши вперед групу захоплення, став трошити будівлі та обладнання. Але, як незабаром з'ясувалося, це виявився іранський асфальтовий завод [160; 161]. В цей же час, понад півсотні Мі-8 розтягнулися по пустелі на кілька кілометрів. По периметру було виставлено прикриття і розвідувальні вертольоти. Підійшли Мі-6 з паливом, вертольоти стали запралятися. В цей час з'явилися іранські винищувачі «Фантом», які атакували стоянку вертольотів. МіГи прикриття без прямого наказу з Москви вогню не відкривали. Тим часом іранці, маневруючи, стали вести вогонь по вертольотах зі своїх авіаційних гармат. Десант, організувавши ППО, відкрив вогонь по «Фантомах» з усіх доступних засобів. З підходом іранського мотопіхотного батальйону з танками і бронетранспортерами, вертольотам довелося під прицілом

залишити територію Ірану [160; 161]. Отже найважчі випробування випали саме на долю десанту. Якщо його частина зі складу 70-ї омсбр була відразу доставлена вертольотами до цілі, то друга частина змушена була самостійно висуватись до бази під вогнем «Фантомів». Тільки через три години після висадки ці десантники змогли перетнути кордон і ще через дві години зосередитись у визначеному районі для ведення бойових дій. О 12.30 була проведена дорозвідка бази і налагоджена взаємодія з авіацією. О 14.30 10 Су-17М3 завдали повторного авіаудару по базі. О 15.00 розпочалася атака бази, і вже до 19.10 вона була зачищена. Операція завершилась, коли вже стемніло. Виявилось, що на зворотний переліт може не вистачити палива, тому терміново довелося викликати з Кандагару пару вертольотів-танкерів Мі-6. О 3.00 6 квітня надійшов наказ підняти всі машини в повітря через небезпеку удару іранців у відповідь [160]. Танкер Мі-6, що йшов для дозаправки, під Лашкаргахом потрапив у засідку і був збитий. Екіпаж зумів посадити пошкоджену машину і зайняв оборону. Його врятували вертольоти пошуково-рятувальної служби (ПРС), які замикали бойовий порядок АА [124, с. 115].

Можна стверджувати, що хоча в цілому операція і досягла поставленої мети, але через допущені помилки був втрачений ефект несподіванки. Внаслідок цього моджахедам вдалось евакуювати частину наркотиків і озброєння. Десант зазнав втрат в живій силі, яких можна було уникнути. Відбулась перевитрата спланованих боєприпасів і палива, внаслідок чого довелося викликати додаткові активи, які були не передбачені льотним ресурсом виділеним на операцію. Помилки привели до висадки на чужій території, а добре задумана і підготовлена операція могла зірватися і навіть призвести до важких міжнародних наслідків. Через цей інцидент радянському уряду довелося приносити офіційне вибачення Ірану.

У війні в Афганістані вертольоти проявили себе як високоефективний і потужний тактичний засіб авіаційної підтримки військ. Жодна військова операція не проводилася без участі АА, а ведення ДШД стало невід'ємною складовою загальновійськових операцій. Причому в Радянському Союзі ще на початку 1970-х рр. відбувалось об'єднання повітряно-штурмових частин з полками АА у складі

єдиної бригадної організаційно-штатної структури. Але через нестачу вертольотів основою ДШЗ став не повітряний елемент, а наземний (десант). Невдовзі повітряно-штурмові частини перейменували на десантно-штурмові. Після початку бойових дій в Афганістані упродовж кількох років у складі Сухопутних військ було сформовано дванадцять десантно-штурмових бригад в округах і Групах військ за кордоном, два окремих полки корпусного і п'ятнадцять окремих батальйонів армійського підпорядкування, які мали легке озброєння і призначалися для дій на вертольотах у тактичній глибині [163].

З 1982 р. основним видом бойових дій стала десантно-штурмова операція, суть якої полягала у швидкій, раптовій і масовій висадці добре озброєних і максимально полегшених десантно-штурмових підрозділів і груп захоплення посадочних майданчиків по периметру району прикриття (блокування). Десантування здійснювалося при сильній вогневої підтримці бойових дій десантних підрозділів з повітря, з подальшим нарощуванням сил і засобів на захоплених або нових посадкових майданчиках [124, с. 64].

Узагальнення досвіду застосування військ (сил), стан та перспективи розвитку ОВТ, особливостей сучасного озброєння, показало що досягнути виконання поставлених завдань без бойових втрат військ (сил) неможливо. У воєнних конфліктах найбільшого застосування і надалі будуть набувати високоманеврені дії військ (сил), які будуть вестись без чітко визначеної лінії зіткнення сторін зі значним розмежуванням районів бойових дій (що саме і відбувалось на початку бойових дій на сході України в 2014 р.). Це вимагатиме зміни ролі деяких типів ОВТ у бою й операціях. Бурхливий розвиток засобів збройної боротьби за останні десятиріччя призвів до перегляду поглядів на розвиток та удосконалення форм і способів (варіантів) ведення ДШД [162, с. 79-83].

Це вимагає зміни ролі деяких типів ОВТ у бою й операціях, оснащення військ (зокрема частин бойового, спеціального й тилового забезпечення) досконалими та ефективними засобами пересування по землі й у повітрі, впровадження новітніх технологій, оскільки бойові дії частин і підрозділів ДШВ нерідко ведуться з відривом від головних сил [178, с. 17-18]. А це, в свою чергу, змушує до стрімкого

виходу з небезпечних районів, здійснення повітряно-наземних рейдів та нанесення ударів, виводячи з ладу та знищуючи комунікації й ПУ противника. І як наслідок, відбулось зростання ролі всіх видів розвідки (у тому числі і космічної), що і довели бойові дії в ході локальних війн і воєнних конфліктів останнього часу [164, с. 3-9].

Сучасне ведення бойових дій вимагає мобільності та здатності тривалий час діяти у відриві від головних сил (набути спроможності ведення автономних дій навіть невеликими підрозділами), в умовах обмеженого часу здійснювати переміщення і перегрупування. Саме тому особливої актуальності набуває використання сучасної «хірургічної» ВТЗ, коли мова йде не про височезну щільність вогню, чим раніше досягався результат, а про «вибіркове» знищення об'єктів противника, які мають визначальне значення [164, с. 3-9]. А при визначенні бойового потенціалу сторін, що беруть участь у протистоянні необхідно враховувати не стільки кількісні показники, скільки якісні та рівень професіоналізму (навченості) особового складу та укомплектованість новітньою зброєю і технікою. Розуміння характеру сучасного бою, його сучасних форм і способів дають можливість виробити оптимальні пропозиції щодо організації розвідки та ведення ДШД [178, с. 17-18].

Аналізуючи ведення ДШД під час бойових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. стає ясно, що термін «ведення ДШД» слід умовно поділити на 2 складові: повітряний компонент (повітряний ешелон) і наземний компонент (наземний ешелон). ДШД будуть являти собою узгоджені за місцем і часом спільні дії щодо ведення бойових дій повітряним і наземним компонентами ДШЗ. Під час ДШД повітряному компоненту відводиться роль головної ударної сили, де удар – складова бойових дій (бою), а також особлива форма бойового застосування військових частин, що полягає в одночасному ураженні військ і об'єктів противника потужною дією на них зброєю або військами. За масштабом удари поділяються на оперативні і тактичні; залежно від засобів, що застосовуються – на вогневі та удари військами (силами). Вогневі удари за засобами доставки можуть бути ракетними, артилерійськими та авіаційними; за кількістю засобів, які беруть участь, і об'єктів, що підлягають ураженню, – зосереджені, групові і

поодинокі [165, с. 5; 166]. В той же час штурм – це приступ, рішуча атака укріпленої позиції (району), фортеці (об'єкту) [167]. Він проводиться штурмовими загонами (групами) після всебічної підготовки, одночасною атакою з декількох напрямків і ведеться безперервно до повного оволодіння населеним пунктом (позицією, районом, об'єктом). Перед штурмом здійснюється вогневе ураження об'єктів оборони противника з залученням усіх сил і засобів [165, с. 89].

Оскільки повітряний ешелон ДШЗ представлений, крім транспортних і спеціальних вертольотів, також вертольотами вогневої підтримки, то АА набула спроможності вести повітряно-штурмові дії. Вертольоти вогневої підтримки набули такої спроможності в ході еволюційних процесів за час участі АА в воєнних конфліктах, і їм (головним чином) в ході повітряно-штурмових дій стали призначатись для ураження з низької висоти наземні цілі ворога, а головним їх завданням стала підтримка наземних підрозділів з повітря над полем бою [168]. Тому під час ведення десантно-штурмовим загonom ДШД перед висадкою десанту обов'язково стала проводитись повітряно-штурмова атака, а після висадки десанту вестись спільні бойові дії наземного та повітряного ешелону при повній їх інтеграції. Для зменшення втрат, перед повітряно-штурмовою атакою зазвичай стали наноситись артилерійські, авіаційні і ракетні удари по об'єкту (району) атаки. Це і було доведено під час аналізу ведення такого роду дій в воєнних конфліктах другої половини ХХ – ХХІ століття [169; 170, с. 85-86; 171; 172]. При цьому військові частини та підрозділи АА повинні бути спроможні оперативно забезпечити авіаційну підтримку бойових дій наземного компоненту.

Досвід військового мистецтва, аналіз та оцінка застосування АА дозволяють стверджувати, що немає жодної локальної війни, збройного конфлікту сучасності, де б не брала участь АА. При цьому простежується тенденція зростання її ролі в збройній боротьбі, що, поза сумнівом, істотно вплинуло на характер бойового застосування АА. Так, швидкість наземних рухомих бойових та транспортних засобів збройної боротьби істотно не змінилася, а потреба у швидкому реагуванні на зміни обстановки з причини широкого застосування противником засобів повітряного нападу, високоточної зброї, аеромобільних десантів – значно зросла. У

результаті цього необхідність, як вогневої підтримки збоку висококомобільних повітряних засобів, так і необхідність перевезень наземних сил повітрям, також значно зросли [173, с. 12-14].

Досвід застосування АА в локальних війнах показує, що успіх дій наземних військ на полі бою багато в чому визначається тим, наскільки надійно, оперативно і приховано здійснюється керування вертолітними підрозділами, наскільки чітко організована їхня взаємодія з іншими родами військ. В іншому випадку неминучі їхні великі втрати. Та в результаті вмілого застосування АА створюються найбільш сприятливі умови для успішного ведення операцій. Завдяки АА десантно-штурмові загони спроможні виконувати бойові завдання щодо ведення ДШД в мінімальний час на великій відстані та з високою ефективністю, що особливо виділяє десантно-штурмовий компонент при веденні бойових дій серед інших видів збройних сил та родів військ [174]. Виходячи з досвіду спільного використання АА і АЕМФ (ДШФ) у воєнних конфліктах, та еволюційних процесів їх інтеграції, стає очевидним наступне твердження: можна вважати що тактика АемС (США) і ДШФ (СРСР) під час воєн у В'єтнамі та Афганістані - найновіший за часом виникнення розділ тактики. Решта: класичні дії механізованої і морської піхоти, артилерії, штурмової авіації, флотів – все це досі ґрунтується на досвіді Другої світової війни, зрозуміло, з поправками на зміну характеристик бойової техніки і особливості нових театрів воєнних дій [175, с. 6].

Розглядаючи воєнні конфлікти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у фокусі розвитку ДШД, та способів їх ведення, необхідно зауважити наступне. Якщо під час ведення бойових дій в Індокитаї відбулось зародження та становлення аеромобільних дій (операцій) то під час війни в Афганістані (в основному) та інших конфліктів відповідного періоду відбулось виокремлення ДШД в окремий елемент аеромобільних дій (операцій). Під час решти конфліктів зазначеного періоду відбувалось удосконалення методів, форм та способів ведення ДШД з огляду на появу нових зразків ОВТ та удосконалення ТТХ існуючих зразків, внаслідок чого відбувався перегляд щодо часових і просторових характеристик ДШД.

Під час війн на Близькому Сході (1967–1973 рр.) вага і ефективність дій вертольотів все більше зростала, особливо вогневої підтримки. Ізраїльські війська використовували їх як у якості самостійних тактичних груп, так і у якості високоманевреного засобу доставки десанту. Так, під час «війни на виснаження» (1967–1970 рр.) однією з найуспішніших вважається операція «Шок», проведена в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1968 р. Невеликий загін ізраїльських десантників висадився з вертольотів в глибині єгипетської території, в сотнях кілометрів від Суецького каналу. Вони підірвали два важливих мости через р. Ніл і велику, незадовго до того побудовану радянськими фахівцями трансформаторну підстанцію в Наг Хаммаді. Ці дії Ізраїлю виявилися настільки ефективними що зіткнення між Єгиптом та Ізраїлем припинилися аж до березня 1969 р. А перше масоване та ефективне застосування вертольотів, які були озброєні ПТКР, зафіксоване в арабо-ізраїльському конфлікті 1973 р. [176, с. 67-75].

Слід зазначити, що під час конфліктів в Угорщині (повітрянодесантна операція «Вихор» в 1956 р.) та у Чехословаччині (повітрянодесантна операція «Дунай» в 1968 р.) ДШД, як такі, не проводились. Проте за результатами проведених повітрянодесантних операцій, були зроблені відповідні висновки, які в свою чергу суттєво вплинули на розвиток ДШД і принципи їх ведення. Командуванням повітрянодесантних військ було проведено детальний аналіз дій командування та особового складу з'єднань і частин при підготовці, десантуванні та виконанні бойових завдань. Результатом стали зміни поглядів на строки підготовки до десантування і ведення бойових дій, окремо відзначалась необхідність підготовки до ведення бойових дій в населених пунктах. Найбільш доцільним угрупованням для ведення бойових дій в тилу противника визначався батальйон, як найменша автономна одиниця спроможна самостійно планувати і вести бойові дії. Необхідність мати під час ведення бойових дій повітряний пункт керування (ППК), обладнаний надійними засобами зв'язку. Збереглися тези виступів, написані рукою командувача ПДВ генерал-полковника В.П. Маргелова: «... Ми далеко не завжди будемо мати такий тривалий термін для підготовки до десантування та бойових дій, тому повинні працювати над скороченням часу виходу до аеродромів та над

завершенням підготовки до десантування і бою. У бойовій підготовці у 1969 р. запланувати проведення тактичних навчань за темою “Ведення бою у населеному пункті”. Навчити особовий склад грамотно й впевнено користуватись планами міст з огляду на досвід дій у Чехословаччині, коли були зірвані і знищені дорожні покажчики, таблички з назвами вулиць, номерами будинків ... Практичний досвід в Угорщині та Чехословаччині показав. Що найбільш доцільним угрупованням є посилений парашутно-десантний батальйон. Вимагаю «збивати» цей підрозділ як основну бойову одиницю ... Учити офіцерів штабів, особливо в перші години після десантування, писати короткі та ясні повідомлення, а радистів – добре працювати в умовах радіоперешкод ... необхідно мати у ПДВ повітряний пункт керування командувача ПДВ. Створити для ПДВ спеціальну переносну, що десантується у спеціальному контейнері, радіостанцію далекого зв'язку з радіусом дії до 3000км. Розміщення командного пункту (КП) ПДВ у ГШ - недоцільно, оскільки створює труднощі в управлінні...». [177, с. 113-114].

Досвід застосування повітрянодесантних військ і ДШФ під час ведення ДШД в Афганістані (1979-1989 рр.) показав, що до складу екіпірування необхідно включати шоломи і бронежилети. Так ПД застосовувати в спільних операціях і самостійно для боротьби з виявленими загонами противника, захоплення складів озброєння і боєприпасів, блокування шляхів руху противника, як правило, у важкодоступних районах та районах значно віддалених від пунктів постійної дислокації (ППД). Склад десанту має залежати від характеру завдань і може бути від взводу до посиленого батальйону. У горах виправдали себе дії десантників парами і бойовими трійками. Десантування здійснювалось на вертольотах Мі-8 за підтримки бойових вертольотів Мі-24. Перед висадкою десанту проводилась розвідка району й авіаційна підготовка. Після виконання завдання десант зазвичай на вертольотах перекидався в ППД. А одним з основних завдань АА, крім інших, стали ДШД. Причому з початком ведення підрозділами бою здійснювалась безперервна підтримка вертольотами наземного ешелону, або (за необхідності) безпосередня підтримка з положення чергування вертольотів в повітрі над районами дій. Винищувачі-бомбардувальники і штурмовики діяли за викликом з положення

чергування на аеродромі. Тобто десантники в Афганістані набули певного досвіду дій на вертольотах (ведення ДШД) і виконання завдань у складних умовах. Отримали добрий урок та зробили для себе немало цінних висновків, які враховувались в майбутньому при плануванні і веденні ДШД (особливо під час ведення бойових дій в двох компаніях ЗС РФ в Чечні, в 1994 - 1996 рр. та 1999 – 2009 рр.) [173, с. 12-14; 177, с. 120-126].

В Лівані (1982 р.) та в Іраку (1991 р.) вертольоти також використовувались для ударів по ЗРК і пунктах управління. В Іраку вертольоти АН-64А «Апач» завдавали удари по броньованих цілях навіть уночі. При цьому цілевказання і наведення ПТКР здійснювали розвідувальні вертольоти ОН-58D «Кайова». Це дозволяло бойовим вертольотам АН-64А «Апач» здійснювати пуски ракет на дальності понад 7 км від цілей, не входячи в зону ураження засобів ППО. А це вже виводило ведення ДШД на якісно новий рівень, забезпечуючи їх більшу безпеку та ефективність при виконанні завдань [176, с. 67-75].

Війна в зоні Перської затоки (1990–1991 рр.) підтвердила погляди військового керівництва провідних країн світу на роль і місце високомобільних десантних військ в сучасній війні, дозволила практично перевірити їх можливості при виконанні завдань у реальних бойових умовах. Стало очевидним, що вмiле використання високого бойового потенціалу ДШФ у більшості випадків залежить від наявності у них новітніх засобів повітряного десантування особового складу, озброєння, військової техніки та вантажів, що дає реальні передумови для досягнення успіху у протиборстві з противником на будь-яких театрах воєнних дій. В той час такі формування масово застосовувались у смузі наступу перед фронтом і на флангах з'єднань багатонаціональних сил (БНС), діяли вертолітні рейдові загони, десантно-штурмові тактичні загони (групи), як правило, у складі роти. Ці ДШЗ (ТакПД, аеромобільні десанти) безперервно підтримувалися вогнем польової артилерії, тактичної авіації і бойових вертольотів. З метою сприяння головним силам ударних угруповань МНС, наступаючим з фронту, широко застосовувалися оперативні повітряні і аеромобільні десанти [115, с. 82-90].

Прикладом виконання стратегічного завдання може бути операція «Права справа» (Just Cause), проведена ЗС США 20–23 грудня 1989 р. в Панамі. В ході проведення цієї операції було доведено, що ДШД можуть здійснюватися і в ході (в рамках) повітрянодесантної (спільної) операції. Так, наприклад, СВ вели АЕМД (ДШД) з придушення опору розрізаних загонів панамського ополчення в західних районах країни. При цьому були створені ДШЗ, чисельністю від роти до батальйону із складу 7-ї ЛПД і 82-ї ПДД на вертольотах УН-60А «Блек Хок» при підтримці ударних вертольотів АН-64А «Апач» і АН-1S. Основними завданнями, які вирішувались в ході ДШД (АЕМД), були: оволодіння важливими ділянками місцевості, плацдармами на великих водних перешкодах, гірськими перевалами і вузлами доріг, сприяння військам, що наступають з фронту, в розвитку успіху і нарощуванні темпів наступу, дезорганізація діяльності органів управління і тилу противника, посилення військ в оточенні, заборона висування і введення в бій других ешелонів (резервів) противника, відволікання його бойових формувань із зони бойових дій для охорони тилкових об'єктів і забезпечення безпеки тилкових районів [115, с. 82-90; 126, с. 153-161; 128; 101].

У Чеченській війні (1999-2000 рр.) вкотре було підтверджено, потребу подальшого розвитку вертолітної авіаційної техніки з широким використанням існуючих передових технологій, а також те, що АА залишається найбільш прийнятним засобом для ведення ДШД, десантування ТакПД та забезпечує швидке перекидання підрозділів на необхідний напрямок приховано та в стислі терміни [173, с. 12-14].

Операції у Афганістані (з 2001 р.) та в Іраку (з 2003 р.) показали істотне підвищення ролі АА, яка застосовувалася у всьому спектрі бойових задач (вогнева підтримка бойових тактичних груп, порушення системи управління противника, ведення усіх видів розвідки, супровід і прикриття колон та ін.) При використанні сучасних вертольотів ДШЗ отримали можливість пересуватися у 8 разів швидше, ніж за допомогою будь-яких наземних транспортних засобів. До того ж, швидкість їх пересування не залежала від прохідності місцевості, що мало виключне значення в умовах Афганістану [173, с. 12-14].

Сьогодні військові експерти активно вивчають досвід армій провідних країн світу щодо способів ведення ДШД, проводять пошук варіантів оптимізації наявної ОШС ДШФ, науковці та конструктори аналізують шляхи та напрями модернізації наявного парку ОВТ та працюють над розробкою і створенням нових зразків. Тож такий досвід, особливо США, як найбільш технічно розвинутих може бути для нас цікавим і корисним [115, с. 82-90].

Аналіз ведення операцій у сучасних збройних конфліктах показує, що вони здійснюються в основному в два етапи: перший етап – локалізація зони бойових дій; другий – здійснення вогневого ураження (розгрому) противника [178, с. 17-18].

На першому етапі широко задіюються далекобійні вогневі засоби з метою придушення та знищення зброї великої дальності противника, засобів розвідки, центрів управління, складів (баз) озброєння та інших важливих об'єктів. Основними результатами першого етапу операції у конфлікті повинні бути: локалізація зони бойових дій шляхом розгортання опорних пунктів і блок-постів, всередині якої діють групи військової розвідки, з метою встановлення технічних засобів розвідки і здобуття даних для вогневого ураження; встановлення розвідувально-вогневого контролю над територією зони, а також висування та розгортання основних військ (сил) [178, с. 17-18].

На другому етапі операції передбачається знищення знову виявлених далекобійних засобів ураження, баз, поновлених центрів управління, а також противника, який намагається вирватися із зони, або зосередитися в більш велике угруповання. При цьому розвідка і вогневе ураження здійснюються доти, поки факт нездатності противника до ініціативних і організованих бойових дій не стане очевидним [179, с. 9-11]. Наприкінці другого етапу операції, коли стає неможливим дальнє вогневе ураження за низкою причин, підрозділи ДШВ і з використанням засобів АА діють в інтересах загальновійськових підрозділів, в тому числі ведуть ДШД [178, с. 17-18]. Головним результатом другого етапу операції має бути контрольований вогневий розгром противника, при цьому загальновійськові частини і підрозділи вогнем доданої, підтримуючої артилерії, авіації, з відстані, яка забезпечує ефективне вогневе ураження противника створює умови для успішного

ведення ДШД десантно-штурмовими загонами, щодо знищення противника, або припинення протиправних дій НЗФ у визначеному районі. Це дозволяє планомірно зосереджувати зусилля на потрібних напрямках [179, с. 9-11].

Досвід застосування військ у сучасних воєнних конфліктах показує, що значний вплив на еволюцію форм і способів застосування військ (сил) має їх мобільність. Разом із цим, збільшення ролі та використання легких мобільних формувань (аеромобільних, десантно-штурмових, повітрянодесантних), які діють на вертольотах в інтересах загальновійськових з'єднань потребує збільшення чисельності вертольотів, легких авіатранспортуємих зразків бойових машин і артилерії [164, с. 3-9]. Так, під час проведення операції «Буря в пустелі» у 1991 р. відсоток механізованих, піхотних і танкових формувань складав 91,5%, а аеромобільних (повітрянодесантних) військ, морської піхоти, спеціального призначення – 8,5%; в операції «Союзницька сила» у 1999 р. в Югославії – вже 13%; в операції «Непохитна свобода» у 2001 р. в Афганістані – відповідно 79,3% і 20,7%; в операції «Свобода Іраку» в 2003 р. – 62 і 38% [Додаток Д]. Як бачимо, на одному і тому ж театрі воєнних дій (в Іраку) за 12 років частка аеромобільних (повітрянодесантних) військ, морської піхоти, і формувань спеціального призначення зросла більше, ніж вчетверо [156; 180]. Особливо це стосується ДШЗ які ведуть ДШД та виконують завдання в оперативно-тактичній глибині. Причому виконання таких завдань може виконуватись різними способами, такими як: посадочним, з зависанням (по штурмовому), парашутним. Висадка виконується безпосередньо на об'єкт, поблизу нього або на деякій відстані від об'єкту. ДШД можуть реалізовуватись в різних фізико-географічних умовах: джунглях, лісах, горах, степах, пустельній місцевості, населених пунктах та інших специфічних умовах. Все це набуває особливого значення зараз, коли розроблюється багато сучасних зразків високоманеврених броньованих машин, в тому числі і тих що пристосовані для ведення бою за міських умов [164, с. 3-9]. В той же час в практиці ведення ДШД намітилася тенденція подальшого удосконалення способів використання не великих тактичних груп (бойових груп). Використання нових форм і способів збройної боротьби у локальних війнах та збройних конфліктах сучасності

призвело до розвитку ДШД в бік нестандартних підходів до підготовки і ведення бойових дій. Нерідко збройна боротьба у локальних війнах і збройних конфліктах велась регулярними військами в середині своєї держави проти іррегулярних збройних формувань. Тому гостра необхідність у поновленні досвіду боротьби з іррегулярними збройними формуваннями (в тому числі і шляхом ведення ДШД) виникла на сході України, коли українські війська зіткнулись з противником, який ухилявся від прямих зіткнень на відкритій місцевості, уникаючи позиційних форм боротьби, роблячи ставку на створення засідок, раптове нанесення ударів, активно застосовував снайперські та гранатометно-кулеметні групи, мінно-вибухові загородження, мінометний та артилерійський вогонь. У критичних ситуаціях бойовики “розчинялись” серед місцевого населення і вступали в бій, коли їм було вигідно, уміло використовували місцевість, нічні і складні погодні умови для нанесення раптових ударів, швидко зосереджувались та розосереджувались після коротких сутичок. Саме тоді гостро постало питання про необхідність перегляду поглядів на форми і способи ведення ДШД, зважаючи на світовий досвід ведення таких дій. Були знайдені способи боротьби з мобільними загонами бойовиків, запобігання їх нальотів, знешкоджування засад, захопленню баз, знищенню диверсійно-розвідувальних груп, блокування і знищення іррегулярних формувань, а також відпрацьовані нові нормативи і рекомендації щодо організації і ведення ДШД, де виконання завдань має здійснюватись за відсутності чітко вираженої лінії фронту на розрізаних, нерідко ізольованих напрямках у відриві з’єднань, частин і підрозділів від головних сил при високому ступені самостійності. В умовах, коли противник широко застосовує засади, партизанські способи боротьби, нічні дії і наносить раптові удари, ДШД мають на меті після визначення місцезнаходження загонів НЗФ, їх бойового складу, наявності опорних пунктів, баз, складів, пунктів управління, проведенням швидкого і потайного маневру для блокування і знищення іррегулярного збройного формування нанесенням комбінованих ударів із фронту, тилу, флангів та з повітря. А головною метою ДШД стала необхідність створення гнучкого розосередженого бойового порядку, який би дозволяв вести автономні

бойові дії не тільки на рівнині, але і на пересічній, пустельній, гірсько-лісистій місцевості, а також в населених пунктах.

Виходячи з світового досвіду сучасних воєнних конфліктів, можна стверджувати про те, що специфічні природні умови і особливий характер бойових дій з іррегулярними збройними формуваннями вимагають від частин і підрозділів високої бойової і тилової автономності, здатності до ведення довготривалих бойових дій за принципом – «фронт всюди». Саме тому ДШД виявилися одним з ключових чинників ведення бойових дій в конфліктах сучасності [181, 107-108]. На сьогоднішній день останнім прикладом успішних, подібного роду дій, можна вважати звільнення донецького аеропорту імені Прокоф'єва 26 травня 2014 р. під час АТО на сході України [Додаток Е].

Приблизно о 04.30 26.05.14 р. до будівлі нового терміналу аеропорту «Донецьк» під'їхали кілька десятків озброєних представників так званої «ДНР» із вимогами про виведення українських військових, які охороняють внутрішній периметр аеропорту, та заблокували роботу аеропорту. Внаслідок захвату аеропорт «Донецьк» із міркувань безпеки перевезень припинив роботу з 7 години ранку 26 травня, хоча повний контроль над аеропортом бойовиками так і не був встановлений. Державна авіаційна служба України заборонила польоти в Донецьк. Українські військовослужбовці ультиматум не прийняли та продовжували виконувати завдання і передислокувалися в лісопосадку неподалік від злітної смуги. Командуванням АТО прийнято рішення здійснити розвідку району аеродрому «Донецьк» та демонстрацією присутності Збройних Сил України. Розвідку та умовну бойову роботу по цілям було проведено МіГ-29 зі складу 114 бр ТА з відстрілом теплових ловушок. Бойовики почали розставляти на даху вогневі точки. Близько 08.00 особовий склад груп спеціального призначення 3 опСпП вступив в бій з бойовиками. На відповідні дії ЗСУ кількість бойовиків почала збільшуватися і до 11.30 їх стало на 200 чол. більше (батальйон «Восток»). Бойовиками був висунутий ультиматум до 13.00 26.05 скласти зброю та здатися правоохоронним органам. З метою деморалізації бойовиків, демонстрації присутності військового контингенту та рішучих намірів було здійснено виліт Л-39(203 навбр) з умовним заходом на

бойову роботу. Після відмови бойовиків добровільно здатися два СУ-25 попередили бойовиків попереджувальними пострілами не на ураження, на що бойовики відкрили вогонь на ураження. Командування прийняло рішення на знищення терористів. Внаслідок відволікаючих дій винищувальної авіації МіГ-29 (114 брТА) шляхом відстрілу теплових ловушок з умовним заходом на бойову роботу та діях пари СУ-25 зі складу 299 брТА штурмової авіації по будівлі нового терміналу протягом 30 хв., противник був скований, що дало змогу провести ДШД, здійснити висадку аеромобільного десанту о 13.20. Загальна кількість особового складу ДШЗ складала 93 чол. (95 оаембр, 8 опСП, 140 оцСП, 99 КРЦ, авіанавідники армійської авіації). В подальшому десант перейшов в атаку, наблизився до будівлі старого терміналу та приступив до зачистки аеропорту при підтримці бойових вертольотів. Для забезпечення та підтримки дій десанту здійснено авіаційний удар силами пари СУ-27 (831 брТА) по будівлі нового терміналу протягом 30 хв. В результаті вогневого ураження бойовики були деморалізовані, розгублені та понесли значні втрати в особовому складі. Терористи намагалися залишити район ведення бойових дій. Частина бойовиків після початку ведення ДШД розбіглася по дворах прилеглих житлових будинків. Але на поповнення втрат приблизно о 15.40 до терміналу прибуло підкріплення в кількості біля 100 чоловік. Бойові дії десанту підтримувалися ударами Су-27 (299 брТА) та пари Мі-24 (7 опАА) по бойовикам в будівлі нового терміналу аеропорту. Очільники бандформувань на підтримку терористів надіслали до аеропорту біля десятка автомобілів «КАМАЗ» з озброєними бойовиками. Внаслідок чого чисельність бандформувань зросла приблизно на 300 чоловік, що створювало умови для подальшого утримання та блокування аеропорту. Командування ДШЗ адекватно відреагувало на загрозу закріплення бойовиків та нанесло удар Мі-24 зі складу 7 опАА по скупченню бойовиків в районі автосалону. В результаті авіаудару було знищено велика кількість бойовиків та зенітну установку, що протистояла силам АТО. Використовуючи удари авіації та значні втрати противника сили ДШЗ знищували бойовиків поступово зачистили територію аеропорту. Бойовики несли значні втрати. Близько 18:00 частина бойовиків відступила в межу міста. Пізніше до аеропорту прибули близько 100 бойовиків на

мікроавтобусах. Але внаслідок авіаційних ударів Су-25 по будівлі та діям десанту більша частина бойовиків була знищена. Решта рятувалася на мікроавтобусах та намагалася вивести вбитих та поранених. Близько 23.00 бойові дії припинилися, терористи були вибиті з аеропорту. Втрати серед бойовиків за різними джерелами приблизно від 100 до 300 осіб. Безповоротних втрат серед особового складу сил АТО – не має (3 поранених). По своїй суті дану операцію можна класифікувати за зовнішніми ознаками як ДШД, проте спосіб вибраний для її реалізації і терміни проведення дають підстави стверджувати що вона проводилася саме у формі ТакПД, що ще раз доводить про доцільність включення данного варіанту до ДШД. Тактика дій ДШЗ під час звільнення аеропорту «Донецьк» ще раз довела, що перед початком наземної фази операції (бойових дій) обов'язково повинна проводитися її повітряна складова, а захоплення будівель, об'єктів та зачищення території залишається, виключно, за наземним компонентом складу ДШЗ при підтримці повітряного ешелону. Злагоджені дії ДШЗ змушують відступати непідготовлених бойовиків, а наявність авіації та артилерії і їх застосування деморалізують незаконні збройні формування та призводять до паніки. Після поразки в аеропорту «Донецьк» бойовики змінили тактику дій – намагаються уникнути скупчення особового складу в одному місці, діють, здебільшого у складі невеликих диверсійно-маневрених груп, а у разі протидії регулярним збройним формуванням України підтягують резерви. Тому виникає необхідність щільного оточення бойовиків в певному районі (об'єкті) з метою недопущення використання бойовиками резервів та підкріплення. Тому, для найефективнішого забезпечення відповідних дій, необхідно використовувати світовий досвід, який зазначає про те що найкращим способом боротьби з НЗФ є високоманеврені ДШЗ, які можуть реалізовувати для цих цілей ДШД різними варіантами дій [298-300; Додаток В].

Розглянувши застосування АЕМФ у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, особливо США в аеромобільних операціях під час війни у В'єтнамі (1964–1973 рр.) та ведення ДШД радянськими військами у війні в Афганістані можна дійти висновку, що охоплення противника з повітря виявилось надзвичайно ефективним під час проведення загальновійськових операцій, що і було

блискуче реалізовано американськими аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями під час операції «Свобода Іраку». Суттєвою умовою, яка сприяла широкому використанню вертольотів як у В'єтнамі, так і в Афганістані, був партизанський характер обох воєн. Це передбачало відсутність постійної лінії зіткнення сторін і відсутність добре організованої системи протиповітряної оборони, що дозволяло широко використовувати вертольоти. Як для армії США, так і для радянської армії згадані війни стали місцем апробації нових способів ведення бойових дій після Другої світової війни. Аналізуючи ведення бойових дій аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями в воєнних конфліктах, можна стверджувати, що у ході бойових дій у В'єтнамі зародилась нова форма дій «аеромобільна операція», але в період ведення бойових дій в Афганістані вона трансформувалась в «десантно-штурмову». Створення «аеромобільних сил» і зародження нової форми збройної боротьби «аеромобільних операцій» призвели до вдосконалення тактики і способів застосування АЕМД (ДШД). Способами реалізації цих дій стали повітряно-штурмові рейди і глибинні маневрені дії, а операції за визначенням способів дій які використовувались почали ділити на «Повітряні штурмові удари», «Двоголовий орел» та «Орлиний політ».

В той же час бойові порядки АА почали будуватись різними способами в залежності від обстановки, а аеромобільні АемЗ (ДШЗ) почали поділятися на повітряний і наземний ешелони. Початок використання вертольотами протитанкових ракет вивів вогневі можливості АА на якісно новий рівень, коли об'єкти противника можна було вражати не заходячи в зону ураження засобами противника, що своєю чергою дозволило значно збільшити спроможності АемЗ (ДШЗ), внаслідок чого змінилась їх тактика і способи ведення АЕМД (ДШД) відповідно.

Оскільки АЕМД передбачають крім ведення безпосередніх повітряно-штурмових дій ще і перекидання активів повітрям, то деякі повітряно-штурмові частини і з'єднання, під час бойових дій у В'єтнамі, були перейменовані на аеромобільні, що надало змогу збільшити спектр їх застосування. Великі наступальні операції, які велись американськими військами, поділялися на низку

одночасних чи послідовних аеромобільних операцій. Саме в ході таких дій війська застосовували такі форми маневру як: «Лінія», «Кігті», «кільце», «оточення», «молот і ковадло», «подвійний стрибок». Водночас з'ясовано, що, не зважаючи на різні підходи американського і радянського керівництва до самої назви «повітряно-штурмові дії» та «десантно-штурмові дії», за своєю суттю, ознаками і методами ведення істотних різниць не мають, і несуть подібне змістовне навантаження.

4.2. Особливості ведення десантно-штурмових дій десантно-штурмовими компонентами різних видів і родів військ (сил)

Вирішення наукового завдання дисертації зумовило провести дослідження створення та застосування угруповань для ведення ДШД різними видами і родами збройних сил. Зараз домінуючою думкою є те, що ДШД є виключно способом дій саме ДШВ (аеромобільних, повітрянодесантних частин і підрозділів), але аналізуючи ці дії та операції які проводились під час воєнних конфліктів, починаючи з другої половини ХХ століття можна прийти до висновку що це не є цілком вірним твердженням. До таких дій залучались десантно-штурмові підрозділи морської піхоти ВМС, певною мірою – частини АА. Сили спеціальних операцій застосували ДШКомТ як засіб силового вирішення низки завдань, притаманних цьому роду військ: здійснення глибинних рейдів; виведення з ладу важливих військових і промислових об'єктів в тилу противника; порушення комунікацій, системи військового управління та тилового забезпечення противника; проведення блискавичних операцій по локалізації та знищенню терористичних груп.

У світі існує три моделі побудови сил спеціальних операцій (ССО), які умовно можна поділити на: компактну модель (мінімальний варіант) ССО (за прикладом Грузії), середню модель ССО (за прикладом Німеччини і Франції), велику модель ССО (за прикладом США) [236, с. 68-70]. Мінімальний варіант комплектації сил спеціальних операцій – залучення до спеціальних операцій як силовий компонент підрозділів ДШВ. У широкому плані до ССО можуть входити такі компоненти як аеромобільні сили спеціальних операцій. При цьому слід враховувати, що основну ударну міць підрозділів ССО складає десантний (аеромобільний) компонент

(ударно-штурмовий батальйон спеціального призначення), до складу якого входить десантно-штурмова рота (компонент ПОВІТРЯ) – вертолітне і авіаційне десантування. Середня модель комплектації ССО має на увазі збереження загальних підходів, притаманних малій моделі з рядом модифікацій, таких як об'єднання підрозділів ССО в бригади, де одна з бригад повністю зберігає структуру формування ССО в моделі №1, а інші є десантними (десантно-штурмовими) бригадами спеціального призначення. Таким чином, незважаючи на те, що сили спеціальних операцій в країнах НАТО мають різні назви («Сили спеціальних операцій» (США, Велика Британія, Франція); «Спеціальні сили» (ФРН); «Сили спеціального призначення» (Туреччина)), як правило організаційна структура ССО включає певну кількість бойових аеромобільних (десантно-штурмових) частин і підрозділів. До складу ССО також входять літаки і вертольоти для вирішення завдань в глибокому тилу противника [235; 237].

Тобто, у локальних війнах 80-90-х рр. ХХ ст. відбулися істотні зміни в способах дій аеромобільних десантів. Так, наприклад, в якості штурмового ешелону стали досить часто застосовуватися бойові частини спеціального призначення. Отримала розвиток тенденція використання передової бази в якості вихідного району для десантування повітряно-штурмових груп. Розширюється і коло завдань, що вирішуються аеромобільними десантами, і способи їх вирішення. Аналіз досвіду локальних війн показав, що АЕМФ є одним з найважливіших компонентів Сухопутних військ, а останнім часом - і основою сил швидкого реагування і сил спеціальних операцій у багатьох країнах світу [113, с. 148].

Виходячи з вищезазначеного можна дійти до висновку, що незалежно від моделі комплектації ССО (наявність штатного десантно-штурмового компоненту ССО чи прийняття цього компоненту в оперативне підпорядкування з числа ДШВ і АА) ДШД є невід'ємною складовою спеціальних операцій ССО в плані силового вирішення завдань до якого залучається високомобільний ДШКомТ до якого можуть також входити і диверсійно-штурмові загони. [239, с. 47-50] Диверсійно-штурмові загони чисельністю, як правило, близько 30 чол., призначені для проведення диверсій в глибокому тилу противника та які по факту ведуть саме

диверсійно-пошукові дії [238, с. 53]. Ці дії певний час в Україні класифікувались як спосіб ведення ДШД Аеромобільними (Високомобільними десантними) військами, а зі створенням ССО були виключені з способів дій ДШВ.

Як приклад таких дій, де веденням ДШД силами спеціальних підрозділів вирішуються завдання під час спеціальних операцій, може бути одна з найбільш показових в даному плані операцій проведених групою спеціального призначення збройних сил США у В'єтнамі – «Берег слонової кістки». Головною її особливістю було застосування вертолітних і наземних підрозділів як єдиного цілого, а метою – звільнення понад 60 військовополонених із табору, що знаходився у Північну В'єтнамі, що знаходився поблизу селища Сон Таї (27 км на захід від м. Ханой). Оскільки Сон Таї знаходився далеко від демаркаційної лінії, єдиним доцільним варіантом визнали такий порядок дій: висадка спеціального підрозділу вертольотами, нейтралізація охорони, звільнення військовополонених та їх евакуація вертольотами в безпечний район. Для виконання цього завдання необхідно було забезпечити підтримку з повітря та придушення засобів протиповітряної оборони (далі – ППО) противника [240, с.277; 241, с.202]. Основу групи склали «зелені берети» – бійці 6-ї та 7-ї груп спеціального призначення. Для проведення операції був створений зведений загін, який включав дві компоненти: наземну (56 спецпризначенців) і повітряну (6 вертольотів). Крім того, було створено угруповання авіації для забезпечення дій загону – майже три десятки літальних апаратів.

Замисел операції передбачав перекидання вертольотами у район виконання завдання штурмового загону «Блюбой» (14 бійців), загонів підтримки «Гринліф» (22 бійця) та прикриття «Редвайн» (20 бійців). Один вертоліт, озброєний кулеметами, мав здійснювати вогневу підтримку, а ще два HH-53C – евакуювати військовополонених після їх звільнення; підтримку з повітря забезпечували п'ять літаків штурмової авіації А-1Е «Скайрейдер»; два літаки С-130Е «Комбат Талон» очолювали колони – один вів групу вертольотів, а інший – штурмовиків. Десять винищувачів F-4D «Фантом» мали блокувати район проведення операції з повітря, щоб не допустити до нього підліт винищувачів Національної армії Північного

В'єтнаму, а п'ять літаків F-105G мали придушити засоби ППО противника. З урахуванням літаків, що були задіяні для забезпечення операції на віддалених рубежах, кількість літальних апаратів становила 116 одиниць (59 від ВМС і 57 від ВПС). Для підготовки до проведення операції «Берег слонової кістки» на авіабазі Еглін (Флорида) спорудили спеціальну модель табору Сон Тай у масштабі 1:1, де кожного бійця навчали діям під час захоплення об'єкту вночі. Щоб не дати радянським супутникам виявити макет, його вранці розбирали, а вночі швидко збирали. З 28 вересня 1970 р. розпочались спільні тренування з екіпажами вертольотів, які опанували нічні польоти на гранично малих висотах. Проведення операції, з урахуванням необхідних умов, включаючи фазу місяця та його висоту над горизонтом передбачалося здійснити в безхмарну ніч у першу або останню чверть місяця. 20 листопада о 23:18 вертольоти піднялися в повітря. Їх супроводжували штурмовики «Скайрейдер» [243, с. 307]. О 01.00 21 листопада декілька десятків штурмовиків А-6 і А-7 з авіаносців «Оріскані» і «Рейнджер» задля введення противника в оману щодо справжніх намірів заgonу імітували наліт на цілі в передмістях Ханоя. О 02:18 група літаків штурмової авіації завдала бомбоштурмового удару по підрозділах охорони табору.

Коли останні літаки відлетіли, група вертольотів з підрозділами спецпризначенців досягла табору, витративши три години на переліт. З підльотом до об'єкту захоплення, головний вертоліт відкрив вогонь по сторожовим вежам, які підсвітили освітлювальними бомбами, скинутими з транспортного літака «Геркулес». Однак, з'ясувалося, що цей і ще два вертольоти в умовах туману пролетіли табір і здійснили висадку за 500 м від нього, поблизу школи саперів. Пілоти сприйняли будівлю школи за табір військовополонених. О 02:21 розпочалась висадка групи «Гринліф». Вертоліт НН-3Е здійснив посадку, пошкодивши при цьому гвинти верхівками дерев. Штурмова група «Блюбой» відкрила шквальний вогонь, знищуючи охорону, а командир групи через мегафон почав передавати повідомлення для військовополонених. Штурмовики А-1Е «Скайрейдер» продовжували завдавати ударів на підступах до об'єкту захоплення, створюючи вогневе кільце. Група підтримки, що здійснила висадку з інших вертольотів

атакувала курсантів школи та радянських і китайських радників. Після цього прийшла на допомогу групі, що штурмувала табір. виправивши свою помилку, вертольоти сіли в центр плацу табору. За допомогою повітряної підтримки вертольотів і групи командування, що прибула через 4 хвилини вони швидко ліквідували охорону. Штурмовий підрозділ, розділений на групи по два бійці, почав обшук приміщень у таборі. О 02:28 протягом 10 хвилин група спецпризначенців встановила контроль над об'єктами табору, а група "Редвайн", використовуючи протитанкові гранатомети, підірвала кілька автомобілів, на яких поспішала підмога для охорони табору. Військовополонених у таборі не було виявлено. О 02:36 перша ударна група почала посадку у вертольоти та о 02:45 останній вертоліт загону злетів із Сон Тая [241, с. 202; 242; 245 с. 268]. О 04:28 загін спецпризначенців прибув на базу в Таїланді, звідки розпочиналася ця операція. Проведення наземної фази операції зайняло лише 27 хвилин. Незважаючи на те, що полонених звільнити не вдалося (зливи і загроза затоплення змусили адміністрацію Північного В'єтнаму перевести військовополонених до Ханоя), саму операцію визнали успішною. У ході проведення операції була знищена школа саперів та табір для військовополонених, серед американців було лише два поранених. В'єтнамці втратили щонайменше 42 особи тільки вбитими [243].

Проаналізувавши дії групи спеціального призначення американських військ в операції «Берег слонової кістки» можна стверджувати, що операція була узгоджена та взаємопов'язана за метою, завданнями, місцем, часом та діями наземної і повітряної компонент з десантування та виконання бойового завдання в тилу противника. Вона була проведена за єдиним замислом і планом за підтримки інших видів і окремих родів військ. Їх завдання полягали в ударах по підрозділах охорони, засобах ППО та інших об'єктах противника, одночасне десантування штурмових груп, повітряно-штурмова атака об'єктів підрозділом АА і його повернення у вихідний район для десантування. Назагал операція являла собою десантно-ударні дії – як варіант ведення ДШД. Оптимальним способом виконання бойового завдання стало створення тимчасового десантно-штурмового загону. Підрозділ спеціального призначення (наземна компонента) включав кілька ешелонів: штурмовий, підтримки

й оточення. Були передбачені заходи щодо введення противника в оману і приховування спланованого району висадки. Таким чином, операція «Берег слонової кістки» стала гарним прикладом застосування підрозділу високомобільного формування в сучасній операції. Цей досвід вплинув на подальше ведення ДШД. Ретельне вивчення організації й ходу операції дозволило розробити рекомендації з застосування десантно-штурмового загону. [108, с. 74-77]

Певний яскравий внесок у ведення ДШД внесли десантно-штурмові мобільні групи (ДШМГ) спеціальних підрозділів ПВ (СПП ПВ), сформовані в прикордонних військах КДБ СРСР у 1982 р. Причиною для формування цих груп стало розширення зони відповідальності ПВ до 100-150 км в глибину території Демократичної Республіки Афганістан (ДРА). ДШМГ призначалась для виконання завдань з охорони й оборони державного кордону способом тактичного повітряного десанту чи шляхом ведення ДШД. Така група була аеромобільним бойовим підрозділом з додатковими засобами вогневої підтримки і бойового забезпечення, але без автомобільної і бронетанкової техніки. На озброєнні мали 82-мм переносні міномети, автоматичні гранатомети АГС-17, підствольні гранатомети ГП- 25, вогнемети «Джміль», станкові гранатомети СПГ-9 [250, с.51; 253, с.290]. Така бойова міць дозволяла значно активізувати діяльність ПВ [246; 247; 256, с. 10-11]. Перша ДШМГ з'явилась у 1982 р. у Пянджському прикордонному загоні. Пізніше, практично в кожному прикордонному загоні були сформовані аналогічні підрозділи, які діяли по всій зоні відповідальності ПВ. Завданнями ДШМГ були ліквідація бойових угруповань опозиції в зонах відповідальності, знищення баз і складів зброї моджахедів [248, с.115-121; 249, с.73-77; 252; 257]. ДШМГ застосовувались для нанесення ударів по противнику в важкодоступній для бронетехніки гірській місцевості, а також як оперативний підрозділ підкріплення.

ДШМГ складалась з групи управління та двох десантно-штурмових прикордонних застав загальною чисельністю до 100 осіб. Десантно-штурмові маневрені групи базувались в розташуванні прикордонних загонів на радянській території й доставлялись до місць виконання завдань на вертольотах через державний кордон [255; 251; 253, с.82-89]. Аналізуючи ДШКомТ спеціальних військ

ПВ КДБ СРСР, мусимо звернути увагу і на його повітряному компоненту – Авіацію прикордонних військ (АПВ). У період з 1980 р. до початку 1982 р. в Демократичній Республіці Афганістан (ДРА) переважно проводилися рейдові операції. У такий спосіб було проведено близько 10 % від загальної кількості операцій в ДРА і ефективність їх була низькою. Лише при необхідності вертольоти піднімали для вогневої підтримки бойових дій наземних підрозділів (15 %) і десантування невеликих підрозділів (13 %) [259, с. 297-298]. Натомість вже через два роки більшість операцій проходили в аеромобільному варіанті [250, с.36]. Завдяки збільшенню чисельності авіаційного угруповання і набуттю досвіду ведення бойових дій у авіації ПВ з'явилась можливість проводити десантно-штурмові операції виключно силами авіаційних груп і висаджених з них ДШМГ. Як правило, ці операції проводилися з метою захоплення або знищення невеликих груп противника, керівників опозиції, штабів і баз, складів і караванів зі зброєю та боєприпасами. Кількість таких десантно-штурмових операцій складала близько 20 % від загальної кількості операцій, проведених ПВ в прикордонних районах ДРА, але в той же час вони були найбільш ефективні. Суть десантно-штурмової операції полягала в швидкій, раптовій і масовій висадці добре озброєних і максимально полегшених десантно-штурмових підрозділів і груп захоплення посадочних майданчиків по периметру району блокування (прикриття). Десантування здійснювалось при сильній вогневій підтримці висадки і бойових дій десантних підрозділів з повітря, з подальшим нарощуванням сил і засобів на захоплених або знову підібраних посадкових майданчиках вертольотами [260, с. 191-209]. Із зайняттям початкових рубежів (районів) блокування висадженими десантниками здійснювався пошук і знищення противника всередині блокованого району. Зазвичай такі операції вимагали рішучих дій, довго і ретельно готувалися, проводилися сміливо, зухвало і в обмежені терміни. Після досягнення мети або закінчення операції, висаджені десанти поверталися в початкові райони або передесантовувалися в інші райони [259, с.297-298]. За допомогою вертольотів вдавалося працювати на упередження, а у випадках нападів, засідок, обстрілу, підривів, тощо, негайно завдавати авіаційних ударів у відповідь, висаджувати

посилені десантні групи, вести ДШД і, як правило, перемагати або наносити відчутні втрати противникові [259, с.306]. До 1984 р. використання аеромобільних підрозділів і частин в зоні відповідальності прикордонних загонів впорядкували, визначивши їх спеціалізацію. ДШМГ Керкинського прикордонного загону і вертольоти Марійського авіаполку застосовувалися в рівнинній зоні (зони відповідальності Тахта-Базарського, Керкинського і Термезського прикордонних загонів), а вертольоти Душанбинського авіаполку – в горах (зони відповідальності Пянджського, Московського і Хорогського загонів). Це дозволило значно підвищити ефективність дій і скоротити втрати [252; 258, с. 114; 257]. Офіцерів-фахівців для ДШМГ та авіації ПВ готували у ВВНЗ МО [261].

Під час основного періоду бойових дій (1982–1986 рр.) до 70% операцій ПВ проводились в аеромобільному (десантно-штурмовому) варіанті, тобто з доставкою до місць ведення бойових дій по повітрю, десантуванням та вогневою підтримкою наземного ешелону з подальшим поверненням до вихідних районів для десантування. Основними завданнями авіації ПВ в десантно-штурмових операціях були десантування ДШМГ (20%) і їх вогнева підтримка з повітря (15%), усі інші завдання були другорядними [259, с.297-298]. Відповідно до статистики, в ста найбільших операціях ПВ на кордоні з Афганістаном, в середньому, брало участь вісімнадцять вертольотів, з них дванадцять – транспортно-бойових Мі-8 і шість бойових вертольотів Мі-24. Окрім них в підготовці таких операцій, тобто доставці особового складу, доставці озброєння і боєприпасів в вихідні райони десантування, постійно брали участь літаки Ан-26, а з 1985 р. – важкі транспортні вертольоти Мі-26. 12 вертольотів Мі-8МТ у повному складі брали на борт ДШМГ, посилену мінометною батареєю (взводом), не розбиваючи їх на частини і не порушуючи їх організаційно-штатну структуру [252]. Залежно від задуму операції, оперативних і ФГУ вони могли виконувати бойові завдання ескадрильєю у повному складі (найчастіше на рівнинній або пустельній місцевостях), використовуючи при цьому один або декілька майданчиків; двома шістьками (найчастіше при діях в ущелинах або горах), використовуючи два посадочні майданчики; трьома четвірками, якщо вимагалось несподівано висадити десант і оточити противника. В цьому випадку

використовувалися три посадочні майданчики одночасно. Для підвищення бойових можливостей авіації пропонувалося подальше вдосконалення організаційно-штатної структури самих авіаполків, щоб у їх складі мати три авіаескадрильї: дві транспортно-десантних вертольотів Мі-8МТ по 16 машин в кожній і одну ескадрилью бойових вертольотів Мі-24 (12). Наприкінці афганської кампанії на таку структуру перевели Марійський окремих авіаполк. Тепер полк самостійно міг одночасно десантувати за один політ дві ДШМГ і надійно прикрити висадку і бойові дії десанту з повітря ескадрильєю вертольотів Мі-24. Наявність у складі транспортно-десантних ескадрилій 16 вертольотів, а не 12 як було раніше, тобто з резервом 25%, дозволило застосовувати авіацію з максимальною інтенсивністю і дало можливість планомірно та своєчасно проводити відновлювальні роботи авіатехніки, планову підготовку до польотів, застосовувати маневр силами і засобами [259, с.308-309]. Досвід бойових дій авіації ПВ в Афганістані підтвердив необхідність диференційного підходу до озброєння вертольотів. При вогневій підтримці бойових дій наземних підрозділів застосовувалися боєприпаси з підвищеними високоточними характеристиками; при завданні самостійних авіаційних ударів – авіабомби різного калібру і призначення або некеровані ракети С-24; при десантуванні особового складу, – некеровані ракети С-8 і стрілецько-гарматне озброєння. Не виключалася можливість і комбінованого підходу до бойового спорядження вертольотів при вирішенні ними самостійних завдань. При висадці десанту спочатку робилося одночасне десантування великим складом груп (12–18 і навіть до 24 вертольотів) з посадками на 3–4 посадочні майданчики в гірській місцевості, або на 6–12 майданчиків в рівнинній місцевості (на плато), а потім за 2–3 рейси цими ж вертольотами здійснювалося послідовне нарощування сил і засобів наземних підрозділів на ці захоплені майданчики. Частина вертольотів у будь-якому разі виділялася для локалізації району операції від припливу свіжих сил формувань бойовиків або перешкоди виходу їх з-під удару. Успіх застосування авіації залежав і від продуманого вибору побудови бойових порядків підрозділів на період виконання ними своїх завдань. У складі бойових порядків, окрім основної ударної або десантної групи, були групи пригнічення засобів ППО, прикриття

висадки десанту, цілевказівки і наведення на цілі, розвідки і авіаційна пошуково-рятувальна група. Бойові порядки авіагруп в такій операції були зосереджені і компактні, а не розтягнуті в довжину. Ескадрилья з 12–16 вертольотів у смузі польоту під час ведення ДШД йшла у бойовому порядку «Колона ланок» з інтервалом 1000–1500 м, а ланки – у бойовому порядку «Колона» або «Пеленг» вертольотів з інтервалами 300–500 м. У районі цілі або десантування застосовувався бойовий порядок груп «Коло» або «Коробочка». Зміна бойового порядку робилася тільки по команді командира і пов'язана була з обстановкою, що складається, на маршруті польоту або в районі застосування авіації. [259, с.310]

Величезною проблемою для СпП ПВ була відсутність в прикордонних загонах складів пального. Для своєчасного забезпечення підрозділів паливом використовувались гумовотканинні резервуари МР-6 і МР-25. Їх розгортали на шляхах доставки, утворюючи тимчасові склади пального. Зі збільшенням інтенсивності застосування авіації ПВ на велику глибину від державного кордону були обладнані склади авіаційного палива з пунктами заправки авіатехніки в комендатурах прикордонних загонів і безпосередньо в підрозділах на території Афганістану [253, с.287].

На основних напрямках польотів обладнувались аеродроми підскоку (розміром 50x300 м), а в гарнізонах постійної і тимчасової дислокації в Афганістані – посадочні майданчики (розміром 50x100 м) з твердим металевим покриттям [259, с.305]. Лише з вересня 1988 р. до січня 1989 р. авіацією ПВ було здійснено понад 1900 вильотів [252].

Особливо активно бойові дії велися в гірських районах, де базувалися або переховувалися душмани. По суті в гірських районах бойові дії велися постійно. Так, перша операція була проведена в провінції Кундуз у квітні 1982 р., де було визволено м. Ташкурган (провінція Саманган), ліквідовано бази та місця базувань душманів в м. Андхой (Балхська провінція), м. Талукан (провінція Тахор) [249, с. 73-77]. Операція в м. Ташкурган в квітні 1982 р. є показовою. Противник був захоплений зненацька і розгромлений. Після цього в основний період бойових дій ПВ в ДРА широко застосовувалися великомасштабні операції методом одночасного

або послідовного блокування (прикриття) декількох районів, розташованих на значному віддаленні один від одного. Основна роль в них належала десантним підрозділам ПВ [252; 249, с. 73-77]. Надалі проводились і операції за межами зони відповідальності СпП ПВ. У їх ході були ліквідовані залишки опозиції в м. Ташкургане і їх гірські бази за межами міста. Однією з перших такого роду операцій була «Мармольська», проведена в січні-лютому 1984 р. В ній брали участь крім інших, 4 ДШМГ, 30 вертольотів, 1-й зведений артилерійський дивізіон 201-ої мотострілецької дивізії і винищувальний авіаційний полк. У березні-квітні 1985 р. була проведена ще одна Ташкурганська операція по розгрому гірських баз. До операції залучались крім інших, 3 ДШМГ, 28 вертольотів авіації ПВ, 1 артилерійський полк і 12 вертольотів 201-ої МСД.

Класичним прикладом операції методом послідовного блокування і зачищення п'яти районів стали дії невеликого, але високоманевреного угруповання в листопаді-грудні 1986 р. в Імамсахибській зоні ДРА. Угруповання включало крім інших, 3 ДШМГ і 20 вертольотів. Підрозділи, діючи в п'яти районах, здійснювали швидке передесантування з отриманням розвідданих про переміщення загонів опозиції, перекривали шляхи відходу (приклад ведення десантно-рейдових дій). В ході операції було знищено три великі формування моджахедів, захоплені вісім складів зі зброєю і боєприпасами, п'ять одиниць бойової техніки [257].

Досвід ДШМГ щодо ведення ДШД є предметом вивчення та впровадження в практику ДШВ, морської піхоти та ССО в плані ведення ДШД в спеціальних операціях десантно-штурмовим силовим компонентом [263, с. 84; 252; 265]. Під час оперативно-бойових дій пройшли перевірку організаційно-штатна структура ДШЗ спецпідрозділів, органів управління, зброя та спеціальна техніка. [252] Також, цей досвід став у пригоді СпП прикордонної служби України «Дозор» (10-й окремий загін оперативного реагування), де майже всі бійці з 2014 р. - учасники гарячих бойових дій на Донбасі. А курс підготовки бійців «Бортек», по якому готується «Дозор», крім іншого, включає також і аеромобільну підготовку (яка передбачає ведення ДШД) [234].

Розглядаючи і аналізуючи створення і розвиток аеромобільного (десантно-штурмового) компоненту різноманітних видів і родів військ (сил) для ведення аеромобільних (десантно-штурмових) дій (операцій) і розвиток підходів в веденні ними ДШД, необхідно звернути увагу на таке явище як морська піхота. Підходи до ведення ДШД аеромобільним (десантно-штурмовим) компонентом морської піхоти в різних країнах суттєво та концептуально відрізняються. Західний підхід (більшість країн НАТО), який якнайкраще і найпотужніше представлений корпусом морської піхоти (КМП) ЗС США, радянський (та успадкований згодом РФ), комбінований (середній) між цими двома підходами, представлений МП ЗС України та деякими іншими країнами.

Якщо розглядати найбільш розвинений та боєздатний в плані ведення ДШД КМП ЗС США, то необхідно зазначити що ДШД є невід'ємним компонентом підготовки кожного морського піхотинця. Для підготовки і ведення ДШД КМП ЗС США виданий окремий польовий статут МСТР 3-01В «Air Assault Operations» (десантно-штурмові операції), який виокремив десантно-штурмові дії (операції) для КМП від вертолітно-десантних операцій та прийшов на заміну МСТР 3-01В «Helicopterborne Operations» (вертолітно-десантні операції) 2004 р., а той в свою чергу замінив Fleet Marine Force Manual (FMFM) 6-21 «Tactical Fundamentals of Helicopterborne Operations» (основи тактичних дій вертолітно-десантних операцій) 1991 р. В цих керівних документах зазначається, що вони повинні бути прочитані кожним морським піхотинцем, так як він може бути залученим до ведення ДШД. Причому там не міститься інформації про морські десантні операції. ДШД під час морських десантних операціях розглядаються в іншому польовому статуті КМП – МСТР 13-10Е «Amphibious Operations». Отже кожен морський піхотинець має розуміти і знати, як наземні і авіаційні підрозділи планують і ведуть ДШД, яким чином здійснюється координація між наземними, повітряними, бойовими і допоміжними компонентами десантно-штурмового загону щодо послідовності планування і тактичного застосування наземних і авіаційних елементів [125; 266; 267; 268]. В розумінні командування ЗС США для КМП ДШД - це сукупність повітряно-наземних дій і форма вертикального охоплення, в яких сили нападу

(бойові, вогневої підтримки і забезпечення бойових дій), використовуючи мобільність засобів підтримки штурму і повну інтеграцію бойової потужності, маневр під управлінням командирів наземного або повітряного ешелону (для координації і керівництва повітряним ешелonom) виконують бойове завдання. Їх найкраще застосовувати в ситуаціях, які забезпечують перевагу внаслідок неочікуваності дій, рельєфу або мобільності. ДШД дозволяють командирю швидко маневрувати для досягнення тактичної несподіванки і ДШЗ можуть діяти незалежачи від перешкод або наземних шляхів переміщення. Морські піхотинці і вертолітні частини (підрозділи) можуть виконувати завдання спільно з іншими силами і засобами ВМС для формування потужного і гнучкого морського угруповання – морської десантно-штурмової цільової групи (МДШЦГ) – «Marine air assault task forces» (МААТФ). Ці сили можуть проектувати бойову міць на всю глибину, ширину і повітряний простір бойових дій. Це в свою чергу дозволяє розширити можливості морської піхоти. Командир повітряно-наземної цільової групи морської піхоти (ПНЦГМП) – «Marine air-ground task force» (МАГТФ), яка є складовою (МДШЦГ /МААТФ), для маневрування за межами тактико-технічних можливостей звичайних елементів наземного бою (ЕНБ) – «ground combat element» (GCE). Ця велика область маневру забезпечує більшу тактичну гнучкість при проведенні операцій, а швидкість і мобільність авіаційних засобів дозволяє створювати більш оперативний темп, ніж противник. Здатність швидко і глибоко маневрувати дозволяє захоплювати і підтримувати ініціативу, диктувати темп дій і маневрувати на відстанях, які інакше неможливо було б подолати так швидко. ДШД це не просто перекидання повітрям підрозділів без взаємодії з противником, а навмисні, чітко сплановані і агресивно проведені бойові дії, для завдання удару по наземних об'єктам для знищення найбільш уразливого противника. В ідеалі ДШЗ повинні перевершувати сили противника, та мають бути спроможні застосовувати бойову міць швидше, ніж ворожі сили здатні відповісти. Якщо існує необхідність атакувати добре захищену ціль, то зони приземлення (ЗП) «landing zone» (LZ) повинні вибиратись поблизу об'єкту атаки, а вертолітна авіація повинна підтримувати безпечну висадку військ, одночасно пригнічуючи оборону

противника. ДШД вимагають тісної координації між командиром наземного підрозділу та керівником повітряної компоненти (КПК) «air mission commander» (АМС). КПК/АМС – це зазвичай досвідчений військово-морський льотчик, який керує десантно-штурмовою координацією. Коли немає КПК/АМС призначається керівник групи вогневої підтримки (КГВП) «assault flight leader» (АFL), який виконує цю функцію. Як правило, командир десантно-штурмового загону і КПК/АМС розташовуються через вертоліт (в різних літальних засобах), під час повітряного руху і початкових етапів посадки. Основна відповідальність КПК/АМС полягає в координації повітряного руху в призначені зони посадки. Він підпорядковується наземному командирі (командиру ДШЗ). У той час як фаза повітряного руху є основним обов'язком КПК/АМС, командир ДШЗ повинен підтвердити правильність зони приземлення, а при необхідності давати команду на її зміну, або змінити хід польоту. Можна з впевненістю сказати, що командування ЗС США після кожного конфлікту аналізувало дії десантно-штурмового компоненту КМП, його структуру та зміни в підходах щодо ведення бойових дій від аеромобільних до ДШД. Важливим питанням виявилась і трансформація в підходах підпорядкування і взаємодії під час ведення ДШД. Оскільки ведення ДШД має важливе значення при проведенні морських десантних операцій, то командир десантно-штурмового загону (морської десантно-штурмової цільової групи (МДШЦГ/ МААТФ)), який є частиною повітряно-наземної цільової групи морської піхоти (ПНЦГМП/MAGTF), безпосередньо підпорядковується командирі ПНЦГМП/MAGTF. А керівник повітряної компоненти (КПК/АМС), керівник групи вогневої підтримки (КГВП/АFL), керівник польоту супроводу (КПС/EFL) – «escort flight leader» і керівник штурмової групи (КШГ/АFC) – «assault force commander» підпорядковуються командирі десантно-штурмового загону [125].

Найбільш показово такі дії були представлені в фактично останній на сьогоднішній день серйозній військовій операції ООН в Сомалі – «Відродження надії». Для участі в цій операції МО США виділило 10-ю гірську дивізію, 15-ю експедиційну бригаду КМП, 183-тій авіаційний підрозділ, 5-ю групу спецназу та 3-й батальйон рейнджерів. Головною ударною силою була 15-я експедиційна бригада

КМП США, до складу якої входила окрема вертолітна ескадрилья, оснащена новітніми вертольотами AH-1W, CH-53E та UH-1N. Хоча ДШД не асоціюються з миротворчою діяльністю, але саме вони протягом початкового етапу операції «Відродження надії» в Сомалі виявилися критичним елементом в грудні 1992 р. Агресивна розвідувальна діяльність дозволила морській піхоті США, як частині об'єднаної цільової групи, направити ДШЗ в місця, які знаходились за сотні миль від основних баз [269, с. 157-177]. Операція почалася з висадки в столиці Могадішо американських морських піхотинців США, де ударні сили на світанку захопили аеропорт і порт. Війська флотилії, дислокованої в Індійському океані, були доставлені на берег вертольотами і десантними кораблями в супроводженні вертольотів AH-1W. Військовими аналітиками початок операції «Відродження надії» під керівництвом США, в плані ведення ДШД десантно-штурмовим угрупованням під час морської десантної операції, описаний як «військовий маневр з підручника», де морські піхотинці виконували завдання під вогнем противника. А один з журналістів висловився: «Це, безумовно, найбільш сильно розкручене і зареєстроване (висвітлене) вторгнення в історії корпусу морської піхоти США» [270]. В цілому операція «Відродження надії», на той час, досягла поставлених цілей. За короткий час в країні було розпочато процес національного примирення [271]. Та і загалом успішні війни США в Іраку, Лівії, Сирії, Афганістані показали, що КМП здатний швидко розгорнути свої сили і самостійно провести військову операцію з залученням десантно-штурмового компонента для ведення ДШД.

КМП США (англ. United States Marine Corps) — один з найстаріших видів ЗС США, один з семи воєнізованих департаментів США та один з п'яти видів ЗС США. Він призначений для швидкого розгортання військ (сил) з моря на суші, демонстрації сили та ведення самостійних активних бойових дій, як на морі і суші, так і застосовуючи повітряний простір для ведення ДШД в інтересах більшої операції чи як окремий елемент ведення бойових дій, використовуючи міць ВМС США. Організаційно корпус належить до Департаменту ВМС, але він може діяти абсолютно самостійно, як окремий вид ЗС, взаємодіючи з флотом в питаннях тренування, транспортування та забезпечення [272-274]. Чисельність КМП США

дорівнює близько 203 тис. військовослужбовців і 44 тис. військовослужбовців в активному резерві. КМП має в своєму складі три експедиційних дивізії і управління резерву (фактично експедиційну дивізію). Для виконання бойових завдань зі складу КМП формуються експедиційні бригади і загони, в тому числі і десантно-штурмові. Операції КМП прикриває власна авіація з 1100 бойових літаків і вертольотів. Дивізії КМП підпорядковується одне авіакрило [275; 293, с. 389-422].

Організаційно-штатна структура КМП дозволяє його командуванню успішно концентрувати сили для ведення десантно-штурмових операцій. Чисельність експедиційної дивізії морської піхоти дорівнює 40 тис. чоловік, бригади – 5-20 тис. чоловік, загону – 2,5-5 тис. чоловік. Організаційна структура морської піхоти США може змінюватись відповідно до вимог ТВД і рішеннями командування [275; 293, с. 389-422].

Оперативне мистецтво КМП США це вид бойової діяльності важливий для самостійного виконання військових операцій. В КМП розроблена нова оперативна теорія, що поєднує маневрену війну і застосування різних озброєнь, що охоплюють п'ять просторів – повітря, землю, море, космос і кіберпростір. КМП розвиває колишню оперативну концепцію, яка концентрувалася на взаємодії ВМС США і КМП. Спільні операції з ВМС гарантують КМП підтримку ракетно-артилерійським вогнем і оперативним прикриттям бойових дій, а для успішного виконання завдань командувачу оперативним угрупованням КМП підпорядковані радарні підрозділи флоту. Новітня інформація з розвідувальних супутників і радарів флоту моментально надходить в комп'ютери, поповнюючи інформацію про поле бою. Під час виконання бойових завдань, ВМС стають для КМП мобільною плавучою базою. КМП в той же час має понад 20 стаціонарних баз за кордоном (5 у Афганістані, 1 в Австралії, 1 на Кубі, 1 в Джібуті (Африка), 1 в Німеччині, 12 баз в Японії, 1 в Індійському океані, 1 в Південній Кореї). КМП має власні школи війни в джунглях та гірської війни, що дозволяє проводити десантно-штурмові операції практично в будь-яких ФГУ виключно своїми силами і засобами. КМП є провідною складовою ЗС США. Його роль превалює в сучасних бойових операціях і війнах поряд з ССО.

КМП є самостійним видом ЗС і готовий вести успішні бойові дії по всьому світу [275; 293, с. 389-422].

Радянська морська піхота ніколи не була аналогом американської. КМП США, по суті, є експедиційними силами, здатними самостійно вести великі військові операції за межами території США. Звідси дивізійна структура КМП США, наявність в його складі власних авіакрил і т.д. Радянська морська піхота мала більш локальні завдання, а саме:

- 1) висадка тактичних морських десантів для вирішення самостійних завдань і для сприяння з'єднанням сухопутних військ;
- 2) використання в якості першого ешелону десанту при висадці оперативних десантів;
- 3) оборона пунктів базування та інших об'єктів від повітряних і морських десантів, участь спільно з сухопутними частинами в протидесантній обороні.

Відповідно, і чисельність морської піхоти СРСР становила, за деякими даними, не більше 17 тис. осіб станом на 1988 р. Порівнюючи чисельність морської піхоти СРСР і США, не слід думати, що радянське військове керівництво недооцінювало цей рід військ. Просто в рамках концепції глобальної ракетно-ядерної війни, до якої готувалися радянські воєначальники, робилась ставка на повітрянодесантні війська. Тому в період до 1956 р. поступово були розформовані всі з'єднання морської піхоти. Але зрозумівши свою помилку, радянське керівництво вже в 1963 р. почало відроджувати МП - 336-й гвардійський механізований полк 120-ї гвардійської мотострілецької дивізії було переформовано в 336-й гвардійський окремий полк морської піхоти Балтійського флоту. Ймовірно, можна говорити про те, що саме тоді остаточно сформувався погляд на морську піхоту, як на війська, що мають особливу підготовку і спеціалізовані десантно-висадочні засоби, при тому що бойова техніка певною мірою уніфікувалась з сухопутної, і з тієї, що використовували повітряно-десантні війська [276]. Станом на початок 1989 р. МП СРСР вже була представлена 55-ю дивізією морської піхоти у складі Тихоокеанського флоту трьома бригадами – по одній у складі Чорноморського, Північного і Балтійського флотів. В період 1989-1990 рр. до складу МП були включені ще 4 дивізії (16 тис. осіб), передані зі складу

Сухопутних військ. Спочатку це були мотострілецькі дивізії неповного складу, які при передачі були перейменовані в дивізії берегової оборони. Саме тим і пояснюється відмінність у підрахунках кількісного складу МП СРСР в зарубіжних і російських джерелах. Пов'язано це в першу чергу з різним підходом у питаннях про те, які саме формування слід відносити до морської піхоти. Згідно з оцінкою Міжнародного інституту стратегічних досліджень в Лондоні, чисельність МП СРСР досягала 17 тис. осіб. В російських джерелах (спираючись на вищезазначені 4 дивізії) оцінка загальної чисельності радянської морської піхоти на 1991 р. коливається від 26 тис. до 32 тис. осіб [276; 277, с.524-533; 278, с. 193-194; 279]. Штати бригад МП могли значно відрізнятись, в середньому чисельність в них складала близько 2 тис. осіб. Морська піхота СРСР брала безпосередню участь в бойових чергуваннях ВМФ СРСР, де в море відправлялися десантні кораблі з відповідним їм по штату підрозділом морських піхотинців зі своєю технікою. Там вони перебували в постійній готовності до висадки на будь-яке узбережжя.

Після розпаду СРСР, Російська Федерація перейняла структуру і бойове застосування військ (сил) радянського союзу, в тому числі і МП. Станом на 2009 р. МП Росії мала в своєму складі: чотири бригади морської піхоти (3-я і 155-я на ТОФ, 336-я на БФ, 61-я на ПФ і 810-я на ЧФ) і кілька окремих полків, батальйонів і рот. На даний момент у складі МП ВМФ РФ числиться близько 12,5 тис. осіб [276; 277, с.524-533; 278, с.193-194; 279]. В РФ морська піхота це рід берегових військ ВМФ, призначений і спеціально підготовлений для ведення бойових дій в морських десантах, а також для оборони військово-морських баз, важливих ділянок узбережжя і берегових об'єктів [280]. Морська піхота РФ – виключно наступальний компонент для захоплення і утримання плацдармів на узбережжі противника, в том числі і за допомогою ведення ДШД чітко визначеним організаційно-штатним десантно-штурмовим компонентом [281]. Він утворює ДШЗ морської піхоти, які в свою чергу створюються на базі частин ПДВ (ДШФ). Вони призначені для порушення управління військами і роботи тилу противника, знищення великих стаціонарних об'єктів противника та захоплення комунікацій, рубежів, районів [282]. Морська піхота в десантних операціях може діяти самостійно з метою

захоплення пунктів базування військово-морських сил противника, портів, островів, окремих ділянок узбережжя противника. У випадках, коли основу десанту складають частини сухопутних військ, морська піхота висаджується в передових загонах для захоплення пунктів і ділянок на узбережжі і забезпечення висадки на них головних сил десанту. Причому під час морських десантних операцій значну роль відводять саме веденню ДШД, де ДШЗ десантуються вертольотами корабельного і берегового базування за вогневої підтримки кораблів і авіації [280]. Але на відміну від КМП США, МП РФ спроможна вести ДШД лише чітко організаційно визначеним десантно-штурмовим компонентом – одним десантно-штурмовим батальйоном у складі кожної бригади МП [277, с.524-533; 278, с.193-194; 279].

Найближчим часом бригади МП будуть реформовані. З врахуванням досвіду операції ЗС РФ в Сирії ставиться завдання перетворити морську піхоту в експедиційні сили, спроможні виконувати широке коло військових і політичних завдань. У перспективі МП може отримати власні авіаційні підрозділи. Тобто простежується прагнення привести структуру російської морської піхоти у відповідність до структури КМП США [283].

Історія української МП виявилась досить складною. 22 лютого 1992 р. в Севастополі 880-й окремий батальйон МП СРСР прийняв присягу на вірність українському народові. Але наказом командування Чорноморського флоту командир батальйону і його заступники були звільнені з займаних посад, а батальйон розформували. 1 липня 1993 р. в Севастополі був сформований 1-й окремий батальйон морської піхоти ВМС України. Особовий склад для нього відбирали серед Аеромобільних військ. Основним завданням цього батальйону була протидія МП РФ при розділі флоту, це досить часто набувало форми збройного протистояння. Тому і поспішали з організацією нових частин. 1 вересня 1993 р. під Феодосією був сформований 41-й окремий батальйон МП, а 20 вересня управління 4-ї окремої бригади МП (ОБрМП) ВМС України. До складу цієї бригади і увійшли два вказані батальйони. З 1995 р. по січень 2000 р. 4 ОБрМП входила до складу Національної гвардії України. Після розформування Національної гвардії в січні

2000 р., морська піхота була передана до складу військ берегової оборони ВМСУ. У 2003-2004 рр. в результаті військової реформи бригада морської піхоти була скорочена до батальйону МП. У складі батальйону було створено аеромобільний десантний підрозділ (десантно-штурмова рота морської піхоти). 26 грудня 2013 р. 501-й окремий механізований батальйон берегової оборони ВМСУ, дислокований в м Керч, було переформовано в 501-й окремий батальйон МП. [286]

Десантно-штурмовим компонентом МП ВМСУ були десантно-штурмові роти і розвідувальні взводи окремих батальйонів. А основними загальними завданнями МП (як і в РФ) є дії у складі тактичних і оперативно-тактичних десантів, а також оборона пунктів базування ВМС, островів, ділянок узбережжя, портів, аеродромів та інших важливих об'єктів. І так само як і в РФ під час морських десантних операцій значну роль відводили саме веденню ДШД, де ДШЗ мали десантуватись вертольотами корабельного і берегового базування при вогневій підтримці кораблів і авіації [284; 285; 287]. Після анексії Криму в морській піхоті України залишилось 200 чоловік, які і склали основу морської піхоти України. У 2014 р. вона була представлена практично одним боєздатним (щоправда, посиленним) 1-м окремим батальйоном. основним ударним компонентом якого була десантно-штурмова рота. Так розпочалась нова сторінка формування та розвитку МП України. У найкоротші терміни було відновлено і суттєво нарощено можливості морської піхоти та берегової артилерії. Вже з вересня 2014 р. тактичні групи морської піхоти розпочали активну участь у проведенні антитерористичної операції на сході держави. Почали створюватись нові частини МП. На основі 1-го та 501-го окремих батальйонів МП створена 36-та окрема бригада МП імені контр-адмірала Михайла Білинського. 137-й окремий батальйон МП став базою для розгортання 35-ї бригади МП, до складу якої ввійшли з ДШВ 88-й окремий десантно-штурмовий батальйон (став 88-м одшб МП) та з СВ 18 батальйон територіальної оборони (став 18-м об МП). У 2018 р. у структурі ВМС створюється Командування МП, та під командування МП переходять і частини берегової артилерії (406-та окрема артилерійська бригада імені генерал-хорунжого Олексія Алмазова (шість артдивізіонів) та 32-й реактивний артполк). Створюється 140-й окремий розвідувальний батальйон та 7-й окремий

зенітний ракетний дивізіон [288]. Відповідно на основі командування МП в подальшому планується у складі ВМСУ, за прикладом КМП США, сформувати Корпус морської піхоти, який об'єднає всі частини МП та берегової артилерії під єдиним органом управління. Також, будуть розгорнуті нові підрозділи бойового та тилового забезпечення. Організаційно-штатні зміни проводяться в рамках оптимізації органів управління військами та приведенням структури ВМС України як до відповідності стандартам НАТО так і тим викликам які стоять перед флотом на сьогодні [289; 290; 291]. У перспективі у складі кожної бригади МП буде важкий батальйон, озброєний танками і БМП, та легкі батальйони, підрозділи яких виконуватимуть завдання різного спектру бойового застосування. Легкі роти МП повинні бути готові вести автономні дії після доставки повітрям на гелікоптерах в район виконання завдань (в тому числі і парашутним способом), висадки на узбережжя з десантних кораблів та катерів або механізованим способом на бронемашинах. За належної вогневої підтримки інших штатних підрозділів МП або наданих сил вони мають ефективно діяти на будь-якій місцевості, включаючи море, дельти річок, гори, та в містах. Їхні спроможності дозволятимуть діяти з відривом від основних сил. Посилення озброєння дасть змогу виконувати бойове завдання меншій групі [292; 289].

В період з 2015 по 2016 рр. організаційно-штатна структура морської піхоти підлягала уніфікації до штатів високомобільних десантних військ та інших вдосконалень [294]. Морські піхотинці постійно брали участь в багатонаціональних навчаннях серед яких RapidTrident, SeaBreeze, Широкий Лан та інші, де зарекомендували себе як високопрофесійний підрозділ, який здатний виконувати найскладніші завдання. [295]

Підсумовуючи проаналізовані фактори щодо формування та концептуального призначення десантно-штурмового компоненту МП ВМСУ, можна дійти до висновку, що зараз у морської піхоти України концептуально комбінований (середній) підхід до ведення ДШД десантно-штурмовим компонентом МП. Намагаючись підвести структуру і концепцію застосування МП і дії десантно-штурмових загонів МП до стандартів КМП США, морська піхота ВМСУ досі не

спроможна сформувати з будь яких підрозділів МП десантно-штурмові загони для успішного ведення ДШД. На відміну від КМП США, українська МП може вести ДШД лише чітко організаційно-штатним визначеним десантно-штурмовим компонентом.

Отже, застосування в операціях та ведення ДШД десантно-штурмовими компонентами різних родів, видів збройних сил прямо залежить від концептуальних підходів щодо застосування їх різними країнами та на різних театрах воєнних дій та оснащення їх перспективними зразками озброєння і військової техніки. В практиці ведення ДШД з'явилась тенденція подальшого удосконалення способів використання тактичних груп невеликої кількості. Особливо це стосується не тільки сил і засобів ДШВ, а ще і доволі специфічних та різних у всіх відношеннях родів військ, особливо таких як: ССО, морської піхоти та прикордонних військ. Різноманітні, а подекуди і специфічні, природні умови і особливий характер бойових дій, особливо з іррегулярними збройними формуваннями, вимагають від частин і підрозділів десантно-штурмового компоненту різноманітних родів (видів) військ (сил) досить широкого спектру застосування, високої бойової і тилової автономності, здатності до ведення довготривалих бойових дій за принципом – «фронт всюди».

Висновки до розділу 4

Розглянувши застосування АЕМФ у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, особливо США в аеромобільних операціях під час війни у В'єтнамі (1964–1973 рр.) та ведення ДШД радянськими військами у війні в Афганістані можна дійти висновку, що охоплення противника з повітря виявилось надзвичайно ефективним під час проведення загальновійськових операцій, що і було блискуче реалізовано американськими аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями під час операції «Свобода Іраку». Суттєвою умовою, яка сприяла широкому використанню вертольотів як у В'єтнамі, так і в Афганістані був партизанський характер обох воєн. Це передбачало відсутність постійної лінії зіткнення сторін і відсутність добре організованої системи протиповітряної оборони,

що дозволяло широко використовувати вертольоти. Як для армії США, так і для радянської армії згадані війни стали місцем апробації нових способів ведення бойових дій після Другої світової війни. Аналізуючи ведення бойових дій аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями в воєнних конфліктах, можна стверджувати, що у ході бойових дій у В'єтнамі зародилась нова форма дій «аеромобільна операція», але в ході ведення бойових дій в Афганістані вона трансформувалась в «десантно-штурмову». Створення «аеромобільних сил» і зародження нової форми збройної боротьби «аеромобільних операцій» призвели до вдосконалення тактики і способів застосування АЕМД (ДШД). Способами реалізації цих дій стали повітряно-штурмові рейди (які пізніше стали трактуватись як десантно-рейдові дії), і глибинні маневрені дії (які пізніше почали трактуватись як десантно-ударні дії), а операції за визначенням способів дій які використовувались почали ділити на «Повітряні штурмові удари», «Двоголовий орел» та «Орлиний політ».

Збільшення дальності застосування АемЗ (ДШЗ) стало можливим з початком використання майданчиків підскоку, що істотно збільшувало тактичний радіус застосування вертольотів. В той же час бойові порядки АА почали будуватись різними способами в залежності від обстановки, а аеромобільні АемЗ (ДШЗ) почали поділятись на повітряний і наземний ешелони. Початок використання вертольотами протитанкових ракет вивів вогневі можливості АА на якісно новий рівень, коли об'єкти противника можна було вражати не заходячи в зону ураження засобами противника, що своєю чергою дозволило значно збільшити спроможності АемЗ (ДШЗ), внаслідок чого змінилась їх тактика і способи ведення АЕМД (ДШД) відповідно.

Оскільки АЕМД передбачають крім ведення безпосередніх повітряно-штурмових дій ще і перекидання активів повітрям, то деякі повітряно-штурмові частини і з'єднання, під час бойових дій у В'єтнамі, були перейменовані на аеромобільні, що надало змогу збільшити спектр їх застосування. Великі наступальні операції, які велись американськими військами, поділялися на низку одночасних чи послідовних аеромобільних операцій. Їх головною метою було

знищення живої сили противника у визначеному районі та розгром його опорних баз. Саме в ході таких дій війська застосовували такі форми маневру як: «Лінія», «Кігті», «кільце», «оточення», «молот і ковадло», «подвійний стрибок». Водночас з'ясовано, що, не зважаючи на різні підходи американського і радянського керівництва до самої назви «повітряно-штурмові дії» та «десантно-штурмові дії», за своєю суттю, ознаками і методами вони є подібними (тотожними).

ССО застосували ДШКомТ як засіб силового вирішення низки завдань, притаманних цьому роду військ: здійснення глибинних рейдів; виведення з ладу важливих військових і промислових об'єктів в тилу противника; порушення комунікацій, системи військового управління та тилового забезпечення противника; проведення блискавичних операцій по локалізації та знищенню терористичних груп.

У світі існує три моделі побудови ССО, які умовно можна поділити на: компактну модель (мінімальний варіант) ССО (за прикладом Грузії), середню модель ССО (за прикладом Німеччини і Франції), велику модель ССО (за прикладом США). Як правило організаційна структура ССО включає певну кількість бойових аеромобільних (десантно-штурмових) частин і підрозділів. До складу ССО також входять літаки і вертольоти для вирішення завдань в глибокому тилу противника. Незалежно від моделі комплектації ССО (наявність штатного десантно-штурмового компоненту ССО чи прийняття цього компоненту в оперативне підпорядкування з числа ДШВ і АА) ДШД є невід'ємною складовою спеціальних операцій ССО в плані силового вирішення завдань до якого залучається високомобільний ДШКомТ до якого можуть також входити і диверсійно-штурмові загони. Як приклад таких дій, де веденням ДШД силами спеціальних підрозділів вирішуються завдання під час спеціальних операцій, може бути одна з найбільш показових в даному плані операцій проведених групою спеціального призначення збройних сил США у В'єтнамі в ніч із 20 на 21 листопада 1970 р – «Берег слонової кістки». В радянському контексті певний внесок у ведення ДШД внесли десантно-штурмові мобільні групи (ДШМГ) спеціальних підрозділів ПВ (СпП ПВ), сформовані в прикордонних військах КДБ СРСР у 1982 р. Причиною для формування цих груп стало розширення зони відповідальності ПВ до 100-150 км в глибину території ДРА.

ДШМГ призначалась для виконання завдань з охорони й оборони державного кордону способом тактичного повітряного десанту чи шляхом ведення ДШД. Така група була аеромобільним бойовим підрозділом з додатковими засобами вогневої підтримки і бойового забезпечення, але без автомобільної і бронетанкової техніки. Під час основного періоду бойових дій (1982–1986 рр.) до 70% операцій ПВ проводились в аеромобільному (десантно-штурмовому) варіанті, тобто з доставкою до місць ведення бойових дій по повітрю, десантуванням та вогневою підтримкою наземного ешелону з подальшим поверненням до вихідних районів для десантування. Основними завданнями авіації ПВ в десантно-штурмових операціях були десантування ДШМГ (20%) і їх вогнева підтримка з повітря (15%), усі інші завдання були другорядними.

Підходи до ведення ДШД аеромобільним (десантно-штурмовим) компонентом морської піхоти в різних країнах суттєво та концептуально відрізняються. Західний підхід (більшість країн НАТО), який якнайкраще і найпотужніше представлений корпусом морської піхоти (КМП) ЗС США (по суті, є експедиційними силами, здатними самостійно вести великі військові операції за межами території США); радянський (із більш локальними завданнями щодо висадки тактичних морських десантів для вирішення самостійних завдань і для сприяння з'єднанням сухопутних військ; використання в якості першого ешелону десанту при висадці оперативних десантів; оборони пунктів базування та інших об'єктів від повітряних і морських десантів та участі спільно з сухопутними частинами в протидесантній обороні), успадкований згодом РФ; комбінований (середній) між цими двома підходами, представлений КМП ЗС України та деякими іншими країнами.

Новою сторінкою для української МП стала боротьба з російською агресією починаючи із 2014 р. Вже з вересня 2014 р. тактичні групи МП розпочали активну участь у проведенні АТО на сході держави. Почали створюватись нові частини МП. У 2018 р. у структурі ВМС створено Командування МП, та під командування МП переходять і частини берегової артилерії. В подальшому за прикладом США планується у складі ВМСУ сформувати Корпус морської піхоти, який об'єднає всі частини МП та берегової артилерії під єдиним органом управління.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язане актуальне наукове завдання, що полягало в теоретичному аналізі досвіду зародження, розвитку ДШД та способів (варіантів) їх реалізації в воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, узагальненні досвіду та розробці пропозицій щодо можливості його використання у воєнній теорії й практиці підготовки і бойового застосування ЗСУ в цілому та Десантно-штурмових військ зокрема. Результати дослідження дозволяють стверджувати наступне:

1. Виявлення, систематизація, аналіз ступеня вивчення теми роботи дає підстави зробити висновок про фрагментарний характер її дослідження науковцями та відсутність комплексного дослідження з позицій історичної науки. Вивченню цієї теми до недавнього часу не надавалось належного значення. Наявна наукова література незначна у кількісному та мало презентативна у змістовному сенсі. З'ясовано, що увага науковців концентрувалася, переважно, на аспектах різного характеру щодо організаційно-штатної структури АЕМФ (ДШФ), діяльності окремих частин і підрозділів, які залучались до експериментальних програм і навчань, що стосувались удосконалення організаційно-штатної структури та концептуальних підходів їх застосування, та здебільшого фрагментарно висвітлювали бойову діяльність АЕМФ (ДШФ) в контексті ведення АЕМД (ДШД). Виявлено, що недостатньо розкритими були такі проблемні питання, як особливості методики та способів (варіантів) реалізації АЕМД (ДШД), чинники що впливали на зародження і розвиток АЕМД (ДШД) та способів їх реалізації, висвітлення безпосереднього ведення АЕМД (ДШД) в бойових діях (операціях) під час воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття, виникненню АЕМФ (ДШФ) в різних видах і родах військ (сил) та участі їх в АЕМД (ДШД). Поза увагою дослідників залишилися й питання впливу ФГУ та різноманітних ТВД на застосування АЕМФ (ДШФ) в цілому, та ведення АЕМД (ДШД) різними способами зокрема. Очевидною є необхідність масштабного та глибинного вивчення розвитку способів (варіантів) ведення ДШД сучасними істориками, чим і зумовлено

написання представленої роботи, її змістове та концептуальне наповнення. Це дозволяє зробити висновок про актуальність даної теми, необхідність та можливість її всебічного вивчення в контексті історичної військової науки на основі існуючої джерельної бази та вже наявних історіографічних позицій.

У дослідженні використано широку джерельну базу, яку умовно можна поділити на такі групи: опубліковані документальні джерела, які містять законодавчі та нормативно-правові акти, парламентські та урядові документи; опубліковані та неопубліковані архівні документи та матеріали, що містяться в архівах державних і недержавних організацій, музейних установ, окремих громадян – зокрема, національного архіву США, оборонного технічно-інформаційного архіву США та В'єтнамського центру та В'єтнамського архіву Сема Джонсона. В цих архівах зберігаються бойові документи, звіти бойових дій підрозділів залучених до участі в десантно-штурмових діях, керівництва (довідники) з тактики дій та техніки (порядку) ведення ДШД, навчальні відео з тактики повітряно-штурмових дій, науково-дослідні праці які розкривають концепцію застосування АЕМФ армії США, мемуарні і історично-довідкові матеріали (в тому числі аудіозаписи інтерв'ю); спогади і мемуарна література; періодика; навчальні, навчально-тактичні, навчально-методичні та довідникові матеріали; звіти з проведених науково-дослідних робіт українських дослідників форм і способів застосування АЕМФ (ДШФ); інструкції, статuti та настанови які висвітлюють аспекти застосування АЕМФ (ДШФ) і всебічні питання порядку організації та ведення ними АЕМД (ДШД). Комплексне опрацювання наявних джерел забезпечило розв'язання поставлених у дисертації мети та завдань.

2. При дослідженні застосовувався цілий комплекс принципів, методів та підходів наукового дослідження. Методологічною основою дисертації стали загальнонаукові принципи історизму, єдності історичного та логічного, наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, системності та термінологічний принцип, а також загальнонаукові (аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналогії, системно-структурний), спеціально-наукові (історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний,

статистичний, синхронний) та конкретно-наукові (розгляду, опису і аналізу побаченого, історичної герменевтики і семіотичного аналізу) методи. Для досягнення поставлених завдань, методи могли використовувались комбіновано. Проаналізовано використання та тлумачення понятійно-категоріального апарату, здійснено його контекстуальне уточнення.

3. Аналіз еволюції підходів, термінів та понять щодо розуміння і формування концепції ДШД та розвитку способів (варіантів) їх ведення в США, СРСР, а згодом – в РФ та Україні, показав різні сценарії такого розвитку. Так, у США ще з 1950 р. в рамках реалізації концепції «вертикального охоплення», десантні підрозділи почали використовувати вертольоти для підвищення своєї мобільності, як з 1958 р. отримали назву «повітряно-наземних сил», а операції, які ними проводились – «повітряно-наземних операцій», які застосовувались для «вертикального охоплення» противника, для сприяння бронетанковим, механізованим або моторизованим частинам. Проте в другій половині 1950-х рр. формується доктрина «аеромобільності», і починаючи з 1960 р. починає застосовуватись термін «аеромобільні дії (операції)» (АЕМД), а для визначення сил і засобів, які їх проводять – «аеромобільні сили» (АемС), причому чітко розрізнялись поняття «повітрянодесантні» і «аеромобільні» дії (операції). З того ж часу аеромобільні операції стали проводитись, в тому числі і з кораблів, і в першу чергу їх передбачалось проводити для найбільш ефективного використання результатів ядерних ударів. А АемС крім наземного бойового елементу і авіаційного елементу доповнилися ще і елементами вогневої підтримки, розвідки, інженерного забезпечення та технічного забезпечення (ТехЗ). Починаючи з 1963 р. бойові сили стали штатними бойовими підрозділами. До АемС додалися елементи матеріального забезпечення (МатЗ). Всі елементи АемС поєдналися в одну організаційно-штатну структуру та стали ділитись на штурмовий (наземний) і транспортний (повітряний ешелон). Перекидання повітрям стало проходити під контролем, а не під управлінням наземного командира. А вже починаючи з 1967 року повітряний ешелон почав здійснювати вогневу підтримку наземного. З'явилося поняття «Аеромобільні оперативні групи» (АемОГ), а АемС стали аеромобільним загоном

(АемЗ), призначеним для виконання конкретних завдань, з повним набором сил і засобів (СіЗ). Починаючи з 1971 р. до складу АемЗ додалися елементи бойового забезпечення, а перед висадкою почала проводитись артилерійська і авіаційна підготовка. Починаючи з 1980 р. починають створюватись передумови для виокремлення ДШД під час аеромобільних дій (операцій), і з 1987 р. АемЗ змінюють свою назву на повітряно-штурмові (десантно-штурмові) загони, а бойові дії, які вони ведуть – на ДШД. Це стає наслідком остаточного розділення понять ДШД і ПР (повітряного руху/перевезень), як складових АЕМД. Відповідно наземний і повітряний ешелони стали діяти як інтегрований в одне ціле підрозділ, а підрозділи всебічного забезпечення починають приймати участь в бойових діях разом з бойовими підрозділами, використовуючи підтримку АА. При плануванні ДШД, починаючи з 2011р. застосовується принцип зворотного послідовного планування та поняття наземної розвідувальної підтримки ДШД. Відповідно ДШД і ПР більше не поєднуються, а стають абсолютно різними і окремими місіями. Хоча в СРСР за основу створення ДШФ та концепцію їх застосування, враховуючи ДШД і способи їх ведення, був взятий досвід американської армії, тут формулювання концепції застосування ДШФ проходила набагато складніше, обмежувалось економічними спроможностями країни щодо комплектації ДШФ та можливостей щодо забезпечення і ведення ДШД. Тому аж до другої половини 1980-х рр. майже відсутні керівні документи, які би визначали та регламентували ДШД і способи їх ведення. В результаті, в переважній більшості, ці формування за своєю суттю були легкими стрілецькими підрозділами, які доставлялись на поле бою вертольотами. Навіть під час другої та третьої хвиль формування ДШФ упродовж 1980-х рр., на тлі війни в Афганістані, ставка робилась не на включення вертолітних частин в ОШС, а на спільне використання (за потребою) авіації СВ разом з сухопутними військами. Це не дозволяло ДШФ повноцінно використовувати свої бойові спроможності, так як сухопутні війська воліли надавати ДШФ обмежений льотний ресурс. Як наслідок, у 1989 р. почалось розформування десантно-штурмових полків та батальйонів, а у серпні-вересні 1990 р. усі окремі десантно-штурмові бригади були передані до складу ПДВ СРСР. Їх планували переформувати в окремі повітрянодесантні

бригади, але не встигли зробити цього до розпаду СРСР. Після розпаду СРСР, Російська Федерація перейняла радянський досвід, розглядаючи ДШФ в контексті ПДВ. Натомість українське військово-політичне керівництво вирішило піти іншим шляхом, розробляючи власну концепцію застосування ДШФ та принципів ведення ДШД. Однак внаслідок важкої економічної ситуації в країні та постійній економії на розвиток власних ЗС, принципи застосування, терміни і поняття стали підтягуватись до реальних спроможностей АЕМВ, а не навпаки. Внаслідок чого почасти відбувались плутанина, а то – і підміна понять і термінології та плутанина в розумінні принципів і форм застосування АЕМВ та способів реалізації і ведення ДШД. Лише російська агресія і початок ведення бойових дій на Донбасі спонукали вирішувати цю проблему, результатом чого стало видання 2020 р. Тимчасового статуту ДШВ ЗСУ, де чітко прописано сучасне розуміння поняття ДШД та варіанти їх ведення, яке (в переважній більшості) відповідає практиці армій провідних держав Заходу – членів НАТО.

4. Основними чинниками, які визначали зародження і подальший еволюційний розвиток ДШД та способів їх ведення, і безпосередньо впливали на них під час воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття були: поява та подальший розвиток АА; формування та удосконалення структури ДШФ; вплив фізико-географічних умов ТВД. Технічний розвиток АА та розвиток способів її застосування безпосередньо вплинув і на розвиток варіантів застосування АемЗ (ДШЗ) для ведення АЕМД (ДШД) та безпосередньо на розвиток тактики ведення АЕМД (ДШД). Стає очевидним, що з появою вертольотів, початком їх використання у локальних конфліктах (Корея, 1950-ті рр.) і початком їх безпосереднього залучення до бойових дій (В'єтнам, 1960-ті рр.), стало можливим втілення в життя доктрини «вертикального штурму», де вертольоти, діючи спільно з десантними підрозділами, утворювали АемЗ (ДШЗ). Це в свою чергу привело до виникнення концепції «аеромобільності», де АемЗ (ДШЗ) набули, шляхом інтеграції наземного і повітряного ешелонів, можливостей високої мобільності і потужних вогневих спроможностей, незважаючи на те що десантні підрозділи були максимально полегшеними та позбавленими бойової техніки. Вертольоти стали «літаючими

бойовими машинами десанту», а з появою вертольотів вогневої підтримки, значно зросли і вогневі спроможності десанту. Поява важких транспортних вертольотів дозволила під час ведення АЕМД (ДШД) застосовувати аеромобільним (десантно-штурмовим) загонам підрозділи артилерії, елементи бойового і матеріально-технічного забезпечення. Все це привело до створення аерострілкових взводів АА, згодом – підрозділів швидкого реагування «Eagle Flights» та врешті – цілих АЕМФ (ДШФ). Застосування цих формувань, відповідно, почало характеризуватись різними формами і способами, де серед основних були саме АЕМД (ДШД), а способи (варіанти) їх ведення еволюціонували відповідно до технічного розвитку АА та розвитку тактики її застосування. Війна на Донбасі змусила ЗСУ шукати шляхи розбудови авіації сухопутних військ за західним зразком – з орієнтацією на наявність одного типу вертольотів: вогневої підтримки озброєних протитанковими ракетами, військово-транспортної машини і декількох типів легких машин, які використовуються як навчальні, і як розвідувальні. Таке рішення стало особливо нагальним після подій 2014–2015 рр., коли при відносно слабкій ППО противника було втрачено багато вертольотів. Аналіз виникнення та еволюції ДШВ передовими державами у збройних конфліктах показав, що їх створення було викликано вимогами ведення сучасної війни. Відповідно до застосування ДШФ у воєнних конфліктах і тенденцій в поглядах військово-політичного керівництва, змінювались і підходи до створення і удосконалення їх організаційно-штатної структури, яка мала відповідати характеру завдань, що виконувалися. Найвдалішою формою організаційно-штатної структури ДШФ виявилось включення штатних сил і засобів АА до складу таких формувань. Відсутність в організаційно-штатній структурі ДШФ авіаційної складової або її недостатня кількість (приклад СРСР) призводить до певних проблем в контексті планування, підготовки і ведення бойових дій, виконання завдань за призначенням. На тлі цього відбулась зміна в радянському контексті назви «повітряно-штурмові» на «десантно-штурмові», на відміну від американського підходу, за якого в таких формуваннях головним компонентом була саме повітряна складова. Внаслідок створення ДШФ стало можливим проведення «об'ємних операцій» з використанням концепції «охоплення з повітря». Особливо

це стало актуальним під час ведення бойових дій в Афганістані, коли ПДВ здебільшого відмовлялись від повітряних десантів парашутним способом, а надавали перевагу вертольотам і веденню ДШД. Втім, з огляду на низку причин, створення ДШВ та теорія проведення «об'ємних операцій» в СРСР зазнала провалу, в той час коли в США вона була повноцінно втілена в життя. Водночас недосконала радянська модель була успадкована ЗС пострадянських РФ та України. Хоча вже за часів незалежності України були спроби виправити ситуацію (вдалий експеримент з 79 оаебр, об'єднання оаебр з оп АА), але з низки різних причин, далі експерименту справа не розвинулась. Втім російська агресія проти України 2014 р. змусила українську сторону до рішучого перегляду цих концепцій, та все-таки розпочати реформування ДШВ на західній платформі. На ведення ДШД як повітряним ешелонам ДШЗ, так і наземним, постійно впливають погодні чинники та фізико-географічні умови ТВД. Факторами, що можуть позитивно або негативно впливати на ведення ДШД є: місцевість; пора року; час доби; наявність або відсутність опадів, туману, вітру тощо. Тому під час планування ДШД у відповідних умовах повинні враховуватись наступні вимоги: кількість хвиль десанту, відстань між вихідним районом десантування і районом приземлення, необхідна кількість інших дій для виконання бойового завдання, які повітряні судна повинні здійснити за виліт, а потім врахувати резервну кількість палива. Якісне планування, підготовка та безпосереднє ведення ДШД зі зваженням на позитивні і негативні сторони тих чи інших ФГУ є запорукою для успішного проведення операцій.

5. Розглянувши застосування АЕМФ у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, особливо США в аеромобільних операціях під час війни у В'єтнамі (1964–1973 рр.) та ведення ДШД радянськими військами у війні в Афганістані можна дійти висновку, що охоплення противника з повітря виявилось надзвичайно ефективним під час проведення загальновійськових операцій, що і було блискуче реалізовано американськими аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями під час операції «Свобода Іраку». Суттєвою умовою, яка сприяла широкому використанню вертольотів як у В'єтнамі, так і в Афганістані був партизанський характер обох воєн. Це передбачало відсутність

постійної лінії зіткнення сторін і відсутність добре організованої системи протиповітряної оборони, що дозволяло широко використовувати вертольоти. Як для армії США, так і для радянської армії згадані війни стали місцем апробації нових способів ведення бойових дій після Другої світової війни. Аналізуючи ведення бойових дій аеромобільними (повітряно-штурмовими) формуваннями в воєнних конфліктах, можна стверджувати, що у ході бойових дій у В'єтнамі зародилась нова форма дій «аеромобільна операція», але в ході ведення бойових дій в Афганістані вона трансформувалась в «десантно-штурмову». Створення «аеромобільних сил» і зародження нової форми збройної боротьби «аеромобільних операцій» призвели до вдосконалення тактики і способів застосування АЕМФ (ДШФ) – АЕМД (ДШД). Способами реалізації цих дій стали повітряно-штурмові рейди (які пізніше стали трактуватись як десантно-рейдові дії), і глибинні маневрені дії (які пізніше почали трактуватись як десантно-ударні дії), а операції за визначенням способів дій які використовувались почали ділити на «Повітряні штурмові удари», «Двоголовий орел» та «Орлиний політ». Збільшення дальності застосування АемЗ (ДШЗ) стало можливим з початком використання майданчиків підскоку, що істотно збільшувало тактичний радіус застосування вертольотів. В той же час бойові порядки АА почали будуватись різними способами в залежності від обстановки, а АемЗ (ДШЗ) почали поділятись на повітряний і наземний ешелони. Початок використання вертольотами протитанкових ракет вивів вогневі можливості АА на якісно новий рівень, коли об'єкти противника можна було вражати не заходячи в зону ураження засобами противника, що своєю чергою дозволило значно збільшити спроможності АемЗ (ДШЗ), внаслідок чого змінилась їх тактика і способи ведення АЕМД (ДШД) відповідно. Оскільки АЕМД передбачають крім ведення безпосередніх повітряно-штурмових дій ще і перекидання активів повітрям, то деякі повітряно-штурмові частини і з'єднання, під час бойових дій у В'єтнамі, були перейменовані на аеромобільні, що надало змогу збільшити спектр їх застосування. Великі наступальні операції, які велись американськими військами, поділялися на низку одночасних чи послідовних аеромобільних операцій. Саме в ході таких дій війська застосовували такі форми маневру як: «Лінія», «Кігті», «Кільце»,

«оточення», «молот і ковадло», «подвійний стрибок». Водночас з'ясовано, що, не зважаючи на різні підходи американського і радянського керівництва до самої назви «повітряно-штурмові дії» та «десантно-штурмові дії», за своєю суттю, ознаками і методами вони є тотожними, та несуть майже однакове смислове навантаження.

6. У локальних війнах 1980-1990-х рр. в ролі повітряно-штурмового ешелону стали досить часто застосовуватися бойові частини ДШКомТу спеціального призначення. Зокрема, до таких дій залучались десантно-штурмові підрозділи морської піхоти ВМС, певною мірою – частини АА. ССО застосували ДШКомТ як засіб силового вирішення низки завдань під час проведення спеціальних операцій, притаманних цьому роду військ: здійснення глибинних рейдів; виведення з ладу важливих військових і промислових об'єктів в тилу противника; порушення комунікацій, системи військового управління та тилового забезпечення противника; проведення блискавичних операції по локалізації та знищенню терористичних груп. У світі існує три моделі побудови ССО, які умовно можна поділити на: компактну модель (мінімальний варіант) ССО (за прикладом Грузії), середню модель ССО (за прикладом Німеччини і Франції), велику модель ССО (за прикладом США). Як правило організаційна структура ССО включає певну кількість бойових аеромобільних (десантно-штурмових) частин і підрозділів. До складу ССО також входять літаки і вертольоти для вирішення завдань в глибокому тилу противника. Незалежно від моделі комплектації ССО (наявність штатного десантно-штурмового компоненту ССО чи прийняття цього компоненту в оперативне підпорядкування з числа ДШВ і АА) ДШД, в переважній більшості, є невід'ємною складовою спеціальних операцій ССО в плані силового вирішення завдань до якого залучається високомобільний ДШКомТ до якого можуть також входити і диверсійно-штурмові загони. Як приклад таких дій, де веденням ДШД силами спеціальних підрозділів вирішуються завдання під час спеціальних операцій, може бути одна з найбільш показових в даному плані операцій проведених групою спеціального призначення збройних сил США у В'єтнамі в ніч із 20 на 21 листопада 1970 р – «Берег слонової кістки». В радянському контексті певний внесок у ведення ДШД внесли ДШМГ спеціальних підрозділів ПВ (СпП ПВ), сформовані в

прикордонних військах КДБ СРСР у 1982 р. Причиною для формування цих груп стало розширення зони відповідальності ПВ до 100-150 км в глибину території ДРА. ДШМГ призначалась для виконання завдань з охорони й оборони державного кордону способом тактичного повітряного десанту чи шляхом ведення ДШД. Така група була аеромобільним бойовим підрозділом з додатковими засобами вогневої підтримки і бойового забезпечення, але без автомобільної і бронетанкової техніки. Під час основного періоду бойових дій (1982–1986 рр.) до 70% операцій ПВ проводились в аеромобільному (десантно-штурмовому) варіанті, тобто з доставкою до місць ведення бойових дій по повітрю, десантуванням та вогневою підтримкою наземного ешелону з подальшим поверненням до вихідних районів для десантування. Основними завданнями авіації ПВ в десантно-штурмових операціях були десантування ДШМГ (20%) і їх вогнева підтримка з повітря (15%), усі інші завдання були другорядними. Підходи до ведення ДШД аеромобільним (десантно-штурмовим) компонентом морської піхоти в різних країнах суттєво та концептуально відрізняються. Західний підхід (більшість країн НАТО), який якнайкраще і найпотужніше представлений корпусом морської піхоти (КМП) ЗС США (по суті, є експедиційними силами, здатними самостійно вести великі військові операції за межами території США); радянський (із більш локальними завданнями щодо висадки тактичних морських десантів для вирішення самостійних завдань і для сприяння з'єднанням сухопутних військ; використання в якості першого ешелону десанту при висадці оперативних десантів; оборони пунктів базування та інших об'єктів від повітряних і морських десантів та участі спільно з сухопутними частинами в протидесантній обороні), успадкований згодом РФ; комбінований (середній) між цими двома підходами, представлений КМП ЗС України та деякими іншими країнами. Новою сторінкою для української морської піхоти стала боротьба з російською агресією починаючи із 2014 р. Вже з вересня 2014 р. тактичні групи морської піхоти розпочали активну участь у проведенні антитерористичної операції на сході держави. Почали створюватись нові частини МП. У 2018 р. у структурі ВМС створено Командування МП, та під командування МП переходять і частини берегової артилерії. В подальшому за прикладом США

планується у складі ВМСУ сформувати Корпус морської піхоти, який об'єднає всі частини МП та берегової артилерії під єдиним органом управління.

Виходячи з результатів дослідження, автором сформульовано рекомендації щодо вирішення проблемних питань, які досі зберігають свою актуальність:

1. Спираючись на досвід передових у військовому плані країн щодо комплектації і застосуванні аеромобільних (десантно-штурмових) частин і підрозділів, пропонується повернутись до практики формування десантно-штурмових частин за результатами експерименту 2007 р. проведеного з 79 аеромобільною бригадою ЗСУ, та використати цей вдалий досвід об'єднання аеромобільної частини з 11-м полком армійської авіації для включення вертольотів в організаційно-штатну структуру ДШВ;

2. Для забезпечення можливості доставки зразків бойових машин і озброєння ДШЗ до місця виконання завдання авіаційними засобами АА та їх десантування з цих засобів створити оперативну дослідницьку та експериментальну групу для розгляду та вирішення в найкоротші строки даного питання. Залучити до його вирішення командний склад КДШВ, науковий і науково-технічний потенціал, представників авіації та офіцерів повітрянодесантної служби.

3. Розділити поняття десанту на повітряний десант (який після десантування діє самостійно разом зі штатною технікою і озброєнням) і аеромобільний десант (який проводить спільні дії інтегровано з вертольотами, та використовує їх в якості літаючих «бойових машин десанту»), згідно рівнів застосування.

4. Спираючись на результати дослідження та на світову практику і термінологію, прийняту в НАТО, та з метою виконання державної програми переходу ЗСУ на стандарти НАТО, ДШД і повітряний рух (повітряні перевезення) визначити як складові елементи АЕМД.

5. Існуюче поняття ТакПД визначати як аеромобільний тактичний або оперативно-тактичний десант (АемТД, АемОТД), та визначити його в якості одного з варіантів реалізації (ведення) ДШД, наряду з десантно-ударними і десантно-рейдовими діями.

6. Рекомендації (3-5) використати при розробці нової редакції бойового статуту ДШД, керівних документів і настанов, які регламентують застосування ДШВ і ведення ними ДШД.

7. При розробці проектів оновлених статутів, керівних документів і настанов регламентуючих застосування ДШВ і ведення ними ДШД використовувати досвід США, щодо наведення в них конкретних історичних прикладів застосування військ (сил).

8. У воєнній теорії матеріали дослідження пропонується використати при: розробці науково-методичного апарату термінів і визначень; розробці методологічних основ обґрунтування оптимального складу ДШЗ і його застосування для ведення ДШД; проведенні воєнно-історичних досліджень.

9. У практиці підготовки ЗСУ, матеріали дослідження пропонується використати для підготовки органів управління ДШВ ЗСУ, які за своїми функціями відповідають за підготовку десантно-штурмових частин і проведення ними ДШД (операцій), підготовки слухачів і курсантів ВВНЗ, підготовки навчальних матеріалів, посібників і підручників для запровадження в навчальний процес для підготовки відповідних фахівців.

10. Спираючись на світовий досвід та у зв'язку з тим, що до складу ДШЗ під час ведення ДШД входять компоненти різних родів військ (артилерія, ППО, зв'язок, інженерне забезпечення тощо), а також можуть використовуватись (залучатись) піхотні підрозділи, доцільно звернути увагу на підготовку офіцерських кадрів (спеціалістів різних родів військ) та змінити підходи до їх підготовки з врахуванням положень щодо ведення ДШД. (Пропонується використати підходи викладені в [100]).

З'ясовано, що низка проблем, пов'язаних з темою дослідження, залишаються відкритими для подальших досліджень, де кожен параграф даної роботи, першої в своєму роді, потенційно може стати предметом окремого дослідження. Тому, подальші дослідження не тільки в історичному, а в технічному аспекті даної теми є важливою і необхідною складовою майбутніх робіт з зазначеної тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Barry LI, B. W.* Future airmobile forces. / B. W. Barry LI. // The RUSI Journal. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 1988. – №. 133. – pp. 33-40.
2. *Grist OBE, R. D.* Airmobile forces in central Europe. / R. D. Grist OBE // The RUSI Journal. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 1988. – №. 133. – pp. 41-48.
3. Graves, T.C. Transforming the Force: The 11th Air Assault Division (Test) from 1963-1965. Monograph. Kansas: School of Advanced Military Studies. United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth. – 1999. – 72 с.
4. Gillett K.T. Air mobility and the development of attack aviation during the Vietnam war from 1965-1967. / Master's thesis. /. Kansas: Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 2014. – 94 p.
5. Hasken S.A. Historical look at close air support. / Master's thesis. Kansas: Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 2003. – 66 p.
6. *Yungchien C.* Air assault soldiers demonstrate more dangerous landing biomechanics when visual input is removed. / C. Yungchien, C.S. Timothy, S.M. Lephart. // Military Medicine, January 2012. – Vol. 177 (Issue 1). – pp. 41–47.
7. Bagby B.S. Air power in support of air assault operations. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.semanticscholar.org/paper/Air-Power-in-Support-of-Air-Assault-Operations.-Bagby/81876b8f29082f0cf1f5097a6e93d24d58ec93d4> [Дата звернення 24 вересня 2018].
8. Air assault school: Handbook. / Warrior training center. Nashville: - 2013. – 218 p.
9. Manuals Combined: Warrior training center Air Assault School Handbook, 101st Airborne Division (Air Assault) The Sabalauski Air Assault School Handbook & 101st Airborne Division (Air Assault) Gold Book / Fort Campbell, Kentucky: Jeffrey Frank Jones. – november, 2011. – 652 p.

10. Drumm R.H. An american omg? The air assault division employed as an operational maneuver group. [Электрон. Ресурс]. – Режим доступа: <https://www.semanticscholar.org/paper/An-American-OMG-The-Air-Assault-Division-Employed-Drumm/47849fd1b2e7208893ba529e72e0ded8966f9e3a> [Дата звернення 27 грудня 2018].
11. Turner D.D. Future force warrior: insights from air assault expeditionary force assessment. / D.D. Turner, C.B. Carstens. // Final report. U.S. Army Research Laboratory Human Research and Engineering Directorate Aberdeen Proving Ground. - July, 2007. – 150 p.
12. Jauron L.C. The fire support coordination line: should it delineate area responsibilities between air and ground commanders. Monograph. Kansas: School of Advanced Military Studies. United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth. – 1993. – 56 p.
13. Sell T.C., Yungchien C., Lephart S.M. Minimal additional weight of combat equipment alters air assault soldiers landing biomechanics. / C. Yungchien, T.C. Sell, S.M. Lephart. // Military Medicine. Vol. 175, Issue 1, January 2010, Pages 41–47.
14. Sabuncuoglu I. Modeling and analyzing army air assault operations via simulation. / I. Sabuncuoglu, G.Virlan. // Simulation: Transactions of the Society of Modeling and Simulation International, Vol. 87, Issue 11. – 2011. – pp. 1002–1014.
15. Wray J.D. Optimizing helicopter assault support in a high demand environment. / Master's thesis. Monterey, CA.: Naval Postgraduate School. – 2009. 67 p.
16. Chadsey D.S. Rebuilding the joint airborne forward air controller: analyzing joint air tasking doctrine's ability to facilitate effective air-ground integration. / Master's thesis. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 2013. – 132 p.
17. Vivk A. Snakes in the eagle's nest: a history of ground attacks on air bases. / Monograph. Santa Monica: Rand corporation. – 1995. – 194 p.
18. Cornstubble B.A. The air assault raid: a mission for the new millennium. / Monograph. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort leavenworth.. – 1996. – 52 p.

19. Sinclair E.J. The air attack division: airland battle future's operational contingency force? / Monograph. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort Leavenworth.. – 1991. – 58 p.
20. Raub J.S. The decline of air assault operations. / Monograph. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort Leavenworth.. – 2016. – 56 p.
21. Heath H.S. The soviet air assault brigade: vertical dimension of the operational maneuver group. / Study Project. Carlisle Barracks, PA.: U.S. Army War College. – 1989. – 47 p.
22. Digman K.L. Unmanned aircraft systems in a forward air controller (airborne) role. / A Research Report. Montgomery: Air Command And Staff College Air University Maxwell Air Force Base. – 2009. – 31 p.
23. Lehnherr R.M., Strukel S.E. The air assault expeditionary force (AAEF) experiment: examining the impact of technology on battle command using live, virtual and constructive simulation. *SpringSim '07: Proceedings of the 2007 spring simulation multiconference* – Vol. 3, march 2007. pp. 257–263
24. Hells J.A. Air assault forces in the counterpenetration role: a viable option for the future? / Monograph. Kansas: U.S. Army command and general staff college, Fort Leavenworth.. – 1992. – 45 p.
25. Qi-zong W. Evaluate air assault plans by using ahp and fuzzy multi-criterion evaluation. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.semanticscholar.org/paper/Evaluate-Air-Assault-Plans-by-Using-AHP-and-Fuzzy-Qi-zong/0e063c6b3c791f69049200b00d5e241e1bb493f8> [Дата звернення 23 червня 2019].
26. McHugh C.J. The role of the air assault division on the european battlefield. / Master's thesis. Kansas: Army command and general staff college. Fort Leavenworth. – 1980. – 193 p.
27. Olinger M.A. Conceptual Underpinnings of the Air Assault Concept: The Hogaboom, Rogers and Howze Boardsby. / The Institute of Land Warfare. Association of the United States Army. Arlington: Land warfare paper, Vol. 60W, december 2006. – 16 p.

28. Strausz-Hupe, Robert. New Mobile Assault Bridge ordered. ArNavAF Journal, № 99. Oct 28 '61. 17 p.
29. Allen Patrick. Air assault from the sea. Annapolis MD: Naval Institute Press. – 2000. - 136 p.
30. Lohmann J.R. The tactical air assault of the soviet ground forces. / Student research rept. New York: Army russian inst apo. – June, 1981. – 31 p.
31. Broderick J. Air assault logistics during desert storm: a personal experience. Monograph. Pennsylvania: U.S. Army War College. – 1993. – 33 с.
32. Tao J. Navy air assault force demand analysis system. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.semanticscholar.org/paper/Navy-Air-Assault-Force-Demand-Analysis-System-Tao/669053ffc843f85bdfaa8ae2fd57379f49318437> [Дата звернення 18 квітня 2019].
33. Lawing L.F. Fire planning for air assault operations. / Master's thesis. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 1991. – 73 p
34. Dougherty K.J. The evolution of air assault. / Report (SAR). Washington,DC: National Defense University, Institute for National Strategic Studies. Fort Lesley J. McNair. – 1999. – 8 p. (Joint Forces Quarterly, Summer 1999. pp. 51–58.)
35. Salerno D.C. Desert storm: air assault communications. / D.C. Salerno, T.E. Washer //The Army Communicator: Vol 16, No 4. – 1991. – pp. 52-60.
36. Howell B.W. Air assault - rapid response at the operational level. / Individual Study. Carlisle Barracks, PA: US Army War College. – 1988. – 59 p
37. “Air Mobile Assault Concept Undergoes Test at Benning.” Army Information Digest, March 1963. pp.46–51.
38. Rathbun F.F. *Air Assault Division* / Diag. charts Infantry № 53, Sep-Oct 1963. – pp. 4-9.
39. Air assault tests. / Mil Rev № 43, Jun 1963. – p. 101.
40. Vance C.R., Wheeler G.E.G. Air mobility as the Army command sees it. / Illus Army №13, Jun 1963. – pp. 29-33.
41. Brown, J.B. “Joint Amphibious/Air Assault Operations”. / Joint Forces Quarterly, Autumn/Winter 1998- 99. – pp. 48–52.

42. Carland J.M. “How We Got There: Air Assault Warfare and the Emergence of the 1st Cavalry Division (Airmobile), 1950–1965” / The Institute of Land Warfare. Association of the United States Army. Arlington: The Land warfare paper, No. 42, may 2003. – 25 p.
43. Cheng, C.C.S. Air Mobility: The Development of a Doctrine. / Westport, Conn.:Praeger, 1994. – 264 p.
44. Gavin, J.M. Cavalry, and I Don’t Mean Horses. / Armor, may–June 1954. pp. 18–22.
45. Galvin, John R. Air Assault: The Development of Airmobile Warfare. New York: Hawthorn Books,1969. – 365 p.
46. Hoffman, F.S. The Airmobile Division: Trial by Combat. / The National Guardsmen, October 1965. – pp. 2–6.
47. Millet, A.R., Maslowski P. For the Common Defense: A Military History of the United States of America. New York: The Free Press, 1994. – 736 p.
48. Perry, J.D. Air Corps experimentation in the Interwar Years – A Case Study. / Joint Forces Quarterly, Summer 1999. – pp. 42–50.
49. Tolson, J.J. Airmobility 1961–1971. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1989. – 287 p.
50. Why, R.A. The evolution of fire support Doctrine was driven by Airmobile doctrine and new weapon systems during the vietnam war. / Master's thesis. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 2004. – 87 p.
51. Wojtkun K.M. 1st Cavalry Division's Effectiveness in Conducting Airmobile Operations during Operation Pegasus. / Monograph. Kansas: U.S. Army command and general staff college. Fort leavenworth. – 2016. – 46 p.
52. 228-03 Air Cavalry Operations in the DECTA - 164th AVN GRP - NOV1968. / Creator(s): Department of Defense. Department of the Army. U.S. Army Pacific. U.S. Army Vietnam. Command Historian. 1965-1973. / From: Series: General Records, 1965 – 1972, Record Group 472: Records of the U.S. Forces in Southeast Asia, 1950 – 1976 / ARC Identifier: 57580414. HMS/MLR Entry Number: A1 901 // U.S. National Archives.

[Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://catalog.archives.gov/id/57580414> [Дата звернення 27 жовтня 2019].

53. 1st CAV DIV - Combat Tactics and Air Assault Techniques - 15MAY1967. / Creator(s): Department of Defense. Department of the Army. U.S. Army Pacific. U.S. Army Vietnam. Command Historian. 1965-1973. / From: Series: General Records, 1965 – 1972. Record Group 472: Records of the U.S. Forces in Southeast Asia, 1950 - 1976 / ARC Identifier: 57576878. HMS/MLR Entry Number: A1 901// U.S. National Archives. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://catalog.archives.gov/id/57576878> [Дата звернення 27 жовтня 2019].

54. AIR ASSAULT TACTICS [ETC.], 1945. / Office for Emergency Management. Office of War Information. Overseas Operations Branch. New York Office. News and Features Bureau. 12/17/1942-9/15/1945. / Series: Motion Picture Films from "United News" Newsreels, 1942 – 1945. Record Group 208: Records of the Office of War Information, 1926 - 1951/ Level of Description: Item Type(s) of Archival Materials: Moving Images. Accession Number(s): 3276 // U.S. National Archives. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://catalog.archives.gov/id/39048> [Дата звернення 21 жовтня 2019].

55. Combat after action Report for the battle of Dak To for the 173rd Airborne Brigade. / Department of Defense. Department of the Army. U.S. Army Pacific. U.S. Army Vietnam. Command Historian. 1965-1973 / File Unit: Operations: Dak To - 173d Airborne Brigade, 11/1/1967 - 12/1/1967

Series: After Action Reports, 1965 – 1972, Record Group 472: Records of the U.S. Forces in Southeast Asia, 1950 - 1976 / ARC Identifier: 305331. NAIL Control Number: NWCTM-472-AAR1-DAK TO. HMS Asset ID: HD1-291032125// U.S. National Archives. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://catalog.archives.gov/id/305331> [Дата звернення 14 жовтня 2019].

56. Bierit L.D. An analysis of the curr,.ent concept for employment of the airmobile division against insurgent forces in an underdeveloped area. Master's Thesis, 1966. / ADA 190 839. // DTIC Archive, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth KS school. – 1966. – 215 p. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу:

- <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a365123.pdf> [Дата звернення 09 жовтня 2019].
57. McHugh C.J. The role of the air assault division on the european battlefield. Master's Thesis, 1980. / ADA 093 778. // DTIC Archive, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth KS school. – 1980. – 193 p. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a093778.pdf> [Дата звернення 17 жовтня 2019].
58. 101st Airborne Division (Air Assault) Division Review – Program. / Item Number: 0690520010. [Електрон. Ресурс: The Vietnam Center and Sam Johnson Vietnam Archive]. – Режим доступу: https://vva.vietnam.ttu.edu/repositories/2/digital_objects/660616 [Дата звернення 12 жовтня 2019].
59. Micol V.E., Campbell D.H., Bramlett D.A. Operational alternatives for air assault forces in the 1990s. / Technical abstract bulletin: Vol. 82, Issue 21. – 1982. – 208 p. DTIC Archive, Defense Technical Information Center Defense Logistics Agency, Alexandria, Virginia (AD-A118 852 GRA&I). [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a118852.pdf> [Дата звернення 23 жовтня 2019].
60. Army ands test of new division; Air-mobility exercise uses more than 600 aircraft. / The New York Times, november 14, 1964, Page 2. [Електрон. Ресурс: The New York Times Archives, digitized version]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1964/11/14/archives/army-and-test-of-new-division-airmobility-exercise-uses-more-than.html> [Дата звернення 27 жовтня 2019].
61. Sikes J.E.G. The air dimension and the heavy division: the utility of an organic light infantry air assault battalion in the heavy division. Monograph, 1987. / ADA 190 839. // DTIC Archive, Army Command and General Staff coll Fort Leavenworth KS school. – 1990. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a190839.pdf> [Дата звернення 10 жовтня 2019].
62. Вьетнам: боевое применение вертолетов, часть 1. / Военно-техническая серия. - Киров:Тornado, 1999. - № 111. – 42 с.
63. Wayne Mutza. H-13 Sioux. / W. Mutza // Aircraft. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 1995. - № 6. – 50 с.

64. Michael Green. United States military helicopters. / M. Green // Images of war, rare photographs from wartime archives. - Barnsley: Pen & Sword Books, 2017. – 220 c.
65. Siegfried Wache. Vertol (Piasecki) V-43A/B, V-44B (H-21C). / S. Wache. // F-40 Flugzeuge Der Bundeswehr. - Hamburg: Arbeitsgemeinschaft Luftwaffe (AGL) e.v, 1990. - № 11 – 40 c.
66. Lennart Lundh. H-34 Choctaw. / L. Lundh. // Aircraft. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 1994. - № 146. – 50 c.
67. Paweł Kłosiński. Śmigłowiec wielozadaniowy Bell UH - 1 Iroquois. Warszawa: Bellona, 1993. – 30 c.
68. Patryk Janda. Bell UH - 1 Iroquois Huey. / P. Janda. // Monografie Lotnicze. - Gdansk: AJ-Press, 2007. - № 108. – 90 c.
69. Patryk Janda. Bell UH - 1 Iroquois Huey. / P. Janda. // Monografie Lotnicze. - Gdansk: AJ-Press, 2007. - № 109. – 106 c.
70. Wayne Mutza. UH-1 Huey Gunships. / W. Mutza. // Aircraft. Carrollton: Squadron/Signal Publications, 2004. - № 5536. – 80 c.
71. Chris Bishop. Bell UH-1 Huey "Slicks" 1962-75. / C. Bishop. // New Vanguard. - -- Oxford: Osprey Publishing, 1987. - № 87. – 48 c.
72. Wayne Mutza. CH-47 Chinook in action. / W. Mutza. // Aircraft. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 1989. - № 1091. – 52 c.
73. Jonathan Bernstein. US Army AH-1 Cobra units in Vietnam, (1970-unleashed into Cambodia 44, 1971-Vietnamization 68). / J. Bernstein. // Aircraft. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 2003. - № 41. – 96 c.
74. Lindsay Peacock. AH-1 HueyCobra. / L. Peacock. // Combat Aircraft Series. - London: Osprey Publishing, 1987. – 50 c.
75. William R. Falls. Marines & Helicopters, 1962-1973. - Darby: Diane Publishing, 1995.– 262 c.
76. Харук А.И. Тяжелая «Двойка» из колоды Сикорского. Военно-транспортный вертолет S-56. / А.И. Харук. // Авиамастер. - Москва: Техника – молодежи, 2007. - № 2. – 48 с. – С. 22-32.

77. E.R. Johnson, Thomas E. Doll. United States Marine Corps Aircraft Since 1913. - Jefferson, N.C.: McFarland, 2018. – 590 с.
78. *Taranets S.V.* Historical experience of employment Army Aviation in the conflicts between Korea and Indochina and its impact on the emergence of air assault actions. / S.V. Taranets // *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ, Вип. 33 / 2020. С. 294-311.
79. Tom Clancy. Armored Cav. - New York: Penguin Group, 1994. – 325 с.
80. Peter Dorland, James Nanney. Dust off: Army aeromedical evacuation in Vietnam. - Washington, D. C.: Center of military history united states army, 2008. – 134 с.
81. James A. Towe. Eliminating Fratricide from Attack Helicopter Fires: An Army Aviator's Perspective. - Auckland: Pickle Partners Publishing, 2014. – 145 с.
82. Leroy Thompson. U.S. Airborne Forces of the Cold War. / L. Thompson. // *The G.I. Series - The Illustrated History of the American Soldier*. - London: Greenhill Books, 2003. - № 30. – 72 с.
83. David Anderton. Boeing Helicopters CH-47 Chinook. / D. Anderton, J. Miller. // *Aerofax Minigraph*. - Arlington: Aerofax Inc, 1989. - № 27. – 52 с.
84. C. M. Reed. CH-53 Sea Stallion. / C. M. Reed. // *Aircraft*. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 2000. - № 1174. – 50 с.
85. Вьетнам: боевое применение вертолетов, часть 2. / Военно-техническая серия. - Киров: Tornado, 1999. - № 112. – 46 с.
86. Wayne Mutza. AH-1 Cobra in action. / W. Mutza. // *Aircraft*. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 1997. - № 1168. – 50 с.
87. Таранець С.В. Досвід застосування повітряної кавалерії у формуванні десантно-штурмових дій (перші десантно-штурмові загони армійської авіації). *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах»* (15 листопада 2018 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 44-48.
88. Lou Drendel. Ganslingers. / L. Drendel. // *Aircraft*. - Carrollton: Squadron/Signal Publications, 1979. - № 1014. – 50 с.
89. Таранець С.В., О.М. Печорін. Авіація сухопутних військ під час ведення ДШД. *Досвід застосування Збройних Сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ*

- початку XXI ст.: тенденції та закономірності: матер. міжвуз. наук.- практич. семінару (Київ, 16 листопада 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 35.
90. Wayne Mutza. AH-1 Cobra. / W. Mutza. // Aircraft. - Carrollton: Squadron/ Signal Publications, 2002. - № 29. – 80 с.
91. Таранець С.В. Розвиток авіації сухопутних військ за досвідом ведення бойових дій на Донбасі. *Збірник матеріалів міжнародної науково-технічної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ»* (17-18 травня 2018 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2018. С. 119-120.
92. Sky Soldiers. 173d Airborne Brigade Association: [Електрон. Ресурс: website]. – Режим доступу: <https://www.skysoldier.net> [Дата звернення 10 жовтня 2018].
93. 1st cavalry division association. [Електрон. Ресурс: First team history. official site]. – Режим доступу: <https://1cda.org/history> [Дата звернення 10 жовтня 2018].
94. Грибачёв Н. Днепр-67. / Н. Грибачёв, И. Стаднюк, В. Малинин, В. Гриневский, А. Хорее. Москва.: Воениздат, 1968.
95. Таранець С.В. Історичний досвід формування та застосування Десантно-штурмових військ в СРСР (60-80 рр. XX століття). / С.В. Таранець, О.М. Печорін // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. - Вип. 48. - С. 188-194.
96. Лисов И.И. Десантники (воздушные десанты). М.: Воениздат, 1968. - 320 с.
97. Ковшарь О. Десантно-штурмовые войска СССР и России. // Арсенал. Военно-промышленное обозрение. — Москва:, 2011. — С. 73-136 с.
98. Таранець С.В. Деякі питання історії формування Десантно-штурмових військ в СРСР у 60-80 роках XX століття. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн XX століття»* (15-17 червня 2017 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2017. С. 106-108.
99. Материалы разбора оперативно-стратегического командно-штабного учения «Запад-77» = Analytical Materials on the Strategic Operational Staff Command Exercise „Zapad-77“ // Vojensky ustředni archiv Varšavská smlouva, Operační správa — Olomouc : Translated from Czech.. — Olomouc, 1977. — Вып. May 30 — June 9. — № krab. (box) = 29-999-155; číslo jednací (ref.number) = 22013/23. — С. 9—10.

100. *Таранець С.В.* Досвід підготовки військових фахівців для десантно-штурмових військ (1991-2018). / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 2(32). С. 88-98.
101. Tom Clancy. *Airborne a guided tour of an airborne task force.* - New York: Berkley books, 1997. – 326 p.
102. Белов М. И. *Аэромобильные операции армии США* / М. И. Белов, В. Ф. Авилин. – М.: Воениздат, 1977. — 142 с.
103. Шайкин В. И. *История создания и пути развития воздушно-десантных войск (от рождения до почтенного возраста): исторический очерк.* / В.И. Шайкин // Рязанское высшее воздушнодесантное командное училище (военный институт) имени генерала армии В. Ф. Маргелова. Рязань: РВВДКУ. - 2013. – 299 с.
104. Таранець С.В., Полтавець Ю.С. *Особливості підготовки офіцерських кадрів (спеціалістів) для ДШВ. Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах:* матер. наук.- практ. семінару (Київ, 29 травня 2019 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 48-55.
105. *Печорін О.М.* Становлення та розвиток десантно-штурмових військ Радянського Союзу. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ-початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності:* мат. наук.-практ. семінару (Київ, 1-2 грудня 2016 р.). К.: НУОУ, 2016. С. 73-76.
106. Феськов В.И, Калашников К.А., Голиков В.И. *Советская Армия в годы "холодной войны" (1945-1991).* / В.И. Феськов, К.А. Калашников, В.И. Голиков. Томск: Изд-во Том. Ун-та, 2004. - 246 с.
107. Ляховский А.А., Забродин В.М. *Тайны афганской войны* / А.А. Ляховский, В.М. Забродин. Москва: Планета, 1991. — 245 с.
108. *Печорін О.М.* Операція “Берег слонової кістки” як новий спосіб застосування високомобільних формувань у воєнних конфліктах сучасності. / О.М. Печорін, В.І. Наумов // Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України. – К.: ЦП «Компринт», 2018. – Вип. 3(29). – 160 с. (С. 74-77)

109. *Taranets S.V.* The impact of physical and geographical conditions on the conduct of air assault operations in the historical retrospective of military conflicts in the second half of XX th – the beginning of XXI st centuries. / S.V. Taranets // Scientific Journal Virtus. Montréal: Learning Without Borders СРМ «ASF», January 2020. – Vol. 40. – pp. 208-213.
110. Информационный сборник штаба объединенных вооруженных сил государств – участников Варшавского договора, Объемы 31-34 / Warsaw Treaty Organization. Shtab ob"edinennykh vooruzhennykh sil // East View Publications. М: штаб ОВС, 1986. – 160 с. (с. 95)
111. *Куравский В.Г., Печорин А.Н.* Особенности применения вертолетов во второй ливанской войне 2006 года / В.Г. Куравский, А.Н Печорин. // Вестник военного института национальной гвардии республики Казахстан. научно-образовательный журнал. – Петропавловск.: ВИ НГ республики Казахстан, 2015. – Вып. 2(16). – С. 23-28.
112. *Гайдарли Г.С.* Підхід щодо удосконалення методики визначення бойових можливостей військових формувань високомобільних десантних військ при веденні десантно-штурмових дій / Г. С. Гайдарли // Збірник наукових праць центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. - 2013. - № 1. - С. 51-56.
113. Печорин О.М. Дисертація / Обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності ведення окремою десантно-штурмовою бригадою десантно-ударних дій 20.01.01 – воєнне мистецтво військові науки, Аналіз впливу фізико-географічних умов на ефективність ведення одшбр десантно-ударних дій. (стор. 74-76)
114. FM 90-3. Desert Operations / Headquarters Department of the Army. The marine Corps. Washington, ОС, 24 August 1993. (pp.221)
115. *Оленев В.М.* Аналіз застосування повітрянодесантних військ Сполучених Штатів Америки в ході військового конфлікту в зоні перської затоки / В.М Оленев., В.І. Дяченко, І.С. Азаров // Збірник наукових праць Військової академії (м. Одеса). – Одеса : ВА, 2016. – Вып. 2(6). – С.82-91.

116. Field Manual No. FM 90-5/ Jungle Operations U.S. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 16 August 1982 (pp.202)
117. Дзюба С.В. Життя між кулями. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 440 с.
118. Боярский В.И. Партизанство (Вчера, сегодня, завтра): историко-документальный очерк. — Москва: Граница, 2003. — 477 с.
- [Електрон. Ресурс: Глава 15 Американцы против иррегулярных сил Южного Вьетнама]. – Режим доступа: <https://history.wikireading.ru/254999>
119. Field Manual No. FM 90-10/ Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT) // Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 15 August 1979 (pp.236)
120. Field Manual No. FM 90-10-1 / An infantryman's guide to combat in built-up areas // Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 3 October 1995 (pp.199)
121. Field Manual No. FM 3-97.6 / Mountain Operations // Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 28 November 2000 (pp.140)
122. Field Manual No. FM 90-6 / Mountain Operations // Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 30 June 1980 (pp.140)
123. *Луцький О. Л.* Вплив гірсько-лісної місцевості на організацію оперативно-службової діяльності на ділянці відповідальності органу охорони державного кордону / *О. Л. Луцький* // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Військові та технічні науки. - 2013. - № 2(60). - С. 117-126.
124. Жирохов М.А. Опасное небо Афганистана. Опыт боевого применения советской авиации в локальной войне. 1979–1989. - Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф. – 2012. – 319 с.
125. MCTP 3-01B. Air Assault Operations / U.S. Marine Corps DEPARTMENT OF THE NAVY // Headquarters United States Marine Corps – 2019. Washington, D.C. 20350-3000 (pp.210)
126. *Печорін О.М.* Погляди військових фахівців провідних країн світу щодо застосування повітрянодесантних (аеромобільних) військ в сучасних умовах / *О. М.*

Печорін // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Військові та технічні науки. - 2014. - № 1. - С. 153–161.

127. Таранець С.В. Розвиток способів ведення десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття: постановка проблеми. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива»* (01-02 грудня 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2016. С. 117-118.

128. Сидорин А.Н. Информационные, специальные, воздушно-десантные и аэромобильные операции армий ведущих зарубежных государств. Информационно-аналитический сборник. – М.: Воениздат, 2011.

129. Таранець С.В. *Чинники які впливають на бойові можливості десантно-штурмового загону під час ведення десантно-штурмових дій*. Збірник тез-доповідей слухачів Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, 2015. С. 6-9.

130. Таранець С.В. Аналіз досвіду бойових дій аеромобільних (повітрянодесантних) військ фахівцями провідних країн світу при веденні десантно-штурмових дій. / С.В. Таранець / Збірник праць слухачів Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Частина II. Наукові статті слухачів Командно-штабного інституту застосування військ (сил). К.: НУОУ, 2015. Том 1. С. 178-185

131. Синякин К.В. Ретроспективный анализ формирования и развития системы подготовки военных специалистов армейской авиации в СССР. [Електрон. Ресурс: *Современные проблемы науки и образования* (электронный научный журнал). – 2018. – № 6.]. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=28269> [Дата звернення 27 листопада 2019].

132. Уколов В. Г. Военная вертолетная авиация СССР: 1950-е - 1991 г.г.: дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / В.Г. Уколов. Самара., 2007. – 205 с.

133. Пивоваров Ю.Ф. Армейская авиация в вооруженных конфликтах современности / Ю.Ф. Пивоваров, О.А. Первов. // *Военно-исторический журнал*. Москва: МО РФ. 2007. №1. - С. 11-15.

134. Война в Корее: 1950–1953 годы. [Електрон. Ресурс: 100 великих событий XX века]. – Режим доступу: <http://www.publicevents.ru/pages/66.htm> [Дата звернення 20 листопада 2018].
135. Аналіз основ, підготовки та ведення дій підрозділами аеромобільних військ, їх всебічного забезпечення у сучасних воєнних конфліктах та війнах майбутнього. / Еволюція форм і способів застосування підрозділів, частин та з'єднань ПДВ і АЕМВ. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://lektsii.org/5-29535.html> [Дата звернення 29 листопада 2018].
136. Вертолеты во Вьетнаме. [Електрон. Ресурс: Военное оружие и армии мира]. – Режим доступу: <http://warfor.me/vertoletyi-vo-vetname/> [Дата звернення 1 березня 2019].
137. Рядовой "Воздушной кавалерии". [Електрон. Ресурс: История мировых войн]. – Режим доступу: http://wunderwafe.ru/Magazine/AK/2003_03/04.htm [Дата звернення 15 лютого 2019].
138. Розробка нової редакції проекту бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: шифр – «Десант – СВ – 2У». Науково-дослідна робота. / М.М. Павлишин, В.В. Пашковський, Ю.П. Сальник, В.М. Алексеев, І.В. Матала, Д.А. Ткачук та інші. // Науковий центр СВ. Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2009 р. – 255 с.
139. Понамарчук Евгений. Вьетнам, конец 1965 года. [Електрон. Ресурс: ArtOfWar]. – Режим доступу: http://artofwar.ru/p/ponamarchuk_e/text_0030.shtml [Дата звернення 15 лютого 2019].
140. Сражение на реке Иадранг. Сражения, изменившие ход истории. [Електрон. Ресурс: Online-библиотека]. – Режим доступу: https://licey.net/free/2-srazheniya__izmenivshie_hod_istorii/12-srazheniya__izmenivshie_hod_istorii__1945_2004/stages/1226-16_srazhenie_na_reke_iadrang.html [Дата звернення 9 лютого 2019].
141. Уорли М. Новое в армии США. – М.: Воениздат, 1969. - 134 с.
142. Обґрунтування шляхів вирішення проблемних питань застосування Високомобільних десантних військ з урахуванням досвіду застосування

висококомобільних формувань збройних сил провідних держав – членів НАТО у воєнних конфліктах сучасності: шифр – «Мрія-18». Науково-дослідна робота. / І.А. Данилюк, В.І.Наумов, О.Л. Голда, О.М. Печорін, І.В. Альощенко, М.Р. Єзерський та інші. // Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, - 2017 р. – 111 с.

143. «Osterr.Milit.Z.»,№ 6, 1971.

144. *Shulimson, Jack*. U.S. Marines in Vietnam: An Expanding War 1966. / J. Shulimson. // History and Museums Division, Headquarters, U.S. Marine Corps. Washington, D.C.: HQ U.S. Marine Corps. – 1982. – pp. 110-120.

145. *Shulimson, Jack*. U.S. Marines in Vietnam: The Landing and the Buildup. / J. Shulimson. // History and Museums Division, Headquarters, U.S. Marine Corps. Washington, D.C.: HQ U.S. Marine Corps. – 1978. – pp. 72-78.

146. Operation Starlite. [Електрон. Ресурс: History]. – Режим доступу: <http://www.operationstarlite.com/history.html> [Дата звернення 1 лютого 2019].

147. Operation Starlite 1965: The Beginning Of The Vietnam War. [Електрон. Ресурс: The veterans site]. – Режим доступу: <https://blog.theveteranssite.greatergood.com/operation-starlite/> [Дата звернення 1 лютого 2019].

148. Prados, John. Khe Sanh: The other side of the hill. [Електрон. Ресурс: Vietnam veterans of america]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20140706021028/http://www.vva.org/veteran/0807/khesanh.html> [Дата звернення 17 січня 2020].

149. Впровадження стандартів НАТО у бойове застосування військових частин і підрозділів ДШВ. Розробка нової редакції проекту бойового статуту ДШВ ЗСУ: шифр – «Адаптація-Д-2». Науково-дослідна робота. / Науково-дослідний відділ проблем розвитку та застосування частин і підрозділів ДШВ. // Науковий центр Військової академії. Одеса: ВА, - 23 січня 2019 р.

150. Army Times. North Virginia: 27 november, 1968.

151. Особливості військового мистецтва в локальних війнах. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <http://um.co.ua/2/2-3/2-33351.html> [Дата звернення 11 січня 2019].

152. Проект бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: частина II. / Академія СВ. НЦ СВ. Львів: АСВ. 2009 р. – 251 с.
153. Белов М. И. Борьба с вертолетами. / М. И. Белов. // Справочная литература. Министерство обороны СССР. Москва: Издательский дом «Военное издательство». – 1984 р. – 180 с.
154. Кириллов А.В. Военная история. / А.В. Кириллов, М.В. Виниченко, С.Н. Аптрейкина, Р.Н. Шевченко, С.Л. Анисифорова, А.В. Мельничук и др. // Учебное пособие. Москва: Общевойсковая академия ВС РФ, 2007. — 471 с.
155. Воробьев И.Н. Тактика – искусство боя. / А.В. Кириллов, М.В. Виниченко, С.Н. Аптрейкина, Р.Н. Шевченко, С.Л. Анисифорова, А.В. Мельничук и др. // Учебник. Москва: Общевойсковая академия ВС РФ, 2002. — 863 с.
156. Веденєєв Д. В. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: історія та сучасність : монографія / Д. В. Веденєєв, Г. С. Биструхін, А. І. Семука; Укр. ін-т військ. історії. - К. : К.І.С, 2010. - 400 с.
157. Горбенко Александр. Роль вертолётов в современной войне. [Электрон. Ресурс: Odnako.org.]. – Режим доступа: <http://www.odnako.org/blogs/rol-vertolyotov-v-sovremennoy-voyne/> [Дата звернення 28 грудня 2018].
158. «US News and World Report». 29 september 1969.
159. «Army Digest», August 1967. (США).
160. Дегтярев Юрий. Убивайте всех, господь узнает своих! [Электрон. Ресурс]. – Режим доступа: <http://afgan-sich.at.ua/blog/2015-07-18> [Дата звернення 1 липня 2018].
161. История авиаполов и авиационных соединений СССР и РФ: Война в Афганистане. / #34 - 08.02.2007. [Электрон. Ресурс: пилотажная группа "Стрижи" 2002-2019]. – Режим доступа: <http://www.strizhi.ru/cgi-bin/yabb/YaBB.pl?num=1159366223/all> [Дата звернення 18 липня 2017].
162. Таранець С.В. Ключові елементи еволюції форм і способів дій Високомобільних десантних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Розвиток форм та способів дій Високомобільних десантних військ Збройних Сил України в сучасних умовах»* (26 травня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 79-83.

163. Альохін Р.В. Десантники-штурмовиків. / 35 окрема десантно-штурмова бригада ДШВ. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://churilovocity.ru/uk/35-otdelnaya-desantno-shturmovaya-brigada-desantno-shturmovye/> [Дата звернення 15 січня 2020].
164. Феденко О.В. Сучасні форми та способи збройної боротьби за досвідом локальних війн сучасності / О. В. Феденко, Ю. П. Сальник // Військово-технічний збірник. - 2009. - Вип. 1. - С. 3-9.
165. Бойовий статут механізованих і танкових військ СВ ЗСУ: Частина II. Київ: КСВ ЗСУ. – 2016. – 225 с.
166. Бой как понятие, его составляющие (удар, огонь, маневр). [Електрон. Ресурс: Военсервис.рф]. – Режим доступу: http://voenservice.ru/boevaya_podgotovka/takticheskaya_podgotovka/boy-kak-ponyatie-ego-sostavlyayuschie-udar-ogon-manevr-chertyi-sovremennogo-obschevoyskovogo-boya/ [Дата звернення 14 листопада 2019].
167. Толковый словарь Ожегова (1949-1992). /С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — Москва: Воениздат, 1992.
168. Армейская авиация. [Електрон. Ресурс: Avia. Pro]. – Режим доступу: <http://avia.pro/blog/armeyskaya-aviaciya> [Дата звернення 07 жовтня 2019].
169. Пограничный словарь. — М.: Академия Федеральной ПС РФ. 2002. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://border.academic.ru/302/%D0%94%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE> [Дата звернення 27 вересня 2019].
170. Плехов А.М., Шапкин С. Г. Словарь военных терминов. — Москва: Воениздат, 1988 г. – 335 с.
171. Бойовий статут аеромобільних військ сухопутних військ: частина II (батальйон, рота) / Генеральний штаб ЗСУ. Командування СВ ЗСУ. Київ: КСВ, 2011 р. – 390 с.
172. БП 3-(03)17.01. Тимчасовий бойовий статут Десантно-штурмових Військ Збройних Сил України: частина III (рота). / Командування ДШВ ЗСУ. Військова академія. Одеса: ВА. – 2020 р. – 227 с.

173. *Лісовенко Д.В.* Тактико-технічний розвиток армійської авіації у війнах ХХ-ХХІ століття / Д.В. Лісовенко // Системи озброєння і військова техніка. – 2008. – № 2(14). - С. 12-14.
174. Сак Ю.П. Тактика дій частин, підрозділів авіації СВ в ході ведення ДШД. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-17186-2.html> [Дата звернення 17 вересня 2018].
175. Верхотуров Д.Н. Россия против НАТО: Анализ вероятной войны. / Д. Н. Верхотуров. // Военная литература. Москва: Litres. – 2016. – 104 с.
176. *Смірнов О.О.* Аналіз бойового застосування авіації в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч / О. О. Смірнов, О. В. Блінов // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. - 2010. - № 1. - С. 67-75.
177. Коваль М.В. З неба – у бій. Повітрянодесантні війська збройних сил різних країн у другій світовій війні та локальних конфліктах: Історичний нарис. Видання третє, доповнене. Хмельницький: НА ДПСУ. – 2008. – 202 с.
178. Таранець С.В. Маневреність і точність – ключові вимоги до застосування СВ ЗСУ у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності”* (Львів, 17 листопада 2016 р.). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2016. С. 17-18.
179. *Бокачов С. В.* Необхідні зміни в наявній системі озброєння і військової техніки Сухопутних військ Збройних Сил України / С. В. Бокачов, Л. П. Кривизюк, В. С. Глущенко // Військово-технічний збірник. - 2009. - Вип. 1. - С. 9-11
180. Посібник випускнику академії «Бойове застосування та управління діями аеромобільних підрозділів (частин, з'єднань)». [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.docsity.com/ru/boyove-zastosuvannya-ta-upravlinnya-diyami-aeromobilnih-pidrozdiliv-chastin-z-yednan/1675520/> [Дата звернення 17 вересня 2018].
181. Таранець С.В. Розвиток десантно-штурмових дій за досвідом локальних війн і збройних конфліктів сучасності. *Збірник матеріалів всеукраїнської науково - практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива»* (01 грудня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 107-108.

182. Слюсаренко А.В. Світовий досвід розбудови та застосування сухопутного компонента Сил спеціальних операцій (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). Монографія. / А.В. Слюсаренко. - Львів: Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного. – 2019. – 420 с.
183. Верховна Рада схвалила закон, який регулює задекларований у документах стратегічного оборонного планування перехід України на стандарти НАТО в оборонній сфері. [Електрон. Ресурс: 24 канал. Новини]. – Режим доступу: https://24tv.ua/verhovna_rada_uhvalila_zakon_yakiy_regulyuye_perehid_armiyi_ukrayini_na_standarti_nato_n1162986 [Дата звернення 25 жовтня 2019].
184. Закон України про внесення змін до деяких законів України щодо військових стандартів / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 29, ст.117. Київ: 6 червня 2019 року. - № 2742-VIII. [Електрон. Ресурс: ВРУ]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2742-VIII> [Дата звернення 25 жовтня 2019].
185. Конституція України. / чинний, поточна редакція від 01.01.2020, підстава - 27-IX. Київ: 01 січня 2020 року. - № 254к/96-ВР. [Електрон. Ресурс: ВРУ]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [Дата звернення 25 жовтня 2019].
186. Field Manual No. FM 57-35. / Army transport aviation-combat operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 10 June 1958. – 184 с.
187. Fallout from nuclear explosives fiscal aspects of defense program military air transport service missiles office of secretary of defense outside witnesses strategic mobility. / Department of Defense Appropriations for 1958: Hearings Before the Subcommittee of the Committee on Appropriations, House of Representatives, Eighty-fifth Congress, First Session, Part 2. // United States. Congress. House. Committee on Appropriations. Washington: - U.S. Government Printing Office. – 31 december 1957.
188. The Department of Defense: Documents on Establishment and Organization, 1944-1978. / United States. Department of Defense. Historical Office. Washington: - Office of the Secretary of Defense, Historical Office. – 31 december 1979.
189. Field Manual No. FM 57-30. / Airborne operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 31 July 1959. – 190 с.

190. Field Manual No. FM 57-100. / The airborne division. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 9 September 1959. – 214 c.
191. Field Manual No. FM 57-35. / Airmobile operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 2 November 1960. – 132 c.
192. Field Manual No. FM 57-35. / Airmobile operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 17 September 1963. – 80 c.
193. Field Manual No. FM 57-35. / Airmobile operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 30 October 1967. – 156 c.
194. Field Manual No. FM 57-1:Air force manual No. AFM 2-51. / U.S. Army: U.S. Air force doctrine for airborne operations. // Departments of the Army and the Air force. Washington, DC: - 27 September 1967. – 76 c.
195. Field Manual No. FM 100-27:Air force manual No. AFM 2-50. / Aerospace operational doctrine. U.S. Army : U.S. Air force doctrine for tactical airlift operations. // Departments of the Army and the Air force. Washington: - 1 January 1967. – 40 c.
196. Army Terms No. AR 310–25. Dictionary of United States Army Terms (Short Title: AD). // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 15 October 1983. – 219 c.
197. Field Manual No. FM 57-35. / Airmobile operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 25 March 1971. – 64 c.
198. Field Manual No. FM 90-4. / Airmobile operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 8 October 1980. – 222 c.
199. Field Manual No. FM 90-4. / Air Assault Operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 16 March 1987. – 223 c.
200. Field Manual No. FM 3-0. / Operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 27 February 2008. – 220 c.
201. Army Tactics, Techniques, and Procedures No. ATTP 3-18.12 (Field Manual No. FM 90-4). / Air Assault Operations. // Headquarters Department of the Army. Washington, DC: - 1 March 2011. – 110 c.
202. Шунков Виктор. «Боевая мощь СССР». — М.: ЭКСМО, 2017. – 344 с.

203. Феськов В.И., Голиков В.И., Калашников К.А., Слугин С.А. Десантно-штурмовые формирования Сухопутных войск // Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской. Часть 1: Сухопутные войска. – Томск: Издательство Томского университета, 2013 г. – 640 с.
204. «Аэромобильные (Воздушно-штурмовые) формирования» / Военная энциклопедия. Под ред. П. В. Грачёва. – М.: Воениздат, 1997 г. – Т. 1. – 639 с.
205. Лютов И.С. Мотострелковый батальон в тактическом воздушном десанте. / И. С. Лютов., П. Т. Сагайдак // Москва: Воениздат, 1969 г. – 172 с.
206. Шайкин В. И. История создания и пути развития воздушно-десантных войск (от рождения до почтенного возраста): исторический очерк. / В. И. Шайкин. // Рязанское высшее воздушнодесантное командное училище (военный институт) имени генерала армии В. Ф. Маргелова. Рязань: РВВДКУ, 2013 г. – 299 с.
207. Инструкция по боевому применению воздушно-десантных войск Красной Армии. / Сборник материалов по изучению опыта войны. Москва: Военное издательство НКО, 1943 г. - Вып. №5.
208. Еволюція форм і способів застосування підрозділів, частин та з'єднань ПДВ і АЕМВ. / Проект бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: частина III. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://lektsii.org/5-29535.html> [Дата звернення 21 жовтня 2019].
209. Боевой устав воздушно-десантных войск: часть II. / Министерство обороны СССР. - Москва: МО СССР. – 1984. – 303 с.
210. Суконкин Алексей. Десант Страны Советов. [Електрон. Ресурс: ArtOfWar]. – Режим доступу: http://artofwar.ru/s/sukonkin_a_s/text_0550-1.shtml [Дата звернення 05 листопада 2019].
211. Аблазов Валерий Иванович. Это уже история. Десантно-штурмовые части Сухопутных войск Вооружённых Сил СССР. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: http://artofwar.ru/a/ablazow_walerij_iwanowich/texta212.shtml [Дата звернення 29 жовтня 2019].
212. Десантно-штурмовые действия. / энциклопедия. [Електрон. Ресурс: Министерство обороны РФ]. – Режим доступу:

- https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/details_rvsn.htm?id=3669@morfDictionary [Дата звернення 13 серпня 2019].
213. Десантно-штурмовые действия. / справочник по терминологии в оборонной сфере. [Електрон. Ресурс: Министерство обороны РФ]. – Режим доступу: <https://dictionary.mil.ru/dictionary/Terminy-vozdushno-desantnyh-vojsk/item/141879/> [Дата звернення 13 серпня 2019].
214. Мотострелковый батальон в тактическом воздушном десанте. / Армейский сборник МО РФ. [Електрон. Ресурс: Министерство обороны РФ]. – Режим доступу: <http://army.ric.mil.ru/Stati/item/216920/> [Дата звернення 21 грудня 2018].
215. Мінасов В.С. Аеромобільний батальйон (рота) у наступі при захопленні об'єктів у тилу противника. / В.С. Мінасов, В.М. Оленев, О.В. Поповіченко, П.О. Зеленьак, О.А. Остапенко, С.І. Шестаков та інші. // Одеський Інститут СВ, Науковий центр бойового застосування СВ. Одеса: ОІСВ. – 2000 р. – 127 с.
216. Головань В.Г. Аеромобільний батальйон (рота) в обороні в тилу противника. / В.Г. Головань, О.В. Дубов, Г.Е. Фундук'ян, О.М. Заднеєв, З.І. Штогрін та інші. // Одеський Інститут СВ, Науковий центр бойового застосування СВ. Одеса: ОІСВ. – 2000 р. – 105 с.
217. Оленев В.М. Аеромобільний батальйон (рота) у рейді. / В.Г. Головань, О.В. Дубов, Г.Е. Фундук'ян, О.М. Заднеєв, З.І. Штогрін, В.М., О.В. Оленев та інші. // Одеський Інститут СВ, Науковий центр бойового застосування СВ. Одеса: ОІСВ. – 2001 р. – 97 с.
218. Кійко В.І., Бабяк С.В. Тактика підрозділів аеромобільних військ. / В.І. Кійко, С.В. Бабяк. // Військовий ордена «Червоної зірки» інститут імені гетьмана П. Сагайдачного при Національному університеті «Львівська політехніка». Львів: ВІНУЛП. - 2002 р. – 234 с.
219. Повітряний десант і аеромобільні війська. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://knowledge.allbest.ru/war/c-2c0b65625a3ac68a5c43a89521306d37.html> [Дата звернення 11 липня 2018].
220. Бойове застосування та управління діями аеромобільних підрозділів (частин, з'єднань).

https://knowledge.allbest.ru/war/2c0a65635a3ad68a5d43a89421306d37_0.html

221. Лісовий С. Г. Аеромобільні та повітрянодесантні війська: досвід дій та перспективи розвитку/ С. Г. Лісовий, О. М. Мардар; за заг. ред. В. Г. Радецького. – К.: НУОУ, 2009 р. – С. 3–12.
222. Розробка нової редакції проекту бойового статуту аеромобільних військ СВ ЗСУ: шифр – «Десант – СВ – ЗУ». Науково-дослідна робота. / М.М. Павлишин, В.В. Пашковський, Ю.П. Сальник, В.М. Алексєєв, І.В. Матала, Д.А. Ткачук та інші. // Науковий центр СВ. Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, 2009. – 310 с.
223. Луньков А.В. Рейд парашутно-десантного (аеромобільно-десантного) батальйону. / А.В. Луньков, І.А. Конопко, М.І. Ткаченко, М.О. Некрасов, І.Г. Пономарьов. // Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2010 р. – 115 с.
224. Вовк В.І. Тактика дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів (відділення): курс лекцій / В.І. Вовк, І.А. Конопко, Г.С. Гайдарли. // Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2011 р. – 234 с.
225. Лісовий С.Г. Тактика дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів (взвод): навчально-методичний посібник. / С.Г.Лісовий, А.В. Луньков, В.І. Вовк, М.І. Ткаченко, І.Г. Пономарьов, Ю.О. Вяткін. // Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2012 р. – 222 с.
226. Лісовий С.Г. Тактика дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів (рота): навчально-методичний посібник. / С.Г.Лісовий, І.В. Гордійчук, А.В. Луньков, В.І. Вовк, М.І. Ткаченко, І.Г. Пономарьов, Ю.О. Вяткін. // Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2012 р. – 286 с.
227. Вовк В.І. Тактика дій аеромобільно-десантних (парашутно-десантних) підрозділів (батальйон): навчально-методичний посібник. / В.І. Вовк, С.Г. Лісовий, А.В. Луньков, В.А. Опришко, О.М. Печорін, І.Г. Пономарьов, М.І. Ткаченко, В.В. Яковенко. // Академія СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів: АСВ, - 2013 р. – 350 с.

228. Серватюк В. М. Окремі напрямки реформування високомобільних десантних військ Збройних Сил України. / В. М. Серватюк, В. І. Наумов, О. М. Швець. // Збірник наукових праць Національної академії Державної Прикордонної Служби України. Серія: військові та технічні науки. Хмельницький: НАДПСУ, 2014 р. - № 1(61). – С. 175-194.
229. Військовий посібник ВП 3.21.20. Піхотний батальйон. / Генеральний штаб ЗСУ. Київ: ГШ ЗСУ. – березень 2017 р.
230. Військовий посібник. Запровадження стандартів НАТО в системі підготовки Збройних Сил України. Програма “Страйкер”. Київ: ГШ ЗСУ, - 2017.
231. Військовий посібник. Запровадження стандартів НАТО в системі бойової підготовки Збройних Сил України. Програма “Страйкер”. Київ: ГШ ЗСУ. - 2017.
232. Військовий посібник 3.0. НАТО. Операції. Київ: ГШ ЗСУ. - 2017.
233. Військовий посібник 2.0 НАТО. Розвідка. Київ: ГШ ЗСУ. - 2017.
234. 10-й отдельный отряд оперативного реагирования (ДОЗОР) – это настоящий кошмар для нарушителей границы. [Електрон. Ресурс: 24 канал]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ru/nastojashhij_koshmar_dlja_kontrabandistov_foto_i_video_so_snogshibatelnogo_obuchenija_dozora_n1304898 [Дата звернення 10 серпня 2018].
235. Слюсаренко А.В. Творення та застосування сухопутного компонента Сил спеціальних операцій (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): дис. доктора історичних наук: 08.00.04 / Слюсаренко Андрій Віталійович. – Львів: НАСВ, 2019. – 498 с.
236. Таранець С.В. Десантно-штурмові дії в операціях Сил Спеціальних Операцій. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Трансформація ролі, місця та складу Сил спеціальних операцій Збройних Сил України”* (23 листопада 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 68-70.
237. Волковский, Н. Л. Силы специальных операций: История, применение, вооружение, оснащение. Москва: Полигон, 1996 г. –368 с.
238. Сергей Баленко. Всемирная энциклопедия Спецназа. Элитные подразделения 100 стран. Москва: Яуза, Эксмо, 2014 г. – 816 с.

239. Таранець С.В. Аеромобільний компонент Сил спеціальних операцій. *Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України: матер. наук.- практ. семінару* (Київ, 22 листопада 2018 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.
240. Дэвидсон Ф. Война во Вьетнаме (1946-1975). – М.: Изографус; Эксмо, 2002 г. – 282 с.
241. Gargus, John. The Son Tay Raid: American POWs in Vietnam Were Not Forgotten. – Galveston: Texas A&M University Press, 2007. – 352 p.
242. Зеленые береты США. Рейд на лагерь Сон Таи или “Берег слоновой кости”: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://warfor.me/operatsiya-vojn/konflirty-bereg-slonovoj-kosti.html> [Дата звернення 14 травня 2019].
243. Crager K.E. Review of The Son Tay Raid. “Vietnam Archive Operations Database”. Vietnam Center and Archive Texas Tech University Lubbock, Texas. Virtual Vietnam Archive. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vietnam.ttu.edu/QuickSearch.php?srch=KELLYE.CRAGER>
<https://www.c-span.org/event/?304589/kelly-crager-vietnam-archive-oral-history-interview> [Дата звернення 20 березня 2018].
244. The Vietnam Archive oral history project interview with Fredrick Pumroy conducted by Steve Maxner. / “Vietnam Archive Operations Database”. Vietnam Center and Archive Texas Tech University Lubbock, Texas. Virtual Vietnam Archive. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: https://vva.vietnam.ttu.edu/repositories/2/digital_objects/414676 [Дата звернення 21 березня 2018].
245. Gup, T. The book of honor the secret lives and deaths of cia operatives. – New York, NY: Knopf doubleday publishing group, 2007. – 268 с. / “Vietnam Archive Operations Database”. Vietnam Center and Archive Texas Tech University Lubbock, Texas. Virtual Vietnam Archive. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vietnam.ttu.edu/QuickSearch.php?srch=The+Book+of+Honor%3A+The+Secret+Lives+and+Deaths+of+CIA+Operatives> [Дата звернення 21 березня 2018].

246. Плахотный М. П. // Энциклопедия Пограничных войск. [В 9 томах]. К.: ООО «Альфа Реклама», 2011. – Т. VI: Пограничные войска КГБ СССР в Демократической Республике Афганистан (1979–1989) – 1340 с. с ил.
247. Боярский В.И. Генерал армии Матросов: портрет на фоне границы. - М.: ООО «Издательский дом «Граница»», 2002 г. – 392 с.
248. Серватюк В.М. Участь Прикордонних військ КДБ СРСР у бойових діях на території республіки Афганістан (1979–1989 рр.). / В.М. Серватюк, К.В. Мостова, Л.В. Серватюк // Воєнно-історичний вісник: Зб. наук. праць НУОУ. – К.: ЦП «Компринт», 2014 р. – Вип.1(II). – 140с. – С. 36-44.
249. Серватюк В.М., К.В. Мостова. Щодо участі Прикордонних військ КДБ СРСР у бойових діях на території Демократичної Республіки Афганістан (1979-1989 роки). *Матеріали наук.-прак. конф. «Використання досвіду участі у бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України»* (Київ, 12 лют. 2014 р.). Служба безпеки України. Київ: Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014 р. - С. 73-77.
250. Андрей Мусалов. Зеленые погоны Афганистана. Москва.: Яуза-Каталог, 2019 г. – 417 с.
251. Волосников Р.А., Заплешников Д.В. Действия пограничников в составе сводных боевых отрядов в период войны в Афганистане (1979-1989 гг.). *Материалы междунар. заочной науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы обеспечения пограничной безопасности»* (Минск – 2017 г.). Ин-т погран. сл. респ. Беларусь. Минск: ГУО «ИПС РБ», 2017 г. – С. 108-111.
252. Пограничные войска России в войнах и вооруженных конфликтах XX в. / Электронная библиотека: [Електрон. Ресурс : ЛитМир]. – Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=565671&p=112> [Дата звернення 11 січня 2020].
253. Шевцов А.Л. Деятельность специальных подразделений Пограничных войск КГБ СССР по обеспечению безопасности государственной границы СССР на территории Афганистана в период военной компании 1979-1989 годов. *Матеріали наук.-прак. конф. «Використання досвіду участі у бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України»* (Київ, 12 лют. 2014 р.). Служба

безпеки України. Київ: Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014 р. - С. 82-89.

254. Пограничники в огне Афганистана 1979–1989. / (В.Б. Мурин, А.Н. Парахин, Г.Н. Симаков и др.). [В 2 томах] – М: ООО «Издательский дом «Граница»», 2019. Т-1. - 328 с. с ил.

255. Терещенко В. В. Деятельность советских государственных и военных органов по созданию и совершенствованию окружной системы Пограничных войск (1918 – 1991 гг.): дис. доктора ист. наук: 07.00.02 / В.В. Терещенко. М., 2015. – 408 с.

256. Мінін Г. М. *Афганська спецоперація: двадцять три роки потому*. Прикордонник України. К.: ТОВ «Мега-Поліграф», 24 лютого 2012 р. – № (6-7) – С.10-11.

257. Пограничные войска России в войнах и вооруженных конфликтах XX в. / Глава IX: Пограничные войска СССР в войне в Афганистане. [Электрон. Ресурс]. – Режим доступа: <https://military.wikireading.ru/33442> [Дата звернення 12 січня 2020].

258. Грибанов Б.И. По обе стороны границы. Афганистан 1979–1989. / Б.И. Грибанов. // Сборник воспоминаний. М.: ООО «Издательский дом «Граница»», 1999. – 302 с.

259. Новиков В.С. Крылья границы. / В.С. Новиков. // Историко-документальный очерк. М.: ООО «Издательский дом «Граница»», 2008. - 455 с.

260. *Таранець С.В. Дії десантно-штурмового компоненту спеціальних підрозділів прикордонних військ СРСР (за досвідом війни в Афганістані 1979 – 1989 рр.).* / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 4(34). - С. 191-209.

261. Охрана границ Советского государства (1917–1991 гг.). [Электрон. Ресурс: Пограничная служба ФСБ России. Официальный сайт]. – Режим доступа: <http://ps.fsb.ru/history/general/text.htm%21id%3D10320628%40fsbArticle.html> [Дата звернення 10 січня 2020].

262. *Резниченко Н.С. Не прятаться от ответственности.* / Н.С. Резниченко. // Ветеран границы. М.: ФГУ КЖИ «Граница», 2012 г. – № 4 (59) – С. 29-33.

263. Чачух И. М. Оголенный нерв Азии. Москва: Независимое международное издание "Кругозор", март 1995 г. – 84 с.

264. Таранець С.В. Десантно-штурмовий компонент спеціальних підрозділів Прикордонних військ СРСР. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України»* (15 листопада 2019 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.
265. Качуринский В.Ф. Основные закономерности и принципы применения пограничных формирований в ходе военных действий. *Материалы междунар. заочной науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы обеспечения пограничной безопасности»* (Минск – 2017 г.). Ин-т погран. сл. респ. Беларусь. Минск: ГУО «ИПС РБ», 2017 г. – С. 215-216.
266. МСТР 3-01В. Helicopterborne Operations / U.S. Marine Corps Department of the Navy. Washington, D.C.: Headquarters United States Marine Corps, 2004. – 136 с.
267. Fleet Marine Force Manual (FMFM) 6-21. Tactical Fundamentals of Helicopterborne Operations / Headquarters United States Marine Corps – 1991. Washington, D.C.: (190 с.)
268. МСТР 13-10Е. Amphibious Operations / U.S. Marine Corps Department of the Navy Washington, D.C.: Headquarters United States Marine Corps, 2019. – 284 с.
269. Шагалов В.А. Миротворческая операция ООН в Сомали в 1992 – 1995 годах. / В.А. Шагалов. // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. Казань: КУ, 2005 г. - Т. 147 (№ 1). - С. 157-177.
270. Scott Kraft. Marines Go Ashore in Somalia : Troops Unopposed in Mission to Aid Starving : Famine: Forces secure the airfield and port in the capital of Mogadishu. [Електронний ресурс] / Scott Kraft. // Los Angeles Times. - Режим доступу: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-12-09-mn-1697-story.html> [Дата звернення 25 січня 2020].
271. Михаил Жирохов. Возвращение надежды. [Електронний ресурс] / М.А. Жирохов. // Los Angeles Times. Warspot. - Режим доступу: <https://warspot.ru/1803-vozvraschenie-nadezhdy> [Дата звернення 24 січня 2020].
272. Корпус морської піхоти США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://web.archive.org/web/20140706052136/http://www.marines.com/history-heritage/timeline> [Дата звернення 24 січня 2020].

<https://www.marines.mil/Marines/> [Дата звернення 24 січня 2020].

273. Marines. official site. «air, ground and sea». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.marines.com/what-we-do/air-ground-and-sea.html> [Дата звернення 25 січня 2020].

274. Official U.S. Marine Corps Website. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.marines.mil/> [Дата звернення 27 січня 2020].

275. Алексей Васильев. Войска дяди Васи против войск дяди Сэма. Сравнительный анализ и пути совершенствования российских ВДВ. [Електронний ресурс]. / А. Васильев. // Независимое военное обозрение. Газета Армии. (Интернет-версия). - Режим доступу: http://nvo.ng.ru/forces/2019-10-11/10_1065_vdv.html [Дата звернення 11 жовтня 2019].

276. Андрей Челябинский. Военно-морской флот России: морская пехота. [Електронний ресурс]. / А. Челябинский. // Армейский вестник. Интернет журнал. - Режим доступу: <https://army-news.ru/2018/11/voenno-morskoj-flot-rossii-morskaya-pehota/> [Дата звернення 6 листопада 2018].

277. Кузин В.П., Никольский В.И. Военно-морской флот СССР: 1945—1991. — СПб.: Историческое Морское Общество, 1996 г. — 653 с.

278. *Hackett, J.* International Institute For Strategic Studies. The Military Balance 2016 / J. Hackett // International Institute For Strategic Studies. London: Taylor&Francis, 2016. — С. 193—194.

279. История частей морской пехоты. [Електронний ресурс: voenpro.ru]. – Режим доступу: <https://voenpro.ru/infolenta/chasti-morskoj-pehoty-rossii> [Дата звернення 28 грудня 2019].

280. Морская пехота. [Електронний ресурс: МО Российской Федерации (Минобороны России). Главная. Электронная приёмная. Военно-Морской Флот]. – Режим доступу:

<https://structure.mil.ru/structure/forces/navy/structure/marines.htm> [Дата звернення 23 січня 2020].

281. Игорь Кабаненко. Пять аспектов. Или Почему не следует забывать о ВМС и как защитить национальные интересы на море. [Электронный ресурс: kyiv.ua]. / И. Кабаненко. // Электронна газета День. – Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/ru/article/tema-dnya-podrobnosti/pyat-aspektov> [Дата звернення 25 січня 2020].
282. Бойове застосування з'єднань (військових частин) Десантно-штурмових військ в АТО на території Донецької, Луганської областей. Навчальний посібник. Колектив авторів під керівництвом начальника кафедри ДШВ та ССО, к.в.н., полковника Данилюка І.А. Київ: НУОУ, 2020 р. – 120 с.
283. Реформа российской морской пехоты. [Электронный ресурс: Warspot]. – Режим доступу: <https://warspot.ru/15783-reforma-rossiyskoj-morskoj-pehoty> [Дата звернення 23 жовтня 2019].
284. Морская пехота Украины. [Электронный ресурс: воины и военная техника]. – Режим доступу: https://warriors.fandom.com/ru/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D0%B5%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B [Дата звернення 24 січня 2020].
285. Михаил Жирохов. «Чёрные береты» на переднем крае. [Электронный ресурс: информационное агенство «Петр и Мазепа Медиа»]. – Режим доступу: <https://petrimazepa.com/marines.html> [Дата звернення 26 січня 2020].
286. Семенюк Руслан. В Україні з'явився новий батальйон морської піхоти. [Електронний ресурс: ВГО СВПССУ "Звитяга"]. – Режим доступу: <http://zvitiaga.org/catalog/award/26-grudnya-2013rv-ukrayini-zyavivsvya-novij-bataljo> [Дата звернення 15 січня 2020].
287. Військово-Морські Сили Збройних Сил України. [Електронний ресурс: Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/vijskovo-morski-sili/> [Дата звернення 10 січня 2020].

288. Морська піхота ВМС України отримає розвідувальний батальйон. [Електронний ресурс: 24 канал. Новини]. – Режим доступу: https://24tv.ua/morska_pihota_vms_ukrayini_otrimaye_rozviduvalniy_batalyon_n1122312 [Дата звернення 06 березня 2019].
289. В Україні сформують «корпус морської піхоти». [Електронний ресурс: інформаційне агенство «оборонно-промисловий кур'єр»]. – Режим доступу: <http://opk.com.ua/%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BF%D1%83%D1%81-%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97/> [Дата звернення 18 січня 2020].
290. В Україні сформують Корпус морської піхоти. [Електронний ресурс: е-формат газети "Експрес"]. – Режим доступу: <https://expres.online/archive/news/2018/01/09/279751-ukrayini-sformuyut-korpus-morskoji-pihoty> [Дата звернення 20 січня 2020].
291. Від Святослава та Сагайдачного: 900 років історії української морської піхоти. [Електронний ресурс: громадське радіо. Офіційний сайт]. – Режим доступу: <https://hromadske.radio/news/2018/05/26/vid-svyatoslava-ta-sagaydachnogo-900-rokiv-istoriyi-ukrayinskoji-morskoji-pihoty-vtilyat-u-pamyatnyku-fotoreportazh> [Дата звернення 24 січня 2020].
292. Корпус морської піхоти: перспективи, озброєння та застосування. [Електронний ресурс: Український мілітарний портал]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/korpus-morskoji-pihoty-perspektyvy-ozbroyennya-ta-zastosuvannya/> [Дата звернення 22 січня 2020].
293. Попенко, В.Н. Спецназ. Полный курс подготовки бойца. Москва: Кладезь, 2014 г. - 512 с.
294. Морська піхота України сьогодні: завдання та структурні трансформації. [Електронний ресурс: Військово-Морські Сили]. – Режим доступу:

<https://navy.mil.gov.ua/morska-pikhota-ukrainy-sohodni-zavdannia-ta-strukturni-transformatsii/> [Дата звернення 15 березня 2020].

295. Анатолій Шара. Вірні назавжди. Десантно-штурмова рота Першого Окремого батальйону морської піхоти. [Електронний ресурс: Тиждень. UA]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Society/154269> [Дата звернення 15 березня 2020].

296. Сташко А.І. Аеромобільні війська України в історичному контексті: передумови виникнення, становлення та розвиток: автореф. дис. канд. істор. наук: спец. 20.02.22 «Військова історія» / Сташко Андрій Іванович; Національний університет «Львівська політехніка». - Львів, 2009. – 15 с.

297. Якубець І.М. Застосування аеромобільних військ у складі ОСШР: лекція начальника аеромобільних військ. Київ: управління аеромобільних військ СВ, 2003 р. – 16 с.

298. П'ять років першого бою за ДАП: спогади учасників. [Електронний ресурс: Радіо свобода]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27499100.html> [Дата звернення 21 листопада 2019].

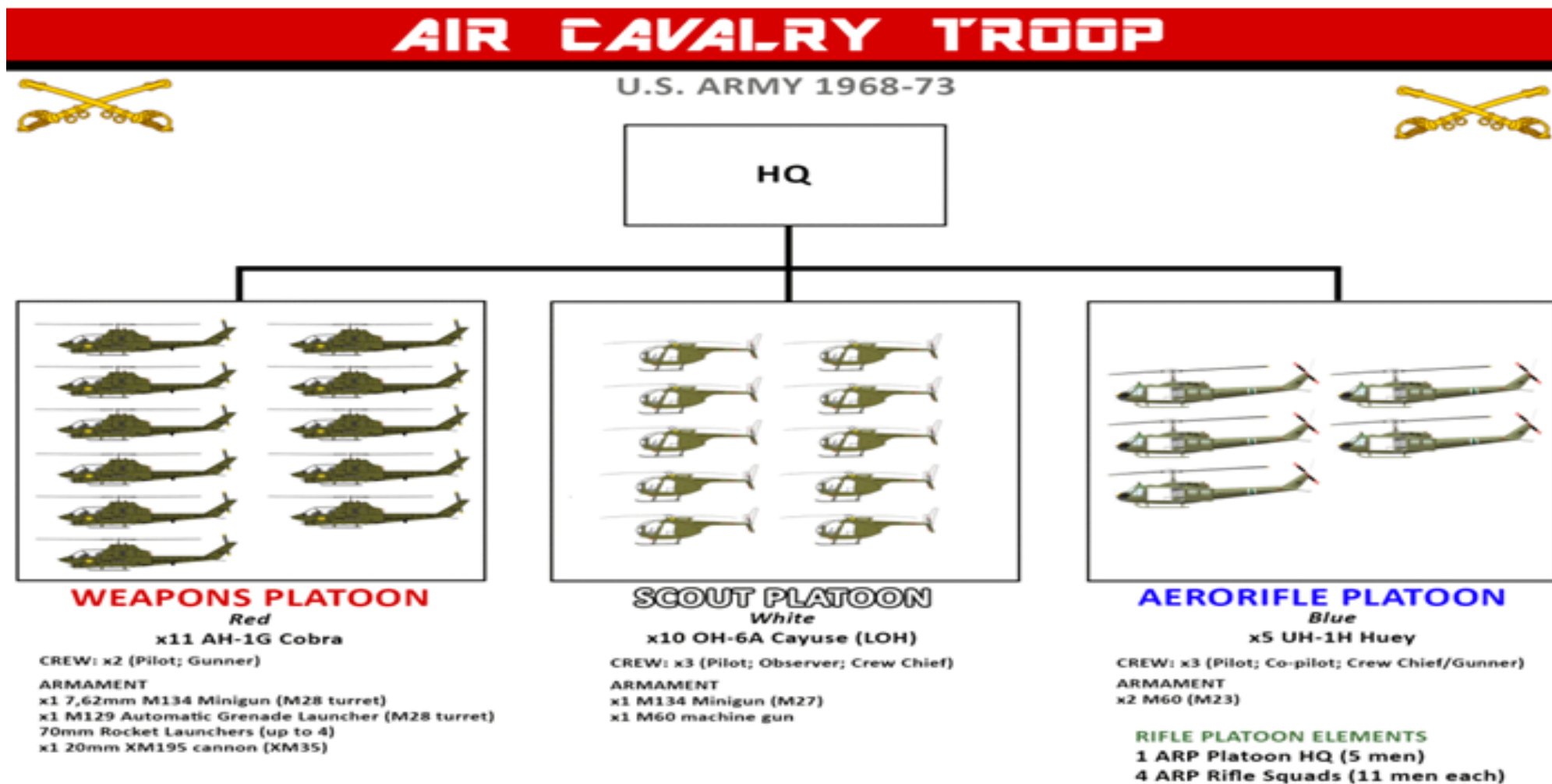
299. П'ять років тому стався перший бій за Донецький аеропорт. [Електронний ресурс: Укрінформ]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2708373-rat-rokiv-tomu-stavsja-persij-bij-za-doneckij-aeroport.html> [Дата звернення 20 листопада 2019].

300. ДАП - Донецький аеропорт. Початок. [Електронний ресурс: youtube]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=IEhRIEU3k2Q> [Дата звернення 20 листопада 2019].

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема організаційно-штатної структури роти повітряної кавалерії зразку 1968 - 1973 рр.

Джерело: Organigramma Air Cavalry Troop (1968-73). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://sobchak.wordpress.com/tag/air-cavalry/>

Додаток В

Порівняльна таблиця організаційно-штатної структури аеромобільної дивізії зразку 60 рр. та повітряно-штурмової дивізії зразку 80 рр. ХХ ст.

Аеромобільна дивізія зразка 60-х років	Повітряно-штурмова дивізія 80-х років
<p><i>Штаб і штабна рота;</i> <i>Три штаби та штабні роти бригад;</i> <i>Вісім піхотних батальйонів;</i> <i>Розвідувальний батальйон;</i> <i>Три артилерійських дивізіони;</i> <i>Батальйон зв'язку;</i> <i>Саперний батальйон;</i> <i>Батальйон транспортний і постачання;</i> <i>Медичний батальйон;</i> <i>Ремонтний батальйон;</i> <i>Два батальйони вертольотів загального призначення;</i> <i>Батальйон транспортних вертольотів;</i> <i>Батальйон вертольотів вогневої підтримки.</i> Усього за дивізію: <i>15954 чол. особового складу;</i> <i>1577 автомобілів;</i> <i>459 вертольотів та літаків, з яких:</i> <i>ударних - 137 УН-1В,</i> <i>транспортних - 138 УН-1Д;</i> <i>90 - 105-мм гаубиць;</i> <i>120 – мінометів;</i> <i>12 - ПТРК на вертольотах;</i> <i>275 – РПТР.</i></p>	<p><i>Штаб і штабна рота;</i> <i>Три штаби та штабні роти бригад;</i> <i>Дев'ять аеромобільних батальйонів;</i> <i>Розвідувальний аеромобільний батальйон;</i> <i>Батальйон зв'язку;</i> <i>Батальйон розвідки і РЕБ;</i> <i>Інженерний батальйон;</i> <i>Артилерія дивізії;</i> <i>Зенітний дивізіон;</i> <i>Бригада армійської авіації;</i> <i>Рота воєнної поліції та захисту від ЗМУ.</i> Усього за дивізію <i>16548 чол. особового складу;</i> <i>775 автомобілів;</i> <i>438 штатних вертольотів, з яких:</i> <i>вогневої підтримки АН-64 «Апач» - 88,</i> <i>розвідувальних ОН-58А «Кайова» - 109,</i> <i>багатоцільових УН-60А «Блэк Хок» - 203,</i> <i>транс.-десантних СН-47Д «Чінук» - 32,</i> <i>радіоелектронної боротьби ЕН-60А - 6;</i> <i>54 гаубиці калібром 105-мм;</i> <i>87 мінометів калібром 81-мм;</i> <i>27 ЗСУ «Вулкан»;</i> <i>72 ПЗРК «Стингер»;</i> <i>657 ПТРК, з яких:</i> <i>«Хеллфайр» — 36, «Тоу» — 225,</i> <i>«Дракон» — 396.</i></p>

Джерело: Історичний досвід формування та застосування десантно-штурмових військ в СРСР (60–80-ті рр. ХХ ст.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Npifznu_2017_48_37

**Порівняльна таблиця організаційно-штатної структури
десантно-штурмових бригад, зразків 1968 р. та 80 рр. ХХ століття**

Десантно-штурмова бригада зразку 1968 року	Десантно-штурмова бригада зразку 80-х років
<p><i>управління бригади;</i> <i>три повітряно-штурмових батальйони (530 чол. у кожному);</i> <i>зенітно-артилерійська батарея (9 од. 23-мм ЗУ-23);</i> <i>бригадна артилерійська група:</i> <i>гаубична батарея(122-мм Д-30),</i> <i>мінометна батр. (120-мм М ПМ-38),</i> <i>гірсько-гармат. батр (76-мм ГП 2А2),</i> <i>протитанкова батарея (12 ПТРК “Малютка”, 6 СПГ-9МД),</i> <i>реакт. батр. (140-мм РСЗО РПУ-16);</i> <i>полк бойових вертольотів;</i> <i>полк транспортних вертольотів;</i> <i>інженерно-саперна рота;</i> <i>рота десантного забезпечення;</i> <i>взвод РХБЗ.</i></p>	<p><i>управління бригади;</i> <i>три парашутно-десантних батальйони на автомобілях (420 чол);</i> <i>один десантно-штурмовий батальйон на БМД(340 чол);</i> <i>гаубично-артилер. дивізіон (Д-30);</i> <i>протитанкова батарея;</i> <i>зенітно-артилерійська батарея;</i> <i>рота зв’язку;</i> <i>розвідувально-десантна рота;</i> <i>рота РХБЗ;</i> <i>інженерно-саперна рота;</i> <i>рота десантного забезпечення;</i> <i>рота матеріального забезпечення;</i> <i>комендантський взвод.</i></p>

Джерело: Історичний досвід формування та застосування десантно-штурмових військ в СРСР (60–80-ті рр. ХХ ст.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npifznu_2017_48_37

Динаміка зростання частки аеромобільних формувань у збройній боротьбі XXI сторіччя.

Джерело: складено автором на основі аналізу ведення бойових дій та статті: Окремі напрямки реформування високомобільних десантних військ Збройних Сил України. [228].

Схема донецького аеропорту.

Джерело: Бої за донецький аеропорт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://news.bigmir.net/ukraine/872409-Boi-za-doneckij-aeroport--3D-karta-razrushenij-s-opisanijami-ob-ektov>

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті в іноземних виданнях

1. *Taranets S.V.* The impact of physical and geographical conditions on the conduct of air assault operations in the historical retrospective of military conflicts in the second half of XX th – the beginning of XXI st centuries. / S.V. Taranets // Scientific Journal Virtus. Montréal: Learning Without Borders CPM «ASF», January 2020. – Vol. 40. – pp. 208-213. (Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Google Scholar, Citefactor (USA), Scientific Indexing Services (USA), ResearchBib, Scientific Journal Impact Factor (SJIFactor), International Innovative Journal Impact Factor, Directory of Research Journal Indexing (DRJI)).

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

2. *Таранець С.В.* Історичний досвід формування та застосування Десантно-штурмових військ в СРСР (60-80 рр. XX століття). / С.В. Таранець, О.М. Печорін // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. - Вип. 48. - С. 188-194. (Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Index Copernicus (Польща), РИНЦ, Ulrich's Periodicals Directory американського видавництва Bowker).

3. *Taranets S.V.* Historical experience of employment Army Aviation in the conflicts between Korea and Indochina and its impact on the emergence of air assault actions. / S.V. Taranets // Військово-науковий вісник. Львів: НАСВ, Вип. 33 / 2020. С. 294-311. (Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Google Scholar, CrossRef, BASE, Erih Plus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

Статті у наукових фахових виданнях України

4. *Таранець С.В.* Досвід підготовки військових фахівців для десантно-штурмових військ (1991-2018). / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 2(32). С. 88-98.

5. Таранець С.В. Дії десантно-штурмового компоненту спеціальних підрозділів прикордонних військ СРСР (за досвідом війни в Афганістані 1979 – 1989 рр.). / С.В. Таранець // Воєнно-історичний вісник. Київ: НУОУ, 2019. - Вип. 4(34). - С. 191-209

Публікації які засвідчують відомості про апробацію результатів дисертації

1. Таранець С.В. Маневреність і точність – ключові вимоги до застосування СВ ЗСУ у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності”* (Львів, 17 листопада 2016 р.). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2016. С. 17-18.
2. Таранець С.В. Десантно-штурмові дії в операціях Сил Спеціальних Операцій. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Трансформація ролі, місця та складу Сил спеціальних операцій Збройних Сил України”* (23 листопада 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 68-70.
3. Таранець С.В. Розвиток способів ведення десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття: постановка проблеми. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива»* (01-02 грудня 2016 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2016. С. 117-118.
4. Таранець С.В. Ключові елементи еволюції форм і способів дій Високомобільних десантних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Розвиток форм та способів дій Високомобільних десантних військ Збройних Сил України в сучасних умовах»* (26 травня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 79-83.
5. Таранець С.В. Деякі питання історії формування Десантно-штурмових військ в СРСР у 60-80 роках ХХ століття. *Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття»* (15-17 червня 2017 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2017. С. 106-108.
6. Таранець С.В., О.М. Печорін. Авіація сухопутних військ під час ведення ДШД. *Досвід застосування Збройних Сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності*: матер. міжвуз. наук.- практи. семінару (Київ, 16 листопада 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 35.

7. Таранець С.В. Розвиток десантно-штурмових дій за досвідом локальних війн і збройний конфліктів сучасності. *Збірник матеріалів всеукраїнської науково - практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива»* (01 грудня 2017 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2017. С. 107-108.
8. Таранець С.В. Розвиток авіації сухопутних військ за досвідом ведення бойових дій на Донбасі. *Збірник матеріалів міжнародної науково-технічної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ»* (17-18 травня 2018 року). Тези доповідей. Л.: НАСВ, 2018. С. 119-120.
9. Таранець С.В. Досвід застосування повітряної кавалерії у формуванні десантно-штурмових дій (перші десантно-штурмові загони армійської авіації). *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах»* (15 листопада 2018 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 44-48.
10. Таранець С.В. Аеромобільний компонент Сил спеціальних операцій. *Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України: матер. наук.- практи. семінару* (Київ, 22 листопада 2018 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.
11. Таранець С.В., Полтавець Ю.С. Особливості підготовки офіцерських кадрів (спеціалістів) для ДШВ. *Роль, місце та склад Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах: матер. наук.- практи. семінару* (Київ, 29 травня 2019 р.). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 48-55.
12. Таранець С.В. Десантно-штурмовий компонент спеціальних підрозділів Прикордонних військ СРСР. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України»* (15 листопада 2019 року). Тези доповідей. К.: НУОУ, 2019. С. 47-50.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Таранець С.В. Аналіз досвіду бойових дій аеромобільних (повітрянодесантних) військ фахівцями провідних країн світу при веденні десантно-штурмових дій. / С.В. Таранець / *Збірник праць слухачів Національного*

університету оборони України імені Івана Черняховського. Частина II. Наукові статті слухачів Командно-штабного інституту застосування військ (сил). К.: НУОУ, 2015. Том 1. С. 178-185

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника університету

з навчальної роботи

кандидат військових наук, доцент

генерал-майор

Сергій САЛКУЦАН

03 вересня 2020 року

АКТ

про реалізацію результатів дисертації ад'юнкта Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного підполковника ТАРАНЦЯ Сергія Вікторовича, виконаної за темою “Розвиток десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття” в освітньому процесі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Підстава: Наказ начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського від 20.09.2017 р. № 250 “Про організацію оцінки впровадження результатів науково-дослідних (дослідно-конструкторських) робіт у навчальний процес та наукову і науково-технічну діяльність університету”.

Комісія у складі:

голова комісії: тимчасово виконуючий обов'язки начальника інституту державного військового управління кандидат військових наук, доцент полковник Кривошеєв В.В.;

члени комісії:

начальник кафедри історії війн і воєнного мистецтва доктор історичних наук, доцент полковник Фурман І.І.;

професор кафедри історії війн і воєнного мистецтва кандидат історичних наук, доцент полковник Даценко О.М.;

заступник начальника науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності полковник Курбан В.А.;

заступник начальника центру – начальник науково-методичного відділу організації, координації та супроводження освітнього процесу полковник Остапенко В.С.

у період від 21 до 22 серпня 2020 року розглянула дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія ад'юнкта Національної академії сухопутних військ імені гетьмана

Петра Сагайдачного підполковника Таранця С.В. за темою “Розвиток десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття”.

Комісія встановила:

1. Результати проведеного дослідження використані при проведенні навчальних занять зі слухачами курсів офіцерів об'єднаних оперативних штабів оперативного рівня (L-3), заняття 8-02/15 “Історичний досвід ведення наступальних операцій”, а також з курсантами університету в навчальній дисципліні “Історія війн і воєнного мистецтва (у тому числі історія Українського війська)”, тема 3, заняття 1 “Розвиток збройних сил у другий половині ХХ – на початку ХХІ ст.”, заняття 3 “Розвиток тактики видів і родів військ (сил) збройних сил”.

2. Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія ад'юнкта Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного підполковника Таранця С.В. за темою “Розвиток десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття” вважати реалізованими в освітньому процесі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Голова комісії: полковник

Віталій КРИВОШЕЄВ

Члени комісії:

полковник

Ігор ФУРМАН

полковник

Олександр ДАЦЕНКО

полковник

Володимир КУРБАН

полковник

Василь ОСТАПЕНКО

Додаток К

ЗАТВЕРДЖУЮ
 ТВО заступника начальника академії з
 наукової роботи – начальника
 науково-організаційного відділу
 підполковник О. Штогрін
 « 28 » _____ 2020 року

АКТ

про впровадження (реалізацію) матеріалів дисертації
 на здобуття ступеня доктора філософії Таранця Сергія Вікторовича «Розвиток
 десантно-штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ – початку
 ХХІ століття» у науково-дослідній роботі, шифр «АДАПТАЦІЯ-Д-1».

Розпорядженням начальника Військової академії (м. Одеса)
 від 07 вересня 2020 року комісія в складі:

Голови:

Начальника Наукового центру полковника А. Гончарука.

Членів комісії:

ТВО начальника науково-дослідного відділу (проблем розвитку та
 застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та Морської піхоти)
 Наукового центру, підполковника В. Пересипка;

молодшого наукового співробітника науково-дослідного відділу (проблем
 розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та
 Морської піхоти) Наукового центру, лейтенанта І. Ілюхіної;

наукового керівника науково-дослідної роботи, шифр «АДАПТАЦІЯ-Д-1»,
 провідного наукового співробітника науково-дослідного відділу (проблем
 розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та
 Морської піхоти) Наукового центру, працівника Збройних Сил
 України В. Мінасова;

відповідального виконавця науково-дослідної роботи, шифр
 «АДАПТАЦІЯ-Д-1», наукового співробітника науково-дослідного відділу
 (проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових
 військ та Морської піхоти) Наукового центру, працівника
 Збройних Сил України В. Кліменка.

Розглянула представлені здобувачем матеріали у вигляді рукопису та
 встановила, що матеріали дисертації Таранця Сергія Вікторовича «Розвиток

десантно - штурмових дій у воєнних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ століття» впроваджено в освітній процес Військової академії (м. Одеса) та використано під час виконання науково-дослідної роботи, шифр «АДАПТАЦІЯ-Д-1».

Матеріали ввійшли в заключний звіт науково-дослідної роботи, шифр «АДАПТАЦІЯ-Д-1», а саме до змісту Тимчасового бойового статуту Десантно-штурмових військ Збройних Сил України, частина II (батальйон), Розділу 5 Десантно-штурмові дії, пункту 5.2 Особливості підготовки десантно-штурмових дій, підпункту 5.2.2 Особливості підготовки підрозділів до десантно-штурмових дій, підпункту 5.2.4 Особливості планування протиповітряної оборони під час десантно-штурмових дій.

Голова комісії:

Начальник Наукового центру

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

полковник

А. Гончарук

Члени комісії:

ТВО начальника науково-дослідного відділу (проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та Морської піхоти) Наукового центру

підполковник

В. Пересипко

молодший науковий співробітник Науково-дослідного відділу (проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та Морської піхоти) Наукового центру

лейтенант

І. Люхіна

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та Морської піхоти) Наукового центру

кандидат військових наук, професор

працівник Збройних Сил України

В. Мінасов

науковий співробітник Науково-дослідного відділу (проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та Морської піхоти) Наукового центру

працівник Збройних Сил України

В. Кліменко